

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

ШЕВЧЕНКО АНАСТАСІЯ ВІТАЛІЇВНА

УДК 929.52(477.72)«17/19»Ш 37

ДИСЕРТАЦІЯ

РІД ГОШКЕВИЧІВ У СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ

Спеціальність 032 «Історія та археологія»

Галузь знань «Гуманітарні науки»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____Шевченко А.В

Науковий керівник –
Андреев Віталій Миколайович,
доктор історичних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Шевченко А.В. Рід Гошкевичів у соціокультурному житті України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2021.

Однією з провідних тенденцій новітньої історіографії стало використання підходів і методів, осмислення предметного поля «нової сімейної історії», яка є складовою «нової історичної науки», або антропологічно орієнтованої соціальної історії.

Внаслідок свого суспільного становища саме православні священницькі роди поряд із козацько-старшинськими, дворянськими, культурно-інтелігентськими родами століттями акумулювали культурно-історичний досвід і в модерні часи дали суспільству цілу низку представників політичної та інтелектуальної еліти. З-поміж таких рід Гошкевичів є знаковим.

Мета дослідження полягає у вивченні історії роду Гошкевичів як соціокультурної спільності та її взаємодії з культурно-історичним середовищем протягом кількох поколінь.

Хронологічні межі дослідження охоплюють історію роду Гошкевичів з кінця XVII – і щонайменше до середини XX ст. Нижня межа роботи пов'язана із витоками роду Гошкевичів, першими документальними згадками про них на теренах України та формуванням священницької династії. Верхня – із завершенням життя і діяльності священника Леоніда Гошкевича (о. Леоніда) та археологині Ірини Фабриціус, та поступовим згасанням роду.

Теоретико-методологічні засади «нової сімейної історії» для дослідження історії роду Гошкевичів доповнено методами та термінологією генеалогії, просопографії, інтелектуальної історії, біографістики, а з огляду на широту професійної діяльності окремих представників роду – історії церкви, історії археології тощо.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі реконструкції історії роду Гошкевичів; визначенні факторів трансформації соціального статусу та професійної діяльності Гошкевичів у пореформенну добу, на окремих прикладах проаналізовано поляризацію політичних орієнтирів представників роду Гошкевичів внаслідок кризи Російської імперії та встановлення радянської влади; вперше проаналізовано та систематизовано Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича, що зберігається у фондах Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесь Гончара (більша частина оригінальних документів представлена як додатки до дисертації); уперше реконструйовано інтелектуальні біографії Віктора Гошкевича та Ірини Фабриціус; актуалізовано низку маловідомих архівних джерел щодо мережових зв'язків Гошкевичів, що дозволило вписати історію родини в контекст соціокультурного та громадського життя України ХІХ – першої половини ХХ ст.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в можливості використання матеріалів під час підготовки наукових студій із історіографії, історії археології, історії України, краєзнавства, сімейної історії, історії православної церкви, музеєзнавства, історії української журналістики та при створенні відповідних узагальнюючих праць.

У першому розділі було виокремлено основні етапи і узагальнено наявну історіографію проблеми, систематизовано джерельну базу і обґрунтовано методологічні засади дослідження проблематики.

У другому розділі представлено історію священницької династії Гошкевичів кінця ХVІІ – середини ХХ ст., проаналізовано походження прізвища і визначено українське етнічне походження Гошкевичів, уточнено ранню генеалогію роду та факти життя і діяльності його представників, прослідковано процес формування священницької династії Гошкевичів на українських землях як носіїв українського православ'я у ХVІІІ ст. та подальшу їх кар'єру у політичних та соціокультурних реаліях Російської імперії з кінця ХVІІІ – до початку ХХ ст. Серед визначних репрезентантів династії, діяльність яких у зазначений період локаційно обмежувалась сучасними українськими кордонами, було розглянуто персоналії тих, хто досяг певних висот у церковній кар'єрі, зробив внесок у розвиток освіти і

теософію: Григорій Гошкевич – священнослужитель-ієромонах, викладач Києво-Могилянської духовної академії, намісник Києво-Софійського монастиря; Пилип Гошкевич (1718–1876) – священнослужитель, канцелярист Переяславської духовної консисторії, викладач поетики у Переяславському колегіумі, який створив рукописну програму цього навчального курсу; Іван Гошкевич (1824–1872) – протоієрей, настоятель київської церкви святих Костянтина і Олени на Подолі, викладач Київської та Полтавської духовних семінарій, найбільший його науковий здобуток – видання одного з перших підручників логіки російською мовою «Руководство к логике».

У роботі вперше комплексно досліджено біографію провінційного священника Леоніда Гошкевича (1868–1963) (о. Леонід) у контексті церковно-релігійного життя Південної України часів різних політичних режимів (Російської імперії, бурхливих політичних подій 1917–1921 рр., радянських репресій та церковних трансформацій, нацистської окупації). Представлено його внесок у порятунок єврейського населення м. Херсона в період Голокосту.

З «білоруської» гілки Гошкевичів, представники якої не розривали сімейних та особистих зв'язків з «українською», пам'ятали про своє коріння і були визначними репрезентантами роду, на окрему увагу в даній роботі заслужили місіонер, дипломат та сходознавець Йосип Гошкевич (1814–1875) – перший російський консул в Японії і видавець першого японсько-російського словника та священнослужитель Іван Гашкевич (1837–1917) – канонізований Російською православною церквою як святий праведний Іоанн Кормянський.

Економічна та соціальна кризи духовенства першої половини ХІХ ст., втрата священниками високого соціального статусу, у модернізаційний період Російської імперії кінця ХІХ ст. проявилися у суспільно-професійній трансформації представників священницького роду Гошкевичів, відбулося умовне руйнування шаблону «священництво – батьківська справа». Розвиток промисловості і транспорту, поширення освіти та політична лібералізація російського суспільства, фактичне подолання станових обмежень відкрили нові можливості вертикальної соціальної мобільності у різних суспільних прошарках. Зважаючи на високоосвіченість священницьких родин діти духовенства шукали

нові, більш вигідні, шляхи професійної реалізації. В умовах цих змін Гошкевичі обрали для себе найбільш перспективні сфери діяльності – чиновництво, військову справу, громадську та наукову діяльність. Докладно цей процес представлено у третьому розділі.

Аналіз існуючих фрагментарних публікацій та раніше не залучених архівних матеріалів і джерел особистого походження дало можливість вперше досить повно реконструювати життя і діяльність земського лікаря Михайла Гошкевича (1853–?), його сина Миколи Гошкевича (1878–1938) та племінниці Катерини Гошкевич (Бутович, Сухомлинова) (1882–1921?), що обрали для себе чиновницьку справу.

Офіцерську кар'єру обрали для себе прийомні сини Віктора Гошкевича Федір та Леонід Фабриціуси та син о. Леоніда – Микола Гошкевич. Федір і Микола в роки громадянської війни воювали під проводом А.І. Денікіна та П.М. Врангеля. У роботі простежено вплив родини на вибір їх професії та громадянської позиції.

У четвертому розділі відтворено інтелектуальні біографії істориків – Віктора Гошкевича та його прийомної доньки Ірини Фабриціус. Це перша спроба комплексного наукового вивчення їх життя, громадсько-політичної діяльності та внеску в історичну науку.

З огляду на основні сфери інтелектуальної діяльності В.І. Гошкевича та можливості їх реалізації у певному соціокультурному середовищі його життєвий шлях поділено на два основних етапи: «Київський» та «Херсонський».

Перший етап – «Київський» (1882–1890) – характеризується формуванням особистості майбутнього вченого в родинному колі та його наукових зацікавлень під час навчання у Київському університеті св. Володимира. У цей період зав'язалися перші інтелектуальні зв'язки вченого із провідними київськими істориками, сформувалися демократичні та українофільські погляди.

Другий етап (1890–1928) – «Херсонський», під час якого В. Гошкевич реалізувався як учений, організатор науки, музейної справи та громадський діяч

Південного регіону. За проблемно-хронологічним принципом, в межах цього етапу виділяємо кілька періодів:

I. Початок наукової та громадської активності (1890–1905). В цей час він працював секретарем Херсонського губернського статистичного комітету та розпочав наукову діяльність на Півдні України. Саме тоді відбувається соціальне утвердження В. Гошкевича в Південноукраїнському регіоні, він займає різні посади в державних, місцевих та земських установах. Разом з тим Віктор Іванович провадить активну громадсько-політичну діяльність, випускає першу в місті приватну газету «Юг» (1898–1907). Утім найвизначнішим тогочасним досягненням інтелектуала було заснування у 1890 р. Археологічного музею Херсонського губернського статистичного комітету – першого музею в Херсоні.

II. «Зміщення акцентів у життєвих стратегіях В. Гошкевича» (1905–1909) – спочатку сподівання на лібералізацію політичного життя і долучення до партії кадетів, висловлення власної активної громадянської позиції на сторінках своєї газети «Юг», а згодом згортання громадської активності у зв'язку з поразкою Першої російської революції та зосередження на науковій і науково-організаційній роботі. Цей етап пов'язаний зі становленням Археологічного музею Херсонської губернської вченої архівної комісії як наукового та освітнього центру інтелектуального життя Херсонщини;

III. «Пік інтелектуальної біографії В. Гошкевича» (1909–1917) – зі зростанням колекції музею та визнанням його як серйозної наукової установи, відбувається розширення інтелектуальних зв'язків В. Гошкевича за рахунок міжнародних комунікацій і репрезентації результатів вивчення курганів, античних, середньовічних та козацьких пам'яток;

IV. «Радянський період» (1917–1927) – пов'язаний з новими соціально-політичними умовами життя в період утвердження радянської влади. У зв'язку із погіршенням стану здоров'я В. Гошкевич не міг більше продовжувати активну наукову діяльність та зосередив усі свої інтелектуальні та життєві сили на збереженні музею.

Зроблено висновки, що Віктор Гошкевич був не просто провінційний археолог-краєзнавець, а й висував наукові гіпотези та вступав у дискусії з авторитетними колегами. Учений мав широке коло наукових комунікацій, на його публікації посилалися закордонні колеги, археологічна колекція херсонського музею слугувала основою для вивчення стародавньої історії Південноукраїнського регіону.

Інтелектуальну біографію Ірини Василівни Фабриціус запропоновано поділити на п'ять умовних періодів:

I. Формування особистості та інтелектуальних зацікавлень (1882–1913). До цього етапу відносимо дитинство та юність І. Фабриціус, навчання у II Херсонській жіночій гімназії та на Вищих Бестужевських жіночих курсах у Петербурзі.

II. Робота під керівництвом В. Гошкевича на Херсонщині (1913–1925) – набуття досвіду археологічної та музейної роботи, що визначило подальший високий рівень її наукових досліджень.

III. Фабриціус на чолі Херсонського історично-археологічного музею (ХІАМ) (1925–1931). Попри активну археологічну діяльність вченої, вона підпала під репресії радянської влади й була звільнена з ХІАМ-у, радикально змінивши своє життя і напрям наукової праці.

IV. Праця І.В. Фабриціус у Ленінграді та Києві (1931–1941). У цей період вчена заслужила авторитет та визнання у науковому співтоваристві як провідний спеціаліст з історії та культури степових скіфських племен і населення українського Лісостепу скіфської доби.

V. Роки Другої світової війни та повоєнний період (1941–1966). 1945 р. І. Фабриціус захистила дисертацію з теми «Археологічна карта Причорномор'я Української РСР» та отримала науковий ступінь кандидата історичних наук. У 1951 р. вона завершує свою головну працю – «Археологічну карту Причорномор'я Української РСР», яка стала підсумком її багаторічних польових та теоретичних досліджень.

Таким чином, представники роду Гошкевичів зробили чималий внесок в інтелектуальну та соціокультурну історію України.

Ключові слова: Гошкевичі, «нова сімейна історія», рід, династія священнослужителів, священник, «інтелектуальна біографія», музейна справа, археологія, Віктор Гошкевич, Ірина Фабриціус, Йосип Гошкевич.

SUMMARY

Shevchenko A.V. The Goshkevich family in the socio-cultural life of Ukraine – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy, specialty 032 «History and archeology». Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2021.

One of the leading trends in modern historiography has been the use of approaches and methods for comprehension of the subject field of the «new family history», which is part of the «new historical science», or anthropologically focused social history.

Due to their social status, the families of Orthodox priests along with the Cossack officers, nobles, intelligentsia families for centuries accumulated cultural and historical experience. In modern times, they gave the society a number of representatives of the political and intellectual elite. The Hoshkevychs played a significant role among such families.

The purpose of the research is to study the history of the Hoshkevych family as a social and cultural community and its interaction with the cultural and historical environment for several generations.

The chronological limits of the research cover the history of the Hoshkevych family from the end of the 17th century and at least until the middle of the 20th century. The lower limit of the paper deals with the origins of the Hoshkevych family, their first documented presence in Ukraine and the formation of the dynasty of priests. The upper limit deals with the end of the life and work of the priest Leonid Hoshkevych (Father Leonid) and archaeologist Iryna Fabricius, and the gradual extinction of the dynasty.

In the study of the history of the Hoshkevych family, theoretical and methodological principles of the «new family history» are supplemented by methods and terminology of genealogy, prosopography, intellectual history, biography, and given the breadth of professional activity of individual members of the family – by church history, archaeology, etc.

The academic novelty of the research lies in the attempt to reconstruct the Hoshkevych dynasty; the determination of the factors of the Hoshkevychs' social status and professional activity transformation in the post-reformation period. The polarization of political orientations of the Hoshkevych family members due to the crisis of the Russian Empire and the establishment of Soviet power was analyzed on the basis of some examples; the Family Archive of Leonid Hoshkevych's family, which is stored in the funds of the Kherson Regional Universal Scientific Library named after Oles Honchar, was analyzed for the first time. Most of the original documents are provided as annexes to the dissertation; intellectual biographies of Viktor Hoshkevych and Iryna Fabricius were reconstructed for the first time; a number of little-known archival sources on Hoshkevych's network connections were updated, which allowed to inscribe the history of the family in the context of the social, cultural and public life of Ukraine in the 18th – first half of the 20th century.

The practical significance of the dissertation research lies in the possibility of using materials contained herein in the preparation of scientific studies in historiography, history of archaeology, history of Ukraine, local lore, family history, history of the Orthodox Church, museology, history of Ukrainian journalism and in the creation of relevant generalizing papers.

In the first section, the main stages of the problem are singled out and the existing historiography of the problem is generalized; the source base is systematized and the methodological bases of research of the problem are substantiated.

The second section presents the history of the Hoshkevych dynasty of priests of the late 17th – middle 20th centuries. The origin of their surname is analyzed: the Ukrainian ethnic origin is determined; the early genealogy of the family and the facts of life and activity of its representatives are specified; the process of formation of the

Hoshkevych dynasty of priests in Ukrainian lands as bearers of Ukrainian Orthodoxy in the 18th century is traced, as well as their further career in the political, social and cultural realities of the Russian Empire from the end of the 18th to the beginning of the 20th century. From among the prominent representatives of the dynasty, whose activities in this period were limited to modern Ukrainian borders, the personalities of those who rose to eminence in the church career, contributed to the development of education and theosophy were considered, namely: Hryhorii Hoshkevych – a priest-hieromonk, teacher of Kyiv-Mohyla Theological Academy, abbot of the Kyiv-Sophia Monastery; Pylyp Hoshkevych (1718–1876) – a clergyman, clerk of the Pereiaslav Spiritual Consistory, teacher of poetics at the Pereiaslav Collegium, who created the manuscript program of this course; Ivan Hoshkevych (1824–1872) – an archpriest, senior priest of the Kyiv Church of Saints Constantine and Helen in Podil, teacher at the Kyiv and Poltava Theological Seminaries, whose greatest scientific achievement was the publication of one of the first textbooks of logic in Russian named *A Guide to Logic*.

This is the first complex research of the biography of the provincial Kherson priest Leonid Hoshkevych (1868–1963) (Father Leonid) in the context of the church and religious life of Southern Ukraine during the four political regimes (the Russian Empire, the tumultuous political events of 1917–1921, the Soviet repressions and church transformations, the Nazi occupation). In addition, the paper presents his contribution to the salvation of the Jews of Kherson during the Holocaust.

Some representatives of the «Belarusian» sept of the Hoshkevychs, who did not sever family and personal ties with the «Ukrainian» one, remembered their roots and were prominent representatives of the family, deserve particular attention, namely: a missionary, diplomat and orientalist Yosyp Hoshkevych (1814–1875), who was the first Russian consul in Japan and a publisher of the first Japanese-Russian dictionary; and a clergyman Ivan Hashkevych (1837–1917), who was canonized by the Russian Orthodox Church as St. John Kormyansky.

In the modernization period of the Russian Empire in the late 19th century, the economic and social crisis of the clergy of the first half of the 19th century, the loss of

priests' high social status affected the social and professional transformation of the clergy among the Hoshkevychs. There was a conditional destruction of the template «priesthood is a parental business».

The process of social and professional transformation of the Hoshkevych family is presented in detail in the third section. The processes of modernization, development of industry and transport, the spread of education and political liberalization of Russian society, the actual overcoming of class restrictions have opened up new opportunities for vertical social mobility in various population groups. Given the proper education in families of priests, the children of the clergy sought new and more profitable ways of professional realization. In the context of these changes, the Hoshkevychs chose for themselves the most promising areas of activity – bureaucracy and military affairs.

The analysis of existing fragmentary publications and previously uninvolved archival materials and sources of personal origin made it possible for the first time to fully reconstruct the life and work of a zemstvo physician Mykhailo Hoshkevych (1853–?), his son Mykola Hoshkevych (1878–1938) and niece Kateryna Hoshkevych (Butovych, Sukhomlynova) (1882–1921), who chose for themselves the bureaucratic business.

Viktor Hoshkevych's adopted sons Fedir and Leonid Fabricius and the son of Father Leonid – Mykola Hoshkevych chose to be military officers. During the Civil War, Fedir and Mykola fought under the leadership of A.I. Denikin and P.N. Wrangel. The paper traces the influence of the family on the choice of their profession and civic position.

The fourth section reproduces the intellectual biographies of historians – Viktor Hoshkevych and his adopted daughter Iryna Fabricius. This is the first attempt at a comprehensive scientific study of their lives, social and political activities and contributions to historical science.

Given the main areas of intellectual activity of V.I. Hoshkevych and the possibilities of their implementation in a particular social and cultural environment, his life path may be divided into two main stages: «Kyiv» and «Kherson».

The first stage – «Kyiv» (1882–1890) – is characterized by the formation of the future scientist's personality in the family circle as well as of his scientific interests while studying at the Kyiv University of St. Vladimir. During this period, the first intellectual ties of the scientist with leading Kyiv historians were established.

The second stage (1890–1928) – «Kherson» – was the one, when V. Hoshkevych realized his potential as a scientist, scientific and museum work manager and public figure of the Southern region. According to the problem and chronological approach, we distinguish several periods within this stage:

1. The beginning of scientific and social activity (1890–1905). At that time, he worked as the secretary of the Kherson Provincial Statistical Committee and began scientific activity in the South of Ukraine. It was then that V. Hoshkevych's social involvement in the new region took place. He held various positions in state, local and zemstvo institutions. At the same time, Viktor Ivanovych was actively engaged in social and political activities and published the first private newspaper in the city called Yuh (1898–1907). However, the most significant achievement of the intellectual at that time was the founding of the Archaeological Museum of the Kherson Provincial Statistical Committee in 1890 – the first museum in Kherson.

2. «Shifting the emphasis in the life strategies of V. Hoshkevych» (1905–1909) – first, hopes for the liberalization of political life and joining the Cadet Party, and then, termination of his public activity in connection with the events and defeat of the First Russian Revolution and focus on the scientific and managerial work. This stage is connected with the formation of the Archaeological Museum of the Kherson Provincial Scientific Archival Commission as a scientific and educational center of the intellectual life of Kherson region;

3. «The peak of V. Hoshkevych's intellectual biography» (1909–1917) – with the growth of the museum's collection and its recognition as a serious scientific institution, V. Hoshkevych's intellectual ties expanded due to international communications. Gradually, the scientist entered the circle of leading archaeologists – researchers of the mounds of the Southern region of Ukraine. At the same time, he expanded his scientific

interests and enriched his scientific achievements when studying ancient, medieval and Cossack monuments;

4. «The Soviet period» (1917–1927) is associated with the new social and political living conditions during the establishment of the Soviet power. Because of deteriorating health, V. Hoshkevych could no longer continue his active scientific life and concentrated all his intellectual and vital forces on the preservation of the museum.

It is concluded that Viktor Hoshkevych, who had long been perceived by scholars as a provincial archaeologist, despite his «secondariness» put forward scientific hypotheses and entered into discussions with his «top-class» colleagues. The scientist had a wide range of scientific communications. International colleagues referred to his publications. All the above evidences the high appreciation of his scientific activity and recognition of the scientific significance of his work for researchers of the ancient history of the South Ukrainian region.

It is suggested to divide the intellectual biography of Iryna Vasylivna Fabricius into five conditional periods:

1. Formation of personality and intellectual interests (1882–1913). This stage includes the childhood and youth of I. Fabricius, studies at the II Kherson Women's Gymnasium and at the Higher Bestuzhev Women's Courses in St. Petersburg.

2. The work under the direction of V. Hoshkevych in Kherson region (1913–1925) – the accumulation of experience in archaeological and museum work, which determined the further high level of her scientific research.

3. I. Fabricius heading Kherson Historical and Archaeological Museum (1925–1931). Despite the active archaeological activity of the scientist, she fell under the repression of the Soviet authorities and was released from KhHAM, radically changing her life and direction of scientific work.

4. The work of I.V. Fabricius in Leningrad and Kyiv (1931–1941). During this period, the scientist earned the authority and recognition in the scientific community as a leading specialist in the history and culture of the steppe Scythian tribes and the population of the Ukrainian Forest-Steppe of the Scythian era.

5. The years of the Second World War and the postwar period (1941–1966). In 1945, I. Fabricius defended her dissertation called «Archaeological map of the Black Sea coast of the Ukrainian SSR» and received the degree of Candidate of Historical Sciences. In 1951, she completed her main work, the Archaeological Map of the Black Sea Coast of the Ukrainian SSR, which was the result of her many years of field and theoretical research.

Thus, the representatives of the Hoshkevych family made a significant contribution to the intellectual, social and cultural history of Ukraine.

Keywords: Hoshkevychs, «new family history», family, dynasty of clergy, priest, «intellectual biography», museology, archaeology, Viktor Hoshkevych, Iryna Fabricius, Yosyp Hoshkevych.

СПИСОК ПРАЦЬ В ЯКИХ ОПУБЛІКОВАНІ ОСНОВНІ НАУКОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДИСЕРТАЦІЇ

Публікації у наукових фахових виданнях України

1. Газета «Юг» під редакцією В. Гошкевича: її позиціонування та роль в суспільно–політичному житті південного регіону. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 100. С. 50–53.

2. Громадсько-політичні погляди та діяльність В.І. Гошкевича (1860–1928). *Наукові праці історичного факультету ЗНУ*. 2016. Випуск 45. С. 173–176.

3. І.В. Фабриціус (1882–1966 рр.): археолог та музеєзнавець. *Археологія*. 2016. № 2. С. 122–133 (стаття опублікована у співавторстві з А. Костенком, внесок здобувача полягає в опрацюванні життєпису І. Фабриціус. Співвідношення авторських текстів 50 % на 50 %).

4. Одного роду, але не одного з тобою класу»: сприйняття жовтневого перевороту родом Гошкевичів. *Краєзнавство*. 2017. № 1–2. С. 62–72 (стаття опублікована у співавторстві А. Костенком, внесок здобувача полягає в аналізі громадсько-політичної діяльності науковців та священнослужителів із роду Гошкевичів в умовах радянських трансформацій. Співвідношення авторських текстів 50% на 50 %).

5. Photo as a source of the study of the figure of Viktor Ivanovych Hoshkevych (1860–1928). *Scriptorium nostrum*. 2016. Випуск 1(4). С. 6–16.

6. Public activities of V. I. Goshkevych during the period of Revolution. *Scriptorium nostrum*. 2015. Випуск 3. С. 50–57.

Статті у закордонних виданнях

7. Леонід Гошкевич: життєвий шлях священника. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. № 1 (37). vol. 2. С. 250–258.

Статті у збірниках наукових праць і матеріалах конференцій

8. Священнослужитель та радянська влада: вплив жовтневого перевороту 1917 на політичні погляди Леоніда Гошкевича. *Україна у світовому історичному просторі: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 8 квітня 2016 р. Маріуполь, 2016. С. 32–33.*

9. Віктор та Леонід Гошкевичі: два шляхи громадсько-політичної діяльності на Херсонщині. *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації*: матеріали II міжнародної історико-краєзнавчої конференції м. Суми, 24–25 березня 2016 р. Суми, 2016. С. 149–152.

Науково-популярні праці, у яких додатково відображено результати дослідження

10. Виктор Гошкевич и его мир: семья, окружение, древности. Херсон, 2017. 116 с. URL: <https://goshkevich.wordpress.com/> (дата звернення: 10.08.2021) (книга опублікована у співавторстві з Костенком А., внесок здобувача полягає в аналізі діяльності В.І Гошкевича, І.В Фабриціус та Л.І Гошкевича. (Співвідношення авторських текстів Шевченко А. / Костенко А. – 40 % на 60 %).

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	19
Вступ.....	20
Розділ 1. Рід Гошкевичів: історіографія, джерела та методологічні засади дослідження.....	26
1.1. Історіографія проблеми.....	26
1.2. Джерела до реконструкції історії роду Гошкевичів.....	37
1.3. Методологія та теоретичні засади дослідження.....	49
Розділ 2. Гошкевичі – рід священнослужителів.....	60
2.1. Витоки роду: перші згадки про Гошкевичів на теренах України.....	60
2.2. Гошкевичі наприкінці XVIII – XIX ст.: шляхи самореалізації у соціокультурних реаліях Російської імперії.....	70
2.3. Йосип (Осип) Антонович Гошкевич (1814–1875): місіонер, дипломат, сходознавець.....	79
2.4. Леонід Іванович Гошкевич (1868–1963) (о. Леонід) у релігійному житті Південної України.....	90
Розділ 3. Соціально-професійні трансформації представників роду Гошкевичів в умовах модернізаційних процесів кінця XIX – першої чверті XX ст.....	105
3.1. Чиновники з роду Гошкевичів на службі Російської імперії.....	105
3.1.1. Провінційні чиновники.....	109
3.1.2. Життєві стратегії Миколи Михайловича Гошкевича (1878–1938) та Катерини Вікторівни Гошкевич (Бутович, Сухомлинова) (1882–1921?): у пошуках успіху.....	115
3.2. Офіцери з роду Гошкевичів на тлі суспільно-політичних змін першої чверті XX ст.....	136
Розділ 4. Наукова діяльність представників роду Гошкевичів (Віктор Гошкевич та Ірина Фабриціус)	142
4.1. Віктор Іванович Гошкевич (1860–1928): інтелектуальна біографія.....	142
4.1.1. Рання біографія. Громадське і наукове життя В. Гошкевича у Києві.....	142

4.1.2. В. Гошкевич у громадському житті Південної України.....	149
4.1.3. В. Гошкевич: археолог, історик, музеєзнавець (Херсонський етап).....	169
4.2. Ірина Василівна Фабриціус (1882–1966): інтелектуальна біографія.....	199
Висновки.....	219
Список використаних джерел та літератури.....	229
Додатки.....	260

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АК ВУАН – Археологічна комісія Всеукраїнської академії наук

ВУКСВ – Всеукраїнський комітет сприяння вченим

ВУЦВК – Всеукраїнський центральний виконавчий комітет

ІАК – Імператорська Археологічна комісія

ІА НАНУ – Інститут археології Національної академії наук України

ІПЦ – Істинно-православна церква

НІАБ – Національний історичний архів Білорусі

НКВД – Народний комісаріат внутрішніх справ

НКО УСРР – Народний комісаріат освіти Української Соціалістичної Радянської Республіки

ОТІС – Одеське товариство історії і старожитностей

РПЦ – Російська православна церква

ТВАК – Таврійська вчена архівна комісія

ХГСК – Херсонський губернський статистичний комітет

ХГВАК – Херсонська губерньська вчена архівна комісія

УСРР – Українська Соціалістична Радянська Республіка

ХІАМ – Херсонський історично-археологічний музей

ХОКМ – Херсонський обласний краєзнавчий музей

ВСТУП

Актуальність дослідження. Однією з провідних тенденцій новітньої історіографії стало використання підходів і методів, осмислення предметного поля «нової сімейної історії», яка є складовою «нової історичної науки», або антропологічно орієнтованої соціальної історії (виникла у рамках школи «Анналів» та структурної антропології). Утім, вітчизняні науковці усвідомлюють особливість українського історичного процесу, яка полягає в існуванні тривалих періодів бездержавності, під час яких збереження національної ідентичності не забезпечувалося державними інституціями. У таких умовах саме родини виконували роль системи, що зберігає, продукує й транслює як загальнолюдські, так і національні цінності. Таким чином сімейна історія виступає одним із засобів дослідження суспільно-політичної, соціокультурної та інтелектуальної історії України [258, с. 39].

Наразі маємо ґрунтовні дослідження козацьких, дворянських та інтелігентських родин (Білозерські-Куліші, Дорошенки, Марковичі-Маркевичі, Потоцькі, Скадовські, Скаржинські, Фальц-Фейни та ін.) [202, 229, 227, 223, 224, 232 та ін.]. Створення колективної біографії роду, реконструкція соціального оточення та історичного контексту, які вплинули на формування соціокультурних родинних традицій дає можливість дослідити різні суспільні «виклики» на реальному «мікроприкладі» однієї сім'ї.

Водночас осмислення феномену «родинної історії» у соціокультурному бутті України є неповним без дослідження історії родів православних священнослужителів, які, внаслідок свого суспільного становища, століттями акумулювали культурно-історичний досвід і в модерні часи дали суспільству цілу низку представників політичної та інтелектуальної еліти. З-поміж таких рід Гошкевичів є знаковим. Він репрезентований цілою плеядою церковних діячів кінця XVII – XX ст., серед яких достатньо назвати викладача Києво-Могилянської академії Г. Гошкевича, місіонера, дипломата, сходознавця Й.А. Гошкевича та херсонського церковно-релігійного діяча Л.І. Гошкевича (о. Леонід). В умовах модернізаційних процесів кінця XIX – початку XX ст. внаслідок соціально-

професійних трансформацій представники роду стають чиновниками, військовими, науковцями. Непересічною постаттю в історії Південної України є В.І. Гошкевич – громадський діяч, археолог, музеєзнавець та археологиня І.В. Фабриціус.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано згідно з науково-дослідною темою кафедри джерелознавства, історіографії та спеціальних історичних дисциплін Запорізького національного університету «Джерела з історії Степової України XVIII – початку XXI ст.» (номер державної реєстрації 0118U000381).

Об’єктом дослідження є формування роду Гошкевичів, його функціонування та взаємодія з культурно-історичним середовищем протягом кількох поколінь.

Предметом дослідження є історія священницького роду Гошкевичів, його трансформація в умовах модернізаційних змін та діяльність окремих репрезентантів у різних сферах соціокультурного життя українського суспільства.

Мета дослідження полягає у вивченні історії роду Гошкевичів як соціокультурної спільності, представники якої були активними учасниками релігійно-церковного, культурного, громадського та наукового життя України.

Для досягнення зазначеної мети поставлено наступні **завдання**:

- проаналізувати стан історіографічної розробки теми, визначити специфіку та систематизувати джерельну базу, обґрунтувати методологічні підходи до вивчення історії роду Гошкевичів;

- простежити витоки роду та формування священницької династії, визначити шляхи самореалізації Гошкевичів у соціокультурних реаліях Російської імперії наприкінці XVIII – XIX ст.;

- вивчити та узагальнити основні напрями діяльності Йосипа Гошкевича – священника, сходознавця, дипломата, першого російського консула в Японії;

- дослідити біографію Леоніда Гошкевича (о. Леонід) та визначити його роль у церковно-релігійному житті Південної України;

– висвітлити соціально-професійні трансформації представників роду та проаналізувати їх життєві стратегії в умовах модернізаційних процесів кінця XIX – першої чверті XX ст. (чиновники, військові, науковці);

– реконструювати інтелектуальні біографії вчених – Віктора Гошкевича та Ірини Фабриціус.

Хронологічні межі дослідження охоплюють історію роду Гошкевичів з кінця XVII і щонайменше до середини XX ст. Нижня межа роботи пов’язана із витоками роду Гошкевичів, першими згадками про них на теренах України та формуванням священницької династії. Верхня – із завершенням діяльності археологині Ірини Фабриціус, священника Леоніда Гошкевича та поступовим згасанням роду.

Географічні рамки дослідження охоплюють територію сучасної України, переважно Київську та Херсонську області як основні центри життя і діяльності Гошкевичів (з урахуванням адміністративного устрою Російської імперії та УСРР/УРСР).

Комплексне дослідження історії роду та окремих його представників зумовило розширення географічних меж ще до кількох локацій. Перша – Могильовська та Мінська губернії Російської імперії (сучасні Могильовська та Мінська області Республіки Білорусь) для вітворення життя Антона Івановича Гошкевича та частково його синів. Друга – столиця Російської імперії Санкт-Петербург (сучасне м. Санкт-Петербург, Російська Федерація), де певний період була зосереджена діяльність Йосипа Гошкевича, Катерини Сухомлинової (Гошкевич), Миколи Гошкевича та Ірини Фабриціус. Третя локація пов’язана з перебуванням Йосипа Гошкевича в складі Російської духовної місії в Пекіні (Китай) та на посаді російського імперського консула у японському місті Хакодате.

Наукова новизна роботи:

– уперше здійснено спробу реконструкції та комплексного аналізу історії роду Гошкевичів як соціокультурної системи;

– суспільно-політичні зміни, особисті успіхи/невдачі окремих репрезентантів роду визначено як фактори трансформації соціального статусу та професійної діяльності Гошкевичів;

– сформовано цілісне уявлення про вплив родинних зв'язків на становлення культурно-ціннісних орієнтирів та доктрин, професійних амбіцій окремих представників роду;

– висвітлено на окремих прикладах поляризацію політичних орієнтирів представників роду Гошкевичів внаслідок кризи Російської імперії та встановлення радянської влади;

– уперше проаналізовано та систематизовано Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича, що зберігається у фондах Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесь Гончара. Більша частина оригінальних документів представлена як додатки до дисертації;

– уперше реконструйовано інтелектуальні біографії Віктора Гошкевича та Ірини Фабриціус;

– актуалізовано низку маловідомих архівних джерел щодо мережних зв'язків Гошкевичів, що дозволило вписати історію родини у контекст соціокультурного та громадського життя України ХІХ – першої половини ХХ ст.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в можливості використання матеріалів під час підготовки наукових студій із історіографії, історії археології, історії України, краєзнавства, сімейної історії, історії православної церкви, музеєзнавства, історії української журналістики та при створенні відповідних узагальнюючих праць. Окремі результати дослідження можуть бути використані у створенні систематизованого архівного фонду «Сімейного архіву родини Леоніда Гошкевича» в Херсонській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. Олесь Гончара. Крім того, дослідження може бути корисним в науковій роботі та організації експозицій в Херсонському обласному краєзнавчому музеї.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри джерелознавства,

історіографії та спеціальних історичних дисциплін Запорізького національного університету, висвітлювалися в доповідях на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях: Міжнародна наукова конференція «Херсонщина у контексті соціокультурної історії України (до 70-річчя Херсонської області)» (м. Херсон, 26 жовтня 2014 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Україна у світовому історичному просторі» (м. Маріуполь, 8 квітня 2016 р.); II Міжнародна історико-краєзнавча конференція «Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації» (м. Суми, 24–25 березня 2016 р.); Всеукраїнська наукова конференція «Історія Степової України XVII – XX століття» («Бойківські читання», м. Запоріжжя, 2016).

Особистий внесок здобувача. Основні результати дисертаційного дослідження, що виносяться на захист, отримані автором особисто. Доповіді, виголошені на наукових конференціях, є самостійними. Чотири статті у фахових збірниках підготовлені одноосібно, дві – у співавторстві з істориком-музеєзнавцем А.В. Костенком. В опублікованих у співавторстві роботах автору належить аналіз громадсько-політичної діяльності інтелектуалів та священнослужителів із роду Гошкевичів в умовах радянських трансформацій (співвідношення авторських текстів 50 % та 50%) (2017) [290] та опрацювання «Життєпису» І. Фабриціус (співвідношення авторських текстів 50% та 50%) (2017) [291]. У науково-популярній книзі «Виктор Гошкевич и его мир: семья, окружение, древности», написаній у співавторстві з А.В. Костенком (2017) [210], внесок здобувача полягає у дослідженні діяльності В.І Гошкевича, І.В Фабриціус та Л.І Гошкевича (співвідношення авторських текстів Шевченко / Костенко – 40% / 60%).

Публікації. Головні результати дослідження відображено в 9 наукових публікаціях: 6 – статей у фахових виданнях України (2 – у співавторстві), 1 – у закордонному виданні; 2 – тези у збірниках наукових праць і матеріалах конференцій. Науково-популярна книга «Виктор Гошкевич и его мир: семья, окружение, древности» (2017) (написана у співавторстві) додатково відображає результати дослідження.

Структура роботи відповідає поставленій меті та завданням дослідження й складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури (334 позиції), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 435 сторінок, з них основна частина – 207 сторінок.

РОЗДІЛ 1

РІД ГОШКЕВИЧІВ: ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Протягом останніх років українські науковці в біографічних дослідженнях та під час вивчення соціально-політичних процесів в історії України все частіше звертаються до аналізу так званої «нової сімейної історії». На думку українських істориків В. Андрєєва та А. Руденка це зумовлено існуванням в історії України періодів бездержавності, під час яких носіями національної ідентичності виступали не державні наукові та освітні інституції, а родина. Саме родинні традиції, які формувалися протягом століть, виконували роль системи, що збирає, продукує і транслює культурні цінності [258, с. 39].

Дослідженням сімейно-історичних студій в Україні займаються Н. Барабаш [202], І. Колесник [276], В. Андрєєв [257], Г. Голубчик [227], Н. Товстоляк [320], А. Руденко [229], І. Чорноіваненко [232], Т. Чубіна [323], Н. Любовець [301] та ін. Їхні роботи стали основою теоретико-методологічних досліджень напряду «нової сімейної історії» в Україні, адже вітчизняних ґрунтовних узагальнюючих методологічних монографій з цієї теми ще не створено.

У XVIII – першій половині ХХ ст. помітну роль в історії України відігравали представники роду Гошкевичів. Однак, попри часткове висвітлення окремих сфер діяльності окремих визначних репрезентантів священницької династії та діяльності на Півдні України громадського діяча і вченого Віктора Гошкевича, історія роду як актора соціокультурної історії довго залишалася в тіні вітчизняної історичної науки.

У даному підрозділі виокремлено основні етапи, узагальнено наявну історіографічну базу дослідження проблематики,

Історіографію досліджень історії роду Гошкевичів умовно можна поділити на три етапи. Перший – «ранній» (хронологічно до 1920 р.), в полі зору

дослідників були лише дві персоналії – дипломат Йосип Антонович Гошкевич та його племінник археолог Віктор Іванович Гошкевич. Публікації характеризуються джерелознавчим характером, описовістю, фактографічністю, автори були їх сучасниками і почасти особисто чи заочно знайомими, до історіографії цього етапу ми відносимо і участь їх колег у наукових дискусіях з приводу окремих публікацій Й. Гошкевича та В. Гошкевича.

Зокрема, особистість Йосипа Гошкевича була частково розкрита в літературному творі відомого російського письменника І.О. Гончарова (1811–1891) – «Фрегат Паллада». У ньому автор описав свою подорож до Японії 1853 р. під керівництвом Є.В. Путятіна. Під час подорожі Гончаров вів нотатки, які і склали основу твору, забезпечили майже документальність викладу. Учасником цієї експедиції був і Йосип Гошкевич [185].

Постать Віктора Гошкевича привернула увагу сучасників вже на початковому етапі його археологічних досліджень, що відбувалося переважно у форматі актуальних наукових дискусій і не виходило на щабель узагальнень. Зокрема, перша наукова публікація молодого вченого, в якій він за архівними джерелами локалізував руїни замку князя Семена Олельковича та літописне місто Городець, була проаналізована в публікації археолога В.З. Завитневича, який провів у 1890 р. розкопки на місці археологічних розвідок Віктора Івановича [112].

Археологічна діяльність Віктора Гошкевича в Херсоні також не залишилася поза увагою сучасників. Крім вітчизняних істориків, археологічну колекцію Віктора Івановича, яка стала фундаментом для створеного ним археологічного музею в Херсоні, вивчали німецький історик та редактор журналу «*Praehistorische Zeitschrift*» К. Шухгардт, афінський археолог Г. Драгендорф, проф. К.Ф. Кінг із Копенгагена, директор Стокгольмського музею старожитностей доктор Т. Арне, німецький вчений Г.В. фон-Стрік [274, с. 62]. Аналіз наукової праці Віктора Гошкевича «Скраби та старожитності Херсонської губернії» [75, с. 136–137] частково представлено в монографії його друга – професора кембриджського університету Е. Міннза «*Scythians and Greeks*» (1913) У своєму аналітичному

дослідженні стародавньої історії та археології Північного Причорномор'я (від Дунаю до Кавказу) вчений спирається на археологічні висновки Віктора Гошкевича, частіше погоджуючись із ними, але й подекуди критикуючи [225 с. 145, 375, 376].

Вітчизняні історики теж цікавилися археологічними здобутками Віктора Івановича, зокрема визначний дослідник запорозького козацтва Д. Яворницький кілька разів відвідував Херсон для вивчення результатів розкопок Гошкевича на території Олешківської та Кам'янської січей [146].

Але найбільшого розголосу серед тогочасних істориків набула дискусія між В. Гошкевичем та професором кафедри візантійської філології Імператорського Новоросійського університету С.Д. Пападімітріу (1856–1921) щодо локалізації античного міста Одесс. Для доведення своєї гіпотези Пападімітріу у своїх статтях аналізував та критикував роботу херсонського археолога «Де був прадавній Одесс?» (1915) [128].

Другий період дослідження роду Гошкевичів та основних напрямів діяльності його окремих представників (1920–1991) характеризується виходом на рівень наукових узагальнень. Його необхідно розділити на два історіографічні напрями (перш за все за ідеологічною та методологічною несумісністю): перший – роботи радянських вчених; другий – праці зарубіжних (у тому числі й українських діаспорних істориків).

У центрі уваги радянських авторів були ті ж «визначні» представники роду – Йосип та Віктор Гошкевичі. Діяльність Йосипа Гошкевича вивчалася виключно в руслі міждержавних взаємин з Японією. Одна з перших сходознавців, хто досліджував консульську діяльність Й. Гошкевича, була Е.Я. Файнберг. Аналізуючи російсько-японські відносини в 1697–1875 рр., дослідниця висвітлила роль першого консула у встановленні дипломатичних та торгових відносин між країнами [219]. Схожими за проблематикою була публікація Г. Іванової [207], у якій теж частково аналізується внесок Йосипа Гошкевича в розвиток дипломатичних інституцій Російської імперії на Далекому Сході.

У 1969 р. історик та письменник В.Г. Гузанов видав історичну повість «Одіссей з Білої Русі» («Одиссей с Белой Руси»), в якій популяризував дипломатичну та культурну діяльність Й.А. Гошкевича [204].

Зарубіжні дослідники російсько-японських відносин у своїх працях роблять акцент на експансійній політиці Російської імперії на Далекому Сході, особливо на о. Сахалін. Наприклад, американський дослідник Дж. А. Ленсен у своїй праці «Росіяни тиснуть на Японію» («The Russian push toward Japan») (1959) розглядає діяльність першого російського консула Й. Гошкевича, який встановив особисті дружні контакти в японському м. Хакодате, в руслі цієї політики [212 с. 10–11]. На прикладі діаметрально протилежних оцінок дипломатичної місії Гошкевича в зарубіжній та радянській історіографії яскраво прослідковуються сюжети зіткнення між державами капіталістичного та соціалістичного таборів у період Холодної війни.

Діяльність Віктора Гошкевича – у працях радянських дослідників представлена досить фрагментарно, не зважаючи на його визначне місце в історії вітчизняної археології та музейної справи. Найбільший внесок у вивчення здобутків Гошкевича-археолога зважаючи на його археологічні здобутки, зробила його прийомна дочка Ірина Фабриціус. Вона продовжила роботу батька у створенні археологічної карти Херсонщини, територіально розширивши дослідження на все Північне Причорномор'я. У 1951 р. було видано першу частину її праці «Археологічна карта Причорномор'я Української РСР», в якій дослідниця серед іншого опублікувала й результати усіх археологічних розкопок та розвідок Віктора Івановича [150].

Крім цього, Ірина Василівна популяризувала дослідження Віктора Гошкевича, публікуючи результати його експедицій у вітчизняних та зарубіжних збірниках. Зокрема, у статті «Tzareva mohila», опублікованій в збірці «Eurasia Septentrionalis Antiqua» (Фінляндія, Гельсінкі) [181], археологиня описала результати розкопок кургану «Царева могила» в маєтку А.Ф. Бішлера в місті Кривий Ріг, які у 1907–1908 рр. очолював В. Гошкевич. На ці дослідження

вченого спирається у своїх роботах, присвячених вивченню кімерійських стел, і видатний радянський археолог О. Тереножкін [319, с. 17].

Крім цього, результати досліджень Віктора Івановича були представлені в працях археологів, що продовжували розвивати ті напрями археологічних досліджень, що започаткував Віктор Іванович на теренах Південної України. У 1977 р. М. Абікулова і М. Оленковський провели археологічні розкопки фортеці Тягин, розпочаті Віктором Гошкевичем у 1914 р. У своїх дослідженнях вчені спиралися на висновки Віктора Івановича [244, с. 15–16].

У радянській історіографії Віктор Гошкевич постає в образі провінційного археолога, «Героя Праці», («Звання Герой Праці» надавалося особам за особливі заслуги в галузі виробництва, державної чи громадської служби, наукової діяльності. В. Гошкевич отримав його у 1922 р.). У херсонській пресі є кілька статей, присвячених цій темі. Як правило, це замітки, що стосуються ювілейних дат, та некрологи, в яких містяться загальні характеристики про освіту вченого та заснування ним музею [72]. Цей створений «будівниками соціалізму» образ мав, уже після смерті Віктора Гошкевича, працювати на утвердження радянської ідеології на Півдні України.

Цікаво, що зовсім в іншому амплуа він постає в роботі діаспорного історика В. Кедровського. Член Української Центральної Ради та полковник армії УНР Володимир Кедровський особисто був знайомим із Віктором Гошкевичем. У його роботі «Обриси минулого: деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 р.», опублікованій у 1966 р. у США, вчений представив свою інтерпретацію біографії «українофіла» та «визначного вченого» В. Гошкевича, що базувалася на його спогадах та нотатках [190]. Схоже описує його особистість і випускник Першої чоловічої гімназії Херсона, громадський діяч УНР і надалі відомий діаспорний історик Ілько Борщак (Ілля Баршак). Він відзначав Віктора Івановича як «чудового українського патріота» [51].

У тіні радянських історіографічних досліджень довгий час була діяльність Ірини Фабриціус. Аналізу її життя та наукового доробку в радянський період було

присвячено лише стислий біографічний нарис (некролог) в журналі «Радянська археологія», написаний археологом Л. Славіним у 1966 р. [318].

Третій, новітній етап досліджень (з 1990-х), пов'язаний перш за все із активізацією вивчення життя і діяльності Віктора Гошкевича та його родини на теренах Херсонщини, у розвиток якої він так багато зусиль доклав як громадський діяч та науковець. Водночас на сучасному етапі є великий суспільний попит і науковий інтерес до історії роду Гошкевичів, внеску в історію України його окремих представників.

Постать В. Гошкевича є однією з ключових в історії Херсонського краю, його громадську, музейну і наукову діяльність згадують у більшості узагальнюючих праць. Однак свою задачу ми бачимо у аналізі спеціальних робіт, присвячених його життю, діяльності, мережевим, дружнім та родинним зв'язкам.

У 1990 р. до сторічного ювілею заснування Археологічного музею Херсонського губернського статистичного комітету (зараз Херсонський обласний краєзнавчий музей) було проведено конференцію «Проблеми археології Північного Причорномор'я». Результатом роботи конференції стали три збірки наукових праць, опублікованих у 1990 р. Серед них кілька публікацій було присвячено висвітленню певних аспектів археологічної діяльності засновника музею В. Гошкевича, зокрема статті В.П. Билкової [262] та І.Л. Алексєєвої [255].

У 1991 р. вийшла ще одна збірка «Проблеми археології Північного Причорномор'я», в публікаціях В.Г. Міронова [303] та В.А. Крас ва [292] було частково досліджено музейну діяльність В. Гошкевича.

1993 р. науковими співробітниками Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесья Гончара було створено перший науково-допоміжний бібліографічний покажчик про життя та творчий доробок В. Гошкевича [236].

Наприкінці 90-х рр ХХ – на початку ХХІ ст. біографії вченого присвятили свої статті краєзнавці С.Г. Водотика [263] та В.Б. Пиворович [304], біографічні відомості про археолога є в довіднику М.П. Оленковського «Видатні херсонські

вчені-археологи: бібліографічний довідник» [245]. Однак основним недоліком цих публікацій була часткова або повна відсутність посилань на використані джерела.

Аналізом археологічних досліджень Віктора Гошкевича займаються сучасні історики, що продовжили його пошуки. Серед них директор Національного історичного парку «Кам'янська Січ» А. Лопушинський [299] та дослідники фортеці Тягин Дмитро Кобалія [275] і Світлана Біляєва [260].

Окремі факти музейної діяльності В. Гошкевича в період його роботи секретарем ХГСК та підпорядкування музею старожитностей Херсонській губернській вченій архівній комісії (ХГВАК) висвітлено в статтях І. Сінкевич [315, 316]. Етапи та особливості формування колекції херсонського музею старожитностей досліджували у своїх роботах музеєзнавці М. Абікулова та А. Костенко [209, 241, 279–286, 289].

Перший відносно ґрунтовний життєпис археолога був представлений у статті Н. Кармазіної «Дослідник старожитностей Півдня України: Віктор Іванович Гошкевич (1860–1928)» [274]. Однак у публікації не було висвітлено «соціального кола» вченого, генеалогії його родини чи взаємин Віктора Івановича з родичами. Крім того, майже відсутня інформація про його громадсько-політичну діяльність, а археологічна представлена лише на прикладі кількох експедицій.

Перша спроба створення схеми родоводу Віктора Гошкевича належить А. Костенку. Історію створення херсонського музею вчений представив як інтелектуальний доробок Віктора Гошкевича та дослідив його біографію як складову розвитку музею. У руслі цього дослідження, у статті «Археологічний музей і його «сімейна історія»: сім'я як мережа наукових комунікацій в музейній справі» (2015) було представлено першу схему генеалогічного розпису роду Гошкевичів [288].

Кілька прикрих генеалогічних помилок, допущених у цій роботі, були виправлені у наступних працях, опублікованих у 2017 р. в партнерстві А. Костенка з авторкою дисертації (А. Шевченко): у статті «Одного роду, але не одного з тобою класу» [290, с. 63] та в книзі «Віктор Гошкевич та його світ: родина, оточення, старожитності» [210]. Крім створення генеалогічного розпису

династії, в роботах було представлено біографічні відомості про життя та діяльність окремих представників роду Гошкевичів. У даній публікації ми спробували зробити просопографічне дослідження, проаналізувавши сприйняття жовтневого перевороту та подальшої радянської суспільства представниками роду Гошкевичів. На основі «просопографічного портрету родини» вивчалися моделі поведінки та політичні вподобання Гошкевичів в період радянської суспільства.

Книга «Віктор Гошкевич та його світ: родина, оточення, старожитності» була створена нами у рамках просвітницького краєзнавчого проєкту «В біографії Херсона сяють нові імена» у жанрі художньо-публіцистичного нарису й не позиціонувала себе як монографія. Попри це, вона привернула увагу до родини Гошкевичів відомих краєзнавців. У 2019 р. вийшла стаття Євгена Сінкевича «Родина Гошкевичів та її внесок у розбудову національної самосвідомості українців в умовах Російської імперії та УСРР» [313]. У своїй роботі професор спробував створити систематизовану біографію Віктора Гошкевича. В основу цієї публікації автором було покладено вже згадувану статтю А. Костенка та А. Шевченко «Одного роду, але не одного з тобою класу» (2017).

У новітній період науковці звертаються до вивчення життя та діяльності й інших відомих представників роду Гошкевичів, зокрема Ірини Фабриціус. Біографічний нарис про вчену представлено в праці М.П. Оленковського «Відомі херсонські вчені-археологи. Бібліографічний довідник» [245, с. 56]. Однак у публікації міститься лише інформація про херсонський та київський періоди життя Ірини Василівни. У 2016 р. у співпраці авторки дисертації з А. Костенком було опубліковано статтю «І.В. Фабриціус (1882–1966 рр.): археолог та музеєзнавець» [291]. У публікації ми спробували заповнити білі плями інтелектуальної біографії вченої, представивши низку недосліджених раніше джерел, які дозволяють повністю простежити її життєвий шлях. Через пів року після виходу нашої роботи було представлено дисертацію І. Якімової, в якій вона дослідила роль жінок в українській археологічній науці, серед інших була представлена й біографія І. Фабриціус [234]. Деякі аспекти наукової діяльності

археологині висвітлив український історик та археолог В. Саєнко. У своїй статті «О.І. Тереножкін та І.В. Фабриціус: конфлікт особистостей чи наукових шкіл?» вчений за допомогою дослідження кількох неопублікованих раніше джерел проаналізував взаємовідносини співробітників скіфо-античного відділу Інституту археології АН УРСР, серед яких основною фігурою була І. Фабриціус [312].

Здавалося б, закінчення «холодної» війни дало можливість неупереджено дослідити діяльність ще однієї ключової постаті родини Гошкевичів – Йосипа Гошкевича. Однак у сучасній російській історіографії внесок дипломата у розвиток російсько-японських відносин, який досліджено у працях О.П. Кузнєцова [212] та Г.Д. Іванової [270], все одно представлено крізь призму «Цусімського конфлікту». Наслідуючи концепції радянських істориків, дослідники через миролюбність ідей консула Йосипа Гошкевича, намагаються відстояти ідею месіанської ролі Російської імперії на Далекому Сході, заперечуючи загарбницьку політику імперського уряду в Азії.

Майже без зовнішньополітично контексту написана монографія білоруської дослідниці Н. Обухової, присвячена біографії Йосипа Гошкевича [215]. На основі визначеного кола архівних матеріалів Білорусі та Литви, авторка стисло й лаконічно висвітлила основні етапи життя та діяльності дипломата й доповнила певні дані його родинної історії. Загалом у Республіці Білорусь Йосип Гошкевич є одним із найбільш знакових і шанованих історичних діячів. У 2002 та 2014 рр. в Білорусі було проведено Міжнародні читання присвячені діяльності Й. Гошкевича. Останні відбулися на базі Білоруського державного університету й присвячені 200-річчю від дня народження Йосипа Антоновича. Результатом цих читань (за ініціативи Білорусі та підтримки Японії і Російської Федерації), ім'я Й.А. Гошкевича було включено у Календар пам'ятних дат ЮНЕСКО на 2014–2015 рр. Крім цього ще у 2005 р. Національна кіностудія «Беларусьфільм» випустила документальний фільм «Одиссея Гошкевича».

Попри українське походження Йосипа Антоновича у сучасній вітчизняній історичній науці діяльність вченого частково висвітлена лише в працях, присвячених дослідженню російських дипломатичних установ, зокрема в

дисертації О.Б. Кириченко [228]. Винятком є стаття А. Костенка, в якій автор описує окремі сюжети біографії вченого в контексті його української ідентичності [284].

Дослідження діяльності інших представників роду Гошкевичів було епізодичним. Зокрема, в публікації наукового співробітника херсонського обласного архіву Н. Макієнко «Михайло та Микола Гошкевичі за документами фонду Херсонського повітового відділу народної освіти» було представлено короткі біографічні відомості про життя земського лікаря Михайла Гошкевича та його сина Миколи [302]. Дослідження петербурзького періоду життя Миколи Гошкевича та Катерини Сухомлинової (Гошкевич) було частково представлено у праці американського історика Вільяма Фуллера «Внутрішній ворог: шпигуноманія та закат імператорської Росії» [220]. Але дослідження їх діяльності було фрагментарним, в контексті шпигунської змови кола наближених військового міністра В. Сухомлинова. Попри це, вчений представив цінні та водночас важкодоступні матеріали справи Сухомлинова, розслідуваної в 1915–1917 рр., що зберігаються в Російському державному військово-історичному архіві.

Життя та діяльність священника Леоніда Гошкевича до останнього часу не були висвітлені в наукових працях, однак херсонські краєзнавці та журналісти частково публікували його біографічні відомості в місцевій пресі. Крім цього, завідувачка відділом рідкісних та цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки Ольга Сак у своїй статті представила частину документів «Архіву Леоніда Гошкевича», що зберігаються у фондах бібліотеки [313].

Безперечним здобутком новітньої української історіографії є звернення до історії церкви, церковної освіти та подвижницької діяльності окремих представників православ'я. В тому числі серед опублікованих джерел, довідникових видань та наукових розвідках висвітлено певні аспекти діяльності перших відомих нам Гошкевичів-священнослужителів. В енциклопедії «Києво-Могилянська академія в іменах», що вийшла в 2001 р. [240], подано короткі

біографічні відомості про викладачів та вихованців академії у XVII–XVIII ст. Серед Гошкевичів у цьому списку були викладач академії Григорій Гошкевич та його племінник – Пилип Гошкевич. Період намісництва Києво-Софійського монастиря Григорієм Гошкевичем частково було висвітлено в публікації Оксани Прокоп'юк «Кафедральний статус монастиря Святої Софії у 1721–1786 рр.: практична реалізація» [309, с. 43].

У дисертації дослідниці історії освіти О. Ткаченко представлено педагогічний аналіз створеної Пилипом Гошкевичем програми навчального курсу риторики та поетики [231].

У статті «Священницькі династії Гошкевичів, Михайловських та Богацьких як осередок духовної еліти Переяславщини сер. 18–20 ст.» [295], авторка І. Кучеренко досить стисло описала загальну інформацію про період служіння Івана Гошкевича та його сина Семена в Петропавлівській церкві міста Переяслава. Описуючи біографічну інформацію Гошкевичів, вчена спирається на «Адрес-календар особового складу Київської єпархії за алфавітним списком» [61]. Тому, припускаючи, що в Івана Гошкевича був лише один син Семен, який служив у церкві разом із батьком, І. Кучеренко завершує історію роду Гошкевичів його смертю наприкінці XVIII ст. А. Костенко наполягає на тому, що в Івана Гошкевича було ще як мінімум два сини – Антон та Іван Гошкевичі, які наприкінці XVIII ст. переїхали у Білоруську губернію для навчання в духовній семінарії. Підтвердженнь цього факту в Українських архівах ми не знайшли, адже метричні дані про родину Гошкевичів не збереглися.

Однак в Національному історичному архіві Білорусі саме в цей період з'являються згадки про невідомих тут раніше Гошкевичів, а саме про семінариста Антона Гошкевича. Крім цього, багатодітність у священницьких родинах була соціальною закономірністю. Найімовірніше, у Пилипа Гошкевича та його сина Івана були ще інші діти, пошук архівної інформації про них триває. У результаті логічного аналізу представленого на сторінках дисертації ми підтримали гіпотезу А. Костенка щодо продовження «родової лінії» Гошкевичів.

Таким чином, вивчення роду Гошкевичів та його ролі в соціокультурному житті України, напрями діяльності його основних представників має повну історіографічну базу. Попри це, схарактеризовані напрацювання свідчать про дискретність дослідження сімейної історії Гошкевичів на сучасному етапі, що потребує її комплексного вивчення.

1.2. Джерела до реконструкції історії роду Гошкевичів

Виконання мети та завдань дослідження зумовило залучення великого комплексу джерел. У роботі використовувалися матеріали одинадцяти архівосховищ України: Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, Державного архіву Миколаївської області, Державного архіву Херсонської області, Державного архіву Полтавської області, Наукового архіву та архіву відділу кадрів Інституту археології Національної академії наук України, Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного історичного архіву України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву зарубіжної україніки та архівних фондів Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олеся Гончара і Херсонського обласного краєзнавчого музею. Крім цього представлено джерела п'яти закордонних архівів: Національного історичного архіву Білорусі (м. Мінськ, Республіка Білорусь), Наукового архіву Інституту історії матеріальної культури РАН (м. Санкт-Петербург, РФ (Російська Федерація), Архіву зовнішньої політики Російської імперії історико-документального департаменту МЗС РФ (м. Москва, РФ), Російського державного історичного архіву (м. Санкт-Петербург, РФ) та Російського державного архіву давніх актів (м. Москва, РФ).

Найбільш доречною, зважаючи на різноманітність джерельних матеріалів, буде їх класифікація за типово-видовим принципом: письмові, візуальні, речові та лінгвістичні.

Письмові джерела, що відтворюють історію роду Гошкевичів, можна розділити на групи за формально-змістовим принципом:

1) Документальні джерела. Корпус документів церковних установ репрезентований офіційними відомостями про церкви, в яких служили представники священницької династії Гошкевичів, метричними книгами, метричними виписками, свідоцтвами про нагородження тощо [3, 31–43]. Діловодні документи державних установ представлені публічно-правовими актами, автобіографіями, анкетами, формулярними списками, зверненнями та резолюціями щодо представників роду [3, 8, 9, 12–14, 28, 35, 44]. До цієї групи джерел також відносимо судово-слідчі документи [3, 4], опубліковані журнали засідань та звіти про діяльність земських установ, у яких працювали представники роду [87–102], відкриті листи та звіти про проведення археологічних розкопок В. Гошкевича та І. Фабриціус [26, 27, 29, 30] тощо.

2) Теософські, наукові та публіцистичні праці представників роду, зокрема, Івана Гошкевича [147, 138–142], Леоніда Гошкевича [3], Йосипа Гошкевича [80–84], Віктора Гошкевича [73–79, 250], Ірини Фабриціус [149, 150, 181] та ін.

Зважаючи на те, що Віктор Гошкевич був журналістом та створив першу незалежну в регіоні газету «Юг», його публікації стали основою для реконструкції його актуальної громадянської позиції та ролі у житті Південної України. Важливо також зазначити, що в дослідженні історії херсонського музею, заснованого В. Гошкевичем, газетні матеріали, й особливо статті самого Віктора Івановича, виступають важливим джерелом. Значний обсяг роботи щодо републікації цієї періодики здійснив В.А. Черников, який у 2012 р. видав підбірку статей за 1871–1928 рр. з історії Херсонського краєзнавчого музею [156].

З 1910 р. В. Гошкевич почав видавати періодичну збірку «Літопис музею», в якому публікував результати своїх археологічних розвідок та експедицій. Найбільш повний комплект видання збережено у фондах Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки.

Крім цього, в результаті нашої роботи було складено бібліографію публікацій лікаря Михайла Гошкевича (Додаток Е). Деякі його роботи були представлені на сторінках «Південно-російської медичної газети» [179, 180], усі випуски якої збережено в Одеській національній науковій бібліотеці.

В окрему групу можна виділити проповіді Л. Гошкевича, що зберігаються в його сімейному архіві (рукописи) [3].

3) Его-джерела: мемуари, епістолярні матеріали та щоденники. До цієї групи джерел відносимо мемуари сучасників Віктора Гошкевича, зокрема В. Кедровського [190] та І. Борщака [51]; мемуари наближених до Катерини Сухомлинової та Миколи Гошкевича – В. Сухомлинова [195, 196], Г. Вирубової [197], В. Шульгіна [198].

Окремо досліджено листування Віктора Гошкевича з етнографом, засновником музею Київської духовної академії М.І. Петровим [18–19], істориком та археологом В.Б. Антоновичем [20], істориком Д.І. Багалієм [17], краєзнавцем та музеєзнавцем С.Л. Дроздовим [21], етнографом, дослідником історії українського козацтва та директором Катеринославського обласного музею ім. О.М. Поля Д.І. Яворницьким [189, с. 47], листи В. Гошкевича до Всеукраїнського комітету сприяння вченим та наукового відділу Головного музею [49], листування Леоніда Гошкевича з архієпископом Миколою Японським та ув'язненим у 1948 р. його зятем Миколою Бахматовим [3], лист Михайла Гошкевича до голови комітету сприяння вченим у Миколаєві Василя Фідровського [10].

Інтерес для історії археології представляє записник Віктора Гошкевича, що зберігається у фондах Херсонського краєзнавчого музею [23].

4) До четвертої групи відносимо періодичні матеріали (до 1950 р.), в яких представлено інформацію про діяльність представників роду Гошкевичів [70–79, 105–147, 149, 150–181 та ін.].

Частина даної роботи присвячена комплексному дослідженню видання газети «Юг» як складової громадсько-політичної діяльності її головного редактора В. Гошкевича [326]. Найбільш повний комплект газети збережено у фондах Херсонської обласної бібліотеки ім. Олеса Гончара.

Крім цього, в роботі використані матеріали газет та журналів, що виходили до 1917 р. – «Копейка», «Родной край», «Херсонские губернские ведомости», «Южное утро», «Херсонский курьер» та ін.

Також – публікації з газет радянського періоду – «Херсонский коммунар», «Каторга и ссылка», «Известия ЦК КПСС».

Окремо виділяємо використані церковні періодичні видання: «Киевские епархиальные ведомости», «Полтавские епархиальные ведомости», «Минские епархиальные ведомости», «Тульские епархиальные ведомости», «Руководство для сельских пастырей».

На сторінках продовжуваних наукових видань, розгорталися дискусії щодо наукових поглядів та здобутків окремих представників роду Гошкевичів («Техническое и коммерческое образование», «Записки Одесского общества истории и древностей», «Советская археология» та ін.).

Візуальна джерельна база дослідження історії роду Гошкевичів, за способами фіксації дійсності, складає три умовні групи. До першої, найбільшої, відносимо фотографії, які вирізняються точністю та деталізованістю зображення повсякденності. Найбільші колекції фотодокументів про Гошкевичів зберігаються у двох локаціях. Перша – Херсонський обласний краєзнавчий музей, у фондах якого збережено десятки світлин з експедицій В.І. Гошкевича, археологічних знахідок та музейних експонатів (Додатки Д.10, Д.12, Д.15, К.5). Частину цих фотографій опубліковано в альбомах та збірках музею [209, 241] і на сторінках книги «Віктор Гошкевич та його світ: родина, оточення, старожитності» [210]. Друга локація – Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. Олеса Гончара, яка наприкінці 1990-х рр. викупила особистий архів священника Леоніда Гошкевича, до якого входять й сімейні фотографії (Додаток Б.8). У роботі також було використано матеріали відкритих інтернет-ресурсів, зокрема фотографії дипломата Йосипа Гошкевича та Катерини Сухомлинової (Бутович, Гошкевич) (Додатки Д.1 та Д.13).

Другу групу складають зображальні джерела – твори мистецтва, плани, креслення та ілюстрації, що несуть в собі певні елементи авторського (суб'єктивного) бачення зображуваних фактів.

Художник В.М. Васнецов у 1887 р. написав портрет В.І. Гошкевича (Додатки Д.10), який згодом використав для створення образу Мойсея у розписі

вівтаря Володимирського кафедрального собору в м. Києві (розташований під аркою вівтаря справа, у другому ярусі). Із мемуарів відомо, що центральний образ собору – немовляти-Ісуса, Васнецов змалював із малолітньої дочки Віктора Івановича – Катерини [198, с. 249].

Однак, серед дослідників є думка, що першим художником, який звернувся до портретних рис В.І. Гошкевича, був М.О. Врубель, використавши його образ для написання одного з 12 апостолів, який стоїть по праву руку від Богородиці на фресці «Сходження Святого Духа» в Кирилівській церкві (Київ) [279, с. 138–139].

Археологічна діяльність В. Гошкевича та І. Фабриціус зумовила створення низки планів розкопок та замальовок знайдених артефактів, що зберігаються у фондах Херсонського краєзнавчого музею та Наукового архіву Інституту археології НАН України [25, 26, 27]. Креслення В. Гошкевича частково публікувалися у його наукових працях [73–79].

До третьої групи візуальних джерел належать відео матеріали. Це відеоспогади врятованих в період Голокосту херсонських євреїв. Серед їхніх розповідей є й згадки про отця Леоніда Гошкевича, який у період окупації допомагав єврейському населенню Херсона та охрестив близько 120 євреїв, для того щоб врятувати їх від фізичного знищення [188, 194].

Речові джерела перш за все репрезентовані колекцією артефактів з ХОКМ (як експозиції, так і фондів), до формування якої має безпосереднє відношення В.І. Гошкевич. Найбільш відомою є унікальна Колекція лапідарних пам'яток [282, 283, 285, 286], основу якої склало зібрання молдовського археолога Івана Суручана, викупленого В. Гошкевичем у 1917 р. Не менш відомими є Колекція монет античних міст Північного Причорномор'я та Антична колекція [209, 280]. Основа цих колекцій теж була зібрана засновником музею – В. Гошкевичем.

Під лінгвістичними джерелами історії роду Гошкевичів розуміємо етимологічний аналіз їх прізвища, утвореного морфологічним способом – шляхом суфіксації від особового імені «Гошко». Більш детальне вивчення цього антропоніму представлено у підрозділі 2.1.

Зважаючи на активне соціальне життя представників роду Гошкевичів та їх наукову і громадсько-політичну діяльність, основні джерела до відтворення родинної історії зберігаються в різнопрофільних архівних установах.

Велика колекція документів з історії роду знаходиться у фонді Мінської духовної консисторії Національного історичного архіву Білорусі. Збережено метричні книги, в яких записані основні біографічні дані про Антона Гошкевича та частково про його дітей: Івана, Йосипа, Андрія, Федора та Ганни [31–44]. Найбільш цінні документи фонду представлені в додатках (Додаток В).

Окремі аспекти діяльності Павла Пилиповича Гошкевича, Івана Антоновича Гошкевича та його сина Віктора дозволяють проаналізувати матеріали Центрального державного історичного архіву України [52–60]. Серед іншого, це переписка начальника Херсонського військового гарнізону з воєнним цензором за 1905 р., в якій йдеться про публікацію критичних статей щодо проблем рядових солдат у газеті «Юг», редагованій В. Гошкевичем. У науковий обіг авторкою введено таємний звіт прокурору Одеської судової палати щодо нападу на типографію газети «Юг» та друк «Революційного звернення» (Додаток Ж).

У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України найбільш цінним для нашого дослідження є фонд №331 Всеукраїнського комітету сприяння вченим (ВУКСВ). На 63 сторінках справи №38 про видачу продовольства херсонським працівникам науки переважна більшість листів і звітів надіслана від В. Гошкевича [49].

Листи Віктора Гошкевича, адресовані історикам Степану Дроздову, Миколі Петрову, Володимирі Антоновичу, Дмитру Багалію зберігаються фондах I («Літературні матеріали») та III («Листування») Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського [17–21].

Археологічна діяльність Ірини Фабриціус представлена в документах Наукового архіву Інституту археології НАН України, у тому числі археологічні звіти про результати її розкопок [26–27]. В архіві відділу кадрів Інституту зберігається детальна автобіографія І. Фабриціус, копія якої під заголовком «Життєпис» знаходиться у фондах Херсонського обласного краєзнавчого

музею [28, 22]. Відкриті листи на розкопки, видані В. Гошкевичу, збережені у фонді Імператорської Археологічної Комісії Рукописного відділу наукового архіву Інституту історії матеріальної культури РАН [29, 30, 246].

Значний масив документальних джерел з історії роду зберігається у фондах Державного архіву Херсонської області, зокрема особисті справи, анкети та частково листування В.І. Гошкевича, М.І. Гошкевича та М. Гошкевича [7–14].

У Державному архіві Миколаївської області збережено рішення «трійки» при УНКВС по Миколаївській області про розстріл М. Гошкевича в 1937 р. [4].

У матеріалах інших архівів представлено фрагментарні та додаткові дані з історії роду Гошкевичів.

Окремо хочемо зупинитися на аналізі джерел Сімейного архіву родини Леоніда Гошкевича, що зберігається у фондах відділу рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесь Гончара (у двох коробках) [3]. Цей джерельний комплекс довгий час залишався поза увагою дослідників. Винятком є стаття завідувачки відділом рідкісних і цінних видань О. Сак, в якій вона описала загальну кількість документів та частково спробувала визначити їх зміст [313].

Основна проблема роботи з цими матеріалами виникла через відсутність будь-якої систематизації, переважна більшість документів до останнього часу не була атрибутована. Значну частину матеріалів становлять документальні свідчення про історію роду, які збирав Леонід Гошкевич і довідки та копії, що він замовляв з офіційних церковних та державних установ. Систематизація та опис документів Сімейного архіву родини Леоніда Гошкевича стали одним із завдань нашої роботи. У додатку «Б» ми вміщуємо основні документи архіву Леоніда Гошкевича, розділивши їх на тематичні групи. У нумерації додатку збережено принцип запропонованої систематизації архіву та нумерації колекції, так само як і у тексті цього підрозділу.

Перша група – документальні свідчення про життя та діяльність Антона Івановича Гошкевича (1785–1836) (Додаток Б.1):

1. «Відомість про церкву єпархії Мінської губернії Речицького повіту, села Стреличева за 1835 р.» (в оригіналі – «Ведомость о церкви епархии Минской губернии Речицкаго уезда, села Стреличева за 1835 г.»). 1912 р.

2. Виписка Мінської духовної консисторії про смерть 12 серпня 1836 р. священника Антона Гошкевича. 1912 р.

3. Метричне свідоцтво про смерть 12 серпня 1836 р. Антонія Гошкевича. 1912 р.

Друга група – документальні свідчення про життя та діяльність Андрія Антоновича Гошкевича (1819–1855 р.) та його дітей (Додаток Б.2.):

4. «Відомість про церкву єпархії Мінської губернії Речицького повіту села Якимової Слободи за 1854 р.» (в оригіналі – «Ведомость о церкви епархии Минской губернии Речицкаго уезда села Якимовой Слободы за 1854 г.»). 1912 р.

5. Виписка Мінської духовної консисторії про смерть 25 травня 1855 р. священника Андрія Гошкевича. 1912 р.

6. Метричне свідоцтво про смерть 25 травня 1855 р. Андрія Гошкевича. 1912 р.

7. Метричне свідоцтво про смерть 7 лютого 1885 р. сина Андрія Гошкевича – Андрія Андрійовича Гошкевича (молодшого). 1912.

Третя група – документальні свідчення про життя київського священницького роду Веледницьких (Додаток Б.3.):

8. Метричне свідоцтво про смерть 17 грудня 1857 р. протоієрея Царе-Костянтинівської церкви Івана Івановича Веледницького. 1872 р.

9. Свідоцтво про нагородження І. Веледницького 26 квітня 1847 р. наперсним хрестом (оригінал). 1847 р.

10. Квитанція Івана Івановича Веледницького про отримання винагороди 18 крб за орден святої Анни III ступеня (оригінал). 1854 р.

11. Метричні свідоцтва про родину Веледницьких. 1797–1855 рр.

Четверта група – документальні свідчення про життя та діяльність Івана Антоновича Гошкевича (1824–1871) та його дружини Ганни Іванівни Веледницької-Гошкевич (1819–1855) (Додаток Б.4.):

12. Свідоцтво про народження 4 червня 1824 р. Івана Антоновича Гошкевича. Липень 1856 р.

13. Свідоцтво про народження 4 червня 1824 р. Івана Антоновича Гошкевича. Серпень 1856 р.

14. Виписка з метричної книги про народження 3 лютого 1836 р. Ганни Іванівни Веледницької. 1871 р.

15. Свідоцтво про народження 3 лютого 1836 р. Ганни Іванівни Веледницької. 1872 р.

16. Метричне свідоцтво про шлюб 17 серпня 1852 р. Івана Гошкевича та Ганни Веледницької. 1872 р.

17. Накази (два), в яких йдеться про те, що у 1858 р. Іван Гошкевич зайняв місце настоятеля Царе-Костянтинівського храму в Києві (оригінали). 1858 р.

18. Допит Івана Гошкевича перед його Ієрейською хіротонією (таїнство поставлення в священнослужителі) (оригінал). 1856 р.

19. Формулярний (послужний) список Івана Гошкевича. 1870 р.

20. Метричне свідоцтво про смерть 31 грудня 1871 р. Івана Гошкевича. 1872 р.

21. Свідоцтво, видане Ганні Іванівні Гошкевич, про те, що вона може користуватися дворянськими правами чоловіка. 1883 р.

П'ята група – документальні свідчення про життя та діяльність Леоніда Івановича Гошкевича (1868–1963) (Додаток Б.5.):

22. Свідоцтво про нагородження 15 лютого 1900 р. Леоніда Гошкевича набедреником (оригінал). 1900 р.

23. Свідоцтво про нагородження 12 квітня 1905 р. Леоніда Гошкевича скуфією (оригінал). 1905 р.

24. Свідоцтво про нагородження 3 січня 1940 р. Леоніда Гошкевича митрою (оригінал). 1940 р.

25. Свідоцтво про нагородження 28 квітня 1943 р. Леоніда Гошкевича митрою (копія). 1943 р.

26. Посвідчення, видане Л. Гошкевичу у зв'язку з його призначенням квартальним комісаром 64 кварталу м. Херсона, міської продовольчої управи; додаток – ознайомлювальний лист (оригінал). Б/д.

27. Фото японця Міріа Сайкаки з написом на звороті: «Многоуважаемому и дорогому товарищу Леониду Ивановичу Гошкевичу на память от Міріа Сайкаки» (оригінал). 1892 р.

28. Малюнок олівцем православного храму, виконаний японцем Міріа Сайкакою (оригінал). 1885 р.

29. Фото архієпископа М. Японського (оригінал). 1910 р.

30. Лист архієпископа Миколая Японського до Л. Гошкевича (оригінал). 18 серпня 1910 р.

31. Дозвіл священнику Олександро-Невської церкви міста Новий Буг Л. Гошкевичу на викладання Закону Божого в першому та другому класах Новобузької учительської семінарії (оригінал). 1903 р.

32. Посвідчення № 470, видане Л. Гошкевичу як члену Херсонського учительського союзу (оригінал). 4 квітня 1919 р.

33. Листи до Леоніда Гошкевича від його зятя Миколи Бахматова, ув'язненого у 1947 р. (оригінали):

1. Лист від 9 лютого 1947 р.
2. Лист від 14 квітня 1947 р.
3. Лист від 20 серпня 1947 р.
4. Лист від 10 жовтня 1947 р.

Шоста група – проповіді отця Леоніда Івановича Гошкевича (Додаток Б.6.). В архіві представлено кілька зошитів із рукописними проповідями та повчаннями священника, датованими 1910–1947 рр. У додатках ми подаємо ті тексти проповідей, що були використані в нашому дослідженні.

Сьома група – документальні свідчення про життя та діяльність Михайла Івановича Гошкевича (1853 – ?) (Додаток Б.7.):

34. Метрична виписка Києво-Подільської Успенської церкви про народження 8 червня 1853 р. Михайла Гошкевича. 1871 р.

35. Посвідчення, видане Михайлу Івановичу про те, що Переяславська земська управа «не буде чинити опір щодо заміщення Гошкевичем будь-якої громадської чи державної посади» (оригінал). 22 жовтня 1881 р.

36. Лист до Херсонського губернатора, про те, що Переяславська земська управа не проти переміщення лікаря Гошкевича на нову посаду (оригінал). 30 жовтня 1881 р.

37. Лист-призначення Михайла Гошкевича на посаду Херсонського міського лікаря (оригінал). 27 жовтня 1881 р.

38. Формулярний (послужний) список Михайла Гошкевича. 1881 р.

39. Лист до лікарського відділення Херсонського губернського правління від директора Херсонської чоловічої прогімназії із повідомленням про затвердження М. Гошкевича на посаду викладача гігієни (оригінал). 1884 р.

40. Два листи від Полтавського губернського правління відповідній установі в м. Херсон з інформацією, що за вислугою років колишнього переяславського земського лікаря підвищили до чину титулярного радника (чин 9 класу в Табелі про ранги) (оригінали). 1882 р.

41. Резолюції (дві) Херсонського губернського правління про тимчасове заміщення М. Гошкевичем свого керівника, помічника губернського лікарського інспектора Зильберштейна. 1894 р.

42. Резолюції (п'ять) Херсонського губернського правління про тимчасове заміщення М. Гошкевичем свого керівника старшого радника II відділення Херсонського губернського правління Володимира Миколайовича Чир'єва. Травень 1897 р. – травень 1899 р.

43. Резолюції Херсонського губернського правління про тимчасове заміщення М. Гошкевичем губернського лікарського інспектора Сотнічевського, та інших колег. В деяких резолюціях до Михайла Гошкевича звертаються, як до статського радника (цивільний чин V класу в таблиці про ранги). У додатках ми подали чотири такі резолюції). 1899–1900 рр.

44. Рішення про тимчасове заміщення М. Гошкевича лікарем Берлінерблау (на посаді земського лікаря). 1881 р.

45. Резолюції Херсонського губернського правління про звільнення Михайла Гошкевича від тимчасового заміщення своїх керівників та колег. Ці резолюції відповідні попереднім, але знімають із Гошкевича тимчасові обов'язки. У додатках ми подаємо три такі резолюції. 1894–1899 рр.

46. Лікарняні свідоцтва та резолюції про надання відпусток, відряджень М.І. Гошкевичу:

- Лікарняне свідоцтво із повідомленням, що у лютому–березні 1886 р. у м. Санкт-Петербург М. Гошкевич «хворів запаленням правої підреберної плеври». 12 березня 1886 р.

- Резолюція Херсонського губернського правління про надання відпустки М. Гошкевичу на два місяці. 3 червня 1894.

- Резолюція Херсонського губернського правління про надання відпустки М. Гошкевичу на 28 днів. 8 серпня 1895 р.

- Пам'ятний лист херсонського губернатора про відпустку М. Гошкевича (оригінал). Б/д.

- Резолюція Херсонського губернського правління про надання дозволу надвірному раднику М. Гошкевичу взяти участь у з'їзді лікарів. 1889 р.

47. Резолюція Херсонського губернського правління про виділення М. Гошкевичу одноразової грошової допомоги «на виховання сина у розмірі 75 карбованців». 1899 р.

48. Лист із медичного департаменту Міністерства внутрішніх справ до херсонського губернатора, згідно з яким у січні 1899 р. Михайлу Івановичу було видано одноразову грошову допомогу «на виховання сина у розмірі 75 карбованців». 1899 р.

49. Резолюція Херсонського губернського правління про видачу М. Гошкевичу копії його «послужного списку» для її надання у Київський політехнічний інститут імені імператора Олександра II. 1901 р.

Восьма група – фотографії сімейного архіву Леоніда Гошкевича, на яких зображено представників роду та їх особисті речі (Додаток Б.8.). В архіві збережено 14 таких фотоджерел (оригінали), 10 з яких ми подаємо в додатках.

Дев'ята група – документи, що представлені в архіві Леоніда Гошкевича, але не стосуються історії роду. Зокрема, це: «Слідча справа про недостойну поведінку священника-пияки Херсонської Свято-Духівської церкви Севастьяна Шумігорського (1886–1894)»; прохання чи записи про хрещення невідомих осіб – свідоцтва про народження та хрещення 3 лютого 1871 р. Анни, дочки Давида Костянтиновича та Марії Михайлівни Тарчевських. Однак ця група джерел не вміщена у додатках, адже не представляє науковий інтерес для нашої роботи.

Результати опрацювання Сімейного архіву Леоніда Гошкевича та складений опис до нього передано до відділу рідкісних та цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесь Гончара.

Таким чином, залучена джерельна база дозволяє дослідити сімейну історію Гошкевичів, основні напрями їх соціокультурної, громадської та наукової діяльності. Використання джерел різних типів дало можливість комплексного вивчення взаємовпливу історії роду та соціокультурного середовища.

1.3. Методологія та теоретичні засади дослідження

Робота ґрунтується на загальнонаукових принципах історизму, об'єктивності, системності та комплексності. Принцип історизму передбачає вивчення історії роду Гошкевичів та діяльності його окремих представників із урахуванням історичних обставин. Принцип системності передбачає комплексне дослідження роду, який розглядається як цілісна система з відповідно структурованою сукупністю елементів – репрезентантів роду, біографії яких досліджуються комплексно в історичному контексті. Принцип комплексності передбачає використання усіх актуалізованих джерел, що відтворюють історію роду Гошкевичів, а також окремих родин чи персоналій. Дотримання цього принципу стало основою для об'єктивності, що фактично зобов'язує нас до всебічного аналізу історичних та історіографічних фактів, не «підганяючи» їх під певну «схему». Наше дослідження якраз демонструє непересічність життєвих стратегій представників роду Гошкевичів, які іноді «порушували» традиційні для

свого часу алгоритми буття, знаходили нові актуальні соціальні ниші для самореалізації.

Означені принципи було реалізовано за допомогою використання загальнонаукових (аналізу та синтезу) та спеціально-історичних методів (історико-хронологічний, історико-порівняльний та історико-генетичний, метод періодизації). Крім цього, в роботі використано методи додаткових соціогуманітарних дисциплін, таких як соціологія, історична психологія, історія культури, генеалогія, біографістика, гендерні студії.

У центрі нашого дисертаційного дослідження поставлено життя і діяльність окремих представників роду Гошкевичів у різних соціокультурних умовах, що відповідає парадигмальному принципу сучасної науки – антропологізації. Однак рід Гошкевичів становив собою цілісну систему, що функціонувала протягом багатьох поколінь і взаємодіяла з культурно-історичним середовищем. Оптимальним поєднанням цих двох підходів до розуміння предметного поля і задач дослідження стала методологічна орієнтація на один з напрямів антропологічно орієнтованої соціальної історії – «нова сімейна історія».

В Україні на сьогоднішній день немає узагальнюючих монографій із викладенням теоретико-методологічних основ для досліджень «нової сімейної історії». Попри це, напрям набув популярності: наразі існує ціла плеяда українських науковців, що розробляють окремі теоретичні питання та здійснюють практичні дослідження в галузі «сімейних студій» на матеріалах української історії та історіографії. Серед них Н. Барабаш [202], І. Колесник [208, 276], В. Андрєєв [257], Г. Голубчик [227], Н. Товстоляк [320], А. Руденко [229], І. Черноіваненко [232], Т. Чубіна [323, 324], Н. Любовець [301] та інші.

Базовим серед методів «нової сімейної історії» є метод реконструкції сім'ї, запропонований британськими соціоісториками та інтегрований в українську історичну науку в дисертації Г. Голубчик «Рід Марковичів-Маркевичів у культурно громадському житті України: «нова сімейна історія». Метод реконструкції сім'ї поєднує створення генеалогічного дерева династії із залученням до нього додаткових матеріалів, що доповнюють біографічні відомості про життя та діяльність окремих представників роду. Тобто формується

своєрідне «метаджерело», в якому міститься інформація історії роду. До нього входять не лише відомості про структуру династії, а й історія походження прізвища, формування професійних пріоритетів, родинних традицій тощо [227, с. 5–6].

У нашій роботі використано метод соціальних трансмісій, започаткований французькими соціологами Д. Берто та І. Берто- Вьям [259, с. 132–140]. Під трансмісіями ми розуміємо сукупність вихідних умов, акумульованих попередніми поколіннями роду, і які є важливими для вибору життєвої стратегії конкретними репрезентантами роду Гошкевичів: матеріальне становище, соціальне середовище, освіта, так званий культурний мікроклімат, сімейні цінності тощо, які успадковуються нащадками від предків. Простіше кажучи, цей метод дає можливість визначити вплив родини на долю окремих її представників шляхом передачі так званого «соціального капіталу», який може бути матеріальним – гроші, нерухомість тощо, або соціальним – професія, соціальний статус, культурні цінності, географічна локація [324, с. 139]. Застосування цього методу в дослідженні сімейної історії Гошкевичів дало можливість проаналізувати особливості передачі священницької професії «від батька до сина» й формування поняття «священницька династія», уживане щодо родини Гошкевичів.

Такі методологічні підходи дозволили проаналізувати процес «втрати» сімейної традиції передачі професії священника у Гошкевичів. У цьому розумінні в нагоді став і концепт «конфлікту поколінь», який досить вживаний у різних галузях сучасної соціології. Його сутність визначається дослідженням протиріч між представниками різних поколінь, основними причинами яких зазвичай виступають відмінності життєвих орієнтацій та ідеалів [266, с. 44–46]. В умовах модернізаційних процесів Російської імперії другої половини XIX ст., що відкрили нові можливості вертикальної соціальної мобільності для освічених дітей священницьких родин, Гошкевичі почали пошук нових професійних шляхів та можливостей самореалізації. У результаті в історії роду між молодшим і

старшим поколінням відбувся конфлікт життєвих орієнтацій. Це стало однією з причин «втрати» родинної традиції передачі священницької професії.

Застосування просопографічного методу є органічним у дослідженнях з «нової сімейної історії», адже передбачає узагальнення біографій групи осіб, що пов'язані між собою родовими та професійними зв'язками, світоглядними орієнтирами та життєвими інтересами, тобто йдеться про створення «колективної біографії» спільноти. Це дає і певний дослідницький потенціал у вивченні історичної дійсності крізь призму цих спільнот.

Запропоновані просопографічні портрети родини Гошкевичів було складено за певним принципом (з урахуванням принципу поколінь та загальноісторичного контексту): священники, чиновники, військові, науковці. Основу для реконструкції «колективних портретів» стали особисті дані представників роду, що залишили помітний слід в українській історії. Інформація про інших репрезентантів роду теж залучена, але більш стисло. Це зумовлено, у першу чергу, станом джерельної бази, яка нерівномірно ілюструє життя «визначних» та «звичайних» Гошкевичів. Визначальними «маркерами» просопографічних портретів стали історичні реалії та тенденції суспільного розвитку, місце народження та відповідні суспільні перспективи, відношення до релігії та церкви, рівень освіти, особові якості, взаємини в родині тощо.

Цей поділ на соціальні групи знайшов відображення у структурі дисертаційного дослідження. В результаті було представлено низку висновків на основі використання просопографічного методу, зокрема, показано, як відобразилися на реальному житті священницького роду Гошкевичів (як спільності) кризові явища в історії православної церкви в ХІХ ст., або висвітлено сприйняття революційного періоду Російської імперії початку ХХ ст. різними за соціальним статусом репрезентантами династії і т. п.

Незважаючи на певну диспропорцію у викладенні біографічного матеріалу, ми намагалися створити загальну історію роду Гошкевичів у широкому хронологічно-просторовому вимірі. Історія роду презентована шляхом послідовної реконструкції життя та діяльності усіх відомих нам її представників,

основна увага приділена тим, хто зробив найбільший внесок в соціокультурну та інтелектуальну історію України.

Термінологічно-поняттєвий апарат роботи є поширено вживаний для сучасних генеалогічних досліджень. Термін «рід» визначаємо як сукупність кровно пов'язаних між собою осіб, які виводять своє походження від одного предка. Схожу дефініцію має й поняття «династія» – кілька поколінь родичів, що походять від одного предка і мають фіксований («спадковий») суспільний чи професійний статус. У даному дослідженні термін «династія» вживаємо обмежено – саме до священницької династії Гошкевичів (репрезентантів роду, що обрали церковну кар'єру та прийняли духовний сан) (кінець XVII – середина XX ст.).

В усталеному трактуванні поняття «сім'я» та «родина» схожі та означають невелику суспільну групу осіб (колектив), що існує в одному історичному періоді та включає батьків (опікунів), що зазвичай перебувають у шлюбі, їхніх дітей (власних, або прийомних) та інших близьких родичів, що живуть разом та/або по'єднані соціально-економічними чи моральними взаємообов'язками. У нашому дослідженні поняття «родина» як соціальна одиниця трактується як чисельно більша спільнота, що характерно для традиційних суспільств (яким був суспільний устрій Гетьманської України та Російської імперії), та до якої входили кілька поколінь родичів, тобто не лише батьки та діти, а й дідусі, бабусі, дядьки, тітки тощо. У комплексі соціальних наук така інтерпретація отримала назву «розширеної моногамної родини». Щодо Гошкевичів, вживання терміну «родина» – у кожному випадку родинне коло буде мати своє окреслення.

У дослідженні структури роду Гошкевичів було використано такі традиційні для генеалогії терміни, як «гілка» та «покоління», трактовані в усталеному значенні. «Покоління» – спільнота нащадків однакового ступеня спорідненості щодо спільного предка, соціалізація яких відбувається в один період у певному суспільному середовищі [229, с. 23].

У роботі представлено дослідження історії восьми поколінь роду Гошкевичів, які проживали в сучасних межах України, Білорусі та Росії.

Поняття «гілка», у дослідженні роду Гошкевичів, визначається як частина представників роду, що мають спільного предка і особливості суспільно-професійної реалізації та локалізації. Цей термін у нашій роботі має обмежене використання. Досить умовно ділимо репрезентантів роду за регіональним аспектом на білоруську та українську (київську, херсонську та переяславську) гілки.

Генеалогічне дерево роду Гошкевичів (Додаток А) створено за допомогою комп'ютерної програми «Древо життя», за принципом низхідного поколінного розпису (8 поколінь), включено всіх представників роду, існування яких документально підтверджено. Родовід Гошкевичів умовно поділено на «українську» та «білоруську» гілки, основну увагу приділено саме першій. Першого умовного предка створено для технічного відтворення братерських зв'язків між Степаном та Григорієм Гошкевичами. Родові зв'язки розписано відносно останньої відомої репрезентантки династії – Ольги Гошкевич. Така методика у сучасній історичній науці виступає найбільш розповсюдженою формою представлення генеалогічних досліджень. Авторка спиралася на напрацювання з генеалогії Гошкевичів, зроблені спільно з А. Костенком [210; 290, с. 63].

Важливими для нашої роботи були й поняття, пов'язані зі священницькою династією Гошкевичів: «духовенство», «священнослужитель», «духівник», «церковнослужитель» та «священницький рід». Поняття «духовенство» досить широке, адже означає соціальний стан суспільства, головною ознакою якого була приналежність до релігійної служби, у нашому випадку – православної церкви, власне на українських теренах, і – ширше, Російської імперії, згодом СРСР. Наступні дефініції є складовими цього поняття. Термін «священнослужитель» означає особу – служителя релігійного культу в православній церкві, який може мати три ступені священства (1-й ступінь – диякони; 2-й – священники (ієреї); 3-й – єпископи). «Церковнослужитель» – це нижчий клірик, служитель церкви, що не має священницького сану (дяки, регенти, паламарі та ін.) [249].

Поняття «священницький рід» розуміємо як спільноту кількох поколінь родичів, що мають родинну традицію обрання «духовного сану» як основної сфери діяльності та самореалізації Гошкевичів (через таїнство священства), що почасти супроводжувалося і «спадкуванням» церковної посади та приходу від батька до сина. Також акцентовано увагу і на шлюбних партіях, родинних та особистих зв'язках Гошкевичів із іншими священницькими родинами (Веледницькими, Скадовськими, Руденками і т. і.)

«Персональні» біографії більшості представників роду Гошкевичів демонструють їх поважний внесок в «інтелектуальну історію» України XVIII – першої половини XX ст. Для дослідження наукових надбань археологів Віктора Гошкевича та Ірини Фабриціус було використано модель «інтелектуальної біографії». Теоретико-методологічні засади цього напрямку «інтелектуальної історії» заклали французькі дослідники П. Нора та Ф. Ар'є. На сьогодні вони вже достатньо впроваджені й в українській історіографії.

В. Андрєєв визначає дефініцію поняття «інтелектуальна біографія» як квінтесенцію життєвої активності інтелектуала в усіх її проявах. Він вважає, що життя людини, становлення її світогляду, внесок у суспільство «постають одночасно як мета дослідження та як засіб пізнання історичного соціуму» [256, с. 339]. Схоже пропонує і І. Колесник: дослідження біографій істориків крізь призму культурного середовища, в якому вони перебувають [208]. У нашому дослідженні застосовано достатньо апробовану на сьогодні методологічну схему «інтелектуальної біографії», запропоновану В. Андрєєвим [256]. Це дозволило представити роль В. Гошкевича та І. Фабриціус як вчених у науковому колі сучасників, а також сприйняття співтовариством істориків та археологів результатів їх наукових досліджень у науковому дискурсі вітчизняної археології на наступних етапах.

З огляду на основні сфери інтелектуальної діяльності В.І. Гошкевича та можливості їх реалізації у певному соціокультурному середовищі підствою для періодизації став комплекс критеріїв: загальноісторичний контекст, зміна політичних режимів, пріоритетні напрямки наукової та громадської діяльності,

статус у науковому середовищі та офіційні посади, географічне місце перебування та зв'язки з науковими інституціями. Його життєвий шлях можна розділити на два основних періоди: «київський» та «херсонський». Але найважливішим критерієм у виділенні періодів інтелектуальної біографії Віктора Івановича за часів перебування на Херсонщині стала його громадська, наукова та науково-організаційна робота по створенню, розвитку херсонського музею та наповнення його археологічної колекції.

Перший етап – «Київський» (1882–1890) – початки формування особистості в колі родини, навчання В. Гошкевича у Київському університеті св. Володимира, де сформувалося перше коло інтелектуальних зв'язків вченого з тогочасними провідними істориками. Особливий вплив на становлення демократичних та українофільських громадсько-політичних та наукових поглядів В. Гошкевича у цей період здійснили історики В. Антонович та М. Петров.

Другий етап (1890–1928) – «Херсонський», під час якого В. Гошкевич реалізувався як учений, організатор науки, музейної справи та громадський діяч. За проблемно-хронологічним принципом, в межах цього етапу виділяємо кілька періодів:

I. Початок наукової та громадської активності (1890–1905). В цей час він працював секретарем ХГСК та розпочав наукову діяльність на Півдні України. Саме тоді відбувається соціальне утвердження В. Гошкевича в новому регіоні та розширення мережі його наукових комунікацій і, зокрема, з Одеським товариством історії і старожитностей, до якого він вступив 1896 р. Попри те, що основним видом діяльності В. Гошкевича була чиновницька справа, здійснивши низку археологічних розвідок та розкопок курганів, він починає вивчати давню історію Південної України. Результати цих досліджень вчений публікує у праці «Скарби та старожитності» Херсонської губернії». Разом з тим Віктор Іванович провадить активну громадсько-політичну діяльність, випускаючи першу в місті приватну газету «Юг» (1898–1907), яка стала єдиним альтернативним засобом масової інформації на Херсонщині. Утім найвизначнішим тогочасним

досягненням інтелектуала було заснування у 1890 р. Археологічного музею Херсонського губернського статистичного комітету – першого музею в Херсоні.

II. «Зміщення акцентів у життєвих стратегіях В. Гошкевича» (1905–1909) – згортання громадської активності у зв'язку з подіями й поразкою Першої російської революції та зосередження на науковій і науково-організаційній роботі. Цей період пов'язаний зі становленням Археологічного музею Херсонської губернської вченої архівної комісії як наукового та освітнього центру інтелектуального життя Херсонщини;

III. «Пік інтелектуальної біографії В. Гошкевича» (1909–1917) – на чолі Херсонського міського музею старожитностей та витончених мистецтв, це апогей його наукової творчості. Зі зростанням колекції музею та визнанням його як серйозної наукової установи, відбувається розширення інтелектуальних зв'язків В. Гошкевича за рахунок міжнародних комунікацій. Поступово вчений увійшов до кола провідних археологів-дослідників курганів Південного регіону України. Разом з тим, вивчаючи античні, середньовічні та козацькі пам'ятки, він розширив свої наукові інтереси та збагатив науковий доробок;

IV. «Радянський» (1917–1927), пов'язаний з новими соціально-політичними умовами життя в період утвердження радянської влади. Це був чи не найскладніший час в житті В. Гошкевича. Загострення політичної ситуації та голод 1921–1923 рр. поставили музей та самого вченого на межу виживання. У зв'язку із погіршенням стану здоров'я В. Гошкевич не міг більше продовжувати активну наукову діяльність та зосередив усі свої інтелектуальні та життєві сили на збереженні музею.

Інтелектуальну біографію Ірини Василівни Фабриціус запропоновано поділити на п'ять умовних періодів, що знайшло відображення в тексті дисертаційного дослідження (пп. 4.2). Основним критерієм для поділу стали її здобутки в галузі музеології й археології та зміни умов наукової діяльності, пов'язані із політикою панівних політичних режимів у галузі науки і культури та ідеології, місце перебування та посади в наукових інституціях, загальні виклики вітчизняної та світової історії.

I. Формування особистості та інтелектуальних зацікавлень (1882–1913). До цього етапу відносимо дитинство та юність І. Фабриціус, навчання у II Херсонській жіночій гімназії та на Вищих Бестужевських жіночих курсах у Петербурзі.

II. Робота під керівництвом В. Гошкевича на Херсонщині (1913–1925) – набуття досвіду археологічної та музейної роботи, що визначило подальший високий рівень її наукових досліджень.

III. Фабриціус на чолі ХІАМ (1925–1931). В цей період вона здійснила великий обсяг польової археологічної та наукової роботи. Однак репресії радянської влади припинили діяльність Херсонського історично-археологічного музею як наукового центру і змусили І. Фабриціус радикально змінити своє життя і напрям наукової праці.

IV. Праця І.В. Фабриціус у Ленінграді та Києві (1931–1941). Роки роботи І. Фабриціус у передвоєнному Києві були достатньо успішним періодом у науковій діяльності вченої. Вона заслужила авторитет та визнання у науковому співтоваристві як провідний спеціаліст з історії та культури степових скіфських племен і населення українського Лісостепу скіфської доби.

V. Роки Другої світової війни та повоєнний період (1941–1966). Цей етап був достатньо складним для вченої, проте відзначився серйозними науковими досягненнями. 1945 р. І. Фабриціус захистила дисертацію на тему «Археологічна карта Причорномор'я Української РСР» та отримала науковий ступінь кандидата історичних наук. В 1951 р. вона завершує свою головну працю – «Археологічну карту Причорномор'я Української РСР», яка стала підсумком її багаторічних польових та теоретичних досліджень.

Ще один важливий принцип, що став базою нашої роботи – принцип міждисциплінарності. Ми не тільки використовували спеціальний інструментарій та методи різних соціальних та гуманітарних наук для вивчення роду Гошкевичів, як було показано вище, а й для представлення інтелектуальних здобутків представників роду в теології, філософії, філології, медицині, археології зверталися до їх аналізу.

Висновки до розділу. Здійснений нами історіографічний аналіз свідчить про фрагментарність вивчення родоводу та історії роду Гошкевичів. На перших етапах увага істориків виключно концентрувалася на дослідженні діяльності «ключових персоналій» – Й.А.Гошкевича та В.І.Гошкевича, які відіграли помітну роль у науковому та соціокультурному житті Російської імперії. Попри зростання інтересу сучасних істориків до діяльності окремих представників роду, потреба комплексного дослідження сімейної історії Гошкевичів досі залишається актуальним завданням.

Вибір теоретико-методологічного підґрунтя дисертації визначався специфікою дослідження. Крім використання загальних та спеціально-історичних методів дослідження, базовим для роботи стали методичні напрацювання сімейно-історичних студій, а саме «нової сімейної історії», інтелектуальної історії, просопографії та генеалогії.

Дослідження забезпечене джерелами різної видової приналежності, що дозволяє перейти до комплексного вивчення історії роду Гошкевичів у контексті їх соціокультурного середовища та визначити роль його окремих предствників в історії України.

РОЗДІЛ 2

ГОШКЕВИЧИ – РІД СВЯЩЕНОСЛУЖИТЕЛІВ

2.1. Витоки роду: перші згадки про Гошкевичів на теренах України

Попри окремі спроби вивчення біографій кількох «яскравих» представників роду Гошкевичів, цілісного генеалогічного дослідження донедавна не було. Перша та поки що єдина спроба скласти схему родоводу Гошкевичів представлена в публікації «Одного роду, але не одного з тобою класу» [290, с. 63] та в книзі «Віктор Гошкевич та його світ: родина, оточення, старожитності» [210]. Обидві роботи написані у партнерстві авторки дисертації з Антоном Костенко.

Почати висвітлення родинної історії Гошкевичів варто з етимологічного аналізу їх прізвища. Найімовірніше, цей антропонім утворений морфологічним способом, зокрема шляхом суфіксації від особового імені «Гошко». У етимологічному словнику імен Павла Чучки «Гошко – це українське здрібніло-пестливе ім'я з формантом -ко, від слов'янського усіченого імені Гошо, представлене в галицькому ойконімі Гошів» [252, с. 137]. Варто зауважити, що прізвища, утворені від імен за допомогою різноманітних суфіксів, були домінуючими в українській мові в усі періоди. У своєму довіднику Юліан Редько суфікси -евич і -ович називає патро- і матронімічними, тобто утвореними від власних імен, що означають родову приналежність [247, с. 42–43]. А на думку Ірини Єфименко, авторки праці «Українські прізвищеві назви XVI ст.», прізвища утворені формантами -ич, -ов-ич/-ев-ич у XV–XVI століттях, взагалі, були найбільш поширеними в усіх регіонах України. Цей факт пояснюється тим, що в українській мові (на відміну від російської) такі патронімічні утворення не були соціально обмежені у вжитку. Носіями прізвищевих назв із суфіксами -ич, -ов-ич/-ев-ич на Україні в XVI ст. були представники найрізноманітніших соціальних верств тогочасного суспільства (селяни, міщани, дворяни, воєводи, князі) [206, с. 21–22].

Написання прізвища в різні періоди та регіонах різнилося, зокрема в джерелах початку XVIII століття зустрічаються форми «Гасиневич» та «Гашвич»

[297, с. 171]. А в білоруських джерелах з кінця XIX століття прізвище Гошкевич почали писати як Гашкевич: заміна голосної «о» на «а» відбулася відповідно до норм білоруської вимови [290, с. 63].

Питання походження і ранньої генеалогії роду Гошкевичів до сьогодні залишається не вирішеним. В архівних джерелах метричні дані про родинні зв'язки Гошкевичів представлені фрагментарно. Проте наявний джерельний матеріал дозволяє висунути припущення, що першим відомим представником роду Гошкевичів був Григорій Гошкевич (Гасиневич, Гашвич), священнослужитель-ієромонах, викладач Києво-Могилянської духовної академії, який жив наприкінці XVII – на початку XVIII ст. [281, с. 12]. По батькові встановити не вдалося.

Інформації про його життя небагато. У поминальних книгах Софіївського собору, що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, є поминальний лист родини Григорія Гошкевича. У документі представлено 37 імен ймовірних предків роду. Серед них, крім Григорія, були й інші священнослужителі, зокрема ієреї Данило та Григорій. Зі зрозумілих причин дізнатися їх походження не вдалося [134, с. 49]. Попри те, що поминальник померлих – складне і, в нашому випадку, не особливо інформативне джерело, все ж він є доказом, що Гошкевичі – досить давня священницька династія.

Для широкого аналізу теми варто визначити історичну роль православного духовенства в українському суспільстві.

У всі періоди існування української державності православна церква фактично була науковим та культурним центром суспільства, своєрідним «стрижнем» чи «механізмом», що об'єднував населення, формував політичну і духовну еліту нації, адже до XIX століття церква була основним осередком освіти. Тому священнослужителі одночасно були педагогами, адміністраторами та політиками, займалися вирішенням культурних і освітніх проблем населення як на місцевому, так і на загальнодержавному рівнях. Зазвичай саме за ініціативи

священників в українських селах та містах відкривалися школи, лікарні, бібліотеки.

Церква одночасно була і об'єктом, і суб'єктом політичного і суспільного життя. Наприклад, після поразки козацько-селянських повстань 30-х рр. XVII ст. православні українці Речі Посполитої все більше ідейно згуртувалися довкола Київського митрополита, чий вплив навіть став своєрідною альтернативою державній владі [310, с. 293–294]. Та після прийняття Б. Хмельницьким царського протекторату почався цілеспрямований наступ на права української церкви. У травні 1686 р. Київська митрополія перейшла під юрисдикцію московського патріархату. І, як наслідок, під зовнішнім тиском та в результаті внутрішньої кризи, поступово трансформувалася в звичайний додаток російського державного механізму. Суспільний опір поступово перейшов у прийняття тогочасних реалій. Освіченим представникам священницького стану пропонувалося зайняти чимало вищих церковних посад у Москві та згодом Петербурзі.

Православне духовенство як суспільний прошарок було неоднорідним. Священнослужителі поділялися на чорне духовенство, тобто ченці, серед яких залежно від ієрархічних ступенів були: митрополит, архієпископи, єпископи, архімандрити, ігумени, ієромонахи, архидиякони, ієродиякони; та біле духовенство – служителі церкви, які мали можливість вступати у шлюбні відносини: протопресвітери, протоіереї, ієреї (пресвітери, священники), протодиякони та диякони.

Вища церковна ієрархія складалася з представників чорного духовенства. Чорне духовенство навіть мало власний виконавчо-судовий орган – Консисторію.

Економічне становище церкви залежало від світської влади. Але навіть пори кризові процеси та наступ на українську церковну владу з боку російського уряду, церкви та монастирі в період Гетьманщини володіли значною кількістю землі та селян: у другій половині XVII ст. у Лівобережній Україні, Слобідській Україні та в Києві було близько 74 монастирів (20 жіночих і 54 чоловічих), які володіли кількома сотнями сіл [203, с. 528–529, 531]. Економічна, адміністративна й судова влада в монастирях належала вищому духовенству. Церковна власність, захищена

царськими грамотами, звільнялася від повинностей та податків на користь держави. Біле духовенство мало сплачувати податки й навіть нести повинності на користь чорного. Фактично чорне духовенство було привілейованою верствою населення й займало суттєву позицію серед соціальної еліти суспільства.

Звернемо увагу на відмінності українського та московського православ'я, відчутні до кінця XVIII ст., що відбилося і у сфері освіти, книгодрукування.

У середині XVIII ст. духовенство фактично стає замкненим спадковим станом. Серед українських «спудеїв» більшість почали займати діти священнослужителів. Якщо в XVII ст. у Києво-Могилянській колегії, а потім академії, синів духовенства було не більше третини (30%), то в 1764–1765 рр. на 674 учнів світського походження було вже 485 духовного (тобто 42%), а в 1776–1777 рр. на 345 учнів світського походження було вже 444 (тобто близько 60%) духовного. Це співвідношення спостерігається і в інших духовних школах: у Чернігівському Колегіумі в 1730–1740 рр. було близько 2/3 складу учнів дітей світських батьків; у 1790 р. з 426 учнів тільки 40 (менше 10%) походили не з духовних родин [317, с. 76]. Частково цей процес став наслідком внутрішньо-імперської політики.

З 1722 р. від державних податків почали звільняти лише священників, які мали місце у церквах, та їх дітей. Крім того, з 1722 р. були встановлені нові, більш суворі правила вступу до духовного стану. Дворянину дозволялося стати священнослужителем, якщо він був молодшим сином у родині та досяг 40 років. Представники інших соціальних станів могли обрати духовну кар'єру за умови сплати подушного податку [310, с. 296].

Повертаючись до висвітлення сімейної історії Гошкевичів, однозначно можна стверджувати, що Григорій Гошкевич жив у досить складний, трансформаційний період не лише для української православної церкви, а й для Гетьманської держави в цілому. Як зазначалося вище, Гошкевич був ієромонахом та викладачем Києво-Могилянської академії. Та в 1701 р. за наказом царя Петра I він виїхав до Москви для викладання у створеній митрополитом Стефаном Яворським Московській слов'яно-греко-латинській академії (перший вищий

навчальний заклад Росії): «Монарший виконуючи наказ, – писав митрополит Київський, Галицький і всієї Малої Росії В. Ясинський, – відпускаю до цар-града Москви від преславної Академії Київської учителів шість: Рафаїла Краснолеського, Йосипа Туробойського, Опанаса Соколовського, Григорія Гошкевича, Антонія Стрешовського, Мелетія Канського ...» [240, с. 548].

Проте вже в 1706 р. Гошкевича відсилають в одне з найвіддаленіших міст Сибіру – Тобольська. Інформацію про це знаходимо в документах Російського державного архіву давніх актів про виділення коштів на повернення в 1707 р., Гошкевича з Тобольську назад до Москви: «Минулого 1706 року, січня 4 дня, за наказом великого государя... дано... платню вчителям киянам ієромонахам Григорію Гошкевичу, Митрофану Орловському, Гаврилу Марковичу, Рафаїлу Борецькому, ченцям Мефодію Коложинському, Стефану Городицькому – всім шести було наказано їхати в Сибір до Філофея, митрополита Тобольського, для шкільного навчання людей різних чинів» [46, арк. 2]. Такі відрядження священнослужителів були не поодиноким явищем. Тенденція «викачування» з Гетьманщини духовної та світської інтелігенції мала на меті посилення людського потенціалу імперії, і, з іншого боку – послаблення української культури та генофонду нації. Адже в період таких відряджень на священнослужителів здійснювався вплив російського православ'я, а після повернення, священники змушені були прославляти антиукраїнську політику царя або, наприклад, паплюжити гетьмана І. Мазепу.

Не винятком став й Г. Гошкевич, якому після тривалого відрядження дозволили повернутися в Україну. Відомо, що з 1713 до 1723 р. Григорій Гошкевич був намісником Києво-Софійського монастиря. Інформація про це міститься у поменнику самого монастиря та зустрічається в більш пізніх церковних документах [297, с. 171]. Про історію Києво-Софійського монастиря та перелік його намісників, серед яких і Григорій Гашвич (Гошкевич), можна прочитати у статті «Катедральный Киево-Софийский Монастырь и его наместники», опублікованій у 1864 р. у церковній газеті «Киевские епархиальные ведомости» [114, с. 412–422]. З публікації відомо, що після пожежі в монастирі

1697 р. храм потребував відновлення, і саме в період намісництва Григорія Гошкевича в 1721 р. ремонтні роботи були завершені: «1721 року катедральна церква велика всередині і ззовні була прикрашена іконопиством, і покрита новим дахом» [114, с. 413].

Дослідниця історії української церкви Оксана Прокоп'юк у своїх роботах неодноразово відзначає особливий статус Києво-Софійського монастиря серед духовенства. Особливо це помітно в період намісництва Григорія Гошкевича, а точніше з 1718 до 1721 рр., коли в Києві не було митрополита, адже укази в єпархію надсилалися на ім'я Софійського намісника. Тобто отець Григорій, який в той час очолював монастир, фактично відповідав за всю є пархію [309, с. 43].

Згадку про Григорія Гошкевича знаходимо і в дослідженні А.В. Попружної [307, с. 118]. Вивчаючи поховальну церемонію гетьмана Івана Скоропадського в 1722 р., вона посилається на опис процесії в «Діаріуші» М. Ханенка, а саме зустріч тіла гетьмана в Глухівсько-Петропавлівському монастирі: «...рано рушивши, наблизились задалегіть до Гамаліївки з тілом, зустріти їх вийшли з ченці монастиря серед яких були і Його Преподобність отець Христофор Чарнуський, ігумен Пустінонікольський Київський, та отець Григорій Гошкевич, намісник отець Іаков, духівник отець Левецький – проповідник, отець Елевтерії Ладинський – віценотарій Святософійський (які, ще до прибуття покійного Гетьмана приїхали до монастиря Петропавлівського Глухівського, на зустріч до новопризначеного у Києві Архієрея), й багато інших монахів та світських священників» [109, с. 71].

Очевидно, що будучи ієромонахом, тобто священнослужителем, який прийняв чернецтво й мав сан пресвітера, Григорій власних дітей не мав. Попри це, його справу продовжив родич, ймовірно племінник – Пилип Степанович Гошкевич (1718–1776 рр) [281, с. 12]. Він народився 10 травня 1718 р. у с. Підварки на Переяславщині. Відомо, що П. Гошкевич був вихованцем Києво-Могилянської Академії [240, с. 171].

Закінчивши навчання, П. Гошкевич певний час працював на посаді канцеляриста Переяславської духовної консисторії. В архівних документах зустрічаються його підписи в 1738, 1739 та 1740 рр. [115, с. 661].

Згодом Пилип Степанович, як і дядько, розпочав викладацьку діяльність. У 1742–1743 навчальному році він викладав поезику в Переяславському колегіумі [130, с. 74–75]. Того ж року Пилип Гошкевич підготував рукописну програму навчального курсу риторики та поезики для колегіума. Його праця мала назву «Сад муз, що квітує різними способами поетичної мови, або Мистецтва Поезії, і ампліфікаціями певних основ прозової мови, викоханий на парнаському переяславо-берловіанському пагорбі вірного колегіуму для відродження душ руської молоді 1742–1743 рр.» [240, с. 171].

Літературознавець В. Маслюк зазначив, що робота Гошкевича була створена за зразком відповідних київських курсів теорії поезії та не поступалася їм за своїм науково-теоретичним рівнем. Учений стверджує, що «Сад муз» продовжує традиції ренесансно-барокових поетик XVII – першої половини XVIII ст. [213]. У поезиці вміщено вірші, очевидно, самого автора, наприклад вірш-присвяту засновникові та патронів Переяславського колегіуму А. Берлу, вірші-переклади українською мовою двох Езопових байок та вірш на історичну тематику про Святополка Окаянного. Дослідниця історії педагогіки Олена Ткаченко зазначила, що програма Гошкевича, разом із роботою Григорія Сковороди «Міркування про поезію та керівництво до неї», лягли в основу викладання риторики та поезики в Переяславському колегіумі на багато років [231, с. 150–151].

У подальшому Пилип Гошкевич займав посаду священника Петропавлівської церкви в місті Переяслав. Інформацію про це знаходимо в одній із публікацій «Полтавських Єпархіальних Відомостей» за 1875 р.: «Когда именно поступил онъ на сей приходъ, свѣдѣній не отыскано. Изъ актовъ метрики сей церкви, заведенной съ 1759 года, видно, что оиъ въ означенномъ году священствоваль при этой церкви и продолжалъ свою пастырскую службу здѣсь

до 1776 года, а въ этомъ году ноября 30 дня на семь же приходѣ умеръ на 60 году отъ роду» [115, с. 661].

Служіння Пилипа Гошкевича в Переяславі припало на час загострення конфлікту з приводу православних церков Правобережної України, підпорядкованих Переяславській єпархії. 19 вересня 1766 р. він сповістив єпископа переяславського та бориспільського Гервасія (Линцевського) про ув'язнення ігумена Матронинського монастиря Мельхиседека (Матвія Значко-Яворського) польською адміністрацією [66, с. 545] за підозрою в підготовці повстання на Правобережжі, спрямованого проти католиків та уніатів. Невдовзі, завдяки клопотанню єпископа Гервасія, ігумена Мельхиседека звільнили.

Помер отець Пилип Гошкевич 30 листопада 1776 р. [115, с. 661]. За архівними матеріалами, однозначно можна сказати, що у Пилипа Степановича було як мінімум два сини: Іван [61] та Павло [58, арк. 1–3], однак, зважаючи на закономірності соціального середовища духовенства у цей період, припускаємо, що дітей у священницькій родині було більше. Пошук архівних матеріалів про них триває. Інформації про життя Павла Гошкевича небагато. Відомо, що закінчивши Переяславську духовну семінарію, у якій він вивчав латинську мову та риторику, П. Гошкевич став священнослужителем [58, арк. 3]. У своєму зверненні до Іларіона, єпископа Переяславського та Бориспільського за 1780 р., Павло Пилипович зазначає, що служить переяславським протопопом (з XIX ст. цей сан вийшов із вжитку та замінений саном протоієрей). До XIX ст. посада «протопоп» передбачала адміністративне керівництво в Духовному правлінні або церковним життям протопопії – благочинного округу. Однак, досягши значних кар'єрних успіхів у священницькій справі, П. Гошкевич вирішив кардинально змінити життя і у 1780 р. вступив на військову службу в Київський легкокавалерійський полк (пізніше Київський драгунський полк, сформований із колишніх запорозьких та городових козаків) [58, арк. 1]. Варто зауважити, що перехід із духовенства у військовий стан був достатньо розповсюдженим явищем у XVIII ст., адже до ліквідації Запорозької Січі освічені діти священників часто займали посади серед козацької старшини. Однак, зазвичай цей перехід

відбувався саме на початку кар'єри, а Павло Пилипович вже був знаним у своєму регіоні священнослужителем. Крім того його перехід у інший соціальний стан відбувається після ліквідації Січі. Зважаючи на це, рішення Павла Пилиповича здається досить дивним. Єдиним логічним поясненням можуть бути особисті виклики, але не виключено, що в умовах наступу на права духовенства, священник просто розчарувався в ідеалах Російської православної церкви (РПЦ). Подальша доля Павла Пилиповича невідома – ні він, ні його нащадки у знайдених архівних матеріалах не фігурують.

Іван Пилипович Гошкевич (1742–1798) народився 26 липня 1742 р. Отримавши традиційну духовну освіту в 1774–1777 рр., він, як і батько, працював канцеляристом Переяславської духовної консисторії. З його підписом видано низку документів консисторії, зокрема «Указ Переяславської консисторії протопопу П. Пясецькому, з присутніми духовного правління, про розшук речей, викрадених із лелеківської та плетеноташлицької церков» від 18 вересня 1776 р. [5, арк. 51 зв.–52] та «Указ Переяславської консисторії протопопу П. Пясецькому, з присутніми духовного правління, про направлення священника до полку, розташованого у фортеці Святої Єлизавети» за 22 березня 1777 р. [5, арк. 57–57 зв]. Ці та подібні укази та журнальні записи видані з підписом «Канцелярист Иоан (Иван) Гошкевич».

У 1778 р. Іван Гошкевич, як і батько, став священником Петропавлівського собору в м. Переяслав. З 1785 р. священником цього приходу був і син Івана – Семен Гошкевич, який помер у 1786 р.: «Во время настоятельства священника Иоанна Гошкевича, былъ еще при немъ половиннымъ священникомъ сынъ его Симеонъ Гошкевичъ, поступившій на приходъ сей въ 1785 году и въ слѣдующемъ 1786 году декабря 2 дня умершій» [115, с. 662].

Іван Гошкевич служив священником цієї церкви до смерті – 17 серпня 1798 р. Скільки дітей було у Івана Пилиповича точно не відомо. У статті «Священницькі династії Гошкевичів, Михайловських та Богацьких як осередок духовної еліти Переяславщини сер. XVIII – XX ст.» [295], авторка Ірина Кучеренко дуже стисло виклала загальну інформацію про період служіння Івана

Гошкевича та його сина Семена в Петропавлівській церкві міста Переяслава. Описуючи біографічну інформацію Гошкевичів вчена спирається на «Адрес-календар особового складу Київської єпархії за алфавітним списком» [61], тому припускає, що в Івана Гошкевича був лише один син Семен й завершує історію роду Гошкевичів його смертю наприкінці XVIII ст.

Однак А. Костенко у своїй публікації, присвяченій генеалогії роду Гошкевичів, наполягає на тому, що в Івана Гошкевича було як мінімум ще четверо синів: Роман, Василь, Антон та Іван Гошкевичі [288, с. 60]. Наймолодші Іван та Антон наприкінці XVIII ст. переїхали до Білоруської губернії. Підтвердженнь цього факту в українських архівах ми не знайшли, адже метричні дані про родину Гошкевичів не збереглися. Однак у Національному історичному архіві Республіки Білорусь саме в цей період з'являються згадки про невідомих тут раніше Гошкевичів, а саме про священників Антона (Антонія) Івановича Гошкевича (1785–1836) [42, арк. 98–99] та Івана Івановича Гошкевича [288, с. 60].

Ймовірною причиною переїзду стало навчання братів, відповідно, в Могильовській духовній семінарії та Гомельському духовному училищі. Окрім цього відомо, що в 1797 р. єпископ Переяславський і Бориспільський Іларіон Кондратковський, із яким Іван Гошкевич працював канцеляристом у Переяславській духовній консисторії, отримав нову посаду – єпископа Білоруського і Могильовського. Хоча в тому ж році він був звільнений та повернувся до Новгород-Сіверського Спасо-Преображенського монастиря. Чи вплинув цей факт на переїзд сина Івана Гошкевича – невідомо.

Таким чином, рід Гошкевичів у XVIII ст. був класичним прикладом процесу формування спадковості духовного прошарку суспільства Гетьманщини. На противагу російському клірові, священнослужителі були наближені до шляхетського прошарку. Однак із остаточним знищенням козацької держави українська православна церква втрачає ознаки самобутності. У цих умовах, займаючи різні позиції в церковній ієрархії, представникам священницької династії Гошкевичів вдавалося достатньо успішно реалізовувати себе в церковній

та адміністративній справах, передаючи парафії та канцелярські посади від «батька до сина».

2.2. Гошкевичі наприкінці XVIII – XIX ст.: шляхи самореалізації у соціокультурних реаліях Російської імперії

Наприкінці XVIII ст. імперський уряд остаточно ліквідував залишки самостійності української православної церкви. Соціальне становище православного духовенства Російської імперії змінюється. Особливо помітно це в фінансовому аспекті. Здійснені в 1764 р. та 1786 р. секуляризація церковних і монастирських земель та маєтностей і встановлення духовних штатів, ліквідували велике монастирське землеволодіння, підірвавши таким чином економічний фундамент вищого духовенства. Внаслідок проведеної реформи майже всі церковні землі, маєтки та селяни були вилучені до державної казни. На утримання монастирів та парафій, що раніше володіли землею, держава мала виділяти окладну суму, відповідно від класу єпархії.

Як наслідок, майже половину існуючих на той час в імперії монастирів було ліквідовано, а на своє утримання держава взяла лише 225 «штатних» монастирів, ще 310 були виведені за штат та існували на добровільні народні пожертвування. Монастирі I класу зі штатом із 33 ченців отримували до 2 500 крб на рік; монастирі II класу, що склалися із 17 ченців, мали максимальне річне фінансування 1 500 крб, а обителі III класу, що склалися із 12 ченців – 950 крб на рік [265, с. 28]. Тож індивідуальні доходи чорного духовенства залежали від загального прибутку монастиря, внутрішньо-монастирської ієрархії та регіону.

Незважаючи на це, все ж джерел доходів у монастирів було більше, ніж у парафіяльних церков. Як наслідок, матеріальне забезпечення білого духовенства було набагато гіршим, ніж чорного. До квітня 1842 р. у більшості приходів зарплати священникам не платили, жили вони за власний рахунок та на пожертвування прихожан. З 1842 р. до 1893 р. приходському духовенству було призначено річну зарплату: священнику від 100 до 180 крб, диякону – 80 крб на рік, псаломнику – 40 крб. Насправді жалування отримували не всі приходи, а його

розмір залежав від кількості парафіян та типу населеного пункту. Для прикладу, історик О. Балухтіна у своєму дослідженні наводить середні дані розмірів окладів в Таврійській єпархії: священник (настоятель) одержував 144 крб на рік, помічник настоятеля (священник) – 96 крб, псаломник – 48 крб [226, с. 91–92]. Для порівняння: середня вартість житнього хлібу на українських землях в першій половині XVIII століття була приблизно 8 копійок за кілограм, а пшеничного – 17 копійок. Чверть молотого жита (8, 9 пуда) коштувала в середньому 2,3 крб, а пшениці – 5,3 крб, десять яєць – 0,25 крб, пуд вершкового масла – близько 16 крб, а робочий кінь чи корова обійшлися б в 65–75 крб [214, с. 194–286]. Такої платні, аби прокормити багатодітну родину (що було соціальною закономірністю у сім'ях свщенників), не вистачало, тому приходські міські священники по можливості займалися викладацькою діяльністю, а в селах – як і селяни, вели господарство та займалися землеробством.

Крім фінансових проблем, духовенство у XIX столітті вступило і в соціальну кризу, почавши втрачати колишній поважний статус у суспільстві. Аби матеріально забезпечити себе та свою родину, деякі священники використовували господарчо-майнові ресурси церкви. Це призвело до наростання конфлікту та недовіри між духовенством та мирянами.

Попри описані кризові процеси, Іван Іванович та Антон Іванович Гошкевичі, як і батько, обрали шлях приходських священнослужителів. Як уже згадувалося в попередньому підрозділі, найімовірніше, молодші сини Івана Гошкевича переїхали до Білоруської губернії (з 1802 р. губернію переформовано в Могильовську) для навчання. Територіально це був всього лише переїзд до сусідньої губернії, адже Малоросійська губернія, до якої в цей період входила Переяславщина, межувала з Білоруською губернією. Хоча документального підтвердження переїзду братів ми не знайшли, адже наприкінці XVIII ст. згадки про Гошкевичів в Україні зникли майже на 50 років, проте, як ми вже неодноразово зазначали, в НІАБ саме в цей період з'являються документи про невідомих тут раніше Гошкевичів.

У «Відомостях про Церкву Покрови Богородиці Рогачевского повіту м. Стрешин за 1848 р.» представлена біографічна інформація про Івана Івановича Гошкевича, який після завершення навчання у Гомельському духовному училищі в 1817 р. був призначений у м. Стрешин Рогачівського повіту Могильовської губернії дияконом, а в 1836 р. поставлений пресвітером. Згодом його обрали керівником Рогачівського благочиння (деканату, що об'єднує кілька парафій (приходів)).

Разом із дружиною Марією Йосипівною у Гошкевича народилося четверо дітей: Микола, Лев, Іван та Ганна. Усі його сини закінчили Могильовську духовну семінарію й продовжили священницьку справу батька, зокрема Микола Іванович, прийнявши сан, служив у містечку Ветка Гомельського повіту Могильовської губернії.

А молодший син – Іван Іванович (1837–1917) служив пресвітером в селах Шерстин (1862–1876) та Огородня (поблизу Корми) Гомельського повіту. Зі своєю дружиною Марією Пилипівною він мав сімох дітей. У 1998 р. православна церква канонізувала І. Гашкевича як святого праведного Іоанна Кормянського [281, с. 13]. Цю умовну гілку роду Гошкевичів в офіційних білоруських документах почали записувати як «Гашкевичі» (за нормами білоруської вимови).

Семеро дітей Івана Івановича Гашкевича (Івана Кормянського) (1837–1917). Усі сини пішли шляхом батька духівника, стали священниками. Михайло Іванович (1864–1936) був пресвітером та депутатом від Могильовської губернії у II Державній Думі. В Думі він увійшов до другої за чисельністю фракції – кадетів (Партії народної свободи; вона мала 98 мандатів з 518), та записався до думської комісії у справах православної церкви. Ігнатій Іванович Гашкевич (1867–? рр.) згадується в документах як псаломник (пізніше церковний пристав) у містечку Петровичі Климівічського повіту Могильовської губернії. Симеон (1876–? рр.) та Платон (1881–? рр.) Гашкевичі, закінчивши Могильовську духовну семінарію стали пресвітерами. Іван Іванович Гашкевич (молодший) (1885–1937 рр.) – також закінчив Могильовську духовну семінарію в 1909 р. за I розрядом і заступив до

пресвітерського служіння в батьківському селі Огородня. Тут він одружився з донькою священника Фоки Сивакова – Євдокією (1879–? рр.) [290, с. 64].

Дві дочки Івана Івановича теж отримали духовну освіту. Тетяна Гашкевич (1872–?) працювала вчителькою Огородненської церковно-парафіяльної школи, а Ганна Гашкевич (1879–? рр.), закінчивши Могильовську єпархіальну жіночу гімназію училище одружилася з начальником Огородненської поштово-телеграфної контори.

Нащадки Івана Гашкевича утвердилися в Могильовській губернії й відігравали значну соціальну роль у житті свого регіону. Однак дослідження їх діяльності виходить за географічні межі нашої роботи, тому не представлено на сторінках дисертації.

Інформації про життя Антона (Антонія) Івановича (1785–1836) Гошкевича у фонді Мінської духовної православної консисторії Синоду (№ 136) НІАБ достатньо (Додаток В), однак відсутні будь-які відомості про його місце народження чи батьків. Відомо лише, що його батько був священником. Це є ще одним свідченням переїзду Гошкевичів із Переяславщини. Було б дивно не вказати церкву, в якій служить батько, якби він був місцевим священнослужителем. В анкеті документу «Відомість про церкву єпархії Мінської губернії Речицького повіту, села Стреличева за 1835 рік» (Додаток Б.1.1) взагалі зазначено, що жодних родичів у цій губернії в Гошкевича не було.

Відомо, що закінчивши навчання в Могильовській духовній семінарії в 1804 р., він був призначений канцеляристом Могильовської консисторії, але вже в 1806 р. Антон Гошкевич перейшов із Могильовської в Мінську єпархію, теж на посаду канцеляриста. 30 вересня 1809 р. Антоній Іванович став священником у Михайлівській церкві с. Стрелічево Речицького повіту Мінської губернії [42, арк. 98–99].

13 червня 1818 р. А. Гошкевича було нагороджено церковним наперсним хрестом за 1812 р. (Додаток Б.1.1). Цю нагороду Дружиною Антона Івановича була Гликерія Яківна Голішевич. Згідно з архівними матеріалами, у родині виховувалося четверо синів і дочка: Федір, Йосип, Андрій Іван та Анна

Гошкевичі. Початкову освіту молодші Гошкевичі здобули у парафіяльній школі, де вчителем був їх батько [43, арк. 106–108 зв.].

Багатодітна родина жила досить бідно. У жовтні 1833 р. Антон Гошкевич написав звернення до єпископа Мінського і Гродненського з проханням про призначення платні працівникам церкви: «на утримання священно і церковнослужителів жодних хлібних виплат не надається, а через крайню бідність своїх прихожан, священно і церковнослужителі змушені виконувати всі церковно-парафіяльні потреби здебільшого без будь-якої нагороди за свою працю. Залишається жити лише за рахунок землеробства, а при цій церкві є лише дві волоки землі (*авт. – близько 33 га*)... А тому проживання священно і церковнослужителів нужденне» [31, арк. 2–2 зв]. Проте прохання священника залишилося без відповіді. Родина Антона Гошкевича – яскравий приклад прояву фінансової кризи білого духовенства. Адже ніякого жалування священник не отримував, а багатодітна родина мала виживати на невеликі пожертви прихожан та займатися сільським господарством. Помер Антон Гошкевич 12 серпня 1836 р. [34, арк. 8–11]. У додатку «Б» представлено виписку Мінської духовної консисторії про смерть Антонія Гошкевича (Додаток Б.1.2, Б.1.3).

Діти Антона Івановича продовжили родинну справу священнослужителів. У 1837 р. Анна Антонівна Гошкевич вийшла заміж за молодого священника Якова Зморовича, який зайняв посаду її батька в Стрелічевській церкві [34, с. 8–9].

Інформації про старшого сина Антона Івановича – Федора Антоновича Гошкевича – небагато. Відомо лише, що він став паламарем Рудобельської церкви в Бобруйському повіті. Але з часом його перевели в Якімо-Слобідську церкву Речицького повіту Мінської губернії, де священником служив його молодший брат Андрій Гошкевич [39, арк. 1]. Андрій Антонович Гошкевич навчався в Слуцькому повітовому духовному училищі і [43, арк. 106–108 зв.]. Після цього вступив до Мінської духовної семінарії. У 1841 р. закінчив навчання та з 10 вересня цього ж року почав працювати учителем Ляденського приходського духовного училища викладаючи російську мову, церковний устав, церковну історію та нотний спів [35, арк. 3–4].

В особистому архіві племінника Андрія Гошкевича – Леоніда Гошкевича зберігається виписка – «Відомість про церкву єпархії Мінської губернії Речицького повіту, села Якимової Слободи за 1854 рік» (Повний текст документу представлений у додатку Б.2.1). У документі подано більш детальну біографію Андрія Гошкевича, зокрема уточнюється, що з 15 червня 1845 р. правління семінарії призначило його ще викладачем грецької мови та арифметики, які він викладав до 15 червня 1846 р. (Додаток Б.2.1).

У серпні 1846 р. Андрій Гошкевич одружився з Антоніною, дочкою Адама Фирасевича, протоієрея церкви села Липово Речицького повіту Мінської губернії [36, арк. 5 зв.]. З протоколу засідань Мінської консисторії за 30 вересня 1846 р. відомо, що за місяць після весілля, 22 вересня, він став священником Якімо-Слобідської церкви Речицького повіту Мінської губернії [37, арк. 12–13]. Ймовірно, у цей же період Андрій Гошкевич домігся переводу до цієї церкви і свого старшого брата Федора.

12 вересня 1854 р. священника було нагороджено набедреником (перша послідовна нагорода для священства) (Додаток Б.2.1). Помер Андрій Гошкевич 25 травня 1855 р. в селі Липове [38, арк. 5–7]. У додатках представлені копія метричного свідотства про смерть Андрія Гошкевича, в якій розяснюється, що священник помер у віці 45-років від «сухоти» (Додаток Б.2.2), та виписка Мінської духовної консисторії (Додаток Б.2.3). Відомо, що смерть брата негативно відобразилася на здоров'ї Федора Гошкевича. У січні 1857 р. він був звільнений із посади паламаря Якімо-Слобідської церкви у зв'язку з хворобою [41, арк. 9 зв.].

У подружжя Андрія та Антоніни Гошкевичів було троє дітей: Антон (1846–1878), Андрій (1852–1885) та Софія. Антон як і батько став священнослужителем у с. Носовичі, Речицького повіту, Мінської губернії. Пошук інформації про життя Андрія Гошкевича довгий час не давав результатів. В архіві його двоюрідного брата Леоніда Гошкевича було знайдено метричну виписку Речицького Успенського собору Мінської єпархії про смерть Андрія Андрійовича (молодшого) (Додаток Б.2.4). В документі йшлося, що А. Гашкевич служив

рядовим солдатом Ізмаїльського полку, шостої роти й помер від сухоти у віці 33 років [3].

Наймолодший син Антона Гошкевича – Іван Гошкевич (Додаток Д.2), народився 24(4) червня 1824 р. у селі Стрелічево Речицького повіту Мінської губернії (Додаток Б.4.1, Б.4.2).

Як і його брати, Іван Антонович навчався в Мінській духовній семінарії. Отримавши середню освіту, він почав викладацьку діяльність. У кліровій відомості за 1869 р. вказано, що з 6 жовтня 1845 р. Гошкевич учителював у нижчому відділенні повітового Лядинського духовного училища [52, арк. 89 зв.–91; 53, арк. 90 зв.–92]. Але в Київському семінарському формулярному списку 1857 р. початок викладацької діяльності Гошкевича датований 5 жовтня 1846 р. [57, арк. 22–25 зв., 218–220.]. Варто зауважити, що відзначені в цих двох документах невеликі розбіжності щодо датування роботи Гошкевича зустрічатимуться в джерелах й надалі.

Отримавши середню освіту, Іван Антонович не зупинився, й у 1847 р. вирішив продовжити навчання в Київській духовній академії. У 1851 р. він отримав вищу освіту і ступінь магістра богослов'я [71, с. 323]. Після закінчення навчання в академії Іван Гошкевич продовжив викладацьку діяльність. У Київській духовній семінарії він викладав логіку, латину, моральне та догматичне богослов'я. Також відомо, що з січня 1852 р. Гошкевич був викладачем богослов'я у другому класі вищого відділення Полтавської духовної семінарії [52, арк. 89 зв.–91; 53, арк. 90 зв.–92].

Педагогічним здобутком Івана Гошкевича стало видання одного з перших підручників логіки російською мовою «Руководство к логике» [147]. У Тульських єпархіальних відомостях за 1872 р. є аналіз цього підручника та порівняння його з подібними працями [126, с. 279].

Викладацьку роботу Гошкевич поєднував із пастирською. З клірової відомості (1869) відомо, що Ієрейська хіротонія Гошкевича (таїнство поставлення в священнослужителі) відбулася в Києві 24 липня 1856 р. [52, арк. 89 зв.–91; 53, арк. 90 зв. –92]. А в Київському семінарському формулярному списку за 1857 р.

висвячення Івана Антоновича датується 24 червням 1856 р. [57, арк. 22–25 зв., 218–220]. В архіві його сина – Леоніда Гошкевича – збереглася письмова присяга-допит Івана Гошкевича перед прийняттям священництва, датована 14 червня 1856 р. Тому логічно, що інформація в Київському семінарському формулярному списку більш точна. Крім тексту присяги в документі представлено коротку біографію Івана Антоновича (Додаток Б.4.7).

Відповідно з тих же джерел відомо, що 25 червня 1857 р. або 24 липня 1857 р. Гошкевич став штатним священником Києво-Подільського Успенського собору. Крім цього, він був ієреєм семінарської Петро-Павлівської церкви та церкви святих Костянтина і Олени на Подолі (ще відома як Царе-Костянтинівський храм, більша частина якого була зруйнована наприкінці 1920-х рр). З 1 травня 1869 р. він отримав титул протоієрея та став настоятелем церкви святих Костянтина і Олени [332, с. 162].

Як священнослужитель, Іван Гошкевич досяг певних успіхів. У 1857 р. його було нагороджено набедреником. Після цього кожні три роки Гошкевич отримував нові послідовні нагороди: у 1860 р. його нагородили оксамитовою фіолетовою скуфією, у 1863 р. – камілавою, а в 1866 р. – наперсним хрестом [52, арк. 89 зв.–90].

Крім священницької й викладацької діяльності, Іван Гошкевич займався адміністративною роботою, зокрема був помічником благочинного та депутатом від духовенства у Міській думі [253, с. 395–397].

7 серпня 1852 р. Гошкевич взяв шлюб із Ганною Іванівною Веледницькою (1836–1912 рр.) (Додаток 3). В архіві Леоніда Гошкевича зберігається виписка з метричної книги про народження Ганни Іванівни 3 лютого 1836 р. (Додаток Б.4.3, Б.4.4) та її одруження з Іваном Гошкевичем (Додаток Б.4.5). Г. Веледницька, як і її чоловік, була представницею відомого київського священницького роду. У виписках із метричних книг представлена інформація про її діда Івана Гавриловича Веледницького та батька Івана Івановича Веледницького, який народився 7 травня 1797 р. в с. Стайки Київського повіту. Іван Іванович був протоієреєм Царе-Костянтинівської церкви. У 1847 р. його нагороджено

наперсним хрестом (третя послідовна нагорода для священства), а в серпні 1854 р. – орденом святої Анни III ступеня, за що Веледницький отримав грошову винагороду 18 рублів (Додаток Б.3).

Помер Іван Іванович 17 грудня 1857 р. (Додаток Б.3.1). Після смерті І. Веледницького місце настоятеля Царе-Костянтинівського храму зайняв його зять Іван Гошкевич.

Джерельної інформації про матір Ганни Веледницької-Гошкевич небагато, відомо лише, що Мавра Іванівна Веледницька народилася 3 травня 1817 р., а померла 22 грудня 1855 р. (Додаток Б.3.4).

Родина Івана та Ганни Гошкевичів належала до середнього фінансового класу в тогочасному суспільстві. Відомо, що в 1871 р. річний дохід Гошкевичів складав 1310 крб: на посаді професора духовної академії Іван Гошкевич отримував 700 крб. за рік були (з 50% єпархіальною надбавкою), 100 крб нараховувалися за вчене звання магістра, а 110 крб були допомогою на утримання житла. Як настоятель церкви святих Костянтина і Олени, Іван Гошкевич також отримував 400 крб щорічно [279, с. 138]. У родині народилося четверо синів: Михайло – у 1853 р., Віктор – 1860 р., Леонід – 1868 р., та Микола – 1871 р. Помер 47-річний Іван Антонович у рік народження молодшого сина – у 1871 р.

Після смерті І. Гошкевича були опубліковані його щоденникові нотатки [138–142], в яких він з практики священника описував спостереження за мешканцями Подолу 1850-х рр. [332, с. 162].

У другій половині XIX ст. було скасовано станові обмеження духовенства. Дітям священнослужителів дали елементарне право на вибір професії. З 1863 р. семінаристи отримали можливість вступати до університетів, з 1864 р. дітям духовництва було дозволено навчатися в гімназіях, а з 1866 р. – вступати до військових училищ.

Враховуючи ці тенденції, з чотирьох синів священника Івана Гошкевича, справу батька продовжив лише один – Леонід Гошкевич, про якого буде окреме дослідження. Троє інших братів обрали для себе світське життя. З цього періоду репрезентантів роду Гошкевичів, за соціальним статусом, можна розділити на

чотири категорії: священнослужителі (Леонід Гошкевич), інтелектуали (Віктор Гошкевич та Ірина Фабриціус), чиновники (Катерина Сухомлинова, Михайло та його син Микола Гошкевичі) та офіцери (Микола Леолнідович Гошкевич та Федір Васильович Фабриціус) [290, с. 66–67].

Таким чином, життя родини Гошкевичів – це реальна ілюстрація процесів в російській православній церкві, які виявилися у першій половині XIX ст. й особливо у пореформену добу. Результатом впровадження модернізаційних реформ 1860-х рр. стало зростання соціальної мобільності серед представників різних суспільних прошарків. Зокрема, зважаючи на освіченість священницьких родин, такі можливості відкривалися саме для дітей духовенства. Отже, ці процеси поклали початок трансформації родини Гошкевичів. І хоча Іван Гошкевич, на відміну від батька, досяг фінансової стабільності для своєї родини, лише один із чотирьох синів – Леонід Гошкевич – вирішив продовжити сімейну справу й стати священником.

2.3. Йосип (Осип) Антонович Гошкевич (1814–1875): місіонер, дипломат, сходознавець

Йосип (Осип) Антонович Гошкевич (1814–1875) був третім сином Антона Гошкевича. Народився він 4 квітня 1814 р. у селі Стрелічев Речицького повіту Мінської губернії. Про це свідчить запис про його хрещення, зроблений 23 квітня 1814 р. у метричній книзі Свято-Михайлівської Стрелічевської церкви [44, арк. 594 зв.]. Варто зазначити, що існують й інші версії щодо місця народження Йосипа Антоновича, але вони не підтверджені архівними матеріалами.

Богословську освіту Йосип отримав у Мінській духовній семінарії в м. Слуцьк. Під час навчання він був відмінником, за що отримував допомогу у розмірі 10 крб асигнаціями [31, арк. 2 зв.]. У 1835 р. закінчив семінарію «по першому розряду» (на «відмінно»). У листі інспектора семінарії Геласія, датованому 12 серпня 1835 р., до духовної консисторії подано список призначення випускників семінарії, серед яких і Йосип Гошкевич [32, арк. 1]. Трьох семінаристів «першорозрядників» направили в духовні академії для

продовження освіти. Йосипа Гошкевича направили на навчання «казенним коштом» до Санкт-Петербурзької духовної академії [33, арк. 2–2 зв.].

Під час навчання Й. Гошкевич виявив неабиякий хист до вивчення іноземних мов. Це зблизило його з колишніми членами забороненого в імперії з 1826 р. «Російського біблійного товариства». Фактично це товариство було створено в 1814 р. у Петербурзі як легальна масонська організація. Пізніше в імперії налічувалося 289 його відділів, очолюваних масонами [217, с. 75]. Основним завданням діяльності товариства був переклад Святого Письма сучасними мовами народів Російської імперії. Простіше кажучи, учасники організації прагнули розповсюдити Біблію мовою, зрозумілою для людей, адже до цього Святе Письмо видавалося лише церковно-слов'янською. До 1821 р. товариство здійснило 129 видань повного тексту Біблії та окремих її частин 29 мовами [322, с. 29]. Зі зрозумілих причин Синод був проти діяльності такої організації, тому коли до влади прийшов більш консервативний імператор Микола I, 12 квітня 1826 р. імператорським указом діяльність «Російського біблійного товариства» була заборонена.

Попри це колишні масони продовжили роботу з перекладу Біблії. Одним із них був Герасим Павський (1787–1863), протоієрей, професор та завідувач кафедри єврейської мови Петербурзької духовної академії. Свого часу Павський, разом із ректором Санкт-Петербурзької духовної академії, був у списку директорів головного комітету Товариства. Разом із групою студентів, серед яких був і Йосип Гошкевич, Павський підготував літографоване видання першого перекладу старозавітних книг із давньоєврейської мови на літературну російську. Й. Гошкевич взяв на себе організацію підсумкового редагування перекладу. Після закінчення роботи ці книги було опубліковано [269, с. 93]. Очевидно, що Синод такий вчинок викладача та студентів оцінив вкрай негативно. Попри це, Й. Гошкевичу все ж дали можливість закінчити навчання в академії. У 1839 р. він став кандидатом богослов'я, тема його кандидатської роботи – «Історичний огляд таїнства покаяння» [238, с. 60].

Можливо, через публікацію старозавітних книг, що Синод сприйняв як спротив, можливо з власної волі, після закінчення навчання Йосипа Гошкевича було направлено співробітником у Дванадцятую Російську (Російську імперську) духовну місію до Пекіну, столиці Китаю. Місію очолив архімандрит Полікарп Тугаринов [121, с. 49].

Місіонери подолали складний шлях [215, с. 21]. Це відрядження було неабияким викликом для усіх учасників місії, адже група складалася менш ніж із десяти людей, які потрапили в доволі незвичні кліматичні і культурні умови. До того ж, в середині XIX ст. навіть поштовий зв'язок між Санкт-Петербургом і Пекінською місією було суворо регламентовано: листи відправлялися лише чотири рази на рік у визначений термін. Місія тривала майже десять років: з 1839 р. до 1848 р. Варто зауважити, що цей період був важливим у дипломатичних стосунках між Російською імперією та Цінським Китаєм. 1840-і рр. були переломним періодом для китайської історії, адже це був так званий час «насильницького відкриття» країни, яке відбулося внаслідок поразки китайців в першій опіумній війні 1840–1842 рр.

Попри віддаленість Пекіну і обмежений зв'язок, Синод не пробачив колишнім студентам публікацію перекладу старозавітних книг. У таємному наказі №208, датованому 16 травня 1845 р., церковники вимагають: «Дати відповідь і пояснення колишніх студентів академії Гошкевича і Захарова, про переведення ними деяких книг Старого Завіту і виданні їх в друкарні Пажеського корпусу, й розповсюдження цього видання» [330, с. 248]. Синод вимагав від начальника місії Полікарпа Тугаринова «допитати кожного особисто» та надіслати протокол допиту. Розуміючи складність ситуації та можливі наслідки для Гошкевича та Захарова, начальник місії звернувся за допомогою до Миколи Любимова, віце-директора Азіатського департаменту Міністерства закордонних справ. В особистому листі Любимову він так пояснює ситуацію: «...не знаю, що наплели про них люб'язні їх товариші в Росії. Здається, що вони виставили їх зачинщиками, під тим приводом, що вони виїхали в Пекін... і їх звідти й граблями не дістати. Виходить не так. Слово «зачинщик» вельми неблагозвучно... Заради

Бога допоможіть мені виплутати їх з цієї історії цілими і неушкодженими» [45, арк. 126 зв.]. Втручання начальника місії було результативним, і через певний час справу було закрито.

У Китаї Гошкевич продовжив вивчати іноземні мови. Крім китайської, його зацікавили маньчжурська, корейська та монгольська мови. Зі звітів у Головну обсерваторію в Пулково під Петербургом відомо, що Гошкевич займався астрономічними, метеорологічними та ботанічними спостереженнями й зібрав велику колекцію комах та рослин [238, с. 60].

Після повернення у 1850 р. до Санкт-Петербурга Йосипа Гошкевича було нагороджено орденом св. Станіслава III ступеня [215, с. 30], а в січні 1851 р. його запросили на службу в Міністерство закордонних справ на посаду перекладача VI ступеню в Азіатський департамент [1, арк. 1–2].

Працюючи в міністерстві, Гошкевич продовжив свою наукову діяльність: протягом двох років опублікував у «Працях членів Російської духовної місії в Пекіні» сім статей про китайську культуру, виробництво та традиції. Зокрема, статті про приготування китайських косметичних засобів – «Способ приготовления туши, белил и румян у китайцев» [83], про китайські рахівниці – «О китайских счетах» [81], садівництво – «О разведении шань-яо. *Dioscorea alata* l (картопля)» [82] та «Императорское, или благовонное, пшено (скороспелое) юй-дао-ми или сень-дао-ми» (можливість збирати врожай рису двічі на рік) [80] та ін.

Але столичне життя Й. Гошкевича тривало недовго. Наразі Російська імперія виходила на вістря суперництва на Далекому Сході за впливи на Японію та боротьби за її внутрішні ринки, перш за все з США.

У 1852 р. розпочалося формування навколосвітньої експедиції генерал-ад'ютанта Єфіма Васильовича Путятіна (1804–1883). Це була військова експедиція, але додатково на неї покладалися й дипломатичні та дослідницькі завдання. В її плани входило відвідування Японії, а також надалі інспектування російських поселень в Америці. Важливо зауважити, що мета місії до Японії була зрозумілою, але в той же час досить складною: відкриття японських портів та

підписання торгових договорів. Іншими словами, від місіонерів вимагали встановити дипломатичні зв'язки з країною, яка понад два століття всіляко уникала зовнішніх контактів. На посаду перекладача і чиновника з «особливих доручень» було запропоновано й ухвалено Йосипа Гошкевича [1, арк. 3–4]. У цей період він мав чин колезького асесора [215, с. 34].

Експедиція вирушила на фрегаті «Палада» з Крондштату 7(12) жовтня 1852 р. Так вони обігнули Африку, перетнули Індійський океан і через Південно-Східну Азію, у серпні 1853 р., дісталися берегів Японії (Нагасакі). Хоча команда «Палади» і була досвідченою, далекої подорожі фрегат не витримував, і йому допоміг більш сучасний корабель «Діана».

Але переговори з Японією затягнулися на кілька років, хоча на переговорах у Нагасакі й проявився дипломатичний та перекладацький талант Й. Гошкевича [215, с. 36]. Надалі російська експедиція на «Паладі» вирушила вивчати навколишні простори – Філіпіни, Корею, робили описи та лоції узбережжя, відкривали затоки та острови. На ремонт «Палада» заходила в порт Шанхай, де Й. Гошкевич поповнив свою колекцію китайських стародруків [215, с. 36].

Під час подорожі Йосип Антонович познайомився з російським письменником І.О. Гончаровим, який під час місії був секретарем начальника експедиції [330, с. 251]. Цю подорож Гончаров описав у літературному творі «Фрегат «Палада», де є згадки й про Йосипа Гошкевича [185].

Експедиція перебазувалася на «Діану», а «Паладу» було доправлено до російської Імператорської гавані у Японському морі (зараз – Советська Гавань РФ) і затоплено. Звідти Іван Гончаров повернувся до столиці суходолом.

Більш успішною була дипломатія США. Американська військова експедиція на чолі з адміралом Меттью Перрі (1852–1854 рр.) 31 березня 1854 р. уклала з японцями Канагавський договір під загрозою гарматного розстрілу з моря столиці Едо.

Росіяни у червні 1854 р. вже на фрегаті «Діана» прибули у японський порт Сімода. 26 січня (7 лютого) 1855 р. мирним шляхом було укладено Сімодський трактат або «Трактат про мир та дружбу» (інша назва – «Про торгівлю і кордони»)

– перший договір між Росією та Японією, який поклав початок офіційним дипломатичним відносинам між державами. Російська імперія отримала право доступу в порти Хакодате, Сімода та Нагасакі. А американці – тільки Хакодате і Сімода [223, с. 202–203]. Аналогічні договори згодом укладуть Великобританія і Франція.

Варто зауважити, що Й. Гошкевич зробив серйозний внесок у переговори з японцями, це відзначив й сам Є. Путятін: «Присутній завжди при усіх моїх зустрічах з японцями і корейцями, займаючись як усними, так і письмовими перекладами з російської на китайську і з китайської на російську, він постійно виконував різні сторонні доручення, що не були його обов'язком. Не можна було обрати чиновника більш достойного і до того ж скромного, який би настільки задовольняв ціль свого призначення» [321, с. 505]. Учасники перемовин також відзначали і роль Й. Гошкевича як радника Путятіна [215, с. 39].

Після завершення місії учасники експедиції мали повернутися додому. 14 липня 1855 р. Й. Гошкевич покинув Японію на бризі «Грета». Але через ускладнені Кримською війною (1853–1855) міжнародні відносини, англійці в Охоцькому морі перехопили судно з російськими місіонерами. Учасників експедиції, серед яких був і Гошкевич, переправили в Гонконг.

Перебуваючи в полоні, Гошкевич продовжив наукову діяльність. Серед захоплених учасників експедиції був японець – самурай клану Кокугава Кумедзо Татібана (який працював під псевдонімом Косай). Йосип Антонович охрестив його як Володимира Йосифовича Яматова. Разом із Косаєм Гошкевич почав працювати над створенням першого японсько-російського словника. Окрім цього, перебуваючи в Гонконзі, Гошкевич виступав у місцевому Азійському науковому товаристві з лекціями про Китай та роботу Російської духовної місії в Пекіні [238, с. 61].

Полон тривав з 1 серпня 1855 р. по 30 березня 1856 р. У травні 1857 р. місіонери повернулися до Росії. Одразу ж по поверненні Й. Гошкевич видав японсько-російський словник, хоча й під помилковою назвою «Російсько-японський». Словник містив 10 тисяч лексичних одиниць і структурно складався

зі слів японською мовою, транскрипції цих слів каною (кана – японська силабічна абетка, яка існує у двох графічних формах – хірагана і катакана) та російського перекладу [248]. Крім словника Й. Гошкевич видав низку публікацій про сільське господарство японців.

За успіхи у японській місії та публікацію словника Й. Гошкевича було нагороджено орденом Анни II ступеня з короною та бронзовою медаллю «Знак отличия беспорочной службы за 15 лет» (в пам'ять про Кримську війну 1853–1856) і видано 600 крб сріблом [215, с. 41].

Як наслідок договору «Про мир та дружбу» 1855 р. у листопаді 1857 р. було прийнято рішення про створення російського імперського консульства в Хакодате. Початок роботи консульства запланували на 1858 р. Майже одразу на посаду консула було обрано Й. Гошкевича. 8 лютого 1858 р. Олександр II затвердив підготовлену Азіатським департаментом Міністерства закордонних справ Росії «Інструкцію консулу в Хакодате колезькому раднику Гошкевичу» [2, арк. 1–5]. Згідно з цим документом на консула покладалися функції дипломатичного характеру та питання торгівлі, а будь-яка інша діяльність була заборонена. Консульство повинно було дотримуватися політики нейтралітету у внутрішніх справах Японії. Також на консула покладалися обов'язки від імені Російської імперії проводити всі необхідні заходи в інтересах російських підданих, збирати інформацію, займатися російсько-японським територіальним розмежуванням тощо.

Перед відправкою у Японію Й. Гошкевич одружився із Єлизаветою Степанівною Бахштейн (дів. Захаревич), вдовою армійського офіцера, освіченою жінкою, схильною до природничих наук. Разом із нею та пасинком Володимиром вони відправилися у далеку подорож, яка тривала майже рік і проходила Сибірським трактом. В Хакодате він прибув 24 жовтня 1858 р. на кліпері «Джигіт». Започатковано консульську місію Й. Гошкевича було 5 листопада і продовжувалася вона до 1865 р. [215, с. 41–44]. Незабаром в Хакодате з'явився і англійський консул.

Попри агресивну політику імперського уряду на Далекому Сході, діяльність консула Й. Гошкевича у Хакодате була мирною, він займався класичною місіонерською роботою. На гроші консульства було збудовано церкву Воскресіння Христового (перша православна церква в Японії), відкрито невелику школу, лікарню та видано російську абетку для навчання японських дітей. Також Гошкевич активно навчав японців фотографуванню. Консульська робота проходила під наглядом японських чиновників.

Саме Й. Гошкевичу завдячує російське православ'я поширенню у Японії. Адже саме він протегував священника церкви у Хакодате Івана Касаткіна на очільника Російської духовної місії у Токіо (ієромонах Ніколай Японський) [215, с. 56].

Але агресія російських військових в Японії ускладнювала роботу дипломата. Зокрема Гошкевичу довелося вирішувати «цусімський інцидент», що стався в 1861 р. Російські війська з ініціативи імперської влади вирішили захопити частину японського острова Цусіма в Цусімській протоці Японського моря, аби побудувати стратегічно важливий порт. Очевидно, що ця спроба викликала опір місцевого населення та протест англійського консула. Однак Гошкевичу про плани військових не було відомо; за фактом він був проти неї як не узгодженої з його відомством (Міністерством закордонних справ). Конфлікт вдалося залагодити. Офіційна позиція російського уряду щодо проблеми була «стандартною в усі часи», адже конфлікт інтерпретувався як особиста ініціатива військових: командора І.Ф. Лихачова та капітан-лейтенанта М.О. Бірюльова [211, с. 71].

Коло друзів Й. Гошкевича в період консульства було достатньо різноманітним. Зокрема цікавим фактом було його спілкування з японцем Сімето Ніідзімою (1843–1890 рр.). У 1864 р. юнак з бідного самурайського роду вирішив долучитися до християнства та емігрувати в США. Однак відповідно до японського законодавства це була зрада, злочин, який карався смертю. С. Ніідзіма домовився про нелегальну подорож з порту Хакодате на одному з американських кораблів, однак напередодні відправлення у нього почалося запалення очей. У

травні 1864 р. японець звернувся за допомогою до лікарні при російському консульстві, де й познайомився з Йосипом Гошкевичем та Миколаєм Касаткіним. Зберіглися свідчення, що російський консул, використовуючи власні зв'язки, допоміг С. Ніідзімі виїхати з Хакодате до Шанхаю, а звідти – до Бостона. Відомо також, що Й. Гошкевич надіслав батькам японця, що жили в Едо (Токіо), фото їх сина, зроблене власноруч перед від'їздом. У США Сімето Ніідзіма офіційно охрестився, символічно взявши ім'я Джозеф (Йосип). У 1875 р., повернувшись до Японії, він став першим протестантським пастором в країні та заснував християнську школу у Кіото, яку після його смерті трансформували в Університет Досіє. Знаковість діяльності пастора Джозефа для японського суспільства віддзеркалена навіть у кінематографі. У 2013 р. в Японії було створено серіал «Сакура Яе» де розповідь ведеться від імені дружини Ніідзіми – Яеко «Яе» Ямамото (1845–1932 рр.). У 2014 р. цей серіал отримав Міжнародну премію «Еммі» [284, с. 259–260].

У 1864 р. померла перша дружина Йосипа Гошкевича – 43-річна Єлизавета Гошкевич. Обов'язки консула Й. Гошкевич виконував до 1865 р. Його наступником став дипломат Є.К. Бюцов. Наприкінці 1865 р. дипломат повернувся до Санкт-Петербурга на крейсері «Варяг» через Суецький канал [215, с. 53–54].

Після повернення Гошкевич ще два роки працював у Азіатському департаменті Міністерства закордонних справ, а потім пішов у відставку у чині статського радника й повернувся до Білорусі [215, с. 4].

Особливо складним у дослідженні інтелектуальної біографії Йосипа Гошкевича було питання його національності. Адже російська історіографія вважає його «російським дипломатом», у той же час народився він у Білорусі, а етнічно був українцем.

В одному з діалогів між героями книги «Фрегат «Палада» приятель Гошкевича Іван Гончаров називає його «малоросом» (етнонім щодо українців, нав'язаний імперським урядом). Подаємо цитату із твору мовою оригіналу, що відбиває особливості етнічної ідентифікації та самоідентифікації у різномовному та різноетнічному середовищі членів експедиції: «Доктор и сам подтвердил это

(авт. – Ферстфельд, лікар м. Стелленбош Західно-Капської колонії, який прийшов познайомитись із учасниками експедиції й підтвердив, що ніколи не бачив росіян).

Он порядочно говорил по-французски и откровенно объяснил, что он так много слышал и читал о русских, что не мог превозмочь любопытства и пришел познакомиться с нами. «Я занимаюсь немного естественными науками, геологией, и неестественными: френологией; люблю также этнографию. Поэтому мне очень интересно взглянуть на русский тип», – говорил он, поглядывая с величайшим вниманием на барона Крюднера, на нашего доктора Вейриха и на Посьета: а они всё трое были не русского происхождения.

«Так вот какой тип!» – говорил он, продолжая глядеть на них. Мы едва крепились от смеху. «А это какой тип?» – спросил я, указывая на Зеленого. – «Это... – он серьезно и долго вглядывался в него, – это... монгольский». Мы было засмеялись, но доктор, кажется, прав: у Зеленого действительно татарские черты. «Ну а этот?» – показывали мы на Гошкевича. Он долго думал.

«Он десять лет жил в Китае», – заметил кто-то про Гошкевича. «А ведь он похож на китайца!» – заметил Ферстфельд. Мы хохотали, и он с нами. Гошкевич был из малороссиян. Чисто русские были только Зеленый и я» [185, с. 179].

Цьому факту є два пояснення: або Гошкевич сам розповів Гончарову про своє українське коріння, або письменник помітив елементи української ідентичності в його поведінці. Обидва варіанти вказують на те, що в родині Гошкевичів пам'ятали про своє українське походження.

У побуті Й. Гошкевич говорив російською мовою. Та в період імперії цей факт не був визначальним в його національній самоідентифікації. Про це він сам написав у передмові до свого Японсько-російського словника: «...в целом народе, как и в частном человеке, живое сознание превосходства над собою своего учителя до такой степени подавляет чувство народной гордости, что ему кажется невозможным и выражаться и думать иначе; свой язык не дается ему и кажется уже слишком обыкновенным для выражения высоких понятий» [284, с. 256]. Залишаємо цитату мовою оригіналу, що дає нам уявлення про авторський стиль

Йосипа Антоновича і майже філософські пояснення про роль рідної мови у загальному розвитку освіти, характерні для того часу.

Історик А. Костенко називає Йосипа Гошкевича досить типовою для свого часу «людиною імперії», так би мовити православно-імперської ідентичності, але з вираженим українсько-білоруським етнічним компонентом у побутовому житті [284, с. 262].

Як саме Й. Гошкевич визначав свою етнічну самоідентифікацію, невідомо, але зустріти старість він вирішив в Білорусі – місці, де народився. Там він вдруге одружився з Катериною Семенівною Гошкевич. У подружжя народився син – Йосип Йосипович Гошкевич (1872–1911). Останні роки життя дипломат провів недалеко від м. Островець Віленської губернії (зараз Гродненська область), де придбав невеликий маєток Малі. 1867 р. він подав прошення про спадкове дворянство [215, с. 59], а у 1871 р. отримав його. У 1875 р., у віці 60 років, Йосип Гошкевич помер. До останнього дня він займався науковою діяльністю. Удосконалений ним «Японсько-російський словник» було видано вже після його смерті. Крім того було видано й працю «Про коріння японської мови» («О корнях японского языка») [84].

Пам'ять про Йосипа Антоновича Гошкевича увічнена не тільки у наукових літературних працях та спогадах сучасників. У 1969 р. історик В. Гузанов видав історичну повість «Одиссей с Белой Руси» («Одіссей з Білої Русі»), головним героєм якої був Й. Гошкевич [204]. Крім цього, на його честь названо затоку в Японському морі (у корейській традиції – затока Чосанман), кілька видів комах та вулицю в Мінську – столиці Білорусі. Пам'ятники Гошкевичу встановлено в білоруському місті Островець та японському Хакодате.

Отже, Йосип Гошкевич – перший представник священницької династії, який не пішов шляхом батька і обрав фах дипломата, чиновника та науковця. Ймовірно, певну роль в його виборі відіграла неспроможність батька прогодувати родину. Й. Гошкевич замолоду критично ставився до канонічної російської православної церкви – свідченням цього є участь у «незаконному» перекладі

Святого Письма та дружба з масонами й протестантами. Одночасно цей факт свідчить, що Й. Гошкевич був глибоко віруючою людиною.

З вдалої кар'єри Йосипа Антоновича почалася трансформація священницького роду Гошкевичів у світський. Його шляхом підуть син Йосип Йосипович, що став статистом і почесним мировим суддею Віленського округу та племінники.

2.4. Леонід Іванович Гошкевич (1868–1963) (о. Леонід) у релігійному житті Південної України

Молодший син Івана Антоновича Гошкевича – Леонід Іванович Гошкевич (1868–1963), народився 28 березня 1868 р. у Києві (Додаток Д.8). Хоча його батько помер, коли Леоніду було три роки, він, як і брати, отримав духовну середню освіту, закінчивши Києво-Подільське духовне училище. Леонід – єдиний із братів, хто вирішив продовжити справу батька. Вищу духовну освіту він здобув у Київській духовній семінарії, де навчався з серпня 1885 р. до червня 1891 р. [329, с. 251].

Після завершення навчання молодий священник, за власним бажанням, був направлений служити до Херсонської губернії, де на той час вже оселилися його брати. Інформацію про переміщення Леоніда Гошкевича можна знайти на сторінках Херсонських єпархіальних відомостей: з 1893 р. він служив в Олександрівській церкві м. Новий Буг Херсонського повіту Херсонської губернії [271, с. 147]. Того ж року, 7 квітня, в Херсонському Свято-Успенському соборі він одружився з дочкою священника Варварою Федотівною Руденко. У 1895 р. в родині народився син Микола, а у 1898 р. дочка Лідія.

У 1907 р. Леонід Іванович переїхав до Херсона, 7 червня його було призначено на службу до Свято-Духівського собору [271, с. 147]. На цей час родина Гошкевичів була вже досить відомою у місті, особливо в колах інтелігенції. Старший брат отця Леоніда – археолог та журналіст Віктор Гошкевич заснував у місті перший музей та випускав першу незалежну газету. Ще один брат, Михайло Іванович, був лікарем та помічником Херсонського

губернського інспектора з питань медицини. Наймолодший із братів Михайло був інспектором освіти та статським радником. Херсонці поважали Гошкевичів, тому молодому священнику легко вдалося завоювати довіру прихожан.

У місті Леонід Гошкевич активно займався громадською діяльністю. Зокрема, в його особистому архіві (зберігається зараз у Херсонській науковій бібліотеці ім. Олесь Гончара) є посвідчення про обрання священника квартальним комісаром 64 кварталу Херсона, міської продовольчої управи (Додаток Б.5.5). Хоча датування у документі відсутнє, його роботу можна віднести до періоду кризи часів Першої світової війни та громадянського протистояння 1917–1920 рр. До обов'язків комісара входила організація отримання продуктів першої необхідності серед населення району від Херсонської продовольчої управи.

Разом з тим, о. Леонід, як і його брати, вчителював у різних навчальних закладах губернії. Будучи ще священником в Олександро-Невській церкві Нового Бугу, Гошкевич отримав дозвіл на викладання Закону Божого в першому та другому класах Новобузької учительської семінарії (Додаток Б.5.10). 4 квітня 1919 р. він став членом Херсонського учительського союзу (посвідчення № 470) (Додаток Б.5.11).

Коло спілкування братів Гошкевичів було досить широким. Будучи ще студентом Київської духовної семінарії в 1880-х рр., Леонід почав спілкуватися з японським учнем Івана Касаткіна (святого архієпископа Миколая Японського), друга та колеги його рідного дядька, дипломата Йосипа Гошкевича. В особистому архіві Леоніда Гошкевича зберігається фото японця Мірія Сайкаки з написом на звороті: «Многоуважаемому и дорогому товарищу Леониду Ивановичу Гошкевичу на память от Мириа Сайкаки» та малюнок олівцем православного храму того ж автора, датований 1885 р. (Додаток Б.5.6, Б.5.7).

В сімейному архіві Л. Гошкевича є й лист, датований 18 серпня 1910 р. та фото від самого архієпископа Миколая Японського. Крім споминів про свого друга Йосипа Гошкевича, архієпископ пише й про товариша Леоніда – Мірія Сайкаку: «Ваш товарищ Мириа Сайкака хорошо служит здесь преподавателем семинарии» (Додаток Б.5.8, Б.5.9).

Протягом усього життя Л. Гошкевич підтримував зв'язок із сином Йосипа Гошкевича та іншими Гошкевичами з Білорусі, збираючи інформацію про витоки свого роду. У його особистому архіві збережено багато запитів у Київську та Мінську духовні консисторії та виписок з метричних книг про його родичів. Можливо ці документи були необхідні священнику для відтворення родоводу, а можливо він просто шукав родичів, що як і він обрали духовний сан. Однозначно можна сказати, лише що о. Леонід пишався своїм походженням із династії священнослужителів.

З багатьох джерел відомо, що переїхавши до Херсона, брати Гошкевичі здружилися з представниками дворянського роду Скадовських. Віктор Гошкевич неодноразово проводив спільні археологічні розкопки з Георгієм Львовичем Скадовським (1847–1919), який зробив значний внесок у розбудову заснованого В. Гошкевичем херсонського музею. З архівних матеріалів відомо, що Скадовський часто проводив екскурсії музеєм та поповнював його колекцію з особистих фондів [232, с. 166].

У 1918 р. Георгій Скадовський та його син Іван (далі – о. Іоанн) прийняли сан священників від одеського митрополита Платона й отримали призначення в Благовіщенський жіночий монастир [232, с. 51 , 173]. Такий крок Скадовських був природним, адже в умовах суспільно-політичних катаклізмів після більшовицького перевороту люди шукали прихистку та душевного спокою. Крім цього, у родині культивувалися православні цінності. Доказом цьому є численні пожертви на церковні потреби, родина опікувалася долею Благовіщенського жіночого монастиря, що розташовувався неподалік від маєтку Г.Л. Скадовського в Білозерці. Для будівництва Храму Пресвятої Трійці Георгій Львович пожертвував 13 тис. крб [232, с. 169–170]. Тож представники роду Скадовських були віруючими людьми, напевно цей факт і зблизив їх із Гошкевичами, особливо з отцем Леонідом. Однак Георгія Львовича 9 січня 1919 р. разом із сином Георгієм було вбито грабіжниками у Херсоні у власному будинку [6, арк. 105 зв.–106].

Отець Іоанн Скадовський від призначення в монастир відмовився і проводив служіння в різних храмах Херсону. Він так і не зміг прийняти офіційну позицію радянської влади щодо православної церкви, не підтримав і позицію патріарха Тихона та обновленців і 1925 р. перейшов до Істинно-православної церкви та надавав допомогу її лідеру у південноукраїнському регіоні вікарію Херсонсько-Одеської єпархії єпископу Прокопію (Титову). Для влади довгий час однаково всі представники духовенства становили загрозу: «єпископ Прокопій [...] є тим же черносотенцем і вірним послідовником Тихона, що пішов «на покій»; [...] оточений буржуазними дамами і поміщиками, в особі священника Скадовського, проводить одноособове диктаторство з переміщенням рядових священників і висуванню на сан священства знайомих і родичів наближених дам» [148, с. 58].

Однак надалі вістря репресій було спрямоване саме на більш радикально налаштовану ІПЦ (Істинно-православну церкву). Протягом 1925–1937 рр. із невеликими перервами о. Іоанн знаходився в ув'язненні та перебував в засланні [232, с. 56].

У 1931 р. у Херсоні та приміських селах відбулися перші масові арешти прихильників єпископа Прокопія. 15 січня було затримано о. Іоанна Скадовського та інших священослужителів і мирян [50, арк. 32]. На допиті О. Іоанн зізнався в «проведенні молінь і поширенні анонімних повідомлень, що дискредитували радянську владу». Ймовірно, його зізнання пов'язане з тим, що в цей час його дружина та донька теж були арештовані в Одесі [232, с. 177]. Чи брав участь О. Леонід у цих моліннях, не відомо, адже О. Іоанн відмовився повідомити слідчим імена присутніх на його таємних зустрічах [50, арк. 10 зв.].

У 1937 році О. Іоанн Скадовський був розстріляний.

По іншому склалася доля о. Леоніда Гошкевича.

Спочатку Л. Гошкевич зайняв ворожу позицію щодо більшовицького режиму. На цей факт, серед іншого, вплинуло й те, що його син Микола під час Громадянської війни приєднався до «Добровольчої Армії», а в березні 1919 р. загинув у її лавах.

Проте, аби краще зрозуміти ставлення священника до приходу радянської влади, треба окреслити загальноцерковні процеси у визначений період.

Патріарх Тихон, який очолював тоді російську православну церкву, та Синод після підписання ленінським урядом декрету від 23 січня 1918 р. «Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви» офіційно стали в опозицію до нової влади. 7 листопада 1918 р. патріарх адресував до Ради народних комісарів звинувачувального листа з вимогою зупинити репресії [308, с. 18]. Історики Р. Гула та О. Щурко цей лист влучно називають «звинувачувальним актом проти більшовизму», який був зразком особистої мужності патріарха [268, с. 132]. За свідченнями генерала російської армії, який після революції перейшов на службу до більшовиків, О. Брусилова: «...Усі йшли за Тихоном. У церквах, в яких він служив завжди були тисячі народу. Це був так би мовити мовчазний протест...» [183, с. 401]. Водночас частина духовенства хотіла використати ситуацію для «оновлення» православної церкви і лояльно поставилася до нового режиму. Більшість представників духовенства підтримало «тихонівську» РПЦ.

Отець Леонід Гошкевич також обрав для себе шлях збереження лояльності формально легітимній церковній владі Тихона. Хоча він відкрито не говорив про своє ставлення до жовтневого перевороту, але частково думки священника можна зрозуміти, читаючи його проповіді. Зокрема, цікавою є його настанова від 21 березня 1918 р. з приводу другого тижня Великого посту (Додаток Б.6.1). У притчі священник розповідає про «розслабленого», зціленого Спасителем. Отець Леонід, міркуючи, над поняттям «розслаблений», визначає його як «втраченого» чи «безпорадного». Ця проповідь – яскравий приклад вміння священника говорити між рядками: «Сьогодні усі ми знаходимося в безпорадному стані розслаблення – розслаблення фізичного, духовного морального і громадянського. Розслаблений не міг стояти – не можемо стояти і ми! Не можемо стояти та встояти ні перед ким та ні перед чим... Нехай нас спокушають безбожники, що заперечують віру, зневажають церкву, і не живуть за християнськими законами – всі вони релігійно «розслаблені»... Євангеліст «розслаблений» зовсім не міг

рухатись та був прикований до ліжка. Хіба не те ж з нами, «розслабленими» громадянами, в «розслабленій» Росії?! І Росія, й всі ми, сердешні діти її будемо повержені в прах, приковані до землі й не зможемо зрушити з місця. Чи не повержені ми зараз в прах перед нашими ворогами, які зроблять з нами що захочуть?» [3], – однак, останнє речення отець Леонід викреслив зі своєї проповіді.

Можливо, це була його політична далекоглядність, але з цих слів стає зрозуміло, його емоційне несприйняття радянської влади. Варто зауважити, що проповідь була написана в березні 1918 р., коли позиції більшовиків на території УНР були фактично втраченими, тому священник міг спокійно говорити про боротьбу з «богоборчим режимом». У цей же час неодноразове вживання в настанові словосполучення «громадяни Росії» розкриває його негативне ставлення до українського національного руху. «Хіба не впали ми в очах наших союзників, які чекали від нас будь-якої слабкості, та будь-якого фізичного падіння, але тільки не падіння нашої совісті, чесності і благородства, чи цими тридцятью трьома падінням, ми не очорнили себе перед цілим світом і перед історією? Хіба не впали ми, і не приковані до землі в очах перед Богом!? Хіба ненависна маса нашого руського православного народу не створила собі із землі якогось кумира, якому ми тільки і служимо, перед яким тільки ми і плазуємо... «Розслаблений» євангеліст не міг рухатись і не міг нічого зробити – був абсолютно безпомічним. Але це, в якомусь розумінні, зараз відбувається й із нами! І тепер ми неспроможні зробити для себе щось корисне, для нашого порятунку... Хто з нас може сказати про себе, що він готовий в будь-яку хвилину виступити за правду Божу, за віру православну, за перемогу євангельських заповідей. Чи є хоч хтось, хто зможе піти в табір ворога і вступити в боротьбу та протистояти до смертельної небезпеки. Хто з нас, дивлячись на оточуючу розруху, шалене мародерство й безкінечно загальну нужду відчуває в собі сили, дивлячись на ці жахи, публічно подати приклад самозречення: відмовиться, наприклад, від своїх запасів і віддасть нужденному свій останній шматок хліба?... Чада! Признаються вам гріхи ваші! Встаньте і не будьте більше розслабленими і

помираючими у бідах та гріхах ваших» [3]. Ці останні речення проповіді фактично були закликком до непокори новій владі й несли в собі ідеї боротьби проти радянського «кумира» та «ворогів» церкви.

З початку 1920-х рр. ситуація в Херсоні, як і в цілому в Україні, була жахливою. На фоні голоду 1921–1923 рр. репресивна політика більшовиків стала більш жорсткою. 19 березня 1922 р. В. Ленін у листі до В. Молотова (для членів Політбюро ЦК РКП(б)) радив не обмежуватися «свідомою критикою релігії, а дати рішучу і безпощадну битву чорносотенному духовенству; чим більше представників реакційного духовенства вдасться нам з цього приводу розстріляти, тим краще. Придушити його опір треба з такою жорстокістю, щоб вони не забували цього протягом кількох десятиліть» [131, с. 190–193]. Як наслідок, упродовж 1922–1923 рр. було вбито близько 2700 священників та більш ніж 5400 ченців [268, с. 132].

Крім фізичного знищення священників та конфіскації їх майна, більшовицький уряд розпочав інформаційну війну з церквою. У грудні 1922 р. у щойно створеному СРСР, розпочалося видання газети «Безбожник». А з квітня 1925 р. організаційно оформлено створення «Союзу безвірників СРСР» (з 1929 р. – «Союз войовничих безвірників»), головними лозунгами якого були: «Через безбожжя – до комунізму» та «Боротьба з релігією – боротьба за соціалізм». Восени 1931 р. до союзу входило близько п'яти мільйонів представників, переважно з більшовицької молоді. Але, навіть у таких умовах, антирелігійна більшовицька політика не принесла бажаних результатів. Тому, не знайшовши швидкого методу викорінення церкви, влада вирішила зробити РПЦ елементом державного апарату.

Наростання репресій проти духовенства прискорило розкол у церковному середовищі й посилення позицій підтриманих владою «обновленців». На теренах Херсонської губернії обновленський рух розпочався влітку 1922 р. 5 квітня 1925 р. патріарх Тихон помер від серцевої недостатності (хоча є непідтверджені версії його отруєння). Після смерті Патріарха 7 квітня 1925 р., було опубліковано його звернення, в якому він формально визнавав владу більшовиків та скеровував

духовенство підкорятися новому режиму та жити відповідно до умов і вимог радянської сучасності. 18 травня 1927 р. тимчасовий священний патріарший синод обрав митрополитом «радянської православної церкви» Сергія Страгородського, який зайняв компромісну позицію у церковно-державних відносинах та визнав владу більшовиків. Після оприлюднення так званої декларації митрополита Сергія 29 червня 1927 р. більшість тогочасних священників і віруючих засудили її як «сергіанську єресь».

Та знайшлися і прихильники «нового православ'я». Можливо, добровільно чи в умовах ідеологічного тиску, але цим шляхом пішов і отець Леонід. Прихильники «сергіанства» нерозривно пов'язали поняття «християнська віра» та «Росія», тому, вбачаючи в радянській Росії продовження Російської імперії, вони позиціонували себе як лояльні до радянської влади.

Загалом усю свою життєву позицію отець Леонід представив у зверненні в кілька речень, яке імовірно написано в 1920-х рр.: «Церкву Христову ніхто не зможе знищити, як і віру Христову, як цього не досягли і раніше всі її вороги протягом віків. А скільки їх було – тих ворогів. А чому не зможуть? Та тому що церкву заснував Сам Христос, Він же її і оберігає і збереже до кінця віків» (Додаток Б.6.3) [3].

У 1926 р. отець Леонід перейшов служити до храму Всіх Святих, тому що місцева влада закрила Свято-Духівський кафедральний собор.

В умовах адаптації до викликів сучасності та елементарного виживання священнику доводилося йти на поступки своїм принципам. Зокрема, як контраст попередньо наведеної нами є проповідь, присвячена тридцятиріччю жовтневої революції у 1947 р. (Додаток Б.6.2.): «Свята наша Православна Церква святкує не лише свята Церкви, а й державні, що так і називаються державними святами або святами громадянськими (днями табельними). До таких громадянських свят відносять і свято 30-ти річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Про значення цього державного свята ми всі добре знаємо з життя та із громадянських настанов... Церква наша зібрала нас сьогодні аби вислухати молитву про дарування сил духовних і фізичних нашій владі для блага нашої країни,

Батьківщини, на благо тих хто живе в ній, щоб і ми всі жили тихо і спокійно у всякій благочесті і чистоті» [3]. Причина такої проповіді зрозуміла: 1947 р. був непротим для інакодумців режиму, і для «спокійного і тихого життя мирян» священнослужитель йшов на поступки тоталітарній ідеології.

Особливою сторінкою в біографії отця Леоніда був період нацистського окупаційного режиму в Херсоні. 19 серпня 1941 р. військові частини вермахту зайшли у місто. Для адміністративного управління було створено комісаріат на чолі з Густавом Маттерном, вже через день – 20 серпня – до Херсона прибула зондеркоманда 11а айнцагруппи Д поліції безпеки СД, основним завданням якої було створення гетто та фізичне знищення єврейського населення [272, с. 91].

Л. Гошкевич доклав зусиль до рятування дітей-євреїв, через відому практику їх охрещення та передачі у християнські родини.

Щодо Голокосту в регіоні є зібрані усні свідчення врятованих херсонських євреїв. Журналісти Херсонської філії суспільного телебачення та активісти культурного центру «Тотем» у 2012 р. зафільмували інтерв'ю чотирьох свідків. Серед їх розповідей є й згадки про отця Леоніда Гошкевича та його внесок у порятунок єврейського населення міста.

За даними перепису населення за 1939 р., у Херсоні проживало 16 145 євреїв – це шоста частина із усього населення [272, с. 91]. Протягом століть єврейська община успішно інтегрувалася в соціальне життя міста й відчувала себе тут захищеною. Можливо, через це, а можливо, тому що вже пережили одну зміну режиму, але частина єврейського населення не боялася приходу німецьких солдат. Жителька Херсона Фіра Задорська з мамою не потрапила до гетто, адже за день до приходу німецьких солдат встигли евакуюватися, а от її бабуся з дідусем залишились у місті: «...вони казали, що німці з нами нічого не зроблять», – згадує жінка [194].

«Коли прийшли німці, дід їх прийняв все як має бути. Напоїв, накормив. Вони поговорили», – розповів Едуард Вайнштейн [188]. Дідуся Едуарда Борисовича – Зеємана Вайнштейна, як і дідуся з бабусею Фіри Задорської, розстріляли в херсонському гетто. Хлопчику, який за національністю був

чистокровним євреєм, дивом вдалося уникнути такої участі: «Коли дідуся забирали, сусіди почали кричати: «заберіть і хлопця». А друга дружина мого дідуся (українка) сказала, що я її дитина і до єврейства стосунку не маю... Дідуся забрали у гетто. А тут (*авт. – храм Всіх Святих у Херсоні*) священником був отець Леонід Гошкевич, дуже добрий старий, дуже лагідно до мене поставився, погладив мене по голові й на цьому самому місці стояла купель, і мене охрестили. З тих пір я хрещений православний», – розповів Едуард Борисович [194].

Річ у тім, що Едуард Вайнштейн не мав батьків, жив разом із дідусем і його дружиною, а у свідоцтві про народження, що в той період видавалося радянською владою, національність дитини не вказувалася. Таким чином, частину немовлят та дітей-сиріт можна було врятувати, пред'явивши німецьким репресивним органам довідку про хрещення, в якій було записано нове українське ім'я. Схожу історію мала й Лідія Соколовська. Її виростила бабуся Ольга Соколовська, яка потрапила у гетто й була розстріляна у вересні 1941 р. Семирічній Лідії вдалося вижити: «Неможливо було мене постійно ховати, а коли приходила група німців і перевіряла, хто тут живе, вимагалися документи. Для того, щоб було видно, що я не єврейка, тому що сусіди різне могли сказати, треба було охреститися. Хрестив він (*авт. – Гошкевич*) мене як має бути, я тоді вже все розуміла, мені сім років виповнилось, водив, мазав руки ноги ... як маленьких дітей хрестять, тільки ж я вже дорослою була, мене так охрестили», – розповідала Лідія [194].

У відомостях про стан і діяльність православної церкви за 1946 р., що зберігаються в Державному архіві Херсонської області, представлено список священнослужителів, що під час окупації «проводили найбільш корисну церковно-патріотичну роботу», складений керівником Херсонської та Миколаївської єпархій. Серед іншого є свідчення, що протоієрей Леонід Гошкевич у період нациської окупації Херсона допомагав єврейському населенню міста та охрестив 120 євреїв, для того, щоб врятувати їх від знищення. Крім цього він разом з іншими священнослужителями організував збір грошей та продуктів і передав це у шпиталь на Кошовому узвозі» [7, арк. 152–152 зв.].

Схожі дані подає у аналогічному списку уповноважений ради у справах діяльності православної церкви при Херсонському облвиконкомі О. Салмін [7, арк. 243–244 зв.]. Копії цих документів представлені в додатках (Додаток Г).

Звичайно, довідка про хрещення не була панацеєю для порятунку людини під час Голокосту, однак давала шанс на виживання. Попри яскравий прояв гуманізму, Гошкевичу не було надано звання Праведника. Але така ситуація непоодинокa. Найяскравішим представником духовенства, що в період німецької окупації організував цілу систему допомоги жертвам геноциду, силами церкви, був митрополит греко-католицької церкви Андрій Шептицький. З його допомогою було врятовано близько 200 життів: євреям давали фальшиві довідки про хрещення та слов'янські імена й розподіляли по монастирях і дитячих будинках. Але митрополиту Шептицькому теж досі не присвоїли звання Праведника, найімовірніше через його спілкування із нацистськими високопосадовцями.

Німецький окупаційний режим використовував авторитет українського православ'я для зміцнення своїх позицій серед населення. Як наслідок, у Херсоні було поновлено діяльність Свято-Духівського кафедрального собору, який за радянських часів використовувався як сховище борошна. Настоятелем собору став о. Леонід.

Важкі часи очікували родину Гошкевичів після війни. У тому ж таки архіві представлені копії листів за 1947 р. від арештованого радянською владою «Миколая» (Додаток Б.5.12) (копії документів надані херсонським краєзнавцем Костянтином Сухенком). Аналіз документів дає можливість припустити, що автор листів – Микола Герасимович Бахматов, чоловік доньки Леоніда Гошкевича – Лідії. Автор був родичем Гошкевичів, адже по-перше адресант звертається не лише до священника, а й до його дружини Варвари Федотівни, а в кінці кожного документу є підпис: «цілую, Ваш Ніколай». По-друге, ув'язнений постійно цікавиться долею зниклих Лідочки та «лялі» (ймовірно, так Микола ніжно називає свою доньку Ольгу). У листі від 10 жовтня 1947 р. він пише: «Мене дуже турбує Ваше життя, як Вам бідним важко жити в такому віці одним без допомоги. Ось

якими є наші долі. Я все ще за дротом, але думаю що скоро буде кінець моїм мукам і ми побачимося. Ви праві, що я маю багато заслуг перед Батьківщиною, але все це забувається. У мене одна мета: звільнитися, приїхати до Вас і зайнятися пошуком Лідочки з Лялею, якщо точно їх Бог збереже і вони живі, то Бог допоможе і знайти їх» [3]. Третій і основний доказ авторства – підпис на одному з листів, де двічі, хоч і нечітко, та все ж можна прочитати прізвище адресанта «Н. Бахм..тов» (Додаток Б.5.12) [3].

Дружина отця Леоніда – Варвара Федотівна, не змогла пережити голодні післявоєнні роки й померла у 1947 р. Після смерті дружини священник відмовився прийняти чернецтво і єпископський сан, переживши дружину на довгі 16 років. Помер Леонід Іванович у 1963 р., доживши до поважного – 95-річного віку.

В архіві Леоніда Гошкевича зберігаються свідоцтва про його церковні нагороди. Усі вони представлені в додатках до даного дисертаційного дослідження. Загалом можна зробити висновок, що Леонід Гошкевич, певно, як і його дядько Йосип Гошкевич, був далекоглядним дипломатом. Адже, не зважаючи на те, що він жив у період різних державних режимів: імперському, радянському та нацистському-окупаційному (у період Другої світової війни), отець Леонід отримував нагороди та грамоти від представників місцевої церковної влади усіх цих періодів:

– 15 лютого 1900 р. священника було нагороджено набедреником (першою послідовною нагородою священства) (Додаток Б.5.1);

– 12 квітня 1905 р. (через 5 років) – скуфією, другою послідовною нагородою (Додаток Б.5.2);

– 3 січня 1940 р. вже за радянських часів православна церква нагородила отця Леоніда митрою за особливі заслуги (Додаток Б.5.3).

– 28 квітня 1943 р. настоятеля Свято-Духівського собору протоірея Леоніда Гошкевича за відмінну службу Собором єпископів Української Православної церкви нагороджено митрою (за ухвалою Херсонського гебітскомісаріату) (Додаток Б.5.4).

Ймовірно, саме через цей документ Гошкевичу не дали звання Праведника. Але, щодо достовірності документу є певні запитання. Адже в Херсонській науковій бібліотеці ім. Олесь Гончара, де зберігається архів Леоніда Гошкевича, представлено не сам документ, а його копію, яку до віддіу рідкісних і цінних видань передав херсонський колекціонер Володимир Андрійович Черников (покійний). Наразі не вдалося знайти місце збереження оригіналу документу.

Після війни Леоніда Гошкевича було нагороджено медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», у нього в архіві збереглося кілька фотографій з цією нагородою (Додаток Д.8).

Логічним поясненням такого «успіху» під час різних режимів є повага до священника його прихожан та його вплив на місцеве населення. Ймовірно, кожна нова влада намагалася зміцнити свої позиції в регіоні, використовуючи таких особистостей, як Леонід Гошкевич.

Таким чином, революція й громадянська війна кардинально змінили становище церкви в суспільстві, фактично поставивши священнослужителів перед складним вибором. Багато херсонських священників категорично не визнавали радянську владу й стали на шлях боротьби з нею, як наприклад єпископ Прокопій чи о. Іоанн Скадовський, а деякі, зайнявши помірковану позицію, вбачали в новій владі можливість «оновлення» релігійної організації. Леонід Гошкевич на початку становлення радянської влади на Півдні України не сприйняв її та у своїх проповідях закликав прихожан до боротьби. Однак із утвердженням режиму пролетарської диктатури він змінив свою позицію на «лояльну», підтримавши ідеї Сергія Страгородського. Можливо, така його позиція була просто далекоглядним кроком чи елементарним методом виживання та пристосування до нових умов – церкви, мирян і самого Л. Гошкевича. Тим не менш, із численних усних свідчень місцевих жителів відомо, що отець Леонід допомагав своїм прихожанам вижити під час різних політичних режимів, найбільше цінуючи не політчні ідеали, а людське життя.

Висновки до розділу. У розділі представлено генеалогічне дослідження священницького роду Гошкевичів кінця XVII – середини XX ст. (відповідно від

перших документальних згадок до смерті о. Леоніда Гошкевича), визначено їх українське етнічне походження, досліджено процес формування священницької династії Гошкевичів на українських та частково білоруських землях (Додаток А).

Незважаючи на поступовий наступ та знищення останніх ознак самобутності українського православ'я у XVIII ст., Гошкевичам успішно вдалося пристосовуватися до нових умов та досягати значних кар'єрних успіхів у структурі православної церкви в Російській імперії. За регіональним аспектом умовно виділяємо білоруську та українську гілки роду Гошкевичів. Серед визначних репрезентантів династії, діяльність яких у зазначений період локаційно обмежувалась сучасними українськими кордонами були: Григорій Гошкевич – священнослужитель-ієромонах, викладач Києво-Могилянської духовної академії, намісник Києво-Софійського монастиря; Пилип Гошкевич – священнослужитель, канцелярист Переяславської духовної консисторії, викладач поезики у Переяславському колегіумі, який створив рукописну програму цього навчального курсу; Іван Гошкевич – протоієрей, настоятель київської церкви святих Костянтина і Олени на Подолі, викладач Київської та Полтавської духовних семінарій, найбільший його науковий здобуток – видання одного з перших підручників логіки російською мовою «Руководство к логике». Діяльність провінційного священника Леоніда Гошкевича хоч і не виділяється значними науковими чи кар'єрними здобутками, однак є прикладом яскравого прояву гуманізму, адже в період Голокосту він допомагав рятувати херсонських євреїв, охрестивши близько 120 людей.

На білоруських землях визначними репрезентантами роду Гошкевичів були: дипломат та ходознавець Йосип Гошкевич, який став першим японським консулом від Російської імперії і видав перший японсько-російський словник та священнослужитель Іван Гашкевич – канонізований РПЦ як святий праведний Іоанн Кормянський.

Економічна та соціальна кризи духовенства поклали початок, у пореформену добу в Російській імперії другої половини XIX ст, трансформації родини Гошкевичів зі священницької династії в світську. Основною мотивацією

зміни суспільно-професійного статусу у дітей священників було прагнення економічного достатку. Неспроможність частини священнослужителів прогодувати себе та свою родину призводила до руйнування шаблону «священництво – батьківська справа», що яскраво віддзеркалилося на прикладі життя, а точніше «виживання» родини Антона Івановича Гошкевича.

Певне розчарування в канонічній російській православній церкві прослідковується на прикладі Йосипа Гошкевича, який відповідно своїм унікальним здібностям обрав професію чиновника та дипломата.

Причину трансформації роду варто шукати ще і у соціальному аспекті: у другій половині XIX ст. священнослужителі почали втрачати свій колишній поважний суспільний статус – роль «просвітителя», вчителя та певною мірою адміністратора. Імперська влада зробила православну церкву залежною частиною державного апарату, було обмежено права духовенства, а, відтак, можливість його самореалізації.

Таким чином, у розділі було досліджено витоки роду Гошкевичів та формування священницької династії, визначено шляхи самореалізації репрезентантів династії у соціокультурних реаліях Російської імперії XVIII – XIX ст.

РОЗДІЛ 3

СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРЕДСТАВНИКІВ РОДУ ГОШКЕВИЧІВ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ КІНЦЯ ХІХ – ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТ.

Кризові явища пореформеної доби, революційні зміни та наростання суспільної кризи у Російській імперії початку ХХ ст. виявлялися в поляризації політичних поглядів, професійних та життєвих стратегій навіть у зрізі окремих родин. За соціальним статусом представників роду Гошкевичів цієї доби можна умовно поділити на чотири категорії: священники, чиновники, офіцери, та науковці- інтелектуали [290, с. 62].

3.1. Чиновники з роду Гошкевичів на службі Російської імперії

Трансформація священницьких родів у світські в середині ХІХ ст. була масовим явищем. Поза тим, дослідження цих суспільних процесів в контексті вивчення «нової сімейної історії» залишається в тіні сучасної науки. Зазвичай історичні дослідження зосереджені на вивченні ролі духовенства як частини загальної історії православної церкви в Україні, її культурного, економічного та правового статусу.

Але є поодинокі винятки. Значний внесок у дослідження біографій українського православного духовенства зробив М. Яременко, у роботах якого представлено дослідження історії освіти та Православної Церкви в Україні. У публікації «Кар’єрні шляхи дітей Київського духовенства у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.» [331] учений проаналізував біографічні дані про освіту дітей чотирнадцяти київських священників, серед яких були й Гошкевичі.

Однак дослідник не ставив за мету вивчення сімейної історії окремої родини, аналізуючи переважно статистичні дані. Тому, аби прослідкувати, за яких умов відбулася трансформація священницької династії Гошкевичів у світську та

закладалися протилежні політичні імперативи у представників однієї родини, підсумуємо ймовірні історичні причини цього процесу.

Церква до цього часу була фактично культурним і освітнім центром держави, у XVIII ст. навіть економічно незалежним. Поряд з лікарем, священник був поважною людиною в громаді, виконував роль «просвітителя», вчителя та певною мірою адміністратора. Але в результаті імперської політики, яка хотіла зробити православну церкву залежною частиною державного апарату, було обмежено права духовенства. Бути священником стає «непрестижно». Частина священників, через бідність, вдається до пияцтва та розкрадання церковного майна. В результаті недовіра прихожан до них з кожним роком лише зростала. Усе це вплинуло на перетворення в другій половині XIX ст. поважної колись професії «священник» у кліше «поп».

Крім соціальної кризи, духовенство втрачає й статус фінансово забезпеченого прошарку суспільства. Неспроможність частини духовенства забезпечити себе та, зазвичай, свою багатодітну родину, стало причиною ідейного розчарування дітей священницьких родин у канонічній російській православній церкві. Ці кризові процеси стали причиною пошуку нових професійних шляхів та можливостей самореалізації дітей священства у модерну добу.

Разом з тим, кінець XIX ст. став переломним періодом в історії України. Внаслідок реформ 1860-х рр. в Російській імперії нарешті почався процес динамічної індустріалізації промислового та аграрного секторів. Розвиток транспортної мережі імперії, розробка родовищ корисних копалин, розвиток ринкових відносин на засадах приватної власності та вільної конкуренції поклали фундамент масштабних соціальних зрушень. По-перше, селянство втратило позаекономічний статус. Це розширило ринок праці й створило відповідну конкуренцію, забезпечивши розвиток промисловості дешевою робочою силою. По-друге, у цей період почалося формування нової суспільної еліти – підприємців. Унаслідок цих змін відбулася так звана «міська революція» – великі міста перетворюються на фінансово-комерційні та промислові центри.

Попри це, варто зазначити, що темпи індустріалізації у різних регіонах імперії відрізнялися, провідним заняттями мешканців частини провінційних міст залишилося сільське господарство, адміністрування та військова служба. До таких можна віднести і Херсон кінця XIX ст., в якому в різний час оселилися усі сини Івана Гошкевича. Однак, на думку Н. Шушляннікової, на початку XX ст. почався новий етап розвитку міста, особливо в економічній галузі [233, с. 71].

Майже всі українські міста у складі Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. стикаються з двома взаємопов'язаними викликами: перенаселення та погіршення епідеміологічної безпеки. У цей період найбільшою загрозою для міських жителів стали пандемії холери, віспи, туберкульозу та тифу. Основною причиною зростання захворюваності був низький рівень гігієни та елементарна відсутність очищення води. Для вирішення епідеміологічної проблеми виникла необхідність удосконалення санітарно-медичного обслуговування, яке особливо успішно відбувалося в Південній Україні [94, 95].

Не дивно, що реформи зустріли опір консерваторів, які в багатьох випадках мали достатній впливовий потенціал у владі. Запустивши процес модернізації, імперський уряд категорично відхилив реформацію форми державного правління. Еліта імперії не хотіла відмовлятися від переваг, що давала їм політична система самодержавства. Це вилилося в революційні виступи 1905 р. Запеклість політичного протистояння в уряді, посиленого революційними подіями, ще більш відтермінували настання і без того не миттєвого позитивного ефекту від здійснених соціальних трансформацій. Поза тим, далися ознаки інші суспільні виклики, спричинені зростанням кількості люмпенізованого селянства, ослабленням спроможності общин виконувати традиційні соціальні функції без появи адекватної управлінської альтернативи. Тому запізнілі реформи голів Ради міністрів Сергія Вітте та Петра Столипіна не сприяли вчасному вирішенню накопичених хронічних проблем. Ці виклики стали фатальними для Російської імперії в момент нового напруження сил, викликаного її участю в Першій світовій війні [216, с. 42]. Початок війни демонстрував нездатність армії забезпечити необхідний рівень оборони та серйозні прорахунки в державній військовій

політиці. Ключовою фігурою в цій ситуації став скандальний військовий міністр Володимир Олександрович Сухомлинов (1848–1926).

Одним із основних результатів впровадження модернізаційних реформ стало відкриття нових можливостей вертикальної соціальної мобільності для освіченої «недворянської» частини населення імперії через підприємництво, роботу в державному апараті й у системі земств. У цей період формується новий суспільний прошарок, так звані «різночинці» – в основному вихідці з купецтва, міщан та духовенства, які, отримавши відповідну освіту, відокремилися від свого колишнього соціального середовища. Земські лікарі, статистики, вчителі, службовці залізниць, телеграфісти разом із дрібними й середніми підприємцями сформували прообраз «середнього класу» [216, с. 42]. Крім цього, внаслідок відносної лібералізації суспільного ладу, було скасовано станові обмеження духовенства. Дітям священнослужителів дали елементарне право на вибір професії. З 1863 р. семінаристи отримали можливість вступати до університетів, з 1864 р. дітям священників було дозволено навчатися в гімназіях, а з 1866 р. – вступати до військових училищ. В умовах цих змін Гошкевичі обрали для себе найбільш перспективні сфери діяльності в тогочасній Російській імперії – чиновництво та військову справу.

До провінційних імперських чиновників з роду Гошкевичів можна віднести братів Миколу Івановича (1871–?) та Михайла Івановича Гошкевичів (1853–?). Обидва мали чин статського радника, перший – був начальником Ломжинської навчальної дирекції Варшавського округу, а Михайло Гошкевич до встановлення радянського режиму займав посаду помічника херсонського губернського лікарського інспектора і відзначився активною практичною роботою та написанням медичних праць. Із переїздом до Херсона, на запрошення родичів, брати Гошкевичі надалі пов'язували своє життя із цим губернським центром.

Однак найяскравішими чиновниками роду Гошкевичів були їх племінниця – Катерина Гошкевич (Бутович, Сухомлинова) (1882–1921), дружина військового міністра Російської імперії В.О. Сухомлинова, яка починала свою трудову діяльність із посади секретаря в канцелярії мирового судді, та син Михайла

Гошкевича – Микола Гошкевич (1878–1938) – починав завідувачем технічними середніми та нижчими навчальними закладами у навчальному відділі Міністерства торгівлі та промисловості. Спочатку у Києві, а згодом у Санкт-Петербурзі вони підтримували тісні родинні та ділові зв'язки. У період Першої світової війни, подружжя Сухомлинових та М. Гошкевича було звинувачено у корупції, шпигунстві на користь Німеччини та державній зраді.

3.1.1. Провінційні чиновники

До категорії провінційних імперських чиновників можна віднести двох рідних братів священника Леоніда Гошкевича – Михайла та Миколу Гошкевичів. Інформації про життя та діяльність Миколи Івановича (Додаток Д.5, Д.7) небагато. Відомо лише, що він народився в 1871 р. та служив начальником Ломжинської навчальної дирекції Варшавського округу, звідки, слідом за старшими братами, переїхав до міста Херсона і зайняв посаду інспектора освіти. У 1908 р. він одружився з донькою херсонського юриста Оленою Василівною Найденко. Подальша його доля поки що невідома [288, с. 62–63].

А ось життя та діяльність найстаршого з братів – Михайла Івановича Гошкевича (Додаток Д.5) – представлена в архівних матеріалах достатньо комплексно. З метричної виписки Києво-Подільської Успенської церкви за 1871 р. відомо, що він народився 8 червня 1853 р. у Києві (Додаток Б.7.1). В архіві Леоніда Гошкевича зберігається копія формулярного (службового) списку Михайла Івановича, яку він отримав для надання в університет сина у 1901 р. (Додаток Б.7.5). З цього документу відомо, що середню освіту М. Гошкевич отримав у Київській духовній семінарії, а в 1871–1876 рр. продовжив навчання на медичному факультеті Київського університету святого Володимира. 30 листопада 1876 р., напередодні російсько-турецької війни (1877–1878), він був мобілізований до діючої армії як лікар тимчасового військового шпиталю № 62, (який у період війни знаходився в болгарському місті Тирново). У вересні 1877 р., за наказом польового військового інспектора №8433, його перевели до тимчасового шпиталю № 59. Під час проходження військової служби, 28 грудня

1977 р., лікаря нагородили орденом Святого Станіслава третього ступеня з мечами (Додаток Б.7.5).

Ще до початку воєнних дій Михайло Іванович одружився на дочці київського купця Олександрі Миколаївні Кудріній. 25 січня 1878 р. у м. Тирасполь Херсонської губернії в подружжя народився син Микола (Додаток Б.7.5.) [4, арк. 51, 55].

З того ж послужного списку відомо, що після закінчення воєнних дій лікаря Гошкевича, за розпорядженням головного військово-медичного управління, 16 листопада 1878 р. прикомандирували до Київського університету св. Володимира для науково-практичного вдосконалення навичок у галузі медицини. 3 лютого 1879 р. Михайло Іванович почав працювати земським дільничним лікарем у Переяславському повіті Полтавської губернії, але залишився там не на довго, адже в 1881 р. він переїхав до Херсона.

Варто зауважити, що представлена інформація частково міститься і в анкеті [13, арк. 1–1 зв.] та автобіографії [12, арк. 2–2 зв.] М. Гошкевича, що зберігаються у фонді Херсонського повітового відділу народної освіти (Державного архіву Херсонської області). Зміст цих документів опублікувала у своїй статті науковий співробітник херсонського архіву Н. Макієнко [302]. Однак, робота з архівом Леоніда Гошкевича дала можливість заповнити чисельні білі плями в біографії його брата Михайла.

Серед інших документів в Архіві Леоніда Гошкевича зберігається посвідчення, видане Михайлу Івановичу 22 жовтня 1881 р. про те, що Переяславська земська управа «не буде чинити опір щодо заміщення Гошкевичем будь-якої громадської чи державної посади» (Додаток Б.7.2) та лист до Херсонського губернатора, датований 30 жовтня 1881 р. з таким же текстом (Додаток Б.7.3).

27 жовтня 1881 р. Михайла Гошкевича затвердили на посаду Херсонського міського лікаря (Додаток Б.7.4). 2 червня 1882 р. за вислугою років його підвищили до чину титулярного радника (чин 9 класу в Табелі про ранги) (Додаток Б.7.7.). За сумісництвом Михайло Гошкевич займався викладацькою

діяльністю. У серпні 1884 р. у листі до лікарського відділення Херсонського губернського правління директор Херсонської чоловічої прогімназії повідомляє про затвердження М. Гошкевича викладачем гігієни (Додаток Б.7.6) (Херсонська чоловіча прогімназія була заснована в місті в 1871 р. як альтернатива відкриття паралельних класів І-ї чоловічої гімназії).

У сімейному архіві Л. Гошкевича зберігаються резолюції про надання відпусток, відряджень та лікарняних Михайлу Івановичу, які є додатковими джерелами до відтворення його біографії (Додаток Б.7.13). Зокрема, відомо про його серйозну хворобу в лютому–березні 1886 р. у Санкт-Петербурзі: «хворів запаленням правої підреберної плеври». З 26 грудня до 10 лютого 1889 р. він брав участь у Всеросійському з'їзді лікарів у Санкт-Петербурзі. Крім того, з цього документу відомо, що Михайла Гошкевича було підвищено до чину надвірного радника (чин 7-го класу в таблиці про ранги).

Варто зауважити, що до цього часу в публікаціях херсонських краєзнавців помилково були представлені відомості про те, що Михайло Гошкевич з 1888 р. мав чин статського радника [313, с. 96–97]. Однак відповідно до знайдених архівних матеріалів він отримав це підвищення значно пізніше, а в 1888 р. був ще надвірним радником.

До окремої групи документів відносяться резолюції про тимчасове заміщення Гошкевичем своїх керівників на час їх відрядження, зокрема старшого радника II відділення Херсонського губернського правління Володимира Чир'єва або помічника губернського лікарського інспектора Зильберштейна (Додаток Б.7.8, Б.7.9, Б.7.10, Б.7.11). У 1896 р. Михайла Івановича призначили на посаду помічника херсонського губернського лікарського інспектора, яку він займав до утвердження радянської влади в Херсоні [302, с. 125]. У резолюціях про тимчасове заміщення свого керівника – інспектора Сотнічевського, з 1899 р., до Михайла Гошкевича звертаються, як до статського радника (цивільний чин V класу в Табелі про ранги), цей чин надавав йому привілеїв спадкового дворянина (Додаток Б.7.10). Найімовірніше, що підвищення до цього чину лікар отримав разом із новою посадою у 1896 р.

Зважаючи на епідеміологічні виклики кінця XIX ст., про які йшлося вище, паралельно основним обов'язками лікаря Михайло Іванович активно займався науковою діяльністю. У 1887 р. він видав працю «До історії епідемії азіатської холери у Херсоні», в якій узагальнив статистичні дані і досвід боротьби з холерою в місті протягом 1830–1873 рр. Аналіз роботи дав можливість зробити висновок, що холера була достатньо систематичним та серйозним викликом для Херсона. М. Гошкевич описав п'ять хвиль епідемії холери, найсерйознішою з яких була епідемія 1847–1848 рр, коли померло близько 20% жителів міста [91]. Через кілька років у аналогічних працях вчений описав епідемії 1892 та 1894 рр. [103; 104].

За публікацію цих робіт у 1892 р. Михайла Гошкевича було нагороджено орденом св. Анни II ступеня [167]. Крім цього, з 1885 р. він почав видавати щорічні статистичні нариси санітарної діяльності в м. Херсон [95; 96; 99].

З 1887 р. М. Гошкевич систематично видавав деякі демографічні дані, оформлюючи їх у щорічні «Таблиці смертності і народжуваності населення м. Херсон» [90; 100; 101], а також «Медико-статистичні роботи» [93; 94.]. У 1896 р. за ці публікації він отримав золоту медаль на Варшавській гігієнічній виставці. Новину про це навіть опублікували на сторінках «Южно-русской медицинской газеты», яка мала важливе значення в середовищі медиків південного регіону (газета видавалася в м. Одеса з 1892 по 1897 рр.) [180]. Крім цього, у 1896 р. лікаря відзначили дипломом III розряду на Всеросійській виставці у Нижньому Новгороді та у 1900 р. срібною медаллю на Херсонській виставці [302, с. 125]. Але найбільше значення для громадськості мала його робота щодо гігієни рук у навчальних закладах, видана в 1902 р. та перевидана в 1908 р. [85; 86].

Михайло Гошкевич був членом Товариства Херсонських лікарів, заснованого в Херсоні у 1870 р. на базі лікарського кабінету лікарем Германом Григоровичем Тарле. У період з вересня 1889 до 1890 р. товариство об'єднувало 30 членів, відбулося сім засідань, одне – публічне засідання, було присвячене сторіччю від дня смерті лікаря-філантропа Джона Говарда [243, с. 175–176].

На сторінках протоколів річних звітів та серед текстів доповідей, виголошених на засіданнях товариства, серед іншого, представлено і низку робіт Михайла Івановича, зокрема «До казуїстики сапу (*malleus humidus*) у людей» або «Про укушення людей чорними павуками» [102].

У матеріалі за 1896 р. на сторінках «Южно-русской медицинской газеты» міститься інформація про те, що помічник лікарського інспектора міста Херсона Гошкевич, оглянувши в м. Очакові хворих, знайшов трьох із ознаками прокази [179]. Ймовірно, цей випадок ліг в основу робіт вченого «Проказа (LEPRA) в Херсонській губернії» та «До матеріалів про проказу (LEPRA) в Херсонській губернії», що вийшли відповідно в 1898 та 1901 рр. [97]. Авторкою дисертації було складено найбільш повний бібліографічний список публікацій М. Гошкевича, в якому представлено не лише праці лікаря, а й матеріали, в яких частково репрезентовано його біографію (Додаток Е).

Крім наукової діяльності, лікар активно займався й громадськими проблемами міста. У 1897 р. під час Всеросійського перепису населення Михайло Гошкевич був головою Херсонської переписної комісії. Разом із братом Віктором, на громадських засадах, Михайло Іванович провів міський перепис. За це його було нагороджено орденом св. Володимира 4-го ступеня [167].

У серпні 1914 р., із розгортанням Першої світової війни, на території Херсонської губернії було організовано низку шпиталів та лазаретів. Із лікарським інспектором Р. Сотничевським, а також ординатором земської лікарні В. Аловичком, М. Гошкевич безкоштовно обслуговували медичну частину лазарета [124]. Цього ж року М. Гошкевич отримав чин дійсного статського радника (цивільний чин IV класу) [235].

В автобіографії, що зберігається у фонді Херсонського повітового відділу народної освіти [12], М. Гошкевич вказав, що з приходом радянської влади його було утверджено на посаду шкільного санітарного лікаря Херсонського повітового відділу охорони здоров'я. Пізніше він став постійним членом центрального бюро лікарської експертизи при секції страхової медицини, де працював щонайменше до жовтня 1922 р. Крім цього, станом на 1922 р. Михайло

Іванович викладав у Херсонському інституті народної освіти предмети «Дитячі хвороби» і «Шкільна гігієна», а також «Охорона праці», «Гігієна» в деяких трудових школах міста Херсона [302, с. 125–126].

У період голоду 1921–1923 рр. становище інтелігенції на Півдні України порівняно з іншими регіонами було одним із найгірших. За даними Центральної Комісії допомоги голодуючим при Всеукраїнському центральному виконавчому комітеті (ВУЦВК) тут було зареєстровано 3 млн. 793 тис. голодуючих – це більше 40% від усього населення [277, с. 67]. Голод охопив усі родини Гошкевичів у Херсоні, включаючи й родину Михайла Івановича. У березні 1922 р. академічний продпайок для нього зменшили попри те, що на його утриманні була ще й дружина. 31 березня лікар написав листа до голови комітету сприяння вченим у Миколаєві Василя Фідровського [10, арк. 55–55а], в якому, описавши усі свої наукові здобутки, висловив обурення таким рішенням та просив про його відміну: «Складне матеріальне становище та скрута примусили мене потурбувати Вас своїм своїм проханням. [...] Я живу виключно службою, усе рухоме майно встиг уже розпродати тому попереду може бути голод [...] Переконливо прошу підвищити мені розмір академічного продовольчого пайка...» [302, с. 126].

У схожому становищі був і брат Михайла – Віктор Гошкевич, який у лютому 1922 р. написав схожого листа до наукового відділу Головмузею, Народного комісаріату освіти. Серед іншого вчений пише про відмову влади видавати академічні пайки: «Харчові пайки видавалися частково в минулому урожайному році, а у цьому «голодному» вимога законного пайка зустрічає іронічні відмови місцевої влади. За січень мені, на трьох їдців, було видано 4,5 ф. хліба й попередили, що більш нічого не дадуть...» (Додаток М.1) [49, арк. 19–19 зв].

У листуванні Віктора Гошкевича з ВУКСВ від 10 травня 1922 р. вчений подає своє ім'я та ім'я брата Михайла Івановича в списку освітян, що особливо потребують допомоги (Додаток М.2) [49, арк. 34]. У наступному листі до ВУКСВ Віктор Іванович знову посилає список освітян, що конче потребують допомоги, але цього разу поряд з ім'ям 69-річного брата детально описав його

наукові здобутки та зазначив, що на його утриманні знаходяться 4 людини: син, дружина та сестра (із контексту припускаємо що мова йде про сестру дружини) [49, арк. 61–61 зв.].

Однак ці листи були проігноровані, адже в списках освітян, яким видано продпайок у квітні та травні 1922 р., ім'я М. Гошкевича не значиться взагалі. Ймовірною причиною цього була успішна кар'єра лікаря в період імперського режиму. Попри те, що в своїй анкеті за 1922 р. в графі «чин за царської влади» Михайло Іванович далекоглядно записав «чиновник», будучи дійсним стацьким радником, для нового режиму він був соціально-ворожим елементом [302, с. 126].

Таким чином, із утвердженням диктатури пролетаріату Михайло Іванович, як і його молодший брат Віктор, зайняв позицію «аполітичності» [327]. У своїй анкеті, в пункті «які політичні сили підтримуєте», він написав: «підтримую ті політичні сили, які дадуть мені можливість спокійно займатися науково-літературною діяльністю» [13, арк. 1–1зв]. Однак, незважаючи на наукові та громадські досягнення, для нової влади Михайло Іванович залишився «антирадянським елементом». Отже в період голоду 1921–1923 рр. фактично залишили без засобів для існування. На сьогоднішній день пошуки інформації про подальшу долю лікаря тривають. Остання знайдена згадка про Михайла Гошкевича представлена на сторінках газети «Херсонський комунар», що вийшла в січні 1924 р. у статті про створення в місті Товариства вивчення Херсонського краю. Ця організація була заснована за ініціативи Віктора Гошкевича, а ім'я Михайла Івановича було в списку членів установчих зборів товариства.

3.1.2. Життєві стратегії Миколи Михайловича Гошкевича (1878–1938) та Катерини Вікторівни Гошкевич (Бутович, Сухомлинова) (1882–1921?): у пошуках успіху

Найяскравішими представниками чиновництва з роду Гошкевичів були Микола та Катерина Гошкевичі.

Микола Гошкевич народився 25 січня 1878 р. У 1886 р. його ім'я зустрічаємо у списках випускників Херсонського духовного училища в першому розряді («відмінно») [251]. В 1897 р. він закінчив Херсонську чоловічу гімназію.

У сімейному архіві Леоніда Гошкевича зберігається лист із медичного департаменту Міністерства внутрішніх справ до херсонського губернатора, згідно з яким у січні 1899 р. Михайлу Івановичу було видано одноразову грошову допомогу «на виховання сина у розмірі 75 карбованців» (Додаток Б.7.14, Б.7.15). Миколі в цьому році виповнився 21 рік і, судячи з автобіографії, що зберігається у фонді Херсонського повітового відділу народної освіти (Державний архів Херсонської області), цього року він закінчив навчання в Київському університеті, на природничому відділенні [8, арк. 58–58 зв]. З резолюції Херсонського губернського правління за 22 липня 1901 р. відомо, що М. Гошкевич продовжив навчання на хімічному відділенні Київського політехнічного інституту імені імператора Олександра II (Додаток Б.7.16), а 75 карбованців, можливо, були платою за навчання юнака.

Під час перебування в Києві Микола Михайлович підтримував тісний зв'язок зі своєю кузиною Катериною Гошкевич-Бутович. Після одруження в 1906 р. із дочкою херсонського мирового судді Ганною Грек частину свого медового місяця молодята провели в полтавському маєтку Бутовича. Крім цього, у 1909 р. дружина Миколи Гошкевича дала вирішальні свідчення у справі «скандального» розлучення Катерини з її першим чоловіком (Бутовичем) [220, с. 71–72].

У 1907 р. Микола Михайлович закінчив навчання в інституті, отримавши диплом інженера-технолога. За сприяння Катерини Бутович та її коханця В. Сухомлинова, Михайло влаштувався до навчального відділу Міністерства торгівлі та промисловості Російської імперії завідувачем технічними середніми та нижчими навчальними закладами [290, с. 65].

У цей період Микола Гошкевич почав активно займатися науковою діяльністю як інженер, а саме розробкою технологічних засобів для пивоваріння. У 1909 р. він переклав та опублікував роботу німецького професора К.Л. Лінтнера

«Пивоварство» [116]. Цього ж року в Санкт-Петербурзі він видав роботу про запатентовану ним технологію «Контроль пивоварного виробництва» та узагальнюючу працю «Пивоварне виробництво в Росії» [11, арк. 57–57зв.].

Крім цього, чиновник публікував й педагогічні роботи, в яких розглядаються проблеми професійно-технічної та спеціальної освіти, що переважно стосувалися діяльності ремісничих училищ [105, с. 23–35]. Зокрема, у своїх публікаціях на сторінках знаного серед технічної наукової спільноти журналу «Технічна освіта» Микола Михайлович писав про кадрову проблему пошуку інтелектуальних робітників: «...відсутність в нашій аграрній державі досвідчених робітників, що можуть правильно доглядати за землеробською технікою і знаряддями праці відчувається уже давно» [106, с. 23].

В автобіографії М. Гошкевич написав, що паралельно з чиновницькою роботою працював викладачем у практичній хімічній школі в Санкт-Петербурзі. За його безпосередньої участі були організовані нові навчальні заклади: політехнічні курси та школи водіїв у Санкт-Петербурзі, Києві, Катеринославі, Одесі та інших містах [302, с. 126].

З документальних джерел відомо, що 13 листопада 1909 р. Микола Михайлович та його дружина Ганна Грек-Гошкевич були «почесними гостями» на весіллі Катерини Бутович (Гошкевич) із військовим міністром В. Сухомлиновим. Цього ж року кузина познайомила М. Гошкевича з давнім другом Володимира Сухомлинова, австрійським євреєм, підприємцем Олександром Альтшиллером. За її проханням київський бізнесмен запропонував Миколі посаду петербурзького представника «Південно-російської машинобудівної компанії», якою керував у Києві. Микола не вагаючись погодився. Представництво було організоване в квартирі Гошкевича, що розташовувалася на вулиці Велика Зеленіна в м. Санкт-Петербург. Це знайомство відіграло драматичну роль у причетності Гошкевича до «шпигунської та корупційної» справи Сухомлинова [220, с. 72–73].

У 1910 р. Олександр Альтшиллер сам переїхав із Києва до Санкт-Петербурга, взявши філію «Південно-російської машинобудівної компанії» під

своє керівництво. Миколі Гошкевичу ніяк не вдавалося знайти своє місце в житті, тому він дуже цінував роботу у Альтшиллера. Основна зарплата, яку Гошкевич отримував у «Південно-російській машинобудівній компанії», становила 400 крб. на місяць, що було значно вище жалюгідного окладу дрібного чиновника в Міністерстві торгівлі та промисловості. Крім того, компанія покривала витрати по найму його квартири та давала можливість йому заробляти комісійні [220, с. 93].

Можливість додаткового прибутку Гошкевичу дало знайомство восени 1909 р. з Максимом Іллічем Веллером. Їхню першу зустріч влаштував Олександр Альтшиллер. Веллер, російський підданий, що закінчив університет у Берліні. В 1907 р. Веллер заснував в столиці імперії імпортно-експортну контору. Зі свідчень самого Миколи Гошкевича, які він дав на допиті 23–25 липня 1916 р., про свої плани Веллер відверто розповів майже одразу: за допомогою зятя військового міністра бізнесмен хотів увійти до «кола наближених» Сухомлинова і прагнув отримувати прибуткові військові замовлення для вітчизняних і закордонних заводів, представником яких він був.

Крім цього, з часом Веллер мріяв стати головним постачальником Військового міністерства. За сприяння в цій справі Веллер обіцяв Гошкевичу «певну суму готівкою», а також 50% доходів з будь-яких замовлень, отриманих за його посередництвом [220, с. 94].

Однак відносини Гошкевича та Веллера не визначалися лише бізнесом. У вересні 1909 р. Гошкевич познайомив нового товариша зі своєю дружиною Ганною, яка вже через кілька місяців стала коханкою Веллера. Микола Михайлович знав про цей зв'язок, однак ігнорував зраду дружини. Коханець навіть покривав розходи Ганни. За свідченнями Максима Веллера (9 серпня 1916 р.), які не заперечувала й сама Ганна, у червні 1910 р. він зняв дачу для подружжя Гошкевичів на Кам'яному острові, де проводили літо світські петербуржці, а пізніше сам оселився там із ними. А в грудні цього ж року він видав Ганні 1500 крб. на оплату піврічної оренди розкішної квартири в центрі столиці, яку вона, не соромлячись обставила за рахунок Веллера.

Однак, як не парадоксально, Гошкевич продовжував вести справи з Веллером. Та врешті-решт познайомив його із В. Сухомлиновим та штабс-капітаном В.Г. Івановим, який служив на посаді в закупівельній конторі Головного артилерійського управління. За їх сприяння фірми, представником яких виступав Веллер, почали вигравати замовлення Військового міністерства. Прибутки Гошкевича вирости в десятки разів. У кулуарах Військового міністерства ходили чутки про махінації зятя міністра, який ще недавно був бідним інженером, й неочікувано почав витратити по 50 тис. крб. на рік. Ад'ютанти Сухомлинова, вважали, що він злочинним способом використовує свої родинні зв'язки з Катериною Вікторівною для особистого збагачення [220, с. 94 – 95].

У 1913 р. серед директорів «Південно-російської машинобудівної компанії» відбувся конфлікт: акціонер Дурилін викупив контрольний пакет акцій, змістивши з посади керівника Олександра Альтшиллера. Микола Гошкевич у змові проти Альтшиллера прийняв сторону Дуриліна. Нове керівництво підняло Миколі Михайловичу платню і призначило його на місце керівника петербурзької філії компанії. За свідченнями самого Гошкевича, в цей період, паралельно він працював ще на Російсько-американську торгову палату і Комерційне товариство взаємного кредиту. Додатковий дохід отримував у вигляді комісійних від організацій «Продамет» та «Російський металургійний синдикат». Однак кар'єрні успіхи не покращили становище в родині М. Гошкевича. Попри те, що Ганна розійшлася зі своїм коханцем Максимом Веллером, шлюб урятувати не вдалося. Цього ж року подружжя роз'їхалося, а в червні 1914 р. їх офіційно розлучили [220, с. 130 – 131].

У 1913–1914 рр. шахрайська закупівельна схема Веллера, Гошкевича та Іванова розширила свої масштаби. Вона виглядала досить просто: Іванов «сприяв» компаніям, інтереси яких представляв Веллер, отримувати мільйонні військові замовлення, за це їм із Гошкевичем виплачувалися дивіденди. «Хабарі» за сприяння отримував і сам Сухомлинов. У цей період до їх кола увійшов аферист Василь Думбадзе.

У лютому 1915 р. один із наближених до Сухомлинова – Сергій Мясоєдов, був звинувачений у шпигунстві на користь Німеччини і засуджений до страти. Репутація міністра була остаточно підірвана. 12 липня 1915 р. Сухомлинова зняли з посади. Номінальною причиною стало звинувачення у причетності до дефіциту спорядження російської армії в роки Першої світової війни. Однак після цього розпочалося серйозне розслідування «шпигунської та корупційної» схеми «кола наближених» колишнього військового міністра.

У липні 1915 р. Миколу Гошкевича та його колишню дружину Ганну було арештовано за підозрою в шпигунстві. Під час обшуку в квартирі М. Гошкевича було знайдено примірник секретного «Переліку найважливіших заходів військового відомства з 1909 року по 20 лютого 1914 року», в якому містився детальний опис військових реформ у цей період. За версією Гошкевича, Сухомлинов через нього передав цей документ Думбадзе, який займався створенням біографії міністра. До речі, в грудні 1914 р. він все ж опублікував цю книгу [110].

Крім цього, були арештовані М. Веллер, В. Іванов, його дружина Ніна, В. Думбадзе, О. Альтшиллер та писар Головного артилерійського управління Мілюков. Слідчі об'єднали їх у «таємне шпигунське товариство», очолював яке, за їх версією, сам Сухомлинов [220, с. 231]. Однак арешт генерала та його дружини відбувся пізніше. У своїх мемуарах Сухомлинов згадує, що військово-польовий суд при штабі, що знаходився в Бердичеві, над його товаришами був повністю незаконним, визнаючи лише причетність О. Альтшиллера до шпигунства на користь Австро-Угорщини. Звинувачення ж у передачі секретного документа Гошкевичу та Думбадзе взагалі вважає смішним: «...цей «перелік» (авт. – *«Перелік найважливіших заходів військового відомства з 1909 року по 20 лютого 1914 року»*) фактично аналогічний змісту у всіх наявних державних збірниках збройних сил іноземних армій, а тому надавати йому важливість і те значення [...] було б нерозумно [...]. Василь Думбадзе, так би мовити, включений у члени «злочинного співтовариства», займався виданням біографічної збірки «Війна та Мир». Не будучи знайомий із військовим міністром, він через

Гошкевича звернувся з проханням надати матеріал для брошури з моєю біографією. Дійсно, надзвичайно таємне співтовариство, в якому члени один одного не знають» [196, с. 429–430].

21 лютого 1916 р. у результаті скандального судового процесу двох жінок визнано невинними, а Миколу Гошкевича та інших членів «злочинного угруповання» було звинувачено в тому, що 1909 р. вони здійснювали шпигунську діяльність на користь Німеччини і Австро-Угорщини та заслано до Східного Сибіру. Сухомлинов описав це рішення як частину помсти його ворогів: «... на щастя, після суду нікого не стратили, двох дам виправдали, інших же засудили на каторгу та поселення на різні терміни... Що стосується «шпигунського товариства», то тільки з намагання догодити Ставці (*авт. – Ставка – орган вищого польового управління військами силами Російської імперії*) можна було вигадати подібний абсурд: нібито військовий міністр був дійсним членом злочинного співтовариства і, будучи, за посадою, джерелом найбільш важливих військових таємниць, був центральною фігурою цієї спільноти...» [196, с. 383 – 384].

Батько Миколи Гошкевича, Михайло Іванович, звернувся в Бердичевівський штаб із проханням звільнити його сина від каторги, зважаючи на його власну сорокарічну бездоганну службу та заслуги як воєнного лікаря в період російсько-турецької і російсько-японської війн. Однак його звернення залишили без уваги [220, с. 232].

Хоча причетність Гошкевича до шпигунства залишилася не доведеною належним чином, однак була цілком імовірною. Микола Михайлович вільно перекладав із німецької та французької мов та був близьким другом О. Альтшиллера, причетність якого, як і Мясоєдова, була доведена досить аргументовано. Крім того, під час допитів Миколаївським НКВС у 1938 р. Микола Михайлович визнав провину в шпигунстві на користь Німеччини в дореволюційний період» [4, арк. 51, 55].

Під час заслання до м. Балаганськ Іркутської губернії, М. Гошкевич викладав французьку мову, фізику та математику в змішаній гімназії і вищому

початковому училищі. А з 1919 р. працював інженером у самому Іркутську. Після подій Жовтневого перевороту, нова влада помилувала засланих до Сибіру Сухомлинова та Гошкевича. Миколу Михайловича призначили на посаду спеціаліста з ремонту та організації заводів легкої промисловості (винокурних, пивоварних, дріжджевих, крохмальних та ін.) до хімвідділу Іркутського губернського раднаргоспу. Технічну службу він, традиційно для всіх Гошкевичів, поєднував із викладацькою діяльністю, читаючи лекції з ботаніки, біології, зоології, технології та неорганічної хімії в Іркутському політехнічному технікумі. А із заснуванням в Іркутську спиртового заводу «Рауспирт» він став заступником директора підприємства [302, с. 126].

У 1920 р. Микола Михайлович зміг повернутися із Сибіру до Херсона, де влаштувався викладачем Херсонського сільськогосподарського технікуму. Голодні роки родина Гошкевичів переживала досить важко. Відповідно до анкети Миколи Михайловича (для сільськогосподарського технікуму), у березні 1922 р. він влаштувався викладачем органічної хімії рибпромислового факультету Херсонського сільськогосподарського технікуму та до Херсонського інституту народної освіти. У пункті 2: «які політичні сили підтримуєте», він, як і батько вказав, що займає позицію аполітичності [9, арк. 56].

Зі згортанням ліберального радянського експерименту НЕПу, діяльністю колишніх чиновників зацікавилися радянські репресивні органи. Зі справи Херсонського НКВС № 97790 відомо, що в 1930-х рр. «син чиновника, колишній чиновник міністерства торгової промисловості» працював завідувачем хімічної лабораторії Херсонського пивоварного заводу. 26 лютого 1938 р. Миколу Гошкевича було заарештовано за звинуваченням у шпигунстві: «будучи завербованим в старі часи для шпигунства на користь Німеччини віце-консулом Німеччини Альтшуллером, вже при радянській владі розшукував знайомих Альтшуллера в Берліні з метою відновлення зв'язку з німецькими розвідувальними органами» (Додаток И). Крім цього, його звинуватили у зв'язку з «ворогами народу Балицьким та Орловим» [4, арк. 51]. Як не парадоксально, найімовірніше, йшлося про керівника НКВС УСРР та одного з головних

організаторів масового терору і Голодомору 1932–1933 рр. в Україні Всеволода Балицького (1892–1937). Протягом 1935–1937 рр. він був серед ініціаторів репресій учасників сфабрикованої справи «Національного союзу німців на Україні», який визнали «фашистською шпигунською диверсійною організацією», що почала свою діяльність у технічних навчальних закладах [237, с. 13–14].

Крім того, з матеріалів справи відомо, що у своїй «контрреволюційній роботі» союз «об'єднався» з троцькістською та українськими націоналістичними організаціями. Активним фігурантом троцькістського крила був якийсь Орлов [237, с. 325, 327].

Дослідження засекречених документів надало можливість знайти докази фальсифікації справи як методу геноциду німецьких меншин радянською владою [237, с. 13]. Але, за примхою долі, у 1937 р. під час чистки апарату НКВС, В. Балицького, що підписав вирок у справі «Національного союзу німців на Україні», було репресовано, а на допиті він зізнався, що був серед організаторів «антирадянської троцькістсько-фашистської змови», і начебто дав свідчення про своїх колишніх українських спільників [221, с. 366]. Найімовірніше, саме про зв'язок із цією організацією йшлося в матеріалах справи Миколи Гошкевича: «...будучи ідейним монархістом проводив агітацію. Прославляв фашиський режим в Німеччині та інших капіталістичних країнах. Разом з військовим міністром імперського уряду Сухомлиновим, в період тимчасового уряду, притягувався до військового суду за шпигунство на користь Німеччини. Вину в шпигунстві на користь Німеччини в дореволюційний період – визнав» (Додаток И) [4, арк. 51]. За рішенням «трійки» при УНКВС по Миколаївській області від 21 квітня 1938 р. (протокол №41) Миколу Михайловича розстріляли [4, арк 1, 51]. Реабілітований 23 грудня 1989 р.

Не менш трагічно склалася доля кузини Миколи Гошкевича – Катерини Вікторівни. Майбутня дружина військового міністра народилася в 1882 р. в родині студента історико-філологічного факультету Віктора Івановича Гошкевича (1860–1928) та домогосподарки Клавдії Олександрівни Бакановської (1864–? рр.). Паралельно з навчанням Віктор Іванович працював обчислювачем

університетської астрономічної обсерваторії. Аби забезпечити молоду родину, студент пішов на поступки своїм українофільським ідеям та влаштувався на роботу складачем текстів та позаштатним журналістом консервативної газети «Киянин» («Киевлянин») українофобського спрямування (більш детально життя та діяльність Віктора Гошкевича представлені у наступному розділі). Попри це, грошей не вистачало, Гошкевичі жили в тісній двокімнатній квартирі в тій самій будівлі, де містилася редакція «Киевлянина». Через кілька років подружжя розлучилося. У 1890 р. Віктор Гошкевич переїхав до провінційного м. Херсон [290, с. 65].

Після розлучення фінансове становище Клавдії Олександрівни та її доньки погіршилося. Аби забезпечити родину, маючи медичну освіту, жінка з 1891 р. влаштувалася працювати акушеркою.

Додатковий дохід мати-одиначка отримувала, здаючи в аренду одну кімнату своєї квартири. Попри скруту, Катерина отримала освіту в елітній київській Фундуклеївській жіночій гімназії, річна платня в якій сягала 25 карбованців на рік. Судячи з усього, навчання доньки оплачував батько – Віктор Гошкевич. У віці 19 років молода Катерина влаштувалася секретаркою в канцелярію мирового судді Рузького (дядька генерала Миколи Рузького, що причетний до подій Лютневої революції 1917 р.) [220, с. 61–62].

Сусід Гошкевичів, Василь Шульгін, у своїх мемуарах згадує, що перша зарплатня Катерини Гошкевич на цій посаді була відносно скромною: «була вона всього-на-всього друкаркою у нотаріуса, отримувала 25 карбованців на місяць і мала лише одну пристойну сукню, і до того ж чорну» [198, с. 249].

До речі, судячи з контексту мемуарних розповідей В. Шульгіна про юну К. Гошкевич, він був закоханий у неї, називаючи її «прекрасним Васнецовським дитям». За його словами, коли приблизно в 1884–1896 рр. В.І. Васнецов розписував центральну фреску Володимирського собору у Києві, образ немовляти-Ісуса він змалював із малолітньої дочки Віктора Гошкевича – Катерини [198, с. 249]. І цьому може бути логічне підтвердження, адже її батько дійсно товаришував із художником. Віктор Іванович входив до кола Володимира

Антоновича – це дало йому можливість познайомитися з провідними вітчизняними істориками, зокрема з археологом Адріаном Праховим. Саме він познайомив молодого студента з групою художників, що здійснювала розпис Володимирського собору, серед яких був і Віктор Васнецов (1848–1926). У 1887 р. художник написав портрет В.І. Гошкевича (Додаток Д.10) та використав його для створення образу Мойсея у вівтарі собору (розташований під аркою вівтаря справа, у другому ярусі). Крім того, є не підтверджена інформація, що молодий Гошкевич позував ще для Михайла Врубеля, який використав його образ для написання одного з 12 апостолів, який стоїть по праву руку від Богородиці, на фресці «Сходження Святого Духа» в Кирилівській церкві [279, с. 138–139]. Тому цілком ймовірно, що Васнецов міг змалювати й образ маленької Катерини.

Працюючи секретаркою, Катерина Вікторівна часто була учасницею благодійних вечорів, під час яких, на громадських засадах, працювала продавчиною шампанського. Можливо, що вона брала участь у цих заходах за велінням серця. Але, найімовірніше, розуміючи, що її єдиний шанс вирватися з бідності – це вдалий шлюб, під час цих вечірок дівчина шукала собі достойну пару. У 1903 р. ці пошуки виявилися вдалими, адже К.В. Гошкевич вийшла заміж за заможного українського аристократа та чиновника Володимира Миколайовича Бутовича. Після весілля подружжя оселилося в маєтку Бутовича в Полтавській губернії. Згодом у них народився син Юрій (Георгій). Однак провінційне життя не задовольняло Катерину. У 1905 р., перебуваючи на відпочинку на півдні Франції в м. Біарріц, вона познайомилася зі старшим за неї на 34 роки генерал-лейтенантом Володимиром Олександровичем Сухомлиновим (1848–1924) [198, с. 248–249, 252].

Зробивши успішну військову кар'єру, В. Сухомлинов у 1904 р. був призначений командувачем військ Київського військового округу, а у революційний 1905 р. – на посаду Київського, Подільського та Волинського генерал-губернатора. У цей період навколо генерала російської армії починає формуватися «підозріле» коло друзів, зв'язок із якими зіграє вирішальну роль в історії війни.

У своїх мемуарах він так згадував знайомство з молодою жінкою: «Найбільше щастя і разом з тим джерело мого особистого нещастя пов'язані з ім'ям Катерини Вікторівни» [196, с. 254].

Окремо варто зазначити, що К. Гошкевич мала яскраву зовнішність. Попри те, що її фото (Додаток Д.13) не викликають захоплення, у мемуарах сучасників вона постає як одна з найгарніших жінок імперії. Наприклад, «одіозний старець» Г. Распутін познайомився з Катериною, коли їй було 33 роки та описав її як жінку з неймовірним шармом: «Лише дві жінки у світі вкрали моє серце – Вирубова та Сухомлинова», – розповідав він [218, с. 261]. Яскраву зовнішність Катерини Вікторівни описав у своїх мемуарах і сам В. Сухомлинов: «головний її недолік полягав у винятковій красі та витонченості, на яку звернув увагу навіть цар, коли мені одного разу довелося йому її представити. Імператор дещо пожвавлено відмітив її красу у розмові з дружиною, чим викликав в неї ревності. У театрі з усіх боків направляли біноклі в нашу ложу, коли моя дружина з'являлася в ній, і всюди вона була центром уваги...» [195, с. 254].

У 1906 р. у жінки з'явилися симптоми хронічного захворювання нирок. У листопаді цього ж року Бутович відвіз дружину в Берлін, де їй зробили операцію. Після повернення у 1907 р. подружжя в Полтавську губернію відносини почали псуватися. У цей період до Катерини Вікторівни почав активно залицятися Володимир Сухомлинов. Сам генерал писав, що відносини з молодою дружиною Бутовича почав коли вона «була вже на шляху до розлучення зі своїм чоловіком, який негідно з нею поведився і обманював» [195, с. 254]. Однак із листування Володимира Олександровича до Катерини стає зрозумілим, що навесні 1907 р. генерал кілька місяців наполегливо домагався її уваги, а про розлучення жінка заговорила лише з липня [220, с. 64]. Скандальний процес розлучення подружжя тривав кілька років і супроводжувався викликами на дуель, погрозами та доносами Сухомлинова та Бутовича. У цей період Катерину Вікторівну підтримав кузен М. Гошкевич та його дружина Ганна, а В. Сухомлинова – його київський друг О. Альтшиллер – саме до нього генерал звернувся за допомогою у пошуку свідків подружньої зради Бутовича. [220, с. 66].

Зважаючи на загострення геополітичного світового конфлікту на початку ХХ ст. і наростання загрози війни, ворогуючі сторони активізували розвідувально-підривну діяльність своїх спеціальних служб. У Києві найактивніше діяла австрійська військова розвідка Кундшафтсштелле. Діяльність агентів, які «працювали» на території російської імперії офіційно оплачувалася з австрійської казни. Найактивнішим серед них російська історіографія вважає австрійського віце-консула в Києві, підприємця Олександра Альтшиллера, що став близьким другом генерал-губернатора Сухомлинова.

У 1908 р. В. Сухомлинова призначили начальником Генерального штабу, а 11 березня 1909 р. військовим міністром. Символічно, що за ним до Санкт-Петербургу відправився й О. Альтшиллер. В основу своєї військової політики новий міністр поставив покращення матеріально-технічного оснащення армії. Внаслідок чого були прийняті «Мала програма» (10 липня 1913 р.) та «Велика програма» (24 червня 1914 р.) переозброєння армії. Здійснювались масові закупівлі. Однак із початком Першої світової війни було виявлено масштабний брак снарядів та іншого військового спорядження. Крім цього, російською контррозвідкою було звинувачено більшість наближених до Сухомлинова у шпигунстві на користь Німеччини та Австро-Угорщини. В. Сухомлинова визнали винним у державній зраді, корупції та шпигунстві й засудили до довічної каторги. Важливу роль у цій історії зіграла його дружина Катерина Сухомлинова (Гошкевич) та її брат Микола Гошкевич.

Автором вперше комплексно відтворено непересічні біографії та обрані сумнівні життєві стратегії Миколи та Катерини Гошкевичів, яким достатньо швидко вдалося досягти успіху через причетність до військового відомства, але за ним йшло таке ж стрімке падіння.

Після призначення Володимира Сухомлинова воєнним міністром у справу процесу розлучення втрутився навіть імператор Микола II, який фактично наказав Синоду розлучити Бутовичів, однак рішення не було прийнято. Допомогти кузині вирішила Ганна Грек-Гошкевич, дружина двоюрідного брата Катерини – Миколи Гошкевича. Жінка розповіла, що влітку 1906 р., коли молодята гостювали в

полтавському маєтку Володимира Бутовича, він спробував її згвалтувати. Тривале замовчування злочину Ганна пояснила страхом дуелі між чоловіками. Восени 1909 р. Гошкевичі дали свідчення, що стали підставою перегляду рішення Синоду.

Крім цього, за допомогою Альтшиллера, Сухомлинову вдалося знайти свідків подружньої зради Бутовича з гувернанткою Вірою Лоранс, під час його відпочинку на півдні Франції. 11 листопада 1909 р. Катерина Вікторівна офіційно отримала розлучення на підставі встановленої зради її чоловіка, та вже 13 листопада вийшла заміж за Сухомлинова. Однак Володимир Бутович свою вину не визнав, опублікувавши памфлет про скандальне розлучення [220, с. 71 – 73].

Репутація військового міністра була фактично підірвана цим скандалом. Загальна суспільна криза в імперії супроводжувалася ще й формуванням ворогуючих угруповань імперської верхівки. «Інтимне» коло друзів Сухомлинових склали лише ті, хто підтримав їх під час розлучного процесу. Влітку 1909 р. до цього кола увійшла Клара М'ясоєдова, дружина скандального жандармського полковника Сергія Миколайовича М'ясоєдова (1865–1915) (який у 1907 р. пішов у відставку, зважаючи на звинувачення в контрабанді та «сумнівних зв'язках»). Навіть після весілля в середовищі столичних аристократів Катерину Сухомлинову різко засуджували. Клара була однією з небагатьох жінок, хто підтримав дружину міністра. Прочитавши особливо скандальну газетну статтю, в якій різко критикували поведінку Катерини Вікторівни в справі про розлучення, М'ясоєдова написала їй «листа підтримки», висловивши свою симпатію. Жінки швидко стали близькими подругами. Як наслідок, після знайомства Сергія М'ясоєдова з Володимиром Сухомлиновим, міністр всіляко намагався сприяти його поновленню на військовій службі. Однак голова імперського уряду Петро Столипін був категорично проти цього рішення. Відновити протезе Сухомлинова на службі вдалося відразу після смерті Столипіна восени 1911 р. Полковника М'ясоєдова приставили до Військового міністерства як «офіцера з особливих доручень».

Того ж року здоров'я Катерини Вікторівни погіршилося. У Берліні їй провели операцію по видаленню лівої нирки. Хоча операція пройшла відносно успішно, стан молодої жінки був складним. Аби подякувати своїй «благодійниці», М'ясоєдов вислав їй «соболіну муфту», красу якої вона відзначила в особистому листі від 15 листопада 1911 р. [220, с. 79].

Посада в міністерстві не задовольняла амбіції Сергія М'ясоєдова, який майже одразу почав шукати можливість переведення в розвідувальне або контррозвідувальне відділення Генерального штабу, керівником якого в цей період був полковник М. Монковіц.

Однак, зважаючи на минуле С. М'ясоєдова, його намагання одразу обірвалися. Тоді він вирішив діяти через свого впливового друга Сухомлинова. Із показань жандармського підполковника В.А. Єрандакова, який керував відділенням контррозвідки від 5 травня 1916 р, відомо, що в лютому 1912 р. Сухомлинов особисто наказав Єрандакову передавати контррозвідувальні дані С. М'ясоєдову, який буде інформувати самого Сухомлинова. Військовий міністр заборонив повідомляти про те, що відбувається керівництву Генерального штаба.

Крім цього, В. Сухомлинов наголосив, що ця місія не буде підтверджуватися ніякими офіційними документами, а Єрандаков мав отримувати накази виключно телефоном або при особистих зустрічах. Із цих свідчень відомо, що Сухомлинова особливо цікавили факти, що стосувалися вищих чиновників військового відомства, що були вороже налаштовані особисто до нього [220, с. 79, 84]. У своїх мемуарах Сухомлинов ці свідчення Єрандакова спростовує, аргументуючи це логікою, адже Генеральний штаб й без підполковника звітував міністру [196, с. 432–433]. Однак, найімовірніше, ця розмова дійсно відбулася, і в результаті доповідей Єрандакова міністр хотів зібрати компромат на своїх ворогів. Однак це лише припущення. Справжні мотиви такого наказу Сухомлинова невідомі.

У цей період у родини Сухомлинових почалися фінансові труднощі. Витрати Сухомлинова на забаганки та лікування молодої дружини не покривались його офіційними доходами. З 1910 до 1914 рр. Сухомлинов

отримував близько 65 тис. крб. на рік чистих прибутків. А фактично подружжя витрачало в кілька разів більше. У цей період Катерина Вікторівна часто відпочивала за кордоном, зокрема у Франції, Італії, Греції, Єгипті та Марокко. В її листах та телеграмах до чоловіка з цих країн містилися прохання виділити їй додаткові гроші. Різницю доходів та витрат генерал покривав з «неофіційних джерел» [220, с. 125].

Напередодні Першої світової війни, в 1910–1914 рр., військовий міністр Сухомлинов здійснив чотири програми переозброєння, що більш ніж на 30% збільшило державні витрати на армію [224, с. 132–134]. Рекордним постачальником міністерства в цей період стала британська компанія «Вікерс», яка до 1914 р. отримала військових замовлень більш ніж на 40 млн. крб. При чому ціна на озброєння була неаргументовано завищеною, пропозиції вітчизняних заводів на виготовлення саме таких товарів подекуди були дешевшими більш ніж на 40%. За сприяння компанії міністр отримував дивіденди, або ж простіше кажучи хабарі. Крім того, через Сухомлинова проходили й інші, менш масштабні замовлення [220, с. 127–128]. Збагачувались на цих замовленнях і наближені міністра. Так в 1910 р., після смерті дружини, за Сухомлиновим з Києва в столицю переїхав бізнесмен О. Альтшиллер, що, як і М'ясоєдов, не соромився користуватися дружбою з міністром в особистих цілях, отримуючи велику комісію при купівлі земель під полігони для міністерства, або під час продажу Військовому міністерству непотрібних матеріалів тощо [220, с. 93]. Крім цього, існувала «схема Веллера, Іванова, Гошкевича», про яку йшлося раніше.

Надмірні прибутки Сухомлинова та кола його наближених викликали підозри. У результаті політичних інтриг з 1912 р. у кількох популярних столичних газетах було надруковано матеріал-звинувачення М'ясоєдова у шпигунстві на користь австро-угорського уряду. Попри те, що Сухомлинов довіряв своєму протеже, в результаті скандалу він звільнив його з міністерської посади та відправив у відставку [220, с. 108–113]. Щодо діяльності М'ясоєдова було розпочате службове розслідування.

Тим часом, колишній чоловік Катерини Вікторівни, Володимир Бутович, скроставшись складним положенням Сухомлинових, активізував свою помсту. У 1912 р., він подав юридичну скаргу, на основі якої було відкрито цивільну справу за звинуваченням Катерини Сухомлинової і Ганни Грек-Гошкевич у наклепі і лжесвідченні. Бутович надав слідчим нові докази, що спростовували звинувачення його у подружній зраді з гувернанткою Вірою Лоранс, а саме довідку від лікаря, що в зазначений період дівчина була цнотливою. Крім цього, він опублікував низку скандальних статей у столичній пресі, звинувативши міністра та його дружину в шахрайстві та погрозах. Коли статті Бутовича почали з'являтися в пресі, Катерина Вікторівна була в Італії й була вимушена була повернутися на батьківщину. У Петербурзі їй вдалося переконати редакції кількох газет помістити її версію розлучення. Однак докази, надані Бутовичем, дивним чином зникли, а справу закрили [220, с. 122–123].

Коли 18 лютого 1915 р. М'ясоєдова було заарештовано за звинуваченням у шпигунстві на користь Німеччини, над родиною Сухомлинових нависла серйозна загроза. Після звільнення генерала з посади військового міністра почалися арешти усіх його приближених друзів та компаньйонів, про які йшлося вище. Найсерйозніше звинувачення висунули найближчому другу генерала – О. Альтшиллеру, якого визнали причетним до шпигунства на користь Австро-Угорщини. Однак рішення суду виконати не вдалося, оскільки ще навесні 1914 р. Альтшиллер повернувся на батьківщину до Відня, де купив будинок. Його син та брат, що залишилися в Російській Імперії, були відправлені до Сибіру на каторгу.

Попри те, що в російській історіографії довгий час Альтшиллера беззаперечно вважали шпигуном, однак, наприклад, діаспорний історик А. Тарсаїдзе та американський дослідник У. Фуллер достовірних аргументів на користь цього твердження так і не знайшли [218; 220].

20 квітня 1916 р. Сухомлинова було заарештовано. Звинувачення фактично складалося з десяти пунктів, однак за контекстом їх можна розділити на три: перший – організація «шпигунської змови» на користь Німеччини та Австро-Угорщини, другий поклав на колишнього міністра відповідальність за дефіцит

снарядів та військового спорядження в роки війни, а третій – участь у корупційних схемах та розкраданнях. Однак, на думку обвинувачення, всі вони були взаємопов'язані, оскільки виконувалися однією групою змовників» на чолі з самим генералом.

За К. Сухомлиною встановили поліцейський нагляд. Аби звільнити чоловіка, вона використовувала всі можливі засоби. Навіть звернулася по допомогу до Г. Распутіна. За повідомленнями поліцейських агентів, які стежили за будинком Распутіна, Катерина двічі відвідала його апартаменти, а восени 1916 р. він завітав до квартири Сухомлинових шістьдесят дев'ять разів [218, с. 260 –261]. Серед відвідувачів одіозного старця була й мати Катерини – 52-річна Клавдія Олександрівна Гошкевич [290, с. 67]. Можливо, зацікавленість Катериною або великі гроші спонукали Распутіна допомогти Сухомлинову. Він переконав імператрицю Олександру Федорівну звернутися до чоловіка з проханням звільнення генерала. Як результат, 12 жовтня 1916 р. за наказом імператора, Сухомлинова було звільнено з Петропавлівської фортеці й відправлено під домашній арешт [218, с. 262].

Після Лютневої революції справа Сухомлинова набула нового суспільного значення. 1 березня генерала заарештували та ув'язнили в Петропавлівській фортеці. Разом із ним за ґратами опинилася й Катерина Вікторівна [220, с. 276].

Під час перебування в ув'язненні Катерина Вікторівна проявила найкращі риси свого характеру. Це відзначила у своїх мемуарах фрейліна та подруга імператриці Ганна Вирубова, яка протягом чотирьох місяців перебувала з Катериною у сусідній камері: «У страшні довгі ночі, коли ми цілком були в руках варти, її стійкість і самоконтроль не раз рятували нас від найгіршого: солдати поважали її і боялися безчинствувати. Вона завжди чимось займалася, читала, писала, коли дозволяли, і з чорного хліба ліпила чарівні квіти, фарбу брала з синьої смуги на стіні і шматочка червоного паперу, в яку був загорнутий чай [197, с. 128].

Професор Г.Є. Рейн, який також перебував під арештом у цей період, за вимоги К. Сухомлинової до тюремної адміністрації кращого харчування та умов

життя називав її «ангелом»: «перш за все вона, звичайно, годувала свого чоловіка, а потім усіх нас. Так як деякий час вона сама перебувала в цій в'язниці, то знала там всі ходи і виходи, пробираючись до нас через безліч замків і перепон. Чудова жінка! Я вам кажу – ангел!» [198, с. 289].

Судовий процес над подружжям Сухомлинових тривав з 10 серпня по 12 вересня 1917 р. Колишньому військовому міністру висунули ті ж звинувачення, що й до революції, а Катерину Сухомлинову судили як його співницю [196, с. 436]. Прокурор вимагав визнати подружжя Сухомлинових винними у шпигунстві, корупції та державній зраді. Однак, якщо корупційну діяльність экс-міністра слідство довело достатньо легко, то звинувачення в шпигунстві викликало в суді та у громадськості багато запитань. Головна ідея прокурора полягала в тому, що Сухомлинов під впливом дружини, створив «шпигунське угруповання» для збору інформації на користь Німеччини та Австро-Угорщини, до якого входив вже страчений Мясоєдов, Альтшиллер та «група арештованих у 1915 р. товаришів Сухомлинова». Однак, як вірно зауважив Сухомлинов, це абсолютно не підлягало логіці: «питається, навіщо (міністру), як «джерелу військових таємниць», могло знадобитися ціле співтовариство, та ще й у такому смішному складі: з Ганною Гошкевич або писарем Мілюковим? «Таємниці» у мене в руках, а я збираю якусь абсолютно неймовірну компанію для збирання тих самих таємниць, піддаю таку серйозну справу непотрібному ризику!» [196, с. 384].

Образ Катерини Вікторівни слідство планувало подати як шахрайки, яка не поважає та не любить свою країну. Однак, неочікувано для сторони обвинувачення, виправдатись їй допомогла її благодійна діяльність в роки Першої світової війни. Це, до речі, й досі не афішують в російській історіографії. Зокрема, К. Сухомлинова організувала діяльність поїздів «пральня-баня» для солдат, де вони могли помитися та отримати випрану білизну. Крім того, на початку 1915 р. вона відправила кілька потягів із подарунками на фронт та збрала понад 2,5 млн. крб. для купівлі предметів першої необхідності для солдат [220, с. 293]. Генерал Сухомлинов згадує, що часто отримував листи з подякою за діяльність дружини:

«Більш ніж в ста листах від Янушкевича, він дякував мені за «невтомну благодійницю армії». На жаль, за це їй відплатили чорною невдячністю: імператриця заздрила успіху роботи моєї дружини, особливо тому, що імператор висловлював свої співчуття діяльності Катерини Вікторівни, петербурзьке ж суспільство відплатило за її старання наклепом» [196, с. 384].

13 вересня 1917 р. було винесено остаточний вердикт у справі Сухомлинових. Суд присяжних повністю виправдав Катерину Вікторівну, а її чоловіка засудили за 9 із 10 звинувачень, в тому числі й шпигунстві. Той факт, що його судив не військово-польовий суд, дало можливість генералу уникнути смертної кари. Сухомлинова засудили до найсуворішого з можливих покарань – довічної каторги.

Після вироку, за сприяння Катерини Вікторівни, її чоловіка перевели у значно кращі умови до в'язниці «Хрести», що більше нагадувала лікарню, ніж тюрму: «Опинившись на волі, дружина енергійно почала клопотатися про те, щоб зробити моє існування в умовах неволі відповідним моєму віку і здоров'ю... своєю енергією та діяльністю Катерина Вікторівна нас виручала, адже її клопотання майже завжди були успішні; вона постачала нас продовольством в найважчий час, а її поява серед в'язнів завжди підбадьорювала і пожвавлювала всіх» [196, с. 436, 441].

1 травня Сухомлинов потрапив під більшовицьку амністію, однак вирішив не з'являтися в квартирі дружини та, передчуваючи загрозу, майже одразу виїхав до Фінляндії, а пізніше – до Німеччини. Із мемуарів екс-фрейліни Г. Вирубової, своїм звільненням Сухомлинов завдячує старанням дружини, яка пізніше організувала і його втечу за кордон [197, с. 128]. Однак Сухомлинов у своїх «Спогадах» про це не писав.

Після цього Катерина почала процедуру розлучення. Захист вона знайшла в особі грузинського інженера Габаєва, який, керував кооперативною цукровою фабрикою в Петрограді. Ще до 1919 р. Габаєв і Катерина одружилися. Інженер отримував значний дохід від імпорту, закупаючи за кордоном різні необхідні в Росії товари. Однак у 1920 р. Габаєва було заарештовано за звинуваченням у

шпигунстві на користь Фінляндії і страчено. Катерину Габаєву теж було заарештовано та етаповано до Москви, де, найімовірніше в 1921 р. її розстріляли НК [220, с. 301].

Однак достеменно подальша доля Катерини Вікторівни невідома. Василь Шульгін, наприклад, писав, що вона померла приблизно в цей же період, однак в еміграції у французькому місті Біарріц, де відбулася її перша зустріч з Сухомлиновим [198, с. 290].

Донедавна вважалося, що протягом усього життя Катерина Вікторівна не підтримувала зв'язок зі своїм батьком – В. Гошкевичем, адже жодних епістолярних джерел, які б підтверджували зворотнє не було знайдено. Однак у матеріалах херсонської газети «Родной край» за 1910 р. міститься коротке повідомлення про те, що дружина військового міністра, Катерина Сухомлинова, 3 липня, на пароплаві «Суворов» прибула до Херсона та «ввечері виїхала в с. Гола Пристань до її батька В.І. Гошкевича» [158, с. 99]. Можливо, це була їхня єдина зустріч після того, як Гошкевич покинув родину. Однак у його особистому записнику за 1910 р., що зберігається у фондах ХОКМ, ми знайшли чорновий варіант листа до доньки, у якому вчений скаржить на погіршення стану здоров'я після поїздки до Одеси. Тон листа достатньо ніжний, Віктор Іванович вживає кліше «Дорогая Катя» та «твой папа», що свідчить про достатньо дружні відносини між батьком та донькою [23]. Однак інших епістолярних джерел знайти не вдалося.

Таким чином, Володимир Сухомлинов у російській історіографії зазвичай постає в образі наївного 57-річного генерала, якого спокусила «рокова» 23-річна жінка й втягнула у шпигунські інтриги та корупційні махінації. Такі висновки зазвичай робилися, ґрунтуючись на мемуарах сучасників Катерини Вікторівни. Однак у цю гіпотезу не вкладається той факт, що згідно з існуючою перепискою, ініціатива почати стосунки із молоді дружиною Бутовича йшла саме від генерала. Щодо її впливу на «оточення Сухомлинова», тут однозначно можна сказати, що його наближені підкупали Катерину Вікторівну дорогоцінними подарунками. Серед таких благодійників були і два ймовірних шпигуна –

М'ясоєдов і Альтшиллер. Однак із австрійцем Альтшиллером генерал познайомився і потоваришував задовго до зустрічі з молодою дружиною. Попри те, що часті відлучки Альтшиллера до Відня та Берліна, близькість із австро-угорським консулом і отримання ордену Франца Йосифа за невідомі заслуги перед Австро-Угорською монархією дали підставу російській контррозвідці підозрювати його у шпигунстві ще в Києві, генерал, із незрозумілих причин, цю інформацію просто ігнорував. Знайомство з М'ясоєдовим дійсно відбулося за сприяння Катерини, однак подальші дії міністра, який «просував М'ясоєдова» кар'єрними сходами, знову ж таки ігноруючи його підозрілу діяльність, були досить нелогічними. Крім того, після вироку Сухомлинову, втративши колишній статус та гроші, Катерина Вікторівна продовжила опікуватись своїм літнім чоловіком. Це, звісно, не виправдовує її участь у корупційних схемах Сухомлинова та «компанії», однак розкриває її особистість з різних сторін.

Попри те, що зі встановленням пролетарської диктатури, Михайло, Микола, Катерина Гошкевичі зайняли позицію «аполітичності», для нової влади колишні «імперські» чиновники були «антирадянським елементом», у результаті чого, рано чи пізно, підпали під репресії.

3.2. Офіцери з роду Гошкевичів на тлі суспільно-політичних змін першої чверті ХХ ст.

У 1917–1921 рр. на території сучасної України розгортається громадянське протистояння, яке фактично було складовою частиною української революції. У цих умовах тиск на новостворену УНР здійснювали армії «білого» та «червоного» рухів. Етнічні українці, залежно від особистої громадянської позиції, були представниками різних збройних сил. Статистично до формувань А.І. Денікіна та П.М. Врангеля, здебільшого, приєдналися офіцери та солдати, що вже були на імперській службі. Не винятком стали й представники родини Гошкевичів. Свідому військову службу обрали для себе два прийомні сини археолога Віктора Гошкевича – Леонід та Федір Фабриціуси та син священника Леоніда

Гошкевича – Микола Гошкевич. Однак, зважаючи на сімейні зв'язки, їх вибір не був самоочевидний.

Брати Фабриціуси народилися в Києві в родині астронома Вільгельма (Василя) Івановича та домогосподарки Варвари Амосівни Фабриціусів, Федір – у 1876 р., а Леонід – у 1878 р. Після розлучення батьків у 1890 р., вони разом із матір'ю переїхали до Херсона. До родини Віктора Гошкевича брати потрапили вже в свідомому віці: старшому було 14 років, а молодшому – 13. Однак це не завадило Віктору Івановичу зблизитися з прийомними дітьми. Про життя Леоніда Васильовича відомо небагато, адже після навчання в Санкт-Петербурзі він став офіцером імперської армії та у 1903 р. помер від інфекційного «запалення мозку» в туркестанському місті Мерві, де служив у місцевій залозі [306, с. 167]. Його старший брат Федір (Додаток Д.14) теж обрав для себе шлях офіцера. Однак такий вибір прийомних синів Гошкевича здається не зовсім логічним, адже Віктор Іванович однозначно був лібералом та стриманим українофілом, тобто в родині «великоросійські настрої» їм прищепити не могли. Активну просвітницьку й ліберальну діяльність В. Гошкевич розпочав напередодні та під час революції 1905 р., а до цього періоду перебував на чиновницьких посадах. Певний час він навіть працював старшим чиновником з особливих доручень при херсонському губернаторі. З наростанням суспільної кризи його звільнили, однак у цей період брати Фабриціуси вже були на військовій службі, і під впливом «офіцерської корпорації» ліберальні настрої вченого не зіпсували його відносин з дітьми.

Ф. Фабриціус під час своїх відпусток активно займався археологією разом із сестрою Іриною та батьком. Протягом 1909–1912 рр. Федір Васильович неодноразово був помічником В.І. Гошкевича під час експедицій, виконуючи обов'язки кресляра та фотографа [290, с. 66–68]. Його внесок у розкопки античного поселення на території приватного маєтку П. Трубецького в 1909 р. висвітлили кілька місцевих газет: «Результати роботи представлені двома великими коробками обломків предметів, здобутих в ґрунтах стародавнього поселення та безліччю фотографій з відкритих архітектурних пам'ятників та планів споруд. Ця робота виконана археологами Ф.В. Фабриціусом та

О.Л. Коломойцевим. За допомогою цих планів та списків є можливість познайомити вчений світ з основними результатами археологічних робіт» [143].

Схожу публікацію зробила й Херсонська газета «Копейка»: «Усі ці фотографічні, топографічні і архітектурні знімки були виконані поручиком Ф.В. Фабриціусом та ст. О.Л. Коломойцевим, з яких перший, безперервно, протягом трьох тижнів розкопок, був найближчим помічником Гошкевича [63]. Тобто у 1909 р. Федір Васильович був вже поручиком Російської армії (чин X-го класу).

У період Першої світової війни, у 1915 р. чи на початку 1916 р., Ф.В. Фабриціус потрапив у німецький полон, про це писав Віктор Гошкевич у виданнях Херсонського музею [288, с. 64]. Після поразки Німеччини, повернувшись на батьківщину, він опинився у вирі воєнних дій. Як і більшість колишніх офіцерів, Федір Васильович приєднався до «білого руху». Його ім'я є в списках командирів у званні підполковника «Добровольчої Армії» під проводом А.І. Денікіна та «Збройних сил Півдня Росії» під проводом П.М. Врангеля [290, с. 67–68]. Однак його подальша доля достеменно невідома. Зі свідчень його племінниці Катерини Вікторівни Гошкевич, записаних з її слів у 2006 р. краєзнавцем В. Пиворовичем, відомо, що за родинними переказами він загинув у 1919 р. [306, с. 162–168]. Однак це суперечить документальним фактам. Після поразки «врангелівців» у 1920 р. та прориву Червоною армією перекопських позицій, залишки «білих військ» відступили в портові міста Севастополь, Ялта, Феодосія та Керч. 13–16 листопада 1920 р. П. Врангелю вдалося домовитися з представниками Антанти й організувати евакуацію залишків армії до турецького міста Галліполі. Ім'я Федора Васильовича зустрічається у списках евакуйованих офіцерів «Російської Армії». За цією інформацією підполковник Фабриціус покинув Крим на кораблі «Петро Регір» [242].

Одак перед початком евакуації П. Врангель випустив урядове попередження, в якому йшлося про те, що подальша доля біженців не відома, адже жодна з держав не дала чіткої згоди прийняти у себе «Російську Армію»: «Все це змушує уряд радити всім тим, кому не загрожує безпосередня небезпека

від насильства ворога, залишитися в Криму» [184, с. 419–420]. У результаті дехто свідомо відмовився від евакуації. Десятки тисяч колишніх військовослужбовців, що залишилися в Криму, стали жертвами червоного терору. Резерви «Російської Армії» в еміграції ще певний час існували під умовним керівництвом Врангеля. Таким чином, доля Федора Фабриціуса могла вирішитися за трьома можливими сценаріями: з однаковою вірогідністю він міг емігрувати, загинути в бою чи відмовитися від евакуації та стати жертвою червоного терору [290, с. 67].

Трагічно склалася й доля зведеного брата Федора – Миколи Леонідовича Гошкевича (Додаток Д.14). Народився він у 1895 р. у родині Херсонського священника Леоніда Івановича та домогосподарки Варвари Федотівни Гошкевичів. До 1913 р. навчався в Першій херсонській чоловічій гімназії, однак після її закінчення шляхом батька-священника Микола не пішов, вступивши на юридичний факультет Київського університету святого Володимира. У 1916 р. його призвали на військову службу в 4-у Київську школу прапорщиків, після закінчення якої він служив у діючій армії. У 1918 р. Микола Леонідович як і брат приєднався до «Добровольчої Армії» та служив в рядах Перекопського окремого батальйону [290, с. 66–68]. Дослідження подальшої долі Миколи Гошкевича викликали певні суперечності. Адже в його некролозі, надрукованому восени 1919 р. в херсонській газеті «Родной край», говориться, що він загинув «смертю хоробрих в бою 23 березня цього року під селом Ішунь за Перекопом. Тіло його було знайдено батьком та доставлено в Херсон, де і поховано 3 вересня» [135]. Однак наприкінці 1980-х рр. рідна сестра Миколи – Лідія Леонідівна Гошкевич-Бахматова розповіла журналістам, що її брат загинув у лавах Армії УНР під Крутами. Теоретичну можливість стати бійцем Армії УНР М. Гошкевич мав, адже навчався в Університеті св. Володимира та до його кола спілкування входило багато людей, що воліли боротися за утвердження Української Народної Республіки і дійсно брали участь у бою під Крутами. Але цей сімейний переказ суперечить наведеним вище письмовим джерелам. Лідії у 1919 р. виповнився 21 рік, тобто достатньо свідомий вік для того щоб запам'ятати цю подію. Прикметно, що місцем загибелі М.Л. Гошкевича сестра назвала саме Крути

(січень 1918) – попри те, що за газетними даними він загинув більш ніж через рік. Логічно було б (якщо припустити, що цей міф творився свідомо) назвати місцем його загибелі Поділля (де Армія УНР в той час реально вела тяжкі бої з червоними), чи взагалі уникати деталей, але названо знакову для національної історії подію [290, с. 68]. Є два можливі пояснення такого протиріччя. Перше – наведений вище некролог був фікцією чи газетним прикриттям реальної причини смерті Миколи Леонідовича, створеним його батьком. Адже в цей період він, як і більшість священнослужителів, зайняв «великоруську» громадську позицію, й можливо, не зрозумівши позицію сина, хотів «відбілити» його ім'я перед історією. Друге пояснення, простіше: сестра Лідія, будучи українською патріоткою, намагалася перенести на брата свою громадсько-політичну позицію, однак підтверджень цього родинного переказу немає.

Тож із аналізу існуючих джерел можна зробити висновок, що представники роду Гошкевичів, які ще до падіння імперії стали військовими, в революційні роки вирішили боротися за справу «єдиної неподільної Росії».

Висновки до розділу. Модернізаційні процеси у Російській імперії наприкінці XIX – на початку XX ст., каталізатором яких стали реформи 1860-х рр., поклали початок масштабним соціальним зрушенням. Внаслідок відносної лібералізації суспільства поступово зникає станова замкненість духовенства, а зважаючи на освіченість дітей священницьких родин, для них відкрилися нові можливості вертикальної соціальної мобільності. В умовах нових соціокультурних викликів Гошкевичі обрали для себе такі перспективні сфери діяльності в тогочасній Російській імперії – кар'єри чиновників та військових.

Опрацювання не досліджених раніше архівних матеріалів та аналіз епістолярних джерел дали можливість вперше комплексно відтворити біографії кількох представників провінційного і столичного чиновництва зроду Гошкевичів. Миколі та Катерині Гошкевичам доволі швидко, сумнівними способами, вдалося досягти чиновницького успіху у Санкт-Петербурзі та участі в корупційних закупівельних схемах Військового міністерства, за яким слідувало таке ж стрімке падіння. 1915 р. Миколу Михайловича було звинувачено у

шпигунстві та заслано до Сибіру. Попри більшовицьку амністію і повернення з заслання М. Гошкевич так і не зміг відновити колишній статус та в період масштабних радянських репресій 1938 р. був безпідставно звинувачений і розстріляний.

Катерина Гошкевич (Бутович, Сухомлинова), незважаючи на свій юний вік, стала однією з найвідоміших жінок Російської імперії. Попри історіографічні штампи особистість К. Гошкевич була значно складнішою і не настільки одіозною. Її біографія – своєрідна стратегія виживання – історія пошуку успіху, достатку, боротьби за «місце під сонцем» молодої, привабливої, здібної жінки з незначними «стартовими можливостями» в умовах «присмерку» Російської імперії.

Земський лікар та статський радник Михайло Гошкевич досяг значних кар'єрних успіхів в імперському чиновницькому апараті у Херсоні. Однак, з приходом більшовиків, попри значні досягнення на науково-літературній ниві, став «антирадянським елементом», якого в період голоду 1921–1923 рр. фактично залишили без засобів для існування.

Офіцери з роду Гошкевичів – зведені кузени Федір Васильович Фабриціус та Микола Леонідович Гошкевич. На формування імперських настроїв Федора вплинула «офіцерська корпорація» під час служби в армії у роки Першої світової війни, а М.Л. Гошкевич виховувався у родині де дотримувалися консервативних цінностей. Обидва віддали своє життя на полі бою у боротьбі з радянською владою.

РОЗДІЛ 4

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕДСТАВНИКІВ РОДУ ГОШКЕВИЧІВ (ВІКТОР ГОШКЕВИЧ ТА ІРИНА ФАБРИЦУС)

4.1. Віктор Іванович Гошкевич (1860–1928): інтелектуальна біографія

Одним з найяскравіших науковців родини Гошкевичів був Віктор Іванович Гошкевич. Його життєвий шлях ми умовно поділили на два основних етапи: «Київський» та «Херсонський» (про що докладно обґрунтовано у пп.1.3).

Перший етап (1882–1890 рр.) – «Київський» – характеризується формуванням особистості майбутнього вченого в родинному колі та його наукових зацікавлень під час навчання у Київському університеті св. Володимира. У цей період зав'язалися перші інтелектуальні зв'язки вченого із провідними київськими істориками. Особливий вплив на становлення громадсько-політичних та наукових поглядів, українофільських уподобань В. Гошкевича здійснили історики В. Антонович та М. Петров.

Другий етап (1890–1928) – «Херсонський» – В. Гошкевич реалізувався як учений, організатор науки, музейної справи та громадський діяч Південного регіону. За основними напрямками його діяльності і сферами реалізації виклад основного матеріалу, у межах цього етапу, структуруємо на громадсько-політичну та наукову діяльність.

4.1.1. Рання біографія. Громадське і наукове життя В. Гошкевича у Києві

Народився В. Гошкевич у м. Києві 9(21) березня 1860 р. Як і брати, він отримав духовну початкову освіту. Однак у Кліровій відомості його батька – священника Івана Гошкевича, є інформація, що навчався Віктор дистанційно: «навчається вдома, але значиться у Києво-Подольському духовному училищі» [5, арк. 91 зв.]. Вищу освіту Віктор Іванович почав здобувати в Київській духовній семінарії. Закінчивши духовне навчання у 1881 р., вступив до фізико-математичного факультету Університету святого Володимира. Але на другому

курсі університету він змінив спеціальність та перейшов на історико-філологічний факультет.

У 1881 р. Віктор Гошкевич одружився з Клавдією Олександрівною Бакановською (1864 – ? рр.), а вже через рік у подружжя народилася донька – Катерина. Аби забезпечити молоду родину, Гошкевич, паралельно з навчанням, працював обчислювачем університетської астрономічної обсерваторії з 1880 по 1883 рік, а з 1882 р. був складачем текстів та позаштатним кореспондентом кількох київських газет [290, с. 65].

Під час навчання в університеті Віктор Іванович зблизився з кількома викладачами. Найбільший вплив на формування громадської позиції молодого історика здійснив Володимир Антонович (1834–1908 рр.). Фактично з початку навчання Гошкевич увійшов до так званої «київської школи істориків» Антоновича, де студенти вивчали історію України паралельно з офіційним університетським курсом [190, с. 58–59]. У результаті науково-педагогічної діяльності В.Б. Антоновича в Київському університеті була підготовлена ціла плеяда істориків, об'єднаних спільним науковим інтересом до вивчення історії України.

Саме поняття «наукова історична школа» є досить широким. Д.І. Багалій зауважував: «київських істориків об'єднував документалізм і в певній мірі спільність ідеології (федералізм і т.п.)» [16, арк. 247]. Крім офіційних приміщень Київського університету, спілкування Антоновича зі студентами відбувалося і в позааудиторний час. Неофіційні зібрання молоді відбувалися в будинку самого професора на вул. Жилянській, там він читав неофіційні лекції українською мовою. Історик С.І. Світленко, припускає, що таких неофіційних лекційних курсів було приблизно дев'ять. Особливо важливими серед них були лекції з географії та етнографії України, історії козацтва, історії конституціоналізму в Швеції і Норвегії [261, с. 215]. Під час канікул професор проводив екскурсії для молоді українськими містами. Цю традицію перейме від вчителя і Віктор Гошкевич, який, організувавши навколо себе групу активної херсонської молоді,

проводитиме подібні зібрання та екскурсії українською мовою в південному регіоні.

Разом із Гошкевичем до гуртка входили знані українські діячі, серед яких був і Михайло Грушевський. Навчання у В. Антоновича, безумовно, вплинуло на становлення громадської позиції молодого Віктора Гошкевича, а особливо його народницькі ідеї, заснованої на засадах «української форми» європейського демократизму.

За свідченням В. Ляскоронського, В. Антонович поширював ідею служіння простому народу серед своїх студентів: «нагадував своїм слухачам принципи морального обов'язку до рідного краю, що про його добро повинен дбати і працювати для нього кожний його вдячний син» [192, с. 397].

У 1884 р. університетська адміністрація звернула увагу на студентський гурток Антоновича. Найімовірніше, це сталося через організацію студентських протестів у Києві цього року. Студентські хвилювання, підігріті утвердженням нового «реакційного» статуту, що певною мірою скасовував автономію університетів, наприклад допускав призначення «зверху» викладачів без належного вченого ступеня, вибухнули після святкування 50-річного ювілею університету 8 вересня 1884 р. Приводом до проведення акцій протесту стала заборона університетської адміністрації обрати розпорядників святкування шляхом організації студентського зібрання й призначила їх самостійно. Як наслідок, студенти здійснили напад на квартиру ректора й саботували роботу навчального закладу. Одразу після цього адміністрація вирішила закрити університет до 15 січня 1885 р. та виключити 150 студентів [68]. Ймовірно, серед них був і Віктор Гошкевич, якого відрахували з третього курсу університету.

Виключення з університету не зупинило вченого, який продовжив вивчення історії та археології у вільний від роботи час. У результаті неформальних зустрічей організованих Антоновичем, В. Гошкевичу вдалося сформувати коло перших інтелектуальних контактів, до якого увійшли історик та громадський діяч Михайло Грушевський, археолог Василь Ляскоронський, професор історії мистецтв Адріан Прахов, колекціонер Стефан Дроздов, професор археографії

Микола Петров, археолог Володимир Завітневич та багато інших. І якщо Володимир Антонович більше вплинув на становлення громадсько-політичних поглядів вченого, плекаючи в нього любов до «українськості», то першим науковим здобутком Гошкевич завдячує професору Київської духовної академії, археографу, історичу та етнографу Миколі Івановичу Петрову (1840–1921 рр.).

Можливо, саме М. Петров привів молодого Віктора в гурток свого товариша В. Антоновича. Будучи випускником, а потім викладачем Київської духовної академії, Микола Петров був добре знайомий із батьком Віктора Івановича – Антоном Івановичем Гошкевичем, який викладав там низку дисциплін [279, с. 139]. Хоча офіційно Микола Петров не був викладачем Віктора Гошкевича, але неформально він був його другом і наставником. З листування вчених відомо, що протягом усього життя Гошкевич і Петров підтримували зв'язок та ділилися науковими здобутками [18, 19].

У 1872 р. Микола Петров підтримав ідею Петра Лебединцева та Володимира Антоновича і був активним учасником у процесі створення Церковно-археологічного музею Київської духовної академії. 18 жовтня 1872 р. Святий Синод, з дозволу імператора, «утвердив відкрити при Київській духовній академії Церковно-археологічний музей... і Церковно-археологічне товариство». На першому засіданні Товариства, що відбулося 17 листопада 1872 р., секретарем одноголосно було обрано Миколу Петрова [59, арк. 6–зв. 7].

Довгий час музейні експонати розташовувалися в двох кімнатах Бібліотеки КДА. Спочатку вони просто нагромаджувалися і безсистемно розкладалися в довільному порядку. Вперше їх спробували хоч якось систематизувати в 1874 році [230, с. 159]. Про проблему укомплектування музею М. Петров писав: «Незабаром буде призначена спеціальна комісія під головуванням П.Г. Лебединцева для створення системи розташування колекції музею. Ця комісія лише санкціонувала прийнятий нами чорновий порядок розміщення музейних предметів і має запобігати звинуваченням, що посипались на мене, через відсутність цієї системи. Це правда, що суворої системи в музеї немає адже, по-перше, будівля спочатку не призначалася для музею, а по-друге, нові

надходження особливо цілі колекції, не можна було системно розкласти в цій будівлі. Та все ж певний порядок в музеї був» [92, с. 114].

З архівних матеріалів відомо, що до систематизації колекцій музею М. Петров активно долучав свого учня Віктора Гошкевича. У звіті про діяльність Церковно-археологічного товариства за 1889 р. розповідається про деякі зміни в розміщенні музейних експонатів, здійснені М. Петровим та В. Гошкевичем [74, с. 492]. Хоча невідомо, яку саме роботу було проведено в музеї, але дослідниця діяльності М. Петрова Оксана Ставнюк, вважає що реорганізація пов'язана з систематизацією й редагуванням нового путівника музею, і як наслідок, певного перегляду самої структури музейного простору [230, с. 164]. Музейний досвід, отриманий за кілька років роботи з М. Петровим, Віктор Гошкевич із успіхом використає в майбутньому, заснувавши власний музей на Херсонщині.

Паралельно з музейною справою В. Гошкевич активно почав цікавитися археологією. Найважливішу роль у становленні молодого археолога відіграв викладач Київської духовної академії Володимир Зенінович Завітневич (1853–1927 рр.). Найімовірніше, знайомство Завітневича та Гошкевича відбулося під час неформальних зустрічей у Антоновича. У 1884 р. Володимир Завітневич розпочав працювати доцентом на кафедрі історії Київської духовної академії, у цей же період спільно з В. Антоновичем він проводив археологічні розкопки курганів Центральної України. Влітку 1888 р. Віктор Іванович вперше взяв участь в археологічній експедиції під керівництвом В. Завітневича в Черкаському повіті Київської губернії. У фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського зберігається записка до «Московского археологического общества» з приводу складання археологічної карти і повідомлення про розкопки і кургани в околиці с. Косочова Черкаського повіту, де серед іншого є й інформація про участь Віктора Гошкевича в цій експедиції [15]. У цей час Віктор Іванович став членом Київського церковно-археологічного товариства та протягом наступного року займався пошуковою архівною роботою в бібліотеці Київської духовної академії. За сприяння свого наставника М. Петрова Гошкевичу вдалося дослідити численні документи про

землеволодіння київських монастирів: «Завдяки люб'язності професора Петрова, я мав можливість зайнятися дослідженням цих архівних матеріалів; хоча праця моя далеко не закінчена, але вже можна сказати, що названий систематичний матеріал є цікавим для місцевої історії» [74, с. 228].

Результати своєї розвідки Гошкевич оприлюднив 18 вересня 1889 р. у доповіді на засіданні Київського церковно-археологічного товариства, а саме місце розташування руїни замку київського князя в 1454–1470 рр. Семена Олельковича (1420–1470 рр.) та літописного міста Городець: «Наразі приємно поділитися з товариством знахідкою точного визначення місця, на якому без жодного сумнівів стояв двір та замок князя Симеона Олельковича, який правив Києвом в другій половині XV ст., і відбудував соборну церкву Києво-Печерської Лаври» [74, с. 228]. На доказ результатів своєї розвідки Гошкевич привів цитати з 16 документів різних періодів, які свідчать про розташування замку на лівому березі річки Гниліша, однієї з проток річки Черторий (сучасна назва р. Десенка) (навпроти Києва) біля села Вигурівщини. Наприклад, в одному з документів початку XVIII ст. описано сварку між Троїцьким монастирем, що в той час володів с. Троєщина та Михайлівським, що володів с. Вигурівщиною, серед іншого описуються й межі монастирів зі згадкою розташування замку: «...Через речку Радунку, а оттою долиною к кладбищу, а от кладовища к городищу прежнему где бил двор князя Семена Олелковича ...» [74, с. 228–229]. У 1890 р. результати розвідки Гошкевича було опубліковано в щомісячнику «Праці Київської духовної академії» [74].

Археологічна розвідка на вказаній місцевості, проведена В. Гошкевичем та В. Завітневичем, підтвердила наявність решток городища. Хоча руїни замку не збереглися, але були знайдені високі вали городища, на яких він стояв. У 1891 р. у своєму виступі на засідання Історичного товариства імені Нестора-Літописця В. Завітневич розповів: «Перевірка цих даних на місці виявила, що на лівому березі Дніпра, навпроти Києва, дійсно існує земляний окоп, топографічне положення якого цілком збігається з інформацією письмових джерел. При

подальшому вивченні історичної долі цього окопу з'ясувалося, що він, під назвою «Городець», виступає вже на перших сторінках наших літописів» [112, с. 134].

Підбиваючи підсумки періоду навчання Віктора Гошкевича, можна помітити одну важливу деталь: історична освітня система другої половини ХХІ ст. у Києві не була замкненою. Не будучи студентом духовної академії, Віктор Іванович мав можливість слухати лекції її викладачів. Або навпаки: не будучи викладачем духовної академії, Володимир Антонович був одним із ініціаторів створення Церковно-археологічного музею. Тобто, київські історики були об'єднані у, так би мовити, інтелектуальну спільноту, а навчання відбувалося в мережі наукових комунікації між ними, незалежно від навчального закладу.

Однак наукові успіхи не відбилися на особистому житті вченого. За кілька років після університетського скандалу Віктор Іванович розлучається з Клавдією Балкановською (донька лишається з нею). Причиною розлучення, найімовірніше, стали фінансові проблеми родини. Адже зважаючи на українофільські ідеї вченого, він пішов на поступки своїм принципам і працював навіть кореспондентом українофобського видання «Киянин» («Києвлянин»). Крім того, за згадками його доньки Катерини, родина жила досить скромно в тісній двокімнатній квартирі в тій же будівлі, де містилася та сама редакція «Киянина» [220, с. 61]. У цей період Віктор Іванович зближується з дружиною київського вченого-астронома Василя Івановича Фабриціуса (1845–1895 рр.) – Варварою Амосівною Фабриціус, яка вже мала трьох дітей: Федора, Ірину та Леоніда. Однак їх знайомство відбулося ще в період роботи Віктора Івановича в астрономічній обсерваторії 1881–1883 рр. і символічно, що саме у 1882 р. у Варвари Амосівни народилася донька Ірина.

Проте найбільшим сенсом його життя була наукова праця.

Можливо, зважаючи на «сімейний скандал» у родині В. Гошкевича чи через фінансові труднощі, але в 1890 р. Віктор Іванович відгукнувся на пропозицію свого брата М.І. Гошкевича переїхати до Херсона [290, с. 65].

Таким чином, переїзду сприяв комплекс причин особистого, сімейного характеру та пошук нових можливостей для самореалізації.

4.1.2. В. Гошкевич у громадському житті Південної України

У цілому, якщо порівнювати внесок усіх Гошкевичів у громадсько-політичне життя суспільства у визначеній географічній і часовій локалізації, то першість однозначно була б у Віктора Гошкевича.

У квітні 1890 р. Віктор Іванович отримав офіційне запрошення від губернського правління виконувати обов'язки секретаря Херсонського губернського статистичного комітету (ХГСК) [274, с. 62]. Разом із Гошкевичем до Херсона переїхала ще заміжня Варвара Амосівна Фабриціус із дітьми.

Соціокультурна ситуація в Херсоні в другій половині XIX ст. була далеко не найкращою. Записки мандрівників, які відвідали місто в цей період, ілюструють типовий провінційний губернський образ портового міста. У своїх подорожніх спогадах О.С. Афанасьєв-Чужбинський пише: «Це царство довгих кам'яних заборів, між якими будинки поганенькі зовні. Коли дощ – багнюка, а коли сухо – пилюка... І тільки навесні, в час розквіту акацій і тамариксів бульвар стає вродливим, і саме місто стає якимось святковим... Вночі Херсон освітлюється допотопним способом, у ліхтарі вставляються сальні свічки, які мерехтять до тих пір, поки нагоріле світельце від ваги не нахилиться і не спалить свічку, або поки ощадливий поліцейський службовець не вийме її для приватного вжитку. Поліція взагалі в самому жалюгідному стані, велика кількість собак, які блукають вночі по місту так, що небезпечно ходити» [182, с. 345, 352]. Центром збору міської громадськості та молоді, за свідченням мандрівника, був бульвар: «Одне що можна похвалити, так це так званий бульвар, серед якого споруджений пам'ятник Г. Потьомкіну. Сюди вечорами збирається громадськість, в музичні дні – заможна, в звичайні, так звана аристократична, в п'ятницю і суботу – єврейська, остання – найчисельніша займає всі доріжки [182, с. 345, 352]. Такий стан речей у місті є логічним свідченням, що, найімовірніше, переїзд до провінції був для Віктора Гошкевича все ж вимушеним кроком. У листі до свого друга та

наставника М. Петрова від 24 грудня 1890 р., поздоровивши його з Новим роком, молодий історик скаржився на провінційність міста та нудне життя у цьому «городішке» [18, арк. 1].

Окремо зауважимо, що переїхавши у Херсон, Віктор Іванович продовжив листувалися не лише з М. Петровим, а і з В. Антоновичем. У фонді «Листування» Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського збережено його телеграму до професора (без дати) із текстом: «Сердешний привіт дорогому вчителю!» [20].

Освоївшись у місті, вчений почав активну просвітницьку діяльність. «Минуло вже 60 років, як я вперше побачив археолога Віктора Івановича Гошкевича. Тоді ми, Херсонська молодь, зачитувались його книжкою «Клады и древности Херсонской губернии». Ця книжка вийшла в Херсоні в 1903 р. і викликала у нас романтичну зацікавленість рідними околицями» [190, с. 58], – так про свого вчителя згадує херсонець, член Української Центральної Ради та полковник армії УНР Володимир Кедровський, який після поразки у визвольній боротьбі вимушений був емігрувати до США. У 1966 р. В. Кедровський видав книгу спогадів «Обриси минулого». Один із розділів він присвятив публікації своїх спогадів про «великого українця» Віктора Гошкевича [190, с. 66].

У 1890 р. В. Гошкевич заснував Археологічний музей Херсонського губернського статистичного комітету. За кілька років музей вже під офіційною назвою «Археологічний музей Херсонської губернської вченої архівної комісії» стане важливим науковим та освітнім центром для інтелектуальної молоді. «Своїми оповіданнями з археології та історії Віктор Іванович захоплював молодь, внаслідок чого з учнів середніх шкіл було створено кілька гуртків, які студіювали не лише експонати в музеї, але й робили часом археологічні справи» [190, с. 61].

Переїхавши до Херсона, В. Гошкевич одразу звернув увагу на одну з найважливіших локальних проблем – інформаційний голод, адже незалежної преси в губернії не було взагалі. Хоча запит громадськості на альтернативну офіційній точці зору інформацію на Херсонщині відчувався фактично з часу

появи тут самої преси – 1838 р., коли в місті було створено першу і єдину державну газету «Херсонские губернские ведомости». Тому, вже маючи журналістський досвід під час навчання в Києві, паралельно з науковою та просвітницькою роботою в Херсоні, Віктор Гошкевич розпочав видання першої приватної газети.

Цікавим фактом є те, що гроші на створення нової редакції Віктор Іванович отримав від онука імператора Миколи I, князя Олександра Михайловича, що був знаним в імперії колекціонером. Із листування Гошкевича з князем відомо, що краєзнавець продав йому 15 ольвійських монет за 500 рублів «За Фарзоя, Ваша Високість зволіли запропонувати 450 руб, а за останні ольвійські 50. На цьому нумізматичному фундаменті основу першу в Херсоні газету, а в ній звичайно історія і нумізматику займають видне місце. Тому я дозволю собі просити включити ім'я Вашої Високості в число підписників мого «Юга» (лист за 13 січня 1898 року) [305, с. 147].

Відповідь від князя прийшла 2 лютого 1898 р. у вигляді телеграми: «...Згоден підписатися на Ваш «Юг». Олександр» [305, с. 148]. До речі, отримавши гроші, обіцянку вчений виконав, адже через певний час «Юг» почав виходити не з типографії «М.І. Ковальова», як зазначалося раніше, а з власної типографії «Юг».

Із повідомлення про заснування нової в губернії газети, яке було надруковано в «Херсонських губернських відомостях» 31 січня 1898 р., стає відомо, що Віктор Іванович уже був відомий у журналістських колах Херсона, адже працював редактором неофіційної частини губернських відомостей: «З 1 березня 1898 року в губернському місті Херсоні буде видаватися щоденна газета «Юг». Редактор-видавник В.І. Гошкевич (редактор неофіційної частини «Херсонських губернських відомостей», секретар губернського статистичного комітету, зберігач Губернського археологічного музею)» [152].

У статті «Первенец Херсонской печати», присвяченій 15-літтю з початку видавництва газети, зазначається, що «Перший номер першої в Херсоні приватної газети «Юг» під редакцією В.І. Гошкевича, вийшов у 1898 році, 1 березня» [171].

У перші кілька років існування газети публікації були певною мірою «спокійними»: редакція аналізувала регіональні новини та суспільні проблеми. Наприклад, на сторінках першого номера можна зустріти такий заголовок «Від Херсонського поліцмейстера», в якій міститься заклик піклуватися про чистоту дворів і земельних наділів [161]. Також були представлені рубрики «Місцева хроніка», «Театр і музика», «Закордонні новини», «Кореспонденція Юга», «Діяльність уряду» тощо. Фактично, подавалася інформація про тогочасне життя суспільства, розпорядження місцевої адміністрації та уряду. Газета була прогресивного спрямування, наскільки це було можливо в ті часи.

Вартість газети в цей період складала 5 коп, передплата на рік коштувала 6 крб для мешканців міста Херсона (без доставки) і 7 крб із доставкою. Для селян враховувалась ще ціна пересилки – 8 крб. Паляниця хліба коштувала херсонцю близько 2 коп, тож газета була недешевим задоволенням й передплату могли собі дозволити далеко не всі верстви населення. Але, попри достатньо високу вартість, газета «Юг» видавалася великим накладом, а отже, була популярною серед населення Півдня.

Завдяки досвіду, здобутому під час навчання, та поваги освіченого населення регіону В.І. Гошкевичу вдалося зробити модерну на той час газету. Редактор згуртував довкола видання найвідоміших науковців, краєзнавців, літераторів та економістів. Авторами «Юга» були професори Кизеттер, Петражицький, священник Петров, відомі мешканці міста Авдєєв І.П., Пачоський І.К. та інші.

З 1904 р. секретарем в газеті почав працювати молодий журналіст Лев Маркович Камишніков, який до цього редагував кілька рубрик у одеському виданні «Южное обозрение». В херсонській газеті журналіст вів театральні та літературні рубрики. Після остаточного закриття газети у 1907 р. Л. Камишніков переїхав до Одеси, а пізніше до Санкт-Петербургу, однак спілкування з Гошкевичем не обірвалося. В архівних фондах ХОКМ збережено фото зроблене під час археологічної розвідки проведеної у серпні 1909 р., на якому поряд з вченим зображено Л. Камишнікова (Додаток Д.12). Згідно з підписом на фото,

який зробив сам Гошкевич, у цей період Лев Маркович вже працював секретарем «Петербурзького художнього салону» (виставкова зала «Салон С.К. Маковського»). А після приходу більшовицької влади емігрував у США де став журналістом Нью-Йоркського видання «Новое русское слово» та активним учасником української діаспори [69].

На сторінках «Югу» публікувалися найважливіші події з життя та історії міста й регіону. Особливе значення редактор приділяв темі народної освіти. На сторінках «Югу» зустрічаємо десятки публікацій, присвячених проблемам та досягненням в освітній галузі. Наприклад, в оглядовій статті про стан народної освіти регіону, розповідається про заснування Земського господарського училища: «будівля була закладена 22 березня 1873 року... і ще до відкриття сесії губернських земських зборів 1873 усі помешкання загалом були завершені» [125]. А вже у пізнішій публікації П. Лобановського «Палке питання народних вчителів» йдеться, що директором училища призначили професора Є.Г. Котельникова [119]. Загалом наприкінці ХІХ ст. у Херсоні діяло сім спеціальних середніх навчальних закладів, а на початку ХХ ст. виникли ще два: жіноча гімназія та єврейське училище [233, с. 75].

У 1872 р. в культурному житті м. Херсона відбулася визначна подія – була відкрита перша громадська бібліотека. В одній із публікацій «Югу» за 1898 р., проаналізовано її роботу за 25 років: «спочатку бібліотеці було надано в тимчасове користування приміщення дворянських зборів, а з 18 червня 1872 р. дирекція відкрила бібліотеку... кількість публіки була такою значною, що перевищила очікування дирекції, члени якої по черзі виконували обов'язки бібліотекарів та майже не встигали задовольняти потреби громадян... 1882 р. загальні збори вирішують придбати власне приміщення. Будівництво велось з серпня 1896 до жовтня 1897 рр.» [108].

Другою за важливістю просвітницькою подією в регіоні стало офіційне затвердження заснованого головним редактором «Югу» херсонського музею. Логічним було відображення події в газеті: «31 травня 1898 року ... в приміщенні міської громадської ради відбулося святкове відкриття губернської вченої

архівної комісії і губернського археологічного музею розташованого в будинку бібліотеки». Культурне життя міста, яке концентрувалося в кількох локаціях: музей, театр, бібліотека та виставковий зал, відображалось в переважній більшості газетних статей [162].

Серед матеріалів газети окрема увага приділялася і висвітленню новин із життя національних меншин. Зокрема, наприкінці XIX – початку XX ст. у Херсоні проживала вже сформована єврейська община. [200, с. 122]. За даними перепису населення за 1897 р., у Херсоні мешкали близько 59 тис. осіб, 17 555 з яких були євреями. Тому висвітленню питань щодо єврейської общини на шпальтах газети зустрічається досить часто. Зокрема, 17 січня 1902 р. представлено лист до редакції від І. Клейзмера. Автор повідомляє, що контингент єврейських дітей, не записаних до метричних книг, залишався досить великим. У листі піднімається суспільна проблема – ці діти не мали права на освіту. Хоча деякі судові справи з цього питання вирішили на користь позивачів, все ж багато дітей залишалися безправними [168]. Газета й надалі підтримувала єврейську общину, яка з кожним роком набувала все більшого впливу в регіоні. Яскраво цей процес можна простежити, порівнюючи підшивку за 1902 рік (ще під редакцією В. Гошкевича) й, наприклад, більш пізню, за 1910 рік. Часто темі єврейської общини присвячувалися цілі рубрики, наприклад, «Новини єврейського літературного товариства в Херсоні». Зокрема, перша стаття цієї рубрики (1910 р.) інформує про заснування товариства в Херсоні: «На днях було отримано із Петербургу послання про утворення в Херсоні окремого єврейського літературного товариства» [175]. Загалом, стає зрозуміло, що єврейська община мала великий вплив у містечковому суспільстві й будь-яким чином намагалася виокремити своїх серед чужих.

Однак для російської держави євреї завжди залишалися іноземним елементом, хоча їх і залучали до воєнної служби. Попри те, що значення єврейської общини в житті Херсона з кожним роком збільшувалося, місту не вдалося уникнути впливу антисемітських настроїв, що прокотилися імперією. Результатом стала хвиля єврейських погромів – руйнівна масова насильницька

акція спрямована проти єврейського населення, що в Херсоні тривала з 17 жовтня 1905 р. протягом трьох днів [200, с. 122 , 131].

Жовтневі номери газети «Юг» активно висвітлювали ці події, зокрема розвінчувалися надумані причини погромів («замучений забалкою хлопчик», «розірваний портрет імператора» і т.і.), але про суспільну кризу в імперії прямо не говорилось, погроми представлялися як «руйнівна стихія, що пронеслася над нашим тихим і мирним містом». Редакція активно закликала місцеву владу до розслідування й публікувала імена погромників. Кілька публікацій було присвячено трагічним подіям в Одесі, Овідіюполі та Олешках. Крім цього, на сторінках газети оприлюднено листи подяки з іменами людей, що допомагали рятувати херсонських євреїв та їх майно під час погромів [200, с. 131].

Але повертаючись до обговорення видавництва газети 1902 р., треба сказати, що в порівнянні з публікаціями 1898 р., все ж матеріали стали більш різкими щодо тогочасної влади.

Наприклад у номері за 27 січня 1902 р. невідомий «М-а.» у статті «Ще декілька слів про херсонську пожежну команду» критикує діяльність служби, наголошуючи, що деякі пожежники працюють без сумління та, як наслідок, правила відбору до пожежних команд мають бути допрацьовані [169]. 6 лютого 1902 р. опубліковано статтю «Боротьба за гегемонію». Автор «Б.Р.» повідомляє про проблеми пароплавного сполучення між Херсоном й містом Гола-Пристань: «...на пароплавах брудно й багато неполадок. На пристані відсутні хоча б якісь зручності», «влада не реагує на скарги, це є доказом, що закон сам по собі, а ми самі по собі» [170]. Треба зауважити, що в авторитарній імперії критикувати владу могли не всі видання. Газета «Юг» для населення Херсонщини стала першим приватним виданням, яке відкрито висвітлювало недоліки в роботі державних служб.

Окрім відкритої критики, на сторінках «Югу» можна було прочитати й сатиричні публікації про деяких чиновників, наприклад, розпорядження губернатора Клушина (херсонський губернатор з 4 серпня 1861 до 21 серпня 1868 р.): «По імеющімся у меня сведеніям Днепр предполагает вийті із берегов.

Приказиваю господіну поліцмейстеру не допустить его до онаго» або схоже «розпорядження» губернатора щодо пам'ятника Потьомкіна: «Приказиваю брандмайору Херсона вимить светлейшого князя Потьомкіна неприлично запачканого птицами» [190, с. 65].

У той же час у газеті багато уваги приділялося проблемам сільського господарства. Як наслідок, був розширений соціальний склад читацької аудиторії. «Юг» набув популярності не лише серед прогресивної інтелігенції регіону, а й серед освічених, заможних селян.

Критика самодержавства і боротьба за лібералізм обходилася В. Гошкевичу досить дорого. Він був під постійним негласним наглядом поліції [263, с. 69].

З початку 1905 р. Віктор Іванович ще більше зацікавився політичним життям регіону. У цей же час в газеті «Юг» все частіше зустрічається інформація про діяльність Конституційно-демократичної партії (кадетів). 27 жовтня 1905 р. на сторінках газети вийшла «Програма конституційно-демократичної партії», що структурно складалася з таких елементів: основні права громадян, державний устрій, місцеве самоуправління та автономія, суд, фінансова й законодавча політика, трудове законодавство та просвітницька діяльність [173]. Подібно до інших ліберальних партій кадети прагнули реформування імперського режиму й боролися за зміну форми державного правління на конституційну чи парламентську монархію. Крім цього, вони вимагали введення в Російській імперії загального виборчого права, свободи слова, друку, зборів, союзів тощо, та наполягали на суворому дотриманні громадських та політичних прав людини [293, с. 85].

Справжнім доказом членства В. Гошкевича в партії кадетів була стаття від 16 листопада 1905 р.: у газеті було представлено результати зборів регіонального представництва конституційно-демократичної партії, які відбулися 13 листопада. За пропозицією Є.І. Яковенка, промовою якого розпочалося засідання, головою було обрано Віктора Івановича Гошкевича [174]. Наприкінці засідання В.І. Гошкевича було обрано членом повітового комітету партії. На підтвердження того, що редакційна група газети на чолі з В. Гошкевичем не лише поширювала

ідеї партії, а й була каталізатором до створення представництва в регіоні, є звіт Г.К. Пачоського – представника тимчасового комітету, присвячений аналізу чисельності складу партії: «Партія в Херсонському повіті до моменту становлення звітності нараховувала більше 100 чоловік, із тих хто живе в Херсоні – 38 чоловік, головним чином земські службовці, землевласники та представники зі складу редакції «Юг» [174].

Висвітлення подій революції 1905 р. та відкрита критика окремих чиновників почали нервувати провладні органи. Наростання суспільних хвилювань на Півдні викликали необхідність введення цензури. У Центральному державному історичному архіві збережено листи начальника Херсонського військового гарнізону до воєнного цензора, підполковника Сагатовського. У листі за 29 січня 1905 р. (Додаток Ж.1) йдеться: «В №1974 місцевої газети «Юг» за 29 січня у розділі «Хроніка» представлено два листи херсонських солдат, що знаходяться у гущі воєнних дій. В листі взводного унтерофіцера опубліковано рапорт та скаргу на важкість військової служби» [54, арк. 19 зв]. Внаслідок пропуску заборонених публікацій у друк начальник гарнізону наказав допитати Гошкевича, й дізнатися імена солдат.

У своєму рапорті від 30 січня (Додаток Ж.2) Віктор Іванович повідомив лише, що лист унтерофіцера був написаний своєму земляку, не вказавши жодних імен авторів. А саму публікацію пояснив просто: «не маючи точних вказівок відносно того, що можна пропускати у друк, я вирішив цей лист пропустити» [54, арк. 20–20 зв]. У дописі Сагатовського до рапорту повідомляється, що В. Гошкевич погодився повідомити імена авторів листів, однак просить вказати, згідно з яким законом він зобов'язаний це зробити.

У наступних рапортах начальнику Херсонського військового гарнізону в цій справі (Додаток Ж.3) імена солдат не фігурують [54, арк. 21–23, 34 зв.–35]. Найімовірніше, законних причин вимагати від редактора подібну інформацію не знайшлося. Однак редакцію було оштрафовано, а публікацію газети призупинено з січня 1905 до 28 вересня 1906 р.

А 24 травня 1905 р., за рішенням губернатора Володимира Левашова, Віктора Гошкевича було звільнено з посади секретаря ХГСК. 30 травня на сторінках газети «Херсонські губернські відомості» було опубліковано новину про те, що «Титулярний радник Віктор Гошкевич відповідно до клопотання був звільнений у відставку» [154].

Революційні хвилювання на Півдні імперії наростали. 16 липня 1906 р. на квартиру В. Гошкевича, здійснили напад десять озброєних чоловіків, які захопили закриту владою редакцію «Юг», що знаходилася в тій же будівлі. Вони представились головному редактору як представники партії есерів, й закривши В. Гошкевича в одній із кімнат, надрукували 7 тис. екземплярів «Звернення народних представників до народу» [55, арк. 4 зв.–5 зв.].

За описом зовнішності нападників, що Віктор Гошкевич надав поліції, зловмисників досить швидко вдалося спіймати, одним із них виявився квартирант Віктора Івановича – студент Микола Фельдман [55, арк. 4–4 зв., 5–5 зв.]. Деталі справи представлено в «Таємному звіті прокурору Одеської судової палати» (Додаток Ж.4).

Можливо, допомога В. Гошкевича у справі «есерів» сприяла тому, що влада пішла на поступки головному редактору й дозволила відновити роботу редакції «Юг». Однак адміністративні покарання не зупинили публікацію на сторінках газети «заборонених тем». Після відновлення роботи було видано серію статей про переслідування інтелігенції: «У Херсоні продовжуються арешти інтелігентних осіб. За плітками, за останній час заарештовані учителі земських шкіл: Олейніков, Поляков, Жидкевич, Росинський, Бродецький, Арсен'єв, Арсен'єва, Беймарт і Харченко...» [300, с. 27]. Через пів року, за рішенням вже нового губернатора Михайла Малаєва, видавництво газети заборонили остаточно, а самого Гошкевича було вислано за межі Херсонської губернії. Родина мусила переселитися в невеликий будинок за річкою Дніпро й формально жити в Таврійській губернії. Та Віктор Іванович все ж продовжив їздити на роботу в створений ним музей. Цю «справу життя» в нього забрати не могли, адже в

науковій сфері за вченим стояла Академія наук та різні археологічні товариства Росії та Західної Європи [190, с. 63].

Останній номер газети під редакцією Гошкевича вийшов 25 лютого 1907 р. А вже через місяць «з молотка» було продано права на видання та все друкарське устаткування типографії «Юга» [300, с. 27]. Однак журналістику В. Гошкевич не покинув, й продовжив публікувати свої статті у різних місцевих виданнях під літературним псевдонімом «Голянец».

Аналіз статей газети дає яскравий опис громадської позиції головного редактора. З наростанням суспільно-політичної кризи в Російській імперії матеріали, представлені в газеті, стали більш радикальними відносно тогочасної влади. Багато уваги приділяється проблемам селянства, розвитку культури та історії. Аналіз статей «Юга» дає можливість прослідкувати вплив поглядів Володимира Антоновича на Віктора Гошкевича – а саме ідей просвітництва, народництва та любов головного редактора до української мови та культури. На шпальтах газети можна знайти публікації з історії України та літератури, зокрема, неодноразово друкувалися статті, присвячені творчості Тараса Шевченка («На Шевченкові дні» чи «Співець України Т. Шевченко» та інші).

Важливо зазначити, що деякі особисті записи в щоденниках і записниках Віктора Івановича, які збереглися в Херсонському краєзнавчому музеї, також зроблені українською мовою. Доказом цього твердження є й дослідницька діяльність вченого, а саме той факт, що одним із найбільших відділів Музею старожитностей був відділ Запорозької старовини. В. Кедровський у своїх нотатках згадує: «Гошкевич найбільше його любив, і коли починав розповідати про ту чи іншу пам'ятку, то яскраво поставала в уяві та доба, та слава козача, що не можна було перевести дихання. Він тоді ніби палав якимось дивним внутрішнім вогнем» [190, с. 62].

Володимир Кедровський зазначає, що Віктор Гошкевич вільно говорив українською мовою «співучим київським діалектом». Екскурсії у відділі Запорозької старовини Віктор Іванович проводив виключно українською мовою: «Він казав, що цей куток слави України, ці козачі речі вимагають, щоб тут

уживали лише тої мови, якої вживали їх власники» [190, с. 62]. Не порушував Гошкевич цього «ритуалу» навіть коли до музею приходили «поважні» гості. Охарактеризувати громадську позицію вченого до української мови може одна яскрава екскурсія 1911 р. для новопризначеного губернатора Херсонщини барона фон Греневіца. Кедровський, який був свідком цього дійства, розповідає, що Віктор Іванович провів стандартну екскурсію по музею «московською мовою», доки гості не дійшли до відділу Запорозької старовини: «Тут він відразу змінився:

- Тепер ми прийшли у відділ недавньої історії цього краю, – заговорив він по-українськи. – Речі, зібрані в цій кімнаті, належать до найбільш героїчного, блискучого періоду життя цього краю, коли на цих степах жило і боролось за свою віру й свободу з ворогами-напасниками запорозьке військо.

Губернатор перебив його сердитим тоном:

- Что за галімація?! На каком воляпюке ви гаваріте?
- Це не воляпюк, – спокійно відповів Гошкевич, – це мова народу, який заселяє край, що ним вашому превосходительству доручено управляти. Цю мову почувте ще не раз.

Ще добру годину довелося губернаторові вислухувати оту «галімацію», так що бідолаха аж упрів. Після того казали, що він хотів адміністративним порядком вислати Гошкевича з Херсонської губернії, але довідався, що Віктор Іванович уже висланий попереднім губернатором, формально живе в Таврійській губернії, за Дніпром, а до Херсону приїздить лише на працю» [190, с. 62–63].

Хоча Віктору Івановичу негласно заборонили займатися громадською діяльністю, він продовжив просвітницьку роботу, читаючи неофіційні лекції з історії України та проводячи археологічні екскурсії для херсонської молоді: «Отак без галасу, не шукаючи признання, працював Гошкевич для українського відродження, а відділ запорізької старовини в його музеї властиво був науковою інституцією, де він читав, правда не систематично, лекції з історії України» [190, с. 63].

В. Кедровський згадує, що під час екскурсій та лекцій Віктор Іванович любив декламувати українські пісні, вірші та козацькі думи. Наприклад, розповідаючи про Олешківську Січ, історик завжди згадував:

«Летів орел понад морем, та й став голосити:

Ой як тяжко козакові на чужині жити...».

«Це, – казав він, – співали козаки про Олешківську Січ, що тоді знаходилась на татарських землях» [190, с. 64].

Під час таких екскурсій Гошкевич дозволяв собі і саркастичні висловлювання щодо імперської влади. На екскурсії до запорізької фортеці «Олександрів Шанц» історик обов'язково заводив учнів у Свято-Катерининський собор, побудований за наказом імператриці Катерини II. У соборі він з іронічною посмішкою звертав увагу на кілька ікон «Великомучениці Катерини» – змальованої з самої імператриці та «Григорія Просвітителя» – змальованого з коханця імператриці князя Потьомкіна. Але найбільшою іронією було зображення «Пир у Кані Галелейській» де, окрім самої Катерини, були зображені князь Потьомкін, граф Орлов, Румянцев та інші фаворити імператриці: «Це, – казав Гошкевич, – доказ безбожності Катерини та її улюбленців» [190, с. 64].

З 1912 до 1914 рр., коли губернська земська управа влаштовувала загальноосвітні курси для вчителів губернії (близько 750 вчителів щороку), Гошкевич вечорами, без дозволу адміністрації, викладав курс історії України для усіх охочих: «Це були ядерні, надзвичайно мальовничі лекції, які захоплювали слухачів і викликали в них бажання основніше студіювати історію рідного краю» [190, с. 63].

Важливим у дослідженні громадсько-політичних поглядів Віктора Гошкевича є аналіз кола спілкування вченого. Українофільський рух у херсонському соціокультурному середовищі виник ще у 1880-х роках і мав переважно культурницьку спрямованість. Передусім його пов'язують з діяльністю «Херсонського гурток Русова» (О. Русов – херсонський фольклорист, статист та філолог). Найактивнішими учасниками організації були представники місцевої творчої інтелігенції: подружжя Олександра та Софії Русових, письменники

Теофан та Людмила (Дніпрова Чайка) Василевські, письменник Дмитро Маркович, поет Микола Чернявський, письменник Андрій Конощенко (Грабенко) та інші. Хоча гурток не був досить численним, в умовах заборони української мови ентузіастам вдалося підготувати і видати в 1886 р. український альманах «Степ» та «Збірник драматичних творів І. Карпенко-Карого». Зважаючи на тиск з боку херсонської влади, діяльність гуртка у 1889 р. була заборонена, а найактивніших його учасників вислано з губернії [233, с. 79]. Але все ж частина українофілів залишилися на Херсонщині й неофіційно об'єдналися в так звану місцеву Стару українську громаду. За свідченнями В. Кедровського, переїхавши до Херсона, Віктор Іванович долучився до діяльності цієї громади: «Віктор Гошкевич здається не пропустив ні одного українського свята, що відбувалися звичайно в замаскованій формі. Наприклад, херсонські українці святкували щороку день народження Т. Шевченка, виставляючи в той день в театрі Товариства Народної Тверезости українські п'єси» [190, с. 66]. Члени громади організовували подібні свята на честь різних українських письменників та громадських діячів.

Діяльність громади таємно підтримував друг і колега-археолог Віктора Гошкевича дворянин Георгій Скадовський. У 1882–1888 рр. Русові були частими гостями в маєтку Скадовського. О. Русов навіть працював у Білозерці секретарем під час проведення там щеплень худоби від сибірської виразки. Хоча Г.Л. Скадовського точно не можна назвати українофілом, але він однозначно був представником ліберального дворянства [232, с. 103]. У своїх спогадах Софія Русова так описала позицію Скадовських щодо діяльності гуртка українофілів: «Вони почали цікавитися цією справою, підтримувати її – дуже таємно, грошима, на земських зборах не виступати проти (і то вже було добре)» [193, с. 163].

Серед друзів Віктора Івановича була єврейська родина Баршаків. Про це у своїх мемуарах писав діаспорний історик та громадський діяч УНР Ілько Борщак (Ілля Баршак) [51, арк. 12–13]. Згадуючи свої шкільні роки, Баршак розповідав, що у старшому класі гімназії написав публікацію в газету «Юг», «редаговану

батьковим приятелем В. Гошкевичем». Стаття статистичного характеру була присвячена висвітленню негативної ролі німецької колонізації в історії Півдня, однак етнічний німець, губернатор М. Фон Гревеніц, розкритикував цю роботу, наказавши розшукати автора. Віктор Іванович не видав сина свого приятеля, натомість познайомив хлопця зі своїм товаришем, українофілом з Одеси відомим своїми антинімецькими публікаціями, С. Шелухіним. Крім цього, Баршак додає, що газету «Юг» закрили незабаром після інциденту з його статтею [254, с. 144 – 145]. Однак ці спомини створюють певні логічні суперечності, адже губернатор М. фон Гревеніц був призначений на посаду в 1911 р., газета «Юг» у цей період якраз поновила свою роботу, однак виходила вже без участі Віктора Гошкевича.

Крім цього, дослідник біографії Ілька Борцака Я. Дашкевич не знайшов вказаної статті у підшивці газети в цей період, припускаючи, що шукати треба в більш ранніх публікаціях [201, с. 463]. А історик Вадим Ададуrow пов'язує це з умисним створенням «міфу особистості Баршака», який приписував собі неіснуючу статтю [254, с. 149 – 150]. Пори це, важливим для нашого дослідження було не підтвердження чи спростування міфу Баршака, а той факт, що Віктор Гошкевич у споминах свого сучасника постає не просто як порядна та інтелігентна людина, але й «чудовий український патріот».

Після початку розгортання на теренах України революційних подій Віктор Іванович остаточно припинив активну громадську діяльність, зосередившись на збереженні музею. У своїй біографії Ірина Фабриціус, прийомна дочка Віктора Гошкевича, згадує, що з 1920 р. у Віктора Івановича виявлені гострі симптоми загального склерозу [22, арк. 3]. Хоча з приходом радянської влади вчений зайняв позицію «аполітичності», як він сам зазначив у своїй анкеті в 1922 році [14, арк. 2], його ставлення до нової влади було очевидно негативним, адже під репресії потрапили двоє його дітей – прийомний син Федір та донька Катерина. У особовій справі Віктора Івановича, як керівника музею, що зберігається в Херсонському обласному архіві, також зазначається, що він «займає аполітичну позицію» [14, арк. 2]. В умовах тиску більшовицьких ідей Віктор Іванович не

написав про свою підтримку комуністичної політики, що підтверджує його негативне ставлення до жовтневого перевороту.

Голодні 1921–1923 рр. були, напевно, найскладнішими в житті вченого. Як вже говорилося вище, становище південної інтелігенції в порівнянні з іншими районами було одним із найгірших. За даними ВУЦВК, тут голодувала майже половина населення [277, с. 67].

У 1922 р. Гошкевич почав листуватися із Всеукраїнським комітетом сприяння вченим (ВУКСВ). У одній з телеграм від нього вимагалось швидко надіслати імена працівників культури та освіти, що найбільше потребують допомоги. У відповіді від 24 квітня 1922 р. В.І. Гошкевич повідомляв: «В Херсоні залишилось близько 60% працівників науки, що жили тут до цього часу. Мало хто знайшов кошти вчасно бігти звідси, інші померли та поступово помирають. Важко було б в короткий термін перевірити наявну в мене інформацію про стан тих, хто залишився в живих; тому пропоную список з 20 чоловік і їх сімей, що терміново потребують допомоги. Зобов'язуюсь якнайшвидше повідомити прізвища тих, хто був пропущений у списку. Всі, перераховані, є викладачами середніх закладів освіти» [49, арк. 21]. Далі в листі Віктора Івановича представлено список освітян, загальний стан яких вчений описує у останньому абзаці: «...зникло або продано все майно і продавати більше нічого. Харчуються малополживними харчами або кормом для худоби (макуха, лушпайки т.і.). Багато хто опух, важко ходить від виснаження. У декого цинга та інші важкі хвороби, викликані або загострені голодом. Багато старих і немічних, а у інших – маленькі діти, які потребують особливо піклування. Але є й сильні духом, ті хто борються з усіма жахами буденності і безкоштовно проводять наукову діяльність. Лише 2 із 20 перелічених отримують академпайок, інші з різних причин позбавлені навіть цього мінімуму і приречені на страждання від голоду» [49, арк. 22 зв.].

У фонді ВУКСВ м. Херсон, що зберігається в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України зберігається кілька подібних списків, надісланих В. Гошкевичем [49, арк. 21–24 зв., 29–32].

У цих листах є й інформація про голодування в родині вченого. Однак найбільш чітко свою позицію щодо голоду В. Гошкевич висловив у листі від 21 лютого 1922 р. до наукового відділу Головмузею, Народного комісаріату освіти (Додаток М.1). На майже 20-ти рукописних сторінках Віктор Іванович дуже детально описав новій владі історію заснування музею та результати його діяльності за 22 роки. Крім своїх наукових здобутків вчений акцентував увагу на мережі міжнародних наукових комунікацій херсонського музею, пояснюючи значимість установи для наукової спільноти [49, арк. 18–18 зв]. Кінцівку листа вчений виділив окремим пунктом, в якому вимушено попросив допомоги, хоча б у вигляді харчового пайка: «Зважаючи на викладене науковому відділу, змушений звернутися до нього за допомогою. Мій вік та стан здоров'я і рід занять виключають можливість стороннього заробітку. Мікроскопічна платня при колосально зростаючих цінах на все видається із запізненням на півроку (вчора я отримав 56 тис. крб за серпень минулого року). Харчові пайки видавалися неакуратно і не в повному обсязі в минулому урожайному році; а у цьому «голодному» році вимога законного пайка зустрічає іронічні відмови місцевої «влади». За січень мені, на трьох їдців, було видано 4,5 фунти хліба й попередили, що більш нічого не дадуть [...] Мої колеги, що також отримують академпайок, одні вже залишили Херсон, інші на днях виїздять, кидаючи своє жалюгідне господарство [...] Для мене виїхати неможливо: я не можу кинути напризволяще і розграбування музей, зібраний кропіткою працею впродовж всього життя. І все ж я сумніваюсь між перспективою продовжити культурну роботу в інших кращих умовах та необхідністю охороняти своє дітище, піддаючи себе, хвору дочку і малолітню онуку голодному ризику. Єдиним виходом з мого важкого становища є термінова матеріальна підтримка в розмірі, що забезпечить мене і мою сім'ю від голоду, холоду і гострої скрути...» [49, арк. 19–19 зв]. Найімовірніше саме після цього листа нова влада негласно обрала В. Гошкевича «комунікатором» між херсонськими освітянами та ВУКСВ.

Зважаючи на зв'язки і повагу до В. Гошкевича не лише у Південному регіоні, а й поза його межами та внесок вченого у розвиток археології і

краєзнавства, радянська влада пішла на поступки, нагородивши його в 1922 р. званням Героя Праці. Протягом наступних сімдесяти років із Віктора Івановича намагалися зробити саме цього «Героя Праці» радянської влади, яку він ніколи не підтримував.

Допомогу вченому виділили лише після листа уповноваженого ВУКСВ в Херсоні Мирненка до центрального керівництва комітету: «У 1922 р. місцева рада профспілок нагородила Віктора Гошкевича орденом героя праці... Зараз йому потрібне лікування, відпочинок, та нагляд. Мною видана одноразова допомога 30 крб, але цього замало. Прошу надіслати 100 крб, та збільшити щомісячну допомогу на 100% (зараз Гошкевич отримує 20 крб), щоб дати можливість йому відпочити на Голопристанському курорті» [277, с. 69].

Матеріальну допомогу Віктору Івановичу виділили лише через кілька місяців – 22 травня 1922 р.: 9,5 пуди муки та 1,5 пуда сала [49, арк. 40]. Загалом учений та його родина голодували майже рік.

Довге голодування погіршило стан здоров'я вченого. Символічним був той факт, що з 1924 р. в експозиції музею з'явилися нові експонати, що віддзеркалили перші роки утвердження радянської влади в регіоні – зразки сурогатів з періоду голодомору 1921–1923 рр. [111].

У вересні 1925 р. «Герой Праці» В.І. Гошкевич вийшов на пенсію. За офіційною версією, його рішення було добровільним, але в листі завідувача київського музею Ханенків Миколи Макаренка до археолога та професора Іркутського університету Б.Е. Петрі перший писав про розгортання в Україні кампанії репресій проти відомих вчених, серед яких є й ім'я Віктора Гошкевича. За його свідченнями, вченого звільнили з посади безглуздо, звинувативши в «приховуванні майна буржуазії». За таким же звинуваченням були звільнені й директори Чернігівського (В.А. Шугаєвський) та Одеського (С. Дложевський) музеїв. А щодо друга Віктора Гошкевича – Дмитра Яворницького, який очолював Катеринославський музей, було відкрито судову справу та встановлено таємний нагляд, хоча від керівництва музею його усунули лише 1933 р. [294, с. 376].

Зважаючи на ситуацію, Віктор Іванович написав листа до голови Центрального бюро секції наукових працівників УСРР Дмитра Багалія (1857–1932 рр.), в якому попросив керівництво музеєм передати Ірині Фабриціус [17]. Дмитро Іванович врахував прохання вченого і в 1925 р. директоркою Херсонського історично-археологічного музею офіційно стала його прийомна донька – Ірина Фабриціус. З приходом радянської влади вона, як і батько, зайняла позицію аполітичності. Але це не врятувало її від репресій, адже Ірина Василівна залишалася «антирадянським елементом». Тому, щоб уберегти свою доньку в майбутньому від переслідувань з боку радянської влади за її походження Фабриціус просить Віктора Гошкевича удочерити 11-річну Катерину Іванівну Кономопуло, яка з цього часу офіційно носитиме ім'я Катерини Вікторівни Гошкевич (повний збіг імені з рідною донькою В.І. Гошкевича спричинив деяку плутанину при вивченні документів) [290, с. 70].

Незважаючи на свою «аполітичність», учений досить критично сприймав політику більшовиків у галузі культури в цілому і ленінський план монументальної пропаганди зокрема. Так, його підпис стоїть першим серед тринадцяти представників херсонської і санкт-петербурзької інтелігенції, які підписали протест проти знесення у Херсоні пам'ятника Г. Потьомкіну роботи І.П. Матросова. Та все ж пам'ятник було знесено, і замість нього поставили «гіпсового К. Маркса». А скульптуру Потьомкіна в роки Другої світової війни війни вивезли до Німеччини [263, с. 77].

В.І. Гошкевич був типовим представником тієї категорії дореволюційної наукової інтелігенції, яка й за радянської влади прагнула служити науці та культурі, пристосувавшись до умов більшовицького режиму та вбачаючи в цій справі свій громадянський обов'язок [263, с. 77–78]. Пішов із життя Віктор Іванович 2 березня 1928 р. До річниці смерті вченого вийшов останній випуск «Летописи» музею. Археологічна секція Одеської комісії краєзнавства влаштувала на честь вченого траурне засідання. На ньому було заслухано доповідь голови секції й комісії С. Дложевського «В.І. Гошкевич як краєзнавець, археолог та громадський діяч» [263, с. 81].

Незважаючи на наукові здобутки вченого та його внесок у розвиток регіону, вже через три роки після його смерті в «Наддніпрянській правді» було опубліковано статтю «Класові вороги в археологічному музеї», де відзначалося: «Херсонський державний історико-археологічний музей, через засміченість його штату, за 13 років пролетарської диктатури не тільки не прилучився до завдань соціалістичного будівництва, а навпаки – замкнувся в собі від пролетарської суспільності, а в деяких галузях навіть свідомо шкодив. У період громадянської війни музей був центром сховища майна поміщиків та білогвардійців, що повтікали за кордон...», «тому президія РСІ (Робітничо-Селянська Інспекція) визнала за потрібне оздоровити стан музею та негайно застосувати організаційні заходи до адміністрації музею» [304, с. 90]. «Оздоровити стан музею» вирішили, звільнивши з посади директора музею – Ірину Василівну Фабриціус. Ця стаття яскраво описує реальне ставлення партійної влади до вченого. «Штучне більшовицьке геройство», приписане йому «будівниками соціалізму», було вимушеним кроком. Через повагу до Віктора Гошкевича простих селян та інтелігенції, новоспечена влада намагалася вплинути на утвердження «пролетарської диктатури» на Півдні України.

Таким чином, можна виділити кілька основних аспектів громадсько-політичної позиції В.І. Гошкевича, а саме:

- Учений однозначно прагнув до лібералізації та демократизації суспільства Російської імперії.
- Під впливом В. Антоновича він захопився ідеєю визнання української мови та дослідження культурної спадщини народу.
- Створена ним газета «Юг» стала регіональним рупором передових суспільних сил і транслятором прогресивних ідей, викривачем зловживань місцевої влади, багато у чому сприяла економічному і культурному розвитку краю, гармонізації міжетнічних відносин тощо.
- З 1905 р. Віктор Іванович підтримував ідею створення на Півдні України регіонального відділення Конституційно-демократичної партії. Цей аспект його діяльності неоднозначний і має дві можливі причини такого

позиціонування. Перша – він погоджувався з ідеєю перетворення Російської імперії на конституційну монархію з двопалатним парламентом, обраним за демократичною виборчою системою. Але це дещо не відповідає його українофільським настроям. Інша причина – можливо, вчений, як і багато інших представників української інтелігенції, вступив до лав партії, не маючи можливості відкрито говорити про свої політичні погляди, тому специфіка діяльності КДП в Україні мала яскравий національний характер.

- У роки громадянської війни вчений, в силу віку, вже не займався активною громадсько-політичною діяльністю, але однозначно можна сказати, що він не підтримав приход більшшовиків до влади.

- З приходом «пролетарської диктатури» єдине, на чому Віктор Іванович зосередив свою увагу, було збереження музею та історичної спадщини, яку намагалася «викорінити» нова влада.

Отже, протягом усього життя В.І. Гошкевич займав активну громадянську позицію, поширював ідеї лібералізму й освіченості серед селян та інтелігенції Південної України.

4.1.3. Віктор Гошкевич: археолог, історик, музеєзнавець (Херсонський етап)

Віктор Іванович є одним із визначних учених з роду Гошкевичів, організатором наукових досліджень і наукових інституцій на Півдні України. Його наукова діяльність на Херсонщині стала логічним продовженням розпочатої в Києві наукової роботи.

З 1890 р., із переїздом до Херсона, у науковому житті тридцятирічного вченого почався новий етап. Умовно його наукову діяльність у цей період можна розділити на два напрями: музейна робота та археологічні дослідження. Першим Віктор Іванович почав займатися вже за кілька місяців після переїзду до нового міста, запустивши процес створення музею. Історія заснування першої колекції херсонського музею стала майже легендарною.

Головою Херсонського губернського статистичного комітету, в якому секретарем працював Віктор Іванович, був губернатор Сергій Вільгельмович Оліва (1844–1909). У одному з листів В. Петрову від 19 квітня 1891 р. Віктор Іванович характеризує керівника писав, що «новий херсонський губернатор людина «не книжна» доручив написати мені [...] рукописний звіт для государя» [19, арк. 1]. Із контексту листа зрозуміло, що звіт частково був присвячений дослідженню діяльності в губернії релігійного (протистанського) руху «штундизму» («Stunde») або «друзів Божих»): «Довелося мені, між іншим, зачепити серйозне для губернії питання штунди. Матеріали я вже зібрав і опрацював» [19, арк. 1]. Штундизм в ХІХ ст. був досить поширеним явищем на Півдні Російської імперії, що розповсюджувався внаслідок впливу німецьких колоністів на місцеве населення. У листі до М. Петрова В. Гошкевич просить, за можливості, вислати йому книги про історичний зв'язок між німцями та місцевою штундою [19, арк. 1 зв.].

Виконуючи подібні доручення губернатора, зокрема займаючись пошуком матеріалів, на даху канцелярії Гошкевич випадково знайшов розбиту античну амфору з тавром майстра. Пізніше вчений з'ясував, що такий «мотлох» вже багато років надсилали на розсуд губернського керівництва, яке наказувало нести його на дах. З цього часу Віктор Гошкевич почав збирати власну колекцію, яку з 1893 р. офіційно назвав «Археологічним музеєм Херсонського губернського статистичного комітету», в якому нараховувалася одна тисяча предметів. Експонати зберігалися в будинку вченого у спеціально придбаній для цього скрині. Історію створення музею Гошкевич описав в одній зі своїх публікацій у газеті «Юг» (1905), яку через обвинувачувальні закиди недоброзичливців символічно назвав «Мотлох» [76].

Певний час музейна справа, як і археологія, була для вченого просто захопленням, яке він вимушений був поєднувати з роботою статиста. 11 лютого 1895 р. губернатор Михайло Вєсьолкін (1842–1897) призначив Гошкевича старшим чиновником з особливих доручень при херсонському губернаторі, зберігаючи за ним посаду секретаря статистичного комітету. Посада чиновника з

особливих доручень була достатньо престижною й передбачала звітність особисто губернатору. Історик А. Костенко дуже влучно описує соціальне значення зайнятої Гошкевичем посади цитатою М. Гоголя з повісті «Невський проспект»: «тих, кого прихильна доля обдарувала благословенною посадою чиновника з особливих доручень» [289, с. 141].

Чисельну перевагу в експозиції археологічного музею Гошкевича займали знахідки з археологічних розвідок та розкопок вченого. Переїхавши в південний регіон, Віктор Іванович одразу почав активно проводити археологічні розвідки, називаючи їх «екскурсіями по піскам лівого берегу Дніпра» [76]. Першого відкритого листа (№540) на проведення археологічної експедиції в міста Олешки та Гола Пристань Таврійської губернії Віктор Іванович отримав у 1892 р., однак із невизначених причин розкопки не були проведені [239, с. 39]. Тому перша експедиція під керівництвом Гошкевича відбулася в 1893 р. (відкритий лист № 699) у с. Димівка. У фонді Імператорської Археологічної Комісії Рукописного відділу наукового архіву Інституту історії матеріальної культури РАН зберігаються результати проведених робіт: щоденник Віктора Гошкевича №1, малюнки та фото знахідок [30]. На проведення цих розкопок археологічною комісією було виділено 100 карбованців. Археолог дослідив 17 курганів епохи бронзи. Основним науковим результатом роботи стало вивчення способів поховання, найімовірніше, кіммерійців. Зі щоденника вченого № 1 відомо, що в результаті розкопок було знайдено кілька кременних наконечників, глиняний посуд, мідне шило та вісім людських кісток [75, с. 107–108].

Із матеріалів, представлених у фонді Імператорської Археологічної Комісії, відомо, що протягом 1895–1896 рр. Віктору Гошкевичу було видано два відкриті листи на проведення розкопок. Перший № 551 було видано за дорученням, у зв'язку з виявленням підземної міни біля селища Ново-Петрівка [239, с. 49]. А другий відкритий лист № 1079 було видано на проведення розкопок у 1895–1896 рр. пам'ятників Херсонської та Таврійської губернії. На організацію роботи за два роки Віктору Івановичу було виділено 330 крб. [239].

У результаті експедиції 1895 р. у Херсонському повіті було досліджено п'ять курганів епохи бронзи: три поблизу села Архангельське і два біля маєтку М.І. Блажкова в селі Кам'янка [75, с. 107–108].

Курган біля села Архангельське (на р. Інгулець) був відомий серед місцевих жителів як «Бузиняна могила», його оточували три менші кургани. До найбільшого кургану вів підземний хід, що свідчило про розграбування могили скарбощукачами. У результаті досліджень було знайдено кістяки людей, деякі небіжчики були в «сидячому положенні», та чимала кількість залишків захоронених тварин. Речових пам'яток, крім кількох невеликих глечиків, майже не було [75, с. 109].

У результаті розкопок у маєтку Миколи Івановича Блажкова (1859–1919) учений знайшов поховання двох людей. Матеріали були передані поміщиком до археологічного музею для вивчення [75, с. 86]. Відносини між археологом Гошкевичем та Блажковим, який з 1909 до 1917 рр. займав посаду Херсонського міського голови, були дружніми протягом усього життя. Цікаво, що Блажков, як і Гошкевич, був виключений із Київського університету після студентських заворушень 1884 р. Не виключено, що вони були знайомі ще до переїзду Гошкевича до Херсона. Пізніше Блажков відіграє вирішальне значення у козакознавчій діяльності Віктора Івановича, адж саме на території його маєтку була розташована частина колишньої Кам'янської Січі.

В. Гошкевич досить часто здійснював розкопки на приватних землях херсонських поміщиків. Адже результати цих досліджень вчений міг не відсилати до імператорської археологічної комісії, а з дозволу власника залишати в музеї. Зокрема, у 1899 р. Віктор Гошкевич дослідив три кургани на території маєтку Петра Миколайовича Трубецького, біля села Козацьке. [75, с. 87]. А в 1902 р. М. Висоцький в маєтку свого батька Любомирській волості під керівництвом В. Гошкевича дослідив десять курганів [75, с. 88]. Частину знахідок із цих розкопок було передано до археологічного музею.

У 1896 р. В. Гошкевич розкопав чотири кургани в Херсоні, три з яких було розграбовано. Один, що знаходився між маєтками Гусакових та Чернобаєвих,

вдалося дослідити (поблизу сучасної села Чернобаївка). Незважаючи на розграбування, в одному з курганів учений знайшов унікальну пам'ятку.

В березні 1896 р. до Гошкевича випадково потрапила бронзова статуетка з одного з розграбованих курганів, принесена до музею Едуардом Шульцом для ідентифікації. Пересіявши землю, викинуту біля кургану шукачами скарбів, учений знайшов залишки кістяків, залізні і бронзові стріли, уламки двох глиняних посудин і уламки бронзового дзеркала. Після дослідження вченому вдалося визначити призначення статуетки, яка була руків'ям цього дзеркала. Сучасна наука відносить цей витвір до іонійської мистецької школи. Вчений так описує її вигляд: «Статуетка – найкраща з усіх знахідок, зображає богиню Кибелу (*авт. – давньогрецьку*) в хітоні (*авт. – давньогрецька сукня*) і короткому плащі; лівою рукою вона підтримує свій хітон, а в правій тримає птицю з людським обличчям. На голові у неї леви, що вбивають бика, по плечах б'ються двоє чотириногих» (Додаток К.1.) [75, с. 44]. Статуетку та інші знахідки Віктор Іванович надіслав до Ермітажу для вивчення.

Того ж року доглядачем земської лікарні І.Я. Стемповським під керівництвом Гошкевича було проведено розкопки в Тираспольському повіті [75, с. 86].

Результатом тринадцятирічних археологічних розвідок та курганних розкопок стала книга Віктора Івановича «Клады и древности Херсонской губернии» [75], видана в 1903 р. Праця складається з трьох розділів: «Скарби», «Старожитності» та «Додатки». Мета написання книги, як визначив сам автор – врегулювання археологічної справи в губернії, найбільшою проблемою якої було поширене тут розкрадання пам'яток культури: «У пошуках скарбів зіпсовані тисячі курганів, а замість бажаних грошей шукачі скарбів знаходять не потрібні їм речі і безжально знищують ці наукові коштовності» [75].

У першому розділі вчений фактично роз'яснює чорнокопачам та археологам-аматорам законодавство щодо проведення археологічних експедицій та результати своїх пошукових «екскурсій», тобто ймовірно розташування на території Херсонської губернії «скарбів» (курганів, грецьких поселень тощо). При

цьому вчений постійно намагається пояснити читачам, що кургани – це могили, а не скарбниці: «камені, зотлілі кістки і дерево, вугілля, попіл, горщики, черепки, поїдені іржею залізо і мідь, ось що зазвичай знаходили хижачи, які шукали в курганах грошей»[75, с. 67]. У розділі також представлено класифікацію і опис монет, які жителі губернії можуть знайти неподалік своїх населених пунктів.

У другому розділі, що має назву «Старожитності», представлено перелік проведених на території губернії офіційних експедицій та основні правила проведення законних розкопок. Крім цього, міститься інформація про життя та побут іраномовних племен кіммерійців, що населяли територію Північного Причорномор'я у VIII – VII ст. до н.е.

Третя частина, «Додатки», містила іменні покажчики та двадцять сторінок з ілюстраціями. Здійснивши аналіз праці В. Гошкевича, можна зробити висновок, що вона має просвітницький характер і написана достатньо простою мовою для широкого загалу. А метою її написання було пояснення місцевому населенню особливостей проведення археологічної роботи та цінності знайденого «мотлоху» саме в тому порядку, в якому його залишили наші пращури. Підтвердженням просвітницької місії книги Віктора Івановича був і той факт, що перша частина книги «Клады и древности Херсонской губернии» була безкоштовним подарунком кожному підписнику газети «Юг» за 1902 р.: «Закінчено друк першої частини книги «Скарби та старожитності Херсонської губернії» – безкоштовна премія підписникам «Юга» за 1902 р. Книга буде надіслана до 25 квітня» [158, с. 115].

Другу частину В. Гошкевич дарував вже підписникам за 1903 р.: «Відкрита підписка на газету «Юг» на 1903 рік... Підписники, які внесли повністю підписні гроші за 1903 рік, отримають безкоштовно другу частину книги «Скарби та старожитності» Херсонської губернії» [158, с. 108]. Цікавий факт, що повідомлення про ці два подарунки містилося на сторінках майже кожного номеру газети протягом року і спочатку назва книги була «Древности и клады Херсонской губернии», наприклад: «Бажаючи стати підписниками «Юга», можуть підписатися з 1 травня у розстрочку. При внесенні усіх грошей, вони також

отримають безкоштовну премію – ілюстроване видання «Старожитності та скарби Херсонської губернії» [171]. Так в номерах, що виходили після 3 листопада 1902 р. (з №1338), вчений змінив назву на «Клады и древности Херсонской губернии». Можливо, ця зміна мала б зацікавити більшу частину саме «скарбошукачів», «просвітити» яких і планував В. Гошкевич.

У 1896 р. В. Гошкевича було обрано діловодом під час перепису населення Херсонської губернії 1896 р., результатом чого стала публікація книги «Список населенных мест Херсонской губернии: статистические данные о каждом поселении» [250].

1897 р. В. Гошкевича підвищили «з губерньського до чину колезького секретаря», за вислугою років [153]. Після цього майже рік вчений був завантажений чиновницькими турботами: розслідував справу розкольників у Тирасполі, сприяв представникам «менонітського братства» отримати дозвіл на спорудження в селищі Тіге (сучасне с. Орлове) молитовного будинку. А з жовтня 1897 р. В. Гошкевич на громадських засадах проводив вже міський перепис Херсонської міської переписної комісії. За активну громадську діяльність 6 грудня 1897 р. Віктора Івановича було нагороджено орденом святого Станіслава III ступеня [279, с. 144].

З 1898 р. чиновницька робота Віктора Гошкевича відійшла на другий план. Будучи поважним членом громади, вчений зміг дозволити собі більше часу приділяти своїм захопленням. Із розширенням археологічної діяльності Віктора Івановича зростала й кількість музейних експонатів. З роками Археологічний музей перетворився з особистої колекції археолога в солідну музейну. Сприяло цьому й визнання музею громадою міста. Зокрема старожитності, знайдені в межах губернії, надіслані на «розгляд губернатору», передавали на зберігання Віктору Гошкевичу. Яскравим прикладом є історія надходження до музею унікальної пам'ятки античного мистецтва V ст. до н. е. – надгробної «стели Леокса», яку описав у публікації «Мраморная стела Херсонского музея из Ольвии» археолог, дослідник Ольвії та сучасник Гошкевича Б.В. Фармаковский. За його свідченнями, у травні 1895 р. селянин із села Парутине, що знаходиться

неподалік Ольвії (сучасний Очаківський район Миколаївської області), Макар Мельник викопав на місці ольвійського некрополя із землі мармурову плиту, у якій не знайшов практичної користі, тому продав її крамареві Нісонові Лівшицю, в якого знахідку вилучив пристав і передав на розсуд губернатора. Археологічна комісія, розпорядилася «передати уламок до херсонського Археологічного музею» [151, с. 82–83]. Зараз «стела Леокса» є «перлиною» лапідарію Херсонського музею.

Колекцію музею поповнювали й дарунки від місцевих жителів та колекціонерів. У газеті «Юг» є сотні коротких публікацій про такі пожертви. Наприклад: «Протоієрей забалківської церкви о. Олексій Чернявський передав в Херсонський археологічний музей 35 мідних монет, 10 з них ольвійські» або «В херсонський археологічний музей від вчителя В. Половенко потрапили три монети – дві мідні і одна срібна [158, с. 39]. Більшість таких повідомлень стосуються передачі до музею дрібних речей або монет.

Вагомий внесок у збагачення музейної колекції зробив друг та однодумець Віктора Гошкевича місцевий поміщик та археолог Георгій Львович Скадовський (1847–1919). На думку дослідниці роду Скадовських І. Чорноіваненко, археологічні практики Георгія Львовича були, в певній мірі, даниною інтелектуальній моді, поширеній у цей період у дворянському середовищі [232, с. 157–158]. Але, попри те, що Скадовський був аматором, він здійснив неоціненний внесок у розвиток Південноукраїнської археології.

Крім результатів археологічних експедицій Г. Скадовського, про які мова піде пізніше, у Херсонському музеї зберігаються чимало експонатів із його особистої колекції. У газеті «Юг» є багато вдячних статей херсонському поміщику за передачу різних старожитностей, наприклад «восьми частин великої ікони, написаної на полотні, де змальовані «Страсті Христові... що належала свого часу будівникові Херсона Івану Ганнібалу», [125] або «колчана, знайденого ним при розкритті однієї з могил його маєтку ... із березової кори» [166].

У 1898 р. Віктор Іванович зрозумів, що його музей вже фізично не вміщують приміщення його будинку та статистичного комітету. Тому погодився

на пропозицію Георгія Скадовського (предводителя місцевого дворянства) перемістити колекцію музею до приміщення новозбудованої міської бібліотеки. Під час будівництва бібліотеки було заплановано облаштувати три кімнати приміщення з вогнетривкою підлогою та залізними дверима для музею імені князя Потьомкіна. Але, не маючи значної кількості експонатів, дирекція бібліотеки вирішила віддати приміщення для розміщення колекції Гошкевича. Шафи та вітрини для музею було придбано за рахунок міського управління [279, с. 144].

У день відкриття експозиції Губернського археологічного музею 31 травня 1898 р. В. Гошкевич у своїй промові розповів історію зібраної ним колекції: «Результати перевищили всі очікування. Тут виявилися сукупність пам'яток кам'яного віку, скіфської епохи, часів переселення народів та різних пізніших кочівників... в мене не вистачало можливості керувати ними, а в приміщенні ХГСК не вистачало місця зберігання належним чином усіх зібраних в музеї пам'яток старовини... Віддаючи музей вченій архівній комісії, я тільки можу від усієї душі побажати йому подальшого розквіту та розвитку». [162]. Для управління музеєм була створена Херсонська губернська вчена архівна комісія (ХГВАК), якою протягом 1898–1911 рр. керував Г.Л. Скадовський [232, с. 167]. А зберігачем музею на громадських засадах став В. Гошкевич. Режим роботи музею публікувався в номерах газети «Юг», найчастіше експозиція була відкрита в неділю з 12:00 до 14:00. Вхід для відвідувачів був безкоштовний.

Голова ХГВАК Г. Скадовський, як і В. Гошкевич, постійно поповнював колекцію музею старожитностями зі своїх археологічних розкопок. Частина експозиції й сьогодні займають знахідки з численних експедицій, проведених у селі Білозерка, на території маєтку родини Скадовських. До речі, кілька разів до цих розкопок приєднувався й відомий археолог, етнограф та історик Дмитро Яворницький (1855–1940) [29, арк. 39–40], контакти з яким підтримував і В. Гошкевич. Найімовірніше, саме Скадовському вчений завдячує цьому знайомству.

Перша офіційна очна зустріч В. Гошкевича та Д. Яворницького відбулася в грудні 1898 р. під час його візиту до Херсона: «Вчора Херсонський археологічний музей відвідав професор московського університету Д. Яворницький. Дуже уважно він переглядав усі колекції й не міг приховати свого захвату від розмаїття місцевих старожитностей, зібраних за суворою системою», – пише «Юг» [164]. Але є ймовірність того, що Д. Яворницький та В. Гошкевич познайомилися роком раніше, коли Дмитро Іванович проводив розкопки курганів епохи бронзи на Херсонщині, а за кілька місяців до того Віктор Іванович очолював експедицію приблизно в тій самій місцевості. Результати цих розкопок описані в праці Віктора Гошкевича «Клады и древности Херсонской губернии» [75, с. 86–87].

З епістольних джерел відомо, що однією зустріччю спілкування вчених не завершилося. Після того, як у 1902 р. Д. Яворницький став директором Катеринославського історико-археологічного музею, час від часу він ділився думками з херсонським вченим щодо організації роботи музею. У телеграмі від 27 вересня 1911 р., в якій Яворницький вітав Гошкевича з переїздом музею в окрему будівлю, вчений писав: «Музей – це минуле, його історія, це душа, це – серце наших предків, а для нас – просторий храм, куди ми повинні входити з благоговінням, а виходити з глибокою повагою і палкою любов'ю до всього того, чим жили наші батьки, діди і прадіди й чому повинні наслідувати і навчатися усі ми і майбутні за нами покоління, поки стоїть земля і світить сонце [...] жалкую, що після важкого лікування в Саках я не можу прийняти особисто участь у вашому святкуванні, але душою, думками і серцем я з вами й весь ваш, незмінно люблячий і поважаючий вас Д. Яворницький» [189, с. 47]. На сьогодні в архівних фондах знайдено лише два листи цієї переписки за 1903 і 1911 рр., однак вони логічно між собою не пов'язані, тому очевидно, що інші листи просто було втрачено [189, с. 47, 430].

Другий візит Яворницького до херсонського музею відбувся 28 вересня 1915 р. З матеріалів місцевої преси відомо, що вчений був вражений значним зростанням Археологічного музею у порівнянні з попереднім його візитом [145]. У Херсоні Д. Яворницький понад десять днів працював із матеріалами з розкопок

Віктора Івановича на Кам'янській Січі та 8 жовтня поїхав назад до Катеринослава [146].

Наприкінці XIX ст. Віктор Гошкевич запропонував Г. Скадовському змінити місце проведення розкопок, і наполягав на дослідженні острова Березань. Влітку 1900 р. Георгій Львович за власний рахунок розпочав розкопки некрополя, що знаходився в північно-західній частині острова. [273, с. 214]. Результати експедиції перевищили усі очікування. Серед знахідок були унікальні речі: мідні монети та кераміка, зокрема «жовті мілетські вази, вази афінських майстрів часів розквіту античного мистецтва». Перлиною колекції стала «Чаша Тлеса», що була першою знайденою роботою відомого майстра Тлеса на території Північного Причорномор'я [155]. Усі знахідки Г. Скадовський передав до археологічного музею. З матеріалів місцевої хроніки газети «Юг» відомо, що в лютому–березні 1901 р. відбулося врочисте відкриття музейної експозиції Березанської колекції, яка здобула поширення серед громадськості [122]. Однак у 1904 р. Імператорська археологічна комісія почала вимагати переправлення Березанської колекції на збереження в Ермітаж. Прагнучи залишити колекцію в Херсоні, Скадовський пропонував відправити до Ермітажу знахідки з майбутніх розкопок професора Е. Штерна. Але комісія відмовила археологу: «Невідомо які успіхи матиме експедиція Штерна і які знахідки буде виявлено, тому Ермітаж вирішив зберігати поки речі, надіслані для Височайшого огляду в приміщенні Ермітажу, а після провести відбір, і все, що стане непотрібним, відправити назад в Херсонський музей» [232, с. 164]. Тож, незважаючи на тривалі суперечки та бажання Скадовського й Гошкевича залишити колекцію в Херсоні, у вересні 1904 р. усі знахідки були передані до Санкт-Петербурга.

Варто зауважити, що така відповідь Археологічної комісії була дещо грубою, адже фактично визнавала Херсонський музей «негідним» для зберігання цінних експонатів. Загалом на перших етапах існування музею В. Гошкевича часто піддавали критиці, вважаючи його колекцію «мотлохом». Абсурдність цих звинувачень Віктор Іванович описує в одній зі своїх публікацій: «... одні вважали, що я продаю знахідки, інші що я ними лікую різні хвороби. Наукове значення цієї

справи розуміли далеко не всі, лише ті, хто побували в музеї і побачили весь виритий «мотлох» вже в систематичних колекціях і прослухавши мої прості пояснення такого колекціонування» [76].

Історику фактично доводилося виборювати право музею на існування. У 1895 р. професор Новоросійського університету Олексій Деревецький приїхав до Херсона з пропозицією передати усі експонати, зібрані Гошкевичем, до Одеського музею старожитностей, що підпорядковувався Одеському товариству історії і старожитностей. Але, незважаючи на офіційні письмові звернення з боку Товариства та тиск з боку влади, В. Гошкевич відмовився: «Бажання мати мій «мотлох» в Одесі наполегливо проявлялось і в наступному році, причому тиск на мене здійснювали через покійного губернатора М. Веселкіна (я тоді був підпорядкований губернатору чиновник), з великими труднощами мені вдалося зберегти мій «мотлох» в Херсоні» [76].

Після розмови з Гошкевичем губернатор погодився залишити музей у місті. Але, ймовірно, з того часу відносини Гошкевича з Одеським товариством історії і старожитностей були частково зіпсовані. У своїй *oral history* історик Андрій Добролюбський пише: «Одесское Общество истории и древностей было богатым и знаменитым, и оно травило и презирало Гошкевича в его родном Херсоне [...] Ему не выдали открытый лист, начались всякие козни и химины куры» [187, с. 96]. Але, не зважаючи на це, 24 травня 1896 р. О.М. Деревецький наполіг на тому, щоб В. Гошкевича було прийнято дійсним членом Одеського товариства історії та старожитностей – найчисельнішої на Півдні наукової спільноти істориків [205, с. 132].

Незважаючи на нетривале перебування березанської колекції в Херсоні, вона привернула увагу до музею провідних істориків та колекціонерів. Ознайомитися з експозицією Херсонського музею 16 червня 1901 р. вирішив онук імператора Миколи I, князь Олександр Михайлович [136]. Його візит у кількох публікаціях детально висвітив «Юг» [70]. Але спілкування історика з відомим імперським колекціонером Олександром Михайловичем почалося за три роки до їх особистої зустрічі. У фондах Херсонського краєзнавчого музею зберігається

близько п'ятнадцяти листів та телеграм цього листування. Першого листа Олександр Михайлович написав Віктору Івановичу в листопаді 1897 р., звернувшись із проханням вислати йому ольвійську колекцію монет історика на вивчення. Особливо його зацікавив золотий статер царя Фарзоя (рідкісна монета, яка на сучасних аукціонах вартує десятки тисяч доларів). Князь побажав придбати цю монету в Гошкевича.

Цікаво, що в листуванні Олександр Михайлович звертався до вченого з повагою, зокрема вживаючи кліше «многоуважаемый» або «искренне Вас уважающий Александр Михайлович». Зі зрозумілих причин В. Гошкевич не зміг відмовити князю, але вийшов із ситуації досить дипломатично: «Ті (*авт. – монети*) з моєї колекції, що вартували мені більше праці ніж грошей, я вирішив передати в дар Херсонському музею (який відкривається днями створеною Вченою архівною комісією), а монети, на які більше витрачено грошей, ніж праці, залишив поки у себе. До сьогодні я не продав нікому жодної монети, але зрозуміло, що довго так продовжуватись не могло» [305, с. 142–143]. Толерантна відповідь ученого давала зрозуміти, що усю колекцію князь не отримає, адже вона зберігається в музеї, але її частину Гошкевич готовий продати. З наступним листом від 24 листопада 1897 р. Віктор Іванович відправив Олександр Михайловичу залишені в себе монети. Відповідь князя надійшла через кілька місяців (грудень 1897 р.): «Я дозволив собі вибрати з Вашої колекції 14 монет, які мені потрібні для заміни моїх поганих екземплярів. Не знаю, чи згодні Ви поступитися цими монетами, можливо Ви не хочете розділяти Вашу колекцію. Прошу про це мене сповістити. Що стосується монети Фарзоя, то я дозволю собі запропонувати за неї 450 карбованців і 50 карбованців за обрані мною 15 монет» [305, с. 145].

Крім цього, Олександр Михайлович звернувся до Гошкевича з проханням купувати для нього монети у місцевих колекціонерів. На отримані з продажу монет гроші вчений придбав типографічне обладнання для випуску першої в Херсоні приватної газети, на яку підписався і князь. Майже в усіх наступних номерах створеного «Югу» Гошкевич публікував повідомлення про купівлю

монет, ставши фактично південноукраїнським постачальником колекціонера. Крім того, князь погодився взяти під своє покровительство Херсонську губернську вчену архівну комісію [163].

Наростання революційної кризи в імперії та активна громадська діяльність В. Гошкевича стали причиною звільнення його з посади секретаря статистичного комітету у серпні 1905 р. У цей період розпочався найактивніший науковий етап у житті вченого. Херсонський музей почали сприймати як серйозну наукову установу. Влітку 1905р. для вивчення колекції музею Гошкевича до Херсона прибули член імператорської археологічної комісії проф. Б. Фармаковський та його колеги археологи М. Репніков та В. Малько [172]. Наукові та дружні контакти з Б. Фармаковським, який протягом 1901–1915 рр. систематично проводив розкопки Ольвії, В. Гошкевич підтримував протягом усього життя. Одну з зустрічей вчених ілюструє фото дослідників на екскурсії околицями Ольвії, що зберігається у фотовідділі архіву Інституту історії матеріальної культури РАН (Додаток К.2).

Археологічна діяльність вченого з 1905 р. теж виходить на новий рівень. В імператорській археологічній комісії у 1905–1907 рр. зберігаються три відкриті листи на ім'я вченого, але більшість розкопок у цей період Віктор Іванович проводить на території маєтків херсонських поміщиків.

У 1905 р. Віктор Іванович дослідив кілька курганів, що заважали будівництву залізничної гілки Херсон-Миколаїв (відкритий лист №1030). [239]. У 1907 р. учений отримав дозвіл на проведення двох експедицій імперської археологічної комісії з дослідження в Херсонській губернії, за відкритими листами № 391 та 539. Звітів про результати цих розкопок вчений до комісії не надіслав, або вони були втрачені архівною установою. Хоча перша експедиція була навіть фінансована комісією: на її проведення було виділено 150 крб. [239]. Пори це, у травні 1907 р. у місцевій газеті «Херсонський кур'єр» було опубліковано статтю про початок проведення археологічної експедиції Гошкевича. Археологічні розкопки було заплановано об'єднати з розвідковими роботами від міста Гола Пристань по берегу Дніпровського повіту та від

Кінбурнської коси до Каховки. Загальна площа запланованих розвідкових робіт складала близько 1000 квадратних кілометрів. На Кінбурнській косі вчений планував знайти залишки давньогрецьких поселень [117]. Найімовірніше, ці розкопки не відбулися тому, що цього року власник маєтку А.Ф. Бішлер, на території якого знаходився курган «Царева могила» (наукова цінність якого описана Гошкевичем у його праці «Клады и древности Херсонской губернии»), запропонував вченому почати його дослідження.

У 1907–1908 рр. В. Гошкевич очолив розкопки кургану «Царева могила» в маєтку А.Ф. Бішлера в місті Кривий Ріг (не плутати з курганом, що має аналогічну назву в Київській області). Перед початком робіт Віктор Іванович, на сторінках місцевої преси, розповідав, що цей курган був одним із небагатьох вцілілих захоронень скіфського чи сарматського царя, влада якого поширювалась південноукраїнськими степами [157]. Курган був розташований у 2 км на південь від сучасного жилмасиву Гданцівка у м. Кривий Ріг. Результати експедиції Гошкевича детально описала його прийомна донька Ірина Фабриціус у статті «Tzareva mohila», опублікованій у збірці «Eurasia Septentrionalis Antiqua» (Фінляндія, Гельсінкі) [181, с. 126–134]. У результаті розкопок В. Гошкевичем було досліджено десять захоронень із дванадцятьма похованнями. Хоча речових пам'яток було небагато, але колекція «Царевої могили», на думку І. Фабриціус, достатня для характеристики причорноморських степів. Щодо датування знахідки, тут виявилися складнощі. Досліджуючи стелу, знайдену західніше від насипу кургану, О. Тереножкін відніс її до періоду новочеркаського ступеня кіммерійської культури. Вказана пам'ятка мала вигляд довгастого валуна, зображення на стелі були виконані різьбою: на широкому поясі у вигляді горизонтальних ліній підвішено кинджал, повернутий гострим кінцем наліво, на лівому боці фігурно позначено лук.

Із досліджених В. Гошкевичем поховань лише одне можна віднести до цього періоду, у журналі розкопок вченого воно позначене під номером 9. За свідченнями І. Фабриціус, В. Гошкевич вважав його найпізнішим серед інших. На думку О. Тереножкіна, не можна сумніватися в його належності до найпізнішого

передскіфського часу (750–650 рр до.н.е) [319, с. 17]. Частина знахідок із «Царевої могили» за домовленістю з поміщиком А.Ф. Бішлером була передана до херсонського музею [159].

5 жовтня 1909 р. Віктор Іванович очолив ще одну експедицію на території приватного маєтку, власником якого був князь Петро Миколайович Трубецький. У результаті досліджень біля села Миколаївка було знайдено залишки античного постскіфського поселення – городища «Козацьке». На першому етапі дослідження були знайдені фундаменти трьох будівель, одна з яких була двоповерховою. На другому етапі вченому вдалося схематично реконструювати систему вулиць та частину міського муру. Розкопки проводилися на площі приблизно 300 кв. м. [158, с. 178–179]. Помічником В. Гошкевича в цій експедиції був його прийомний син – Федір Фабриціус, який займався знімками знайдених матеріалів та самого розкопу.

Від проведення археологічних досліджень Віктора Івановича постійно відволікали музейні організаційні проблеми. Адже з 1905 р. відбулося загострення відносин між керівництвом міської бібліотеки, в будівлі якої знаходився археологічний музей, та вченою археологічною комісією. Керівництво бібліотеки вимагало негайного переносу музею в інше місце, аргументуючи це значним ростом бібліотечних фондів. Саркастична публікація Віктора Гошкевича «Мотлох», про яку йшлося раніше, присвячена саме керівництву бібліотеки, яке публічно почало погрожувати «викинути» музей із своєї будівлі: «розмови про викидання на вулицю такого «мотлоху» неприпустимі в просвітницькій установі, якою звикли ми вважати товариство публічної бібліотеки», – писав Гошкевич [76].

Суперечки затягнулися на кілька років, вихід із ситуації знайти було складно, адже грошей на нову будівлю Вчена губернська архівна комісія не мала. Та й у цілому, з наростанням революційної кризи, більшість херсонських поміщиків зайняли пасивну позицію в громадському житті міста. Через бездіяльність керуючого музеєм органу у вирішенні проблеми, в жовтні 1907 р., в міській думі почали порушувати питання про закриття комісії. 29 травня 1908 р.

члени архівної комісії одногосно вирішили передати археологічний музей у дарунок місту Херсону, це рішення того ж дня затвердила Херсонська міська дума [156]. З цього часу музей отримав і нову назву – Херсонський міський музей старожитностей і витончених мистецтв (1909–1923). Нарешті 29 грудня 1910 р. в газеті «Рідний край» було надруковано статтю про перенесення музею: «Повністю відремонтовано нове двоповерхове приміщення для музею старожитностей Херсонської губернії в колишній будівлі нічного притулку Фальц-Фейна. Розпочато підготовчі роботи перенесення музею» [132]. Офіційне відкриття музею на вулиці Говарда, в будівлі колишнього нічного притулку, відбулося 1 серпня 1911 р. З матеріалів преси відомо, що Гошкевич отримав близько 50 телеграм з привітаннями, зокрема від Д. Яворницького, єпископа Кіріона (ченця херсонського монастиря), єпископа Олексія (ректора Казанської духовної академії, що раніше працював вчителем херсонського духовного училища), професора Е. фон-Штерна [158, с. 233–234], німецького професора Ф. фон-Стріка, британського історика Е. Міннза, опікуна казанського навчального округу А. Деревницького, вітчизняних істориків та археологів М. Петрова, Б. Фармаковського, В. Хвойки, А. Спіцина, А. Павлова та ін. [133].

До музею надходили листи не лише від вчених, які до цієї трансформації входили в мережу його наукових комунікацій, а й від науковців, що лише планували ознайомитись з музейними колекціями. Зокрема у переписці В. Гошкевича з київським краєзнавцем та колекціонером Степаном (Стефаном) Леонтійовичем Дроздовим (1867–1933), останній просив надіслати йому праці Архівної комісії, яка до 1909 р. опікувалась музеєм. У своїй відповіді вченому, від 28 грудня 1911 р., Віктор Іванович повідомив, що «з характером діяльності (авт. –ХГАК) Ви можете ознайомитися за друківаними протоколами її засідань, які одночасно Вам надсилаються. Жодних «Праць» вона не видавала. Музей перейшов у власність м. Херсона. Нещодавно я переніс його в нове велике приміщення; наразі наводжу порядок у колекції, а в 1912 р. сподіваюсь видати «Путівник по Музею» [21, арк. 2].

Така кількість вітальних телеграм та увага від провідних вчених для провінційного музею була фактично свідченням високої оцінки його наукової діяльності та визнання наукового значення роботи історика «другого плану» В. Гошкевича в середовищі дослідників стародавньої історії. Крім назви змінився й режим роботи музею: щоденно з 10:00 до 12:00, вхід для відвідувачів залишився безкоштовним [176]. 31 травня цього ж року остаточно припинила свою роботу Херсонська вчена архівна комісія [316, с. 19].

З цього періоду розпочався вже четвертий умовний етап в історії музею. У 1910 р. В. Гошкевич випустив перший номер наукового періодичного видання «Літопис музею», в якому описувалися основні археологічні здобутки в Херсонській губернії. Під редакцією вченого вийшло сім випусків «Літопису музею», останній – у 1916 р. Утвердження статусу міського музею старожитностей із кожним роком привертало більше уваги не лише вітчизняних істориків, а й світових науковців. Як наслідок, В. Гошкевичу вдалося розширити коло своїх наукових контактів. Для ознайомлення з його експозицією до Херсона приїжджали німецький вчений та редактор журналу «*Praehistorische Zeitschrift*» К. Шухгардт, афінський історик Г. Драгендорф, проф. К. Кінг із Копенгагена, директор Стокгольмського музею старожитностей доктор Т. Арне, німецький вчений Г. фон-Стрік, професор кембриджського університету Е. Міннз та інші [274, с. 62]. Перебування всіх вищеназваних вчених у Херсоні частково можна прослідкувати за матеріалами місцевої преси. Наприклад, приїзд 25 травня 1910 р. датського археолога, професора Копенгагенського університету Карла Фредеріка Кінга (Karl Frederik Kinch) (1853–1921), висвітлила місцева газета «Копійка». За рік до цього на міжнародному археологічному конгресі в Каїрі, Кінг дізнався, що березанська колекція ваз VII–V ст. до н.е. херсонського музею того ж стилю, що й знайдені ним вази під час експедиції на о. Родос (Додаток К.3., К.4). Вивченням експозиції музею датський учений займався п'ять днів. Цікаво, що під час свого перебування у Південній губернії вчений оселився в будинку Віктора Івановича в м. Гола Пристань й щодня їздив до музею, долаючи значну дистанцію [137].

Після завершення вивчення березанських ваз учений, вражений колекцією артефактів, знайдених під час розкопок античного городища «Козацьке» в маєтку П. Трубецького, попросив Віктора Івановича провести для нього екскурсію на місце експедиції. Дослідивши мур поселення, К. Кінг однозначно відніс його до грецької культури. Цікаво, що до цього В. Гошкевич був впевнений, що це давньоримське поселення. Під час екскурсії було зроблено кілька фото розкопу, які зараз зберігаються в колекції Херсонського краєзнавчого музею (Додаток К.5) [162].

Після екскурсії датський учений вирішив приєднатися до курганних розкопок В. Гошкевича в Чернодолинському маєтку графа А. Мордвінова в Дніпровському повіті. Перший досліджений курган містив два поховання. Серед речових знахідок були два наконечники стріл із частково збереженими древками, розмальованими смугами жовтого та червоного кольорів, залізний спис та залізний ніж з кістяним Руків'ям. Віктор Іванович відносив поховання до культур не пізніших II ст н. е., найімовірніше, сарматських, хоча, на думку археолога В. Билкової, ці кургани відносилися до скіфської культури [262, с. 68]. У зводі ніші захоронення був підземний хід, що свідчило про розграбування кургану. У Херсонському краєзнавчому музеї зберігається фото професора Кінга під час проведення розкопок (Додаток К.5).

Дослідження ще двох курганів довелося скасувати через хворобу К. Кінга. Цікавий факт, що під час лікування датського вченого українофіл Гошкевич знайомив його з українською культурою, зокрема піснями зі збірки Миколи Лисенка, які для хворого, за проханням Віктора Івановича, співав місцевий хор. За інформацією з газети «Родной край», данець був вражений мелодійністю української мови. 4 червня 1910 р. К.Ф. Кінг повернувся до Копенгагену [62]. Наступного року Віктор Іванович закінчив розпочате ним дослідження курганів у маєтку Мордвінова.

У 1912 р. археологічними дослідженнями античного поселення на території маєтку Трубецького зацікавився ще один іноземний вчений, археолог Берлінського королівського музею Макс Еберт (1879–1929). З матеріалів газети

«Херсонська думка» відомо, що в травні 1912 р. учений прибув до Херсонського музею для ознайомлення з експедиційними матеріалами В. Гошкевича. [158, с. 292]. З 1907 до 1913 рр. доктор Еберт проводив періодичні археологічні розкопки в Ольвії та її околицях. Зі статті В. Гошкевича «Стародавнє кладовище та городище в Миколаєві», виданій у четвертому випуску «Літопису музею», відомо, що в 1912 р. учений проводив розкопки поселення та могильника античного часу, відкритого при будівництві на території майбутньої міжнародної пристані, в місті Миколаї в [79]. Зважаючи на збіг часу та локації двох експедицій, можна припустити, що знайомство вчених відбулося напередодні зустрічі в музеї або навіть раніше.

Про науковий контакт між Віктором Івановичем та британським істориком Еллісом Говеллом Міннзом (Ellis Novell Minns) (1874–1953) відомо з листа вченого до В. Гошкевича, в якому Міннз вітав херсонський музей із переїздом у нову будівлю: «Шановні панове! Дозвольте мені привітати вас із святковим відкриттям вашого музею. Навіть у далекій Англії можна цікавитися старожитностями російського Півдня, і я щиро слідкував та переживав за мінливу долю зібрання коштовних пам'яток старовини, яке створив багаторічними стараннями почесний В.І. Гошкевич. Тепер я щиро радію забезпеченням цієї колекції надійним сховищем, та сподіваюся, що протягом багатьох років надходитимуть туди знахідки все того ж енергійного зберігача. До того ж у такому центрі, як Херсон необхідно, щоб існував музей, до якого передавались би пожертви та знахідки численних у вашому краї любителів старовини. Процвітання херсонському міському музею!» [123, с. 74–75]. Цю ж телеграму опублікували на своїх сторінках газет «Копейка» [133] та «Юг» [177].

Серед наукових інтересів Е. Міннза були славістика та антична історія Північного Причорномор'я. У 1898–1901 рр. історик перебував на території Російської імперії, серед іншого здійснюючи збір інформації для книги «Scythians and Greeks», виданої в 1913 р. А. Костенко припускає, що саме в цей період відбулося особисте знайомство В. Гошкевича та Е. Міннза. Підтвердженням цього є факт обрання Е. Міннза членом Одеського товариства історії та старожитностей,

до складу якого входив і Віктор Іванович [287, с. 10]. До того ж, під час візиту Мінза до Одеси (ймовірно в 1900–1901 рр.), у Херсонському музеї виставлялася березанська колекція, яка могла зацікавити вченого. На одній із архівних фотографій, що зберігається в Інституті історії матеріальної культури, серед групи дослідників поряд із В. Гошкевичем зображений схожий на Елліса Мінза чоловік (Додаток К.2).

У фондах Херсонського краєзнавчого музею зберігається книга Е. Міннза «Scythians and Greeks», надіслана до Херсона в серпні 1926 р. із підписом: «Дорогому Віктору Івановичу Гошкевичу для херсонського Історико-Археологічного Музею на знак багатолітньої дружби, 15 лютого 1926 р. Ellis H. Minns» [287, с. 8–10]. У передмові до цієї праці є згадка про херсонський музей та особиста подяка В. Гошкевичу як дослідникові, що надавав вченому відомості про археологічні здобутки на території Херсонського краю: «At Kherson, Mr V.I. Goszkewicz has kept me abreast of the progress of archaeology in his district. At Chersonese, the late Director of the Excavations [225, с. 10]. У своїй книзі вчений детально аналізує курганні дослідження В. Гошкевича, описані в працях «Скарби та старожитності Херсонської губернії» та статті «Літопису Музею», подекуди навіть піддаючи їх критиці. Зокрема, описуючи особливості поховань із «coloured skeletons», тобто де знайдені кістяки людей були зафарбовані в яскраво-червоний колір, охрою чи іншим складом, що містить залізо [225, с. 142]. Учений не погоджується з археологами Д. Самоквасовим та В. Гошкевичем, які у своїх працях відносять такі поховання до кіммерійців.

У своїй книзі «Скарби та старожитності Херсонської губернії» Віктор Іванович, пояснюючи особливості кіммерійських поховань, з-поміж іншого пише, що деякі скелети виразно пофарбовані в червоний колір, іноді пофарбовано весь скелет, при чому фарба лежить на кістках навіть цілим шаром; у деяких скелетів пофарбовані тільки кінцівки – голова, руки і ноги; інші кістки хоч і не пофарбовані, але при них (в руці або поруч з небіжчиком) знаходять шматочки червоної фарби, зрідка жовтої або білої. Зазвичай ця червона фарба виявляється охрою (окис заліза) [75, с. 136–137]. Е. Міннз притримувався концепту про те, що

ці поховання не можна ідентифікувати як кіммерійські, аргументуючи це дослідженням професора Дж.Л. Майреса, який називав їх «народом Курганів», що мали довге біляве волосся: «Mr V.I. Goszkewicz of the Kherson museum unhesitatingly applies the name Cimmerian to graves of this class, which he enumerates fully as far as they occur in the government of Kherson. He says that in particular cases the position of the bones makes it appear that the colour was applied after the flesh had been removed, and suggests that there existed some arrangement like the «Towers of Silence». But there are too many suppositions concerned for this to be an argument in favour of the Iranian affinities of the Cimmerians. I take it these are the people Professor J. L. Myres calls «the Kurgan people», and declares to have been blonde longheads» [225, с. 145]. Сучасна наука ці поховання ідентифікує як належні до ямної культурно-історичної спільності. Отже, критика вченого була доречною.

Аналізуючи скіфські поховання, Е. Міннз, як приклад, наводить знахідки експедиції В. Гошкевича 1896 р., зокрема – уламки бронзового дзеркала та руків'я-статуетки, про яке вже йшлося. У своїй праці вчений представив якісну світліну пам'ятки [287, с. 15] (Додаток К.1).

Із матеріалів херсонської преси відомо, що в 1914 р. на прохання В. Гошкевича Е. Міннз переслав до міського музею портрет Джона Говарда, який подарували Херсону британські спадкоємці філантропа [107].

Попри відсутність достатньої джерельної бази для дослідження співпраці Гошкевича і Міннза, все ж вона є чудовим прикладом успішної міжнародної комунікації між науковцями. Причому, не зважаючи на провінційність, або «другоплановість» Гошкевича як вченого, в науковій спільноті дослідників Північного Причорномор'я аналізували не лише його археологічні знахідки, а й наукові висновки та ідеї, що означало визнання його професійності як археолога та історика.

Повертаючись до хронології наукової роботи вченого, варто звернути увагу, що з 1910 р. «офіційного» фінансування на проведення археологічних експедицій від імператорської археологічної комісії Віктор Іванович не отримував, або інформація про грошові надходження не була збережена у відповідних листах.

Згідно з матеріалами архіву Інституту історії матеріальної культури, протягом 1901–1917 рр. ученим було отримано вісім відкритих листів на розкопки в межах Херсонської та Таврійської губернії, чотири з яких видані на дослідження під будівлею залізничних ліній. Два листи вчений проігнорував, інші два (під будівництвом залізничної гілки Херсон-Джанкой) – використав, провівши курганні розкопки в 1913 та 1917 рр. [239]. Інші чотири листи вчений брав щороку для легітимації своїх можливих курганних досліджень, зосередившись на розкопках у поміщицьких маєтках. Пояснення було простим: землевласники ці роботи оплачували, наймаючи людей за власний рахунок.

З 1909 р. В. Гошкевич, втомлений від курганних досліджень, почав проводити археологічні розвідки на території Кам'янської Січі. Найімовірніше, до цього дослідження вченого спонукав його друг та колега Д. Яворницький, на замовлення якого ще в 1887 р. вперше було виготовлено топографічний план цієї Січі. Але Віктор Іванович не поспішав розпочинати роботи і кілька років готував цю експедицію. У 1910 р. археолог провів свої перші «козацькі» розкопки на місці Чортомлицької Січі [118, с. 8, 20]. Результати досліджень було опубліковано в «Літописі музею». У публікації серед іншого була розміщена фотографія унікальної знахідки – натільного хреста з емаллю. Із матеріалів газети «Родной край» відомо, що того ж року В. Гошкевич разом із Д. Яворницьким здійснили екскурсію до руїн Базавлуцької Січі біля річки Підпільна та відвідали могилу І. Сірка [158, с. 197–198].

Офіційні експедиційні роботи на території Кам'янської Січі під керівництвом Віктора Гошкевича розпочалися в 1913 р. Розкопки проводилися на території маєтків Ф.С. Агаркова та друга Віктора Івановича М.І. Блажкова, які володіли двома частинами земель колишньої Січі. Для проведення робіт поміщики надали археологу 10 робітників. У результаті розкопок В. Гошкевич доповнив план Січі, створений Д. Яворницьким, та опублікував його з описанням проведених робіт на сторінках «Літопису музею». Крім ще кількох статей у херсонській пресі, публікація вченого на сьогоднішній день – єдине відоме нам джерело для вивчення цих археологічних досліджень [77, с. 4, 20].

Вивчення пам'ятки відбувалося на чотирьох локаціях:

- курган біля р. Кам'янка;
- Консуловське городище;
- татарський цвинтар;
- Кам'янська Січ.

У сучасній історичній науці відбуваються певні колізії з інтерпретацією слів вченого. Зокрема, В. Ленченко, не звернувши увагу на локаційність розкопок, приписував В. Гошкевичу знаходження валів, ровів та залишків кам'яних стін у межах саме Кам'янської Січі, хоча це не збігається з представленим планом розкопок (Додаток К.6) [298, с. 20–22].

Територія, на якій проводилися розкопки, частково була забудована сільськими будинками. Цілими залишилися лише 24 із 40 археологічних ям від куренів, в яких у 1913 р. знайдено орнаментовані квітами та геометричними малюнками кахлі [77, с. 7].

Карта розкопок Віктора Івановича дещо складна в розумінні, адже не містить точних роз'яснень символів (Додаток К.6). Аналіз публікації дозволяє зробити такі висновки: на плані від стіни пам'ятки, що межує з північним краєм Січі, показані чотири паралельні лінії, що складаються з окремих шестикінцевих хрестиків (точки шурфів або траншеї). Одна з цих ліній – найдовша – доходить до перекресленого куреня. Ймовірно, це і є курінь, названий у статті вченого як «разрытый траншеей на пробу» [77, с. 8], у ньому були знайдені обломки масивних скляних чарок та глиняних тютюнових люльок. На іншій лінії з шестикінцевих хрестиків розташований чотирикінцевий хрест, який позначає досліджений об'єкт, ймовірно піч. Під час розкопок у північній частині Січі було знайдено три таких наземні печі, що використовувалися [299, с. 23]. Усі знахідки Гошкевич відносив до початку XVIII ст., тобто періоду діяльності Січі як адміністративного центру.

Основним науковим досягненням Віктора Івановича в цій експедиції було припущення існування двох цвинтарів Січі. Один, на думку вченого, служив для захоронення рядових вояків, а інший – для поховання почесних козаків та

старшини. Такі висновки археолог зробив, проаналізувавши могили козаків обох кладовищ. Правильність цих висновків Віктора Івановича визнають і сучасні науковці. Колізії виникають лише в неточному формулюванні думок вченого, а саме у визначенні ним географічного розташування цих кладовищ: «Надо полагать, что указанные могилы запорожцев на краю сичевой площади хранят прах рядовых вояк; кладбище для почетных лиц находилось на другом месте, в полуверсте от Сичи» [77, с. 8]. Протиріччя були викликані тим фактом, що розташування могили кошового отамана Січі – Костя Гордієнка, місцезнаходження якої визначив ще Яворницький в 1877 р. [160], має знаходитись на старшинському кладовищі. У той же час, за свідченням А. Лопушинського (директора Національного історичного парку «Кам'янська Січ»), могила козака Гордієнка географічно знаходиться набагато ближче до Січі, ніж указані Гошкевичем «полверста». Ймовірно, Віктор Іванович дещо не правильно висловив свої припущення й хотів сказати, що старшинське кладовище було розташоване за пів версти не від Січі, а від цвинтаря звичайних козаків.

Тобто ці цвинтарі розташовувалися з двох боків Січі, а відстань між ними приблизно відповідає зазначеній у публікації Віктора Івановича. [299, с. 23]. Крім того, варто зауважити, що археолог точно знав місце розташування могили кошового отамана, і описує її саме в межах старшинського кладовища [77, с. 9].

У 1914 р. під час робіт із розширення паркової зони в маєтку Агаркова було знайдено ще кілька артефактів доби козацтва: два цілих та двадцять фрагментарних шматків кахельної плитки, що використовувалася для обкладання печей, чотири глиняні табачні трубки, кам'яна ступа та кам'яні знаряддя. Усі знахідки було передано до міського музею [144]. Археологічні розкопки на території Національного природного парку «Кам'янська Січ», розпочаті В. Гошкевичем, продовжуються й сучасними вченими.

Музейна колекція доби козацтва збільшувалася з неймовірною швидкістю. Крім розкопок, проведених В. Гошкевичем, фонди музею поповнилися подарунками місцевих жителів. Із матеріалів місцевої преси відомо про сотні пожертв «козацьких» старожитностей.

У 1914 р. Віктор Гошкевич почав дослідження та розкопки на землях маєтку Миколи Івановича Волохіна на дніпровському острові навпроти с. Тягинка Херсонського повіту Херсонської губернії. Можливо, на археологічну розвідку цієї місцевості Віктора Івановича також надихнув Д. Яворницький, у працях якого згадується високий курган на одному з тягинських островів. В іншій роботі він пише про наявні в південно-східній частині острова руїни городища довжиною в 200 сажень [275, с. 174].

Після перших розвідок руїн фортеці В. Гошкевич зрозумів, що пам'ятка роками знищувалася місцевими жителями, які розбирали її для будівництва власних осель, цю інформацію підтвердили вченому і старожили села. Під час роботи археологу вдалося виділити такі об'єкти: «А» – образне укріплення (мур) замку з квадратною цитаделлю, що знаходилася на вершині умовної літери «А», городище у вигляді трапеції і два курганоподібних» насипи в західній частині острова (Додаток К.7, К.8).

Розкопки вчений почав із центральної вежі, що мала правильну квадратну форму із входом з північного боку. Кожна сторона вежі була завдовжки 9 м, товщина стін будівлі – 8 см, а загальна площа, відповідно – 81 кв. м [78, с. 3–4]. Крім цитаделі було досліджено цвинтар та кілька будівель, в одній з яких знайдено піч [78, с. 7]. Серед речових знахідок особливо було багато фрагментів кераміки та цвяхів, крім цього знайдено 8 кам'яних гарматних ядер, невеликий залізний серп, залізна коса, ножиці, два ножі та інші дрібні речі [78, с. 8].

Віктор Гошкевич датував пам'ятку в межах XIV–XVI ст. Проаналізувавши писемні джерела, а точніше знайшовши свідчення письменника XVI ст. Михайла Литвина, вчений визначив назву фортеці як «*Balneum Vitoldi*» – «Митницю Вітовта». Тобто, фортеця входила в систему фортифікацій на південному кордоні Великого князівства Литовського, що мала забезпечити функціонування митниць на переправах. На думку Гошкевича, судячи з того, що багато скелетів були не похованими, а також зі слідів пожежі та знайдених кам'яних гарматних ядер, фортеця була знищена наприкінці XV ст. у результаті татарського набігу [78, с. 7–11].

Крім середньовічного матеріалу, під час розкопок було знайдено й пам'ятки давньогрецької культури. Вчений припустив, що ці знахідки потрапили сюди ще на етапі будівництва фортеці, що йшло з використанням сміття з давньогрецьких руїн [64]. Наразі розкопки фортеці Тягин тривають. За останні кілька десятиліть вченим вдалося значно розширити територію фортеці [260]. У 2018 р. історик Д. Кобалія розробив тривимірну модель пам'ятки, яка виявила складнішу фортифікаційну систему як самого замку, так і прилеглої до нього території (Додаток К.8) [275, с. 172–198].

Наступне серйозне археологічне дослідження В. Гошкевич зробив у 1915 р. Після проведених археологічних розвідок та тривалого аналізу рукописних джерел учений спробував ідентифікувати стародавнє грецьке місто-колонію Одесс. Свою гіпотезу Віктор Іванович виклав у праці «Де був прадавній Одесс?», видану в 1915 р. у «Записках» Одеського товариства історії і старожитностей (ОТІС) та в 1916 р. у 7 випуску «Літопису Музею».

Річ у тім, що до початку ХХ ст. археологи шукали античне місто Одесс виключно в гирлі лівого берега Тилігульського лиману. У 1909 р. Віктор Гошкевич вперше не погодився з цією позицією сучасників, вважаючи, що місто знаходиться в Березанському лимані, ототожнюючи його із зазначеною в першоджерелах Сагарійською затокою. Цю гіпотезу вченого на сторінках «Записок» ОТІС розкритикував професор кафедри візантійської філології Імператорського Новоросійського університету, Сінодій Дмитрович Пападімітріу (1856–1921) [199, с. 131–132]. У 1912 р. в «Записках» ОТІС вийшла стаття С. Пападімітріу «Місцезнаходження стародавньої Одеси», в якій археолог повідомляв про результати своїх розкопок, які фактично виявилися безуспішними, але в археолога було чітка позиція щодо знаходження залишок Одесу трохи далі Тилігульського лиману [129, с. 389–395]. Очевидно, що така позиція одеського професора роздратовала В. Гошкевича, тому він розпочав гостру дискусію з «топовим» членом ОТІС. У передмові до своєї праці «Де був прадавній Одесс?» Віктор Іванович пише: «Проф. Пападимитриу поместил заметку по нашему адресу. Признавая в ней что открытое нами греческое

городище – «находка очень приятная» и «очень интересная» (благодарю за комплимент!), он утверждает, что к древнему Одессу таковая никакого отношения не может иметь... потому, собственно, что открытое нами городище оказалось именно там, где его указывали древние географы, а вовсе не там где трижды безуспешно искал его он, проф. Пападимитриу» [73, с. 2].

На думку В. Гошкевича, десятилітні пошуки давньогрецької колонії Одесс не дали результатів через неточне розуміння вимірювальних одиниць. Давньогрецький письменник Арріан (I–II ст.), який описав місцезнаходження Одессу, вимірював відстань у «стадіях», але в кожній державі і періоді було своє розуміння цієї міри. Наприклад, вавилонський стадій дорівнював 194 метри, римський – 185 метрів, є гіпотеза, що на Олімпійських іграх стадій відповідав 197,2 м. В. Гошкевич знайшов писемне свідчення, що стадій Арріана дорівнює 197,2 м. Більше того, вчений доповнив, що Арріан вимірював довжину не одиницями стадій, а десятками. Можливу похибку давньогрецький письменник визначив «+» «-» 5 стадій, тобто близько 1 км [73, с. 1].

Проаналізувавши писемні джерела Арріана, в яких є точні дані про розташування Одессу, та провівши географічні розрахунки, вчений визначив чотири можливі точки знаходження давньогрецької колонії. Перша точка, на думку Гошкевича знаходилася, біля села Коблево – Тилігульського лиману, друга – на лівому березі Сосицько-Березанського лиману поблизу с. Олександродар, третя – на виступі правого берега лиману, четверта – на мисі, що розділяє Сосицький та Березанський лимани.

Історично склалося, що перша точка пошуку є найвідомішою серед археологів, адже пошукові роботи в цьому місті мали результат – амфора та два грецькі надписи. Однак самого поселення знайдено не було. До речі, професор Пападемітріу не погоджувався з цією гіпотезою теж. На думку Віктора Івановича, він безпідставно шукав Одесс за хутором Карабаш (трохи далі с. Коблево). Археологічні розвідки на другій і третій точці можливого розташування античного міста результатів не дали. Провівши огляд безлюдного мису між Березанським лиманом та його західним рукавом – Сосицьким лиманом,

В. Гошкевич знайшов городище з подвійною паралельною огорожею (Додаток К.9) [73, с. 1–2].

Варто зауважити, що у своїх підрахунках вчений враховував і можливі палеографічні зміни району. Крім цього, Гошкевич пояснює місцезнаходження Одеса в Березанському лимані ще й логічними аргументами: зручнішим географічним розташуванням, ніж у Тилігульському лимані, та торговельною потребою Ольвії. У другій умовній частині своєї праці Віктору Гошкевичу вдалося визначити ймовірне місцезнаходження дрібного давньогрецького поселення Скопели [73, с. 3–6].

Не дивно, що після виходу статті Гошкевича Пападімітріу розкритикував її у своїй роботі «Ще про місцезнаходження стародавньої Одеси», яка теж вийшла в 1915 р. [128]. Сучасна наука досі немає точної локації стародавньої грецької колонії Одес. Дискусії з цього приводу тривають багато десятиліть. Адже там, де вона начебто має бути за писемними джерелами, її не має. Прихильників гіпотези Гошкевича в цій дискусії небагато, більшість дослідників все ж продовжують шукати Одес в Тилігульському лимані. Найбільш визнаною на сьогодні є гіпотеза М. Агбунова, який пішов шляхом Гошкевича і здійснив палеологічну реконструкцію місцевості, тільки не Березанського лиману, а Тилігульського. І в 1981 р. підводні дослідження Агбунова дали результат – було знайдено уламки амфор та ліпних посудин [199, с. 135]. Попри це, дискусії щодо локалізації стародавнього міста тривають і досі.

У 1918 р. за гетьманування Павла Скоропадського, В.І. Гошкевич ще продовжував активну роботу, намагався зберегти свої міжнародні зв'язки та започаткувати нові. Того року Музей старожитностей вперше відвідав засновник Пергамського музею німецький археолог Теодор Віганд (1864–1936). Але подальше загострення політичної ситуації поставило музей на межу виживання. Те, що його не було закрито, зруйновано або розграбовано – виключна заслуга В.І. Гошкевича та І.В. Фабриціус, які продовжували свою роботу в період голоду 1921–1923 рр. [291, с. 125].

21 лютого 1922 р. В. Гошкевич написав розгорнутого листа до наукового відділу Головного музею, що входив до складу Народного комісаріату освіти УСРР (НКО УСРР) [49, арк. 10–20]. У ньому вчений детально описав колекцію музею, його структуру та наукові напрацювання за 22 роки роботи. Крім цього Віктор Іванович надав список наукових зв'язків музею до якого входили як вітчизняні так і міжнародні історики. Повний текст листа представлено в додатках (Додаток М.1).

Його письмове звернення не залишилося без уваги, адже в 1923 р. музей зарахували до централізованої мережі наукових музеїв УСРР під назвою Херсонського державного історично-археологічного музею (ХІАМ). Відзначимо, що в 1920-х рр. музеї вважали перш за все науковими установами. Подальше музейне будівництво в УСРР мало наслідком об'єднання усіх музеїв Наркомату освіти УСРР в системі Головного управління науки НКО УСРР, що пояснювалося стратегією створення однотипної структури керівних музейних органів. У 1925 р., під час запровадження цієї реформи, в УСРР лише десять музеїв отримали статус державних, серед них і ХІАМ [222, с. 7].

Останньою археологічною колекцією, власноруч зібраною Віктором Івановичем для свого музею, були предмети, знайдені під час розкопок Аджигольського городища (село Солончаки Очаківського району Миколаївської області) біля Ольвії в 1924 р. На Аджигольське городище херсонський археолог звернув увагу ще під час розвідки 1913 р., коли зняв план цієї пам'ятки. Офіційним керівником експедиції 1924 р. був В. Гошкевич, однак фактично усю організаційну роботу виконувала його дочка Ірина Фабриціус. Крім цього, одним із учасників експедиції був історик-археолог Євген Пилипович Мамаєнко, який згодом працюватиме в музеї вже під керівництвом І. Фабриціус. Унаслідок виконаних робіт ХІАМ збагатився першою античною колекцією римського часу [291, с. 126].

Крім археологічних розкопок В. Гошкевич протягом усього життя займався пошуковою роботою, так званими «екскурсіями», результати яких частково публікував у «Літописі музею». Справою життя вченого став підбір матеріалу для

задуманої ним археологічної карти Херсонщини. Але видати роботу вчений не встиг. Через голод 1921–1923 рр, стан здоров'я археолога значно погіршився. На схилі років у нього загострилися симптоми загального склерозу. Справу батька у виданні археологічної карти продовжила й успішно завершила Ірина Фабриціус.

Перебування на державних посадах, робота в земстві, громадська робота, журналістика та редагування газети «Юг», широке коло знайомств серед можновладців та фінансово забезпечених людей регіону, інтелектуальної еліти як Херсонщини, так і провідних наукових центрів Російської імперії та закордону сприяло розвитку археологічних досліджень та формуванню колекції створеного В. Гошкевичем Музею. Проведені ним археологічні розвідки і розкопки стали значним внеском у наукове осмислення та популяризацію знань з історії рідного краю.

4.2. Ірина Василівна Фабриціус (1882–1966): інтелектуальна біографія

Модернізаційні процеси в Російській імперії кінця XIX – початку XX ст. та ліберальні перетворення суспільства викликали хвилю суспільно-педагогічного руху, внаслідок якого жінки отримали право на освіту. Це, у свою чергу, зумовило активізацію їх громадської, професійної та культурної діяльності [234, с. 82]. У цей період серед української інтелектуальної еліти з'являються жіночі постаті, зокрема Н. Полонська-Василенко, К. Грушевська, М. Вязьмітіна, О. Єфименко та інші. До цього покоління відносимо й археологиню Ірину Фабриціус. Попри великий внесок в археологічну науку, її життя та інтелектуальний доробок розглядалися у вітчизняній літературі лише побіжно. Основні положення цього підрозділу були викладені у публікації 2016 р. «І.В. Фабриціус (1882–1966 рр.): археолог та музеєзнавець» [291]. Це була перша спроба комплексного аналізу інтелектуальної біографії вченої.

Для структуризації інтелектуальної діяльності вченої ми розділили її біографію на п'ять умовних періодів, що знайшло відображення в тексті дисертаційного дослідження.

Перший етап – Формування особистості та інтелектуальних зацікавлень вченої (1882–1913 рр.). Ірина Василівна Фабриціус народилася 17 травня 1882 р. в Києві. Про походження її батька – астронома Вільгельма (Василя) Івановича Фабриціуса (1845–1895 рр.), відомо мало. Так знаємо, що народився він у фінській родині яка мала шведське походження. Після завершення навчання в Гельсінгфорському університеті (м. Гельсінкі) у 1869–1871 рр. Вільгельм Фабриціус працював асистентом університетської обсерваторії, у 1871–1873 рр. займав посаду астронома-спостерігача в Бонні, а в 1874–1876 рр. – астронома-обчислювача в Петербурзькій Пулковській обсерваторії. У 1876 р. Вільгельмові Фабриціусу запропонували посаду «приват-доцента» Київського Університету св. Володимира, з цього часу його життя пов'язане виключно з Києвом. Паралельно з науковою роботою Фабриціус читав лекції в університеті [28, арк. 1]. На посаді «астронома-спостерігача» він працював протягом 24 років, «свою роботу виконував якісно із захопленням та користю для справи, з причини невиліковної хвороби вимушений був звільнитися» [56, арк. 5].

Мати Ірини Фабриціус – Варвара Амосівна – була домогосподаркою. Її родовід залишається невідомим, напевне, можна стверджувати лише, те що вона походила з селянської родини. Під час роботи обчислювачем університетської астрономічної обсерваторії з 1880 р. до 1883 р. Віктор Гошкевич, ймовірно, зблизився з родиною Фабриціусів та Варварою Амосівною. Цікавим є факт, що саме в цей період в родині народилася донька Ірина. У 1890 р. родинні негаразди спонукали В. Фабриціус покинути чоловіка. Цього ж року В. Гошкевич переїздить до Херсона, за ним вирушила і Варвара Амосівна з трьома дітьми – Федором, Леонідом та дочкою Іриною. Однак одружилися вони лише після смерті Вільгельма Фабриціуса 13 квітня 1895 р. [28, арк 1].

У Херсоні В. Гошкевич став дбайливим батьком і наставником своїх прийомних дітей. Цікаво, що у своїх споминах історик А.О. Добролюбський пише: «Жив Гошкевич досить бідно. У нього була дочка на прізвище Фабриціус, мабуть взятого від чоловіка. Вона, власне, і опублікувала книгу батька, впорядкувавши всю його спадщину» [187, с. 96]. Тож серед сучасників, які не

вдавалися в подробиці особистого життя Гошкевичів, утвердилася ідея, що Віктор Іванович був рідним батьком Ірини Фабриціус. Можливо, ця теорія побудована виключно на гарному ставленні В. Гошкевича до своїх прийомних дітей. Однак, зважаючи на сімейні проблеми Фабриціусів-Гошкевичів, історик В. Саєнко припускає, що Віктор Іванович міг бути біологічним батьком Ірини [312, с. 263]. Важко не помітити й візуальну схожість Ірини Фабриціус та Катерини Гошкевич (Додаток Д.13). Але, попри це, достовірної інформації на підтвердження цієї гіпотези зі зрозумілих причин немає.

Під керівництвом Гошкевича Ірина почала вивчати археологію. Збір старожитностей та участь в експедиціях В.І. Гошкевича, вивчення археологічної літератури, зустрічі зі вченими, які нерідко приїздили до Віктора Івановича – усе це сприяло її становленню як археолога. До того ж з першого року свого перебування в Херсоні В.І. Гошкевич працює над створенням і розбудовою першого в місті Археологічного музею, відтак Ірина мала змогу спостерігати і за практичною роботою батька в сфері музейної археології.

У 1900 р. І. Фабриціус завершила середню освіту – закінчила 8 класів у II Херсонській жіночій гімназії із золотою медаллю та отримала диплом домашнього вчителя. Але Віктор Іванович наполягав на продовженні навчання Ірини. За допомогою він звернувся до професора С.М. Середеніна, одного з керівників Петербурзького археологічного інституту. Однак той у своєму листі толерантно відмовив, написавши, що Інститут не може дати того, що дає практична робота під керівництвом В.І. Гошкевича [22]. Така відповідь була очікуваною, адже отримати вищу освіту для жінки в Російській імперії було непросто. Загалом така можливість з'явилася лише з 1870-х рр., коли було створено перші вищі жіночі курси. До цього часу жінки могли отримати вищу освіту лише за кордоном. Та вже на початку ХХ ст. гендерні стереотипи щодо місця жінок у науці почали трансформуватися і вони все ж вибороли право займатись науковою діяльністю [234, с. 87].

Тому В. Гошкевич запропонував Ірині продовжити навчання на Вищих Бестужевських жіночих курсах у Петербурзі. Обираючи напрям навчання на

курсах, І. Фабриціус мала альтернативу – математика, до якої в неї був хист, або ж історія, що безпосередньо пов'язана з археологією. Як наслідок, у 1900 р. Ірина Василівна вступила до історико-філологічного відділення курсів, а в 1901 р. перейшла на фізико-математичне, аргументуючи це тим, що викладання історичних наук на курсах не було пов'язане ні з археологією, ні з історією матеріальної культури (про «доісторичні культури», які її тоді цікавили, не згадувалося взагалі). А на математичному відділенні було обов'язковим проходження основ природознавства, без знань яких було важко працювати археологу.

На другому курсі Ірина Василівна почала займатися математичними науками, але їй вистачало часу на подальше вивчення курсів хімії та геології, а на історичному відділенні усі чотири роки навчання вона відвідувала лекції знаних істориків: С.Ф. Платонова, Д. Грімма, І.М. Гревса, М.І. Ростовцева та інших. Цікаво зазначити, що протягом навчання І. Фабриціус кілька разів була відрахована з курсів за участь у «студентському русі», але потім відновлювалася. У 1904 р. її відрахували остаточно.

Цікавим є той факт, що в період навчання Ірини курс лекцій з української літератури для слухачок Бестужівських курсів читала відома українська діячка Софія Русова (вона була однією з організаторів української громади в Херсоні). Однак її участь у виборі навчального закладу для доньки В. Гошкевича достеменно не відома.

У цей період матеріальне становище в родині погіршилося: у 1905 р. В. Гошкевича звільнили зі служби у ХГСК за «неблагонадійний спосіб думок». До того ж, у 1903 р. у туркестанському Мерві помер від інфекційної хвороби (запалення мозку) 24-річний брат Ірини – Леонід Васильович Фабриціус, який служив там офіцером залоги [306, с. 167]. Повернувшись після навчання, І.В. Фабриціус почала працювати разом із вітчимом: допомагала Гошкевичу в «підборі матеріалу для задуманої ним археологічної карти Херсонщини» [28, арк. 4]. Також Ірина долучилася до роботи в газеті «Юг», яка видавалася Гошкевичем з 1898 р. У редакції Ірина була коректором і відповідала за рубрику

«Телеграми», крім цього, вона вела колонку музичних рецензій, коли це було необхідно. Однак «ліберальна» й «українофільська» не субсидійована газета приносила лише збитки. У 1905 р. видання газети було заборонено через провокаційність публікацій в умовах запровадженого військового стану в Херсоні. Спроба відновити видання наступного року теж зазнала невдачі й газету було продано.

У 1905 р. І.В. Фабриціус одружилася з поручиком Іваном Іллічем Кономопуло (1875–1948), а в 1907 р. переїхала з чоловіком до Одеси. У своєму життєписі Ірина Василівна зазначала, що цей шлюб був невдалим [22, арк. 3]. Більшу частину часу вона проводила в Херсоні та Голій Пристані, продовжуючи працювати у В. Гошкевича й допомагала в організації й обробці матеріалів очолюваного ним Археологічного музею.

У 1909 р. міська влада Херсона запропонувала передати Археологічний музей у власність міського управління зберігши за В.І. Гошкевичем право очолювати музей і надалі. Фіксувалася й нова назва: Херсонський міський музей старожитностей та витончених мистецтв. Для розгортання його експозицій та фондів місто надало окремий двоповерховий будинок на вул. Говарда, в який протягом грудня 1910 – січня 1911 рр. перенесли всі музейні колекції.

Отже, можемо стверджувати, що Ірина Фабриціус з дитинства зростала в оточенні вчених-археологів та археологічних артефактів. Вона отримала якісну всебічну освіту, яка допомогла їй також опанувати професію журналістки. А на час відкриття її батьком оновленого Музею старожитностей у Херсоні завершилося становлення І. Фабриціус як особистості та науковця. Подальше життя та діяльність вченої пропонуємо розділити на чотири умовні періоди.

Другий період – робота під керівництвом В.І. Гошкевича (1913–1925 рр.). У січні 1913 р. І.В. Фабриціус отримала неофіційне службове оформлення в Херсонському музеї старожитностей. В.І. Гошкевич призначив їй щомісячну заробітну плату: 10 карбованців із його власних 100 карбованців офіційної зарплати і, частково, з операційних коштів музею, поза якої-небудь штатної

номенклатури (офіційно весь штат складали лише дві людини: зберігач музею – В.І. Гошкевич – та музейний охоронець).

У 1913 р. Ірина Василівна фактично розійшлася з чоловіком. Але формальне розлучення з ним за законами Російської імперії було практично неможливим, до того ж саме в 1913 р. у подружжя народилася донька Катерина. З початком Першої світової війни чоловік Ірини І. Кономопуло увійшов до офіцерського корпусу 246-го піхотного Бахчисарайського полку. З того часу й до 1922 р. Ірина Фабриціус періодично бачилася з чоловіком, відвідуючи його за місцем служби (Одеса, Румунський фронт 1916–1917 рр., Єлисаветград) [291, с. 125].

Період 1913–1923 рр. не можна назвати творчо-продуктивним у житті І.В. Фабриціус. Адже після початку розгортання на теренах України революційних процесів діяльність музею була призупинена: припинилося надходження нових матеріалів, стало складно продовжувати експедиційну роботу. Окрім того, в цей період у Ірини Василівни почалися особисті проблеми: «Продовжуючи вивчення археології на речовому матеріалі, а також вивчаючи літературу і беручи участь у польових та музейних роботах Гошкевича, я не могла все ж приступити до самостійної авторської роботи, тому що протягом багатьох років моя донька тяжко хворіла» [28, арк. 1].

У 1918 р. за гетьманування П. Скоропадського, В. Гошкевич ще продовжував активну роботу, намагався зберегти свої міжнародні зв'язки та започаткувати нові. Того року Музей старожитностей вперше відвідав засновник Пергамського музею німецький археолог Теодор Віганд (1864–1936). Але подальше загострення політичної ситуації поставило музей на межу виживання. Те, що його не було закрито, зруйновано або розграбовано – виключна заслуга В.І. Гошкевича та І.В. Фабриціус, які продовжували свою роботу в період голоду 1921–1923 рр. [291, с. 125].

Після подій Лютневої революції в Петербурзі доля рідних І. Фабриціус радикально змінилася. У автобіографії вона зазначає, що цей період був для неї непростим: дослідниця тимчасово втратила слух. Крім цього, на психологічний стан Ірини вплинули багаторічна тяжка хвороба її доньки, смерть матері і

виявлені з 1920 р. гострі симптоми загального склерозу у В. Гошкевича. У 1922 р. їй довелося розірвати будь-які відносини з чоловіком [22, арк. 3]. Згодом І. Кономопуло переїхав до Москви, де влаштувався бухгалтером і успішно приховував своє офіцерське минуле.

З приходом «нової влади» очолюваний Гошкевичем Музей старожитностей вдалося відстояти. У цей період І. Фабриціус продовжувала допомагати Віктору Івановичу у впорядкуванні колекції музею. З 1920 р. вона вела всю адміністративно-господарську роботу.

З квітня 1923 р. І. Фабриціус була офіційно призначена зберігачкою Херсонського історично-археологічного музею, директором якого став В.І. Гошкевич. У 1924 р. вона фактично очолила розкопки Аджигольського городища (село Солончаки Очаківського району Миколаївської області) біля Ольвії. Це був перший, хоч і неофіційний, досвід керівництва експедицією для вченої [291, с. 126].

Таким чином, працюючи під керівництвом В. Гошкевича майже двадцять років, І. Фабриціус набула великого досвіду археологічної та музейної роботи, який і визначив подальший високий рівень її наукового доробку. Разом із тим їй довелося пережити великі труднощі – і особисті, і спричинені трагедією епохи.

Третій етап – І.В. Фабриціус на чолі Херсонського державного історично-археологічного музею (1925–1931 рр.). У вересні 1925 р. В. Гошкевич вийшов на пенсію. Перед цим він офіційно удочерив доньку Ірини Василівни – Катерину Іванівну Кономопуло, яка з цього часу носитиме ім'я Катерини Вікторівни Гошкевич. Зроблено це було для того, щоб уберегти дівчинку в майбутньому від переслідувань з боку радянської влади за її шляхетне походження (а з Віктора Гошкевича радянська влада воліла зробити так званого «прогресивного діяча» і в 1922 р. нагородила його орденом «Герой Праці») [291, с. 126].

Готуючись залишити роботу, Віктор Іванович прагнув, щоб його місце на чолі херсонського музею зайняла Ірина. У листі до Д. Багалія (1857–1932 рр.), якому керівництвом Упрнауки було доручено підшукати кандидата на заміщення директорської посади, він висловлює сподівання «що і мій голос при вирішенні

цього питання буде почутий» [17]. Зрештою, його клопотання врахували – директором Херсонського історично-археологічного музею офіційно стає Ірина Фабриціус. Для неї розпочинається ключовий період життя та наукової праці.

Протягом наступних років проводяться значні польові дослідження: розвідки з виявлення нових пам'яток археології, розкопки кількох відомих поселень, городищ та курганів. Під керівництвом І.В. Фабриціус триває реорганізація музею – виокремився праісторичний відділ, який очолив археолог Аркадій Вікторович Добровольський (Додаток Д.15). Ще один херсонський історик-археолог Євген Мамаєнко у 1925 р. був затверджений на посаду керівника античного та скіфо-сарматського відділу музею [48, арк 8], але пропрацював він там недовго адже з 1926 р. античний відділ очолив Георгій (Юрій) Петрович Крисін [48, арк. 10]. Фабриціус, Добровольський та Крисін склали штат музею, який залишався незмінним до 1930 р. Протягом зазначеного періоду Ірина Фабриціус намагалася зберігати зв'язки з закордонними дослідниками: у 1928 р. з колекціями ХІАМ працював фінський археолог Арне Міхаель Тальгерн (1885–1945). Результатом видавничої діяльності ХІАМ стали два випуски «Літописів Музею» з відомостями про науково-фондову діяльність, а також повідомленнями про археологічні розкопки за участі співробітників. Деякі зі статей І. Фабриціус були надруковані саме в цих виданнях.

У цей період Ірина Василівна проводила активну археологічну діяльність: розкопки кургану білозерської археологічної культури поблизу села Лук'янівка (1924) дали цінну знахідку мідних ідолів та дротяної «мікенської» фібули, за допомогою якої отримані точні і дуже важливі датування епохи бронзи [291, с. 126].

У 1926 р. І. Фабриціус отримала дозвіл на проведення розкопок Любимівського постскіфського городища I ст. до н. е. – II ст. н. е. (суч. смт. Любимівка Херсонської обл.). Але у своєму життєписі вчена розкопки в цьому районі датує роком раніше: з 1925 до 1929 р. Разом з Іриною Василівною Любимівське городища вивчали Ю.П. Крисін, Є.П. Мамаєнко та М.І. Пархунів [26, арк. 1].

Археологічні роботи дозволили І.В. Фабриціус встановити план житлової частини поселення, конструкцію фортифікацій та головної брами, спосіб заощення й напрямок головної вулиці. В архіві Інституту археології збережено деякі креслення розкопок (Додаток Л.1.).

Здобутий під час експедиції керамічний матеріал вказував, що городище існувало приблизно в II ст. н. е. Такий висновок Фабриціус зробила аналізуючі класичний для римського періоду вид посуду: «Гострі без ямок і кілець днища, вузькі горла, подвійні ручки амфор, червоний, коричневий та сірий лак дрібного посуду, плоскуваті темно-сірі полумиски, типові для городищ тієї доби плошки з грубої чорної глини конусної форми покриті сажею» [26, арк. 3].

Винятковим артефактом став посуд, знайдений у першому квадраті (в додатку Л.1. відмічено як «I»), адже знахідка мала не типову, для подібного поселення, форму та орнамент: «Зроблений без гончарського кола, мав біля 34 см діаметру, висота реставрованого шматка – 47 см... Вінця вигнуто під кутом 45 градусів. Посуд зроблено з чорної, не дуже випаленої глини. Жовтий колір глянцевої поверхні мав рожевий відтінок, всередині з чорними плямами. Посуд звужений до дна. Оздоблено наліпленими смужками з гульками» (Додаток Л.2) [26, арк. 4].

Тож, як виявилось, Любимівське поселення було багат шаровим. Аналізуючи техніку обробки знайдених у цьому шарі залишків посуду, І. Фабриціус писала про схожість обробки кераміки з трипільською культурою: «маємо типовий для безкружельної техніки глянecь улюбленого трипільською культурою кольору. Широке розкриття шийки, і відгиб вінця, звуження до дна, недбала, порівнюючи з верхом, обробка низу, порівнюють форму Любимівського посуду з Петренським (*авт. – мається на увазі посуд з досліджуваної археологом Е.Р. фон Штерном трипільської пам'ятки – поселення Петрени в Бессарабії*), які Е.Р. фон Штерн назвав «прототипом кратера» [26, арк. 4].

Але не зважаючи на таку схожість, Ірина Василівна все ж не відносила цю знахідку до трипільської культури, найбільше її бентежило оздоблення виробу наліпними валиками та соскоподібними наліпками: «розташування орнаменту

окремими мотивами які обрамляють «гульки» – усе це зближує наш посуд з більш західними і пізнішими групами». Тому у своєму звіті Фабриціус відносить знайдені матеріали до типу культури фракійського гальштату [26, арк. 4].

Більш пізні дослідження пам'ятки дають можливість стверджувати, що трипільської культури в Любимівському поселенні однозначно бути не могло, тож інтуїція не підвела вчену, і знайдені матеріали відносяться до Придунайської групи посуду, тобто періоду гальштату.

Повертаючись до аналізу основного шару розкопок, то на думку Фабриціус, тут була однозначно римська культура. Навіть спорудження самого поселення вона вважала типовим для римлян, адже місце забудови було обрано стратегічно правильне та й структура вулиць була інженерно продуманою: «таких в період I ст. н. е. нікого крім римлян і бути не могло» [26, арк. 3].

Тож можна зробити висновок, що Ірина Василівна, як і її вітчм, дотримувалася гіпотези, що досліджувані ними нижньодніпровські городища були так званими ольвійськими факторіями, а в I–II ст., коли Ольвія стала північно-східним форпостом Римської імперії, цей факт пояснював знахідки римської кераміки. Хоча варто зауважити, що з часом вона відійшла від цієї гіпотези і припускала, що досліджувані нею городища в Подніпров'ї були окремими римськими військовими поселеннями [264, с. 122].

На Гаврилівському постскіфському городищі вона виявила культурний шар IV–III ст. до н. е., у той час як раніше городище вважалося пам'яткою римської доби. Розвідкою від села Збур'ївка до хутору Нове Шабо (1927) було зафіксовано низку стоянок періоду енеоліту і вперше для нижньодніпровських кучугур систематично обстежена велика одношарова стоянка з кременевою індустрією епохи бронзи. Також тут був отриманий ряд відносних датувань керамічної групи «крутотілих» посудин [291, с. 127].

У статті «Гороженська орнаментована сокира-молот» І. Фабриціус уперше в українській археологічній літературі вказала на конкретний зв'язок Північного Причорномор'я з Троянсько-мікенським світом. Стаття «Циліндрошийний посуд» висвітлює зв'язок між пізньобронзовим і скіфським періодами [149].

Крім цього, дослідниця продовжувала роботу і на античних пам'ятках. Одна з них – розвідка на Тендрі та острові Бабин 1927 р., але під час цієї розвідки культурні шари античного часу не були виявлені. Цього ж року, разом із Г.П. Крисіним, І.В. Фабриціус працювала в складі Ольвійської експедиції.

Значні результати дала археологічна розвідка І. Фабриціус у вересні та жовтні 1928 р. На маршруті завдовжки 150 км теренами сучасного Голопристанського району Херсонської області були, серед інших місць, обстеженні околиці села Іванівки на Ягорлицькій затоці. В архіві Інституту археології НАН України зберігаються карти маршруту цієї археологічної розвідки та розкопок курганів біля с. Іванівка (Додаток Л.3) [27, арк. 12].

Серед збережених матеріалів цієї розвідки – фрагменти амфор VI ст. до н.е., фрагменти чорнолакових кіліків цього ж періоду. Зважаючи на розташування розкопу та знайдені артефакти, можна стверджувати, що це були речі з Ягорлицького античного поселення, офіційно відкритого в 1970-х рр.

На початку 1930-х рр. щодо колективу ХІАМ розпочалася хвиля репресивних заходів. 21 січня 1931 р. херсонська газета «Наддніпряньська правда» опублікувала анонімну статтю під промовистою назвою «Класові вороги в археологічному музеї». У ній, зокрема, стверджувалося: «Херсонський державний історично-археологічний музей, через засміченість його штату, за 13 років пролетарської диктатури не тільки не долучився до завдань соціалістичного будівництва, а навпаки замкнувся в собі від пролетарського суспільства, у деяких галузях навіть свідомо шкодив» [311, с. 129]. На думку автора кореспонденції, така ситуація в музеї стала можливою тому, що директорка цього закладу є за соціальним походженням «чужим елементом» і «вороже ставилася» до всіх починань радянської влади в музейній справі.

У СРСР у цей період розпочинається «генеральна чистка» партійних та державних службовців. Наприкінці квітня 1931 р., під час «чистки», І. Фабриціус звільнили з посади директорки за першою категорією – як родичку «колишнього царського міністра» В. Сухомлинова та дружину «колишнього царського полковника» І. Кономопуло. Звільнені за першою категорією позбавлялися всіх

прав на роботу та пенсію, мали бути виселені з квартир. До того ж, реальною була загроза арешту органами НКВС. Передчуваючи неминучі репресії, Херсон залишили співробітники й друзі І. Фабриціус. Г. Крисін у 1930 р. переїхав до Одеси та зайняв посаду помічника директора Одеського археологічного музею [47, арк. 135], а А. Добровольського було звільнено в 1931 р. Побоюючись подальших репресій, він переїхав спочатку до Полтави, а потім до Одеси [222, с. 103]. Тим часом, заради «оздоровлення стану музею», ХІАМ було ліквідовано й на правах окремого Історичного відділу об'єднано з Природничим музеєм у Херсонський краєзнавчий музей (ХКМ).

Отже, протягом 1925–1931 рр. І. Фабриціус здійснила великий обсяг польової археологічної та наукової роботи. Однак репресії влади припинили діяльність Херсонського історично-археологічного музею як наукового центру і змусили І. Фабриціус залишити роботу та радикально змінити своє життя і напрям наукової праці.

Четвертий період – роки праці І.В. Фабриціус у Ленінграді та Києві (1931–1941 рр.). У листопаді 1931 р. І. Фабриціус з донькою переїхала до Ленінграда. Дослідниця довгий час тяжко хворіла й не могла працювати. Одужавши, але не маючи змоги влаштуватися на роботу, вона розпочала обробку й оформлення матеріалів до археологічної карти Причорномор'я, які залишилися після В.І. Гошкевича. У цей період вона також зосередилася на вивченні скіфських пам'яток.

З лютого 1934 р. до березня 1935 р. їй вдається офіційно працевлаштуватися в Державному Ермітажі позаштатним науковим співробітником. Більш того, у серпні 1934 р. І. Фабриціус уклала авторську угоду з Державною академією історії матеріальної культури (ДАІМК) на обробку, доповнення й підготовку до видання «Матеріалів для археологічної карти українського Причорномор'я», зібраних В. Гошкевичем до 1923 р. У червні 1934 р. вона подала цю роботу на розгляд, і в тому ж році ДАІМК прийняла її до друку (але так і не видала). З серпня 1936 р. до березня 1937 р. І. Фабриціус працює бібліотекарем другого розряду у відділі

гравюри та естампу Державної публічної бібліотеки ім. М. Салтикова-Щедрина у Ленінграді [28, арк. 4].

31 березня 1937 р. вчена повернулася в Україну і почала працювати науковим співробітником в Інституті археології Академії наук Української Радянської Соціалістичної Республіки (АН УРСР). Її донька Катерина залишилася в Ленінграді, де розпочала навчання в Ленінградському університеті [291, с. 128–129].

З цього часу, як зазначає сама вчена у своєму життєписі, її робота йшла в двох напрямках: археологічне картографування та скіфологія. У 1938 р. керівництво Інституту археології АН УРСР прийняло рішення зібрати усі підготовлені І.В. Фабриціус матеріали археологічної карти в одне, спільне з Інститутом історії матеріальної культури АН СРСР, видання під назвою «Археологічна карта українського Причорномор'я», доповнивши його ілюстраціями та покажчиками (предметно-тематичними та бібліографічними). У тому ж році І.В. Фабриціус направили у відрядження (разом із художником) музеями Південної України для збору ілюстративного матеріалу. Вона відвідала Кіровоград, Херсон, Миколаїв, Первомайськ, Одесу. Влітку для книги були оформлені таблиці, ілюстрації, складено їх опис, а основний текст археологічної карти схвалено Інститутом археології АН УРСР [28, арк. 4–5].

Крім того, І. Фабриціус представила в Інституті план роботи зі скіфології, зробила доповідь «Про аналіз скіфських зображень». Продовжуючи археологічну роботу з планомірного вивчення скіфського періоду, дослідниця виконала обстеження великих скіфських городищ (Немирівського, Пасторського, Мотронинського, Гаврилівського) та район розташування «змієвих валів»; під час цього обстеження нею було відкрито Шарпівське городище. Біля Звенигородки (Звенигородський район Черкаської області) І. Фабриціус відкрила трипільське поселення, частина якого була перекрита скіфським шаром, пов'язаним із колом Рижанівських курганів [291, с. 129].

У 1938–1940 рр. І. Фабриціус проводила розкопки відкритого нею Шарпівського городища V ст. н. е. на річці Тясмин (в урочищі Шарпівка поблизу

села Пастирське Смілянського району Черкаської області) і вперше встановила техніку споруд фортифікаційного призначення і обпалювання валів, довела наявність керамічної індустрії, визначила житлову площу та величезний комплекс ліпної кераміки, яку точно датувала за допомогою знайденої на цьому ж місці античної кераміки [28, арк. 6].

Наприкінці 1930-х рр. дослідниця активно провадить не лише власну польову діяльність, але й бере участь у роботі інших експедицій Інституту археології АН УРСР – Трипільської (1937) та Деснянської (1938). У них, окрім розкопок стоянок періоду палеоліту, вона проводила обстеження заплави від м. Новгород-Сіверський до с. Дробишів, де виявила і зафіксувала понад 20 стоянок періодів енеоліту, бронзи та слов'янського часу, а також обстежила правобережжя Десни від с. Рогівка до с. Пушкарі. З усіх польових робіт до Інституту археології АН УРСР були здані звіти в готовому для публікації вигляді, а знахідки експоновані на виставках Інституту. У цей час І. Фабриціус не полишає роботу над дослідженням скіфських курганів і публікує статтю «Досвід аналізу скіфських зображень, зроблений на групі ікл».

У 1939 р., у зв'язку з затримкою перекладу Археологічної карти українською мовою, вирішено використати цей час для її доповнення ілюстративним матеріалом пам'яток античної культури. Було виконано ще один об'їзд музеїв із художником (Одеса, Миколаїв, Херсон). У травні 1939 р. остаточно було оформлено таблиці й ілюстрації, а в жовтні було закінчено переклад основного тексту Археологічної карти. Влітку цього ж року І. Фабриціус подала до Інституту археології АН УРСР доповідну записку «Про тематику та методику складання археологічних карт». Крім цього, узагальнюючи проведені роботи на Шарпівському і Пастирському городищах, вчена виступила на конференції Інституту археології АН УРСР з доповіддю: «Трипільська культура та кіммерійці» [291, с. 130].

У 1940 р. І.В. Фабриціус продовжувала роботу над технічним завершенням вже передрукованих (більш ніж 600 сторінок) частин тексту «Археологічної карти» українською мовою.

У своїх скіфологічних дослідженнях вона також досягла значних зрушень, а саме: продовжила розкопки Шарпівського городища. Оброблені матеріали, отримані польовими дослідженнями в 1938 р. та 1940 р., вчена використала в роботі «Архаїчна Скіфія в межах території УРСР» та почала роботу над темою «Дністровсько-Чорноморська культура з розписною керамікою».

Узимку 1940–1941 рр. І. Фабриціус була науковою керівницею Є.Ф. Покровської, яка працювала над кандидатською дисертацією з теми «Похоронні споруди, обряд та інвентар скіфських курганів».

На початку 1941 р. І. Фабриціус виступила на конференції Інституту археології АН УРСР з доповіддю «Релікти егейської культури на території УРСР». У цьому ж році дослідниця представила план наукової теми «Архаїчна Скіфія», який схвалив та прийняв Інститут археології АН УРСР [28, арк. 7].

У 1938–1941 рр. І. Фабриціус за сумісництвом працювала вченим-консультантом у Київському історичному та Херсонському краєзнавчому музеях і мала (так і не реалізований) план спільної експедиції Інституту археології АН УРСР та Історичного відділу Херсонського краєзнавчого музею для розкопок Білозерського античного поселення (селище Дніпровське Білозерського району Херсонської області) у квітні–серпні 1941 р.

Отже, роки роботи І. Фабриціус у передвоєнному Києві були достатньо успішним періодом у науковій діяльності вченої. Вона заслужила авторитет та визнання у науковому співтоваристві як провідний спеціаліст з історії та культури степових скіфських племен і населення українського Лісостепу скіфської доби.

П'ятий період – роки Другої світової війни та повоєнний період (1941–1966 рр.). З 18 травня до 12 липня 1941 р. І.В. Фабриціус відбула у відрядження до Ленінграду та Москви для роботи над темою «Архаїчна Скіфія». Для поїздки до Ленінграду, вочевидь, у неї була й особиста причина: на початку літа 1941 р. її донька К. Гошкевич закінчила навчання в Ленінградському університеті (де вчилася на геолога). Але з початком війни на теренах України, повернутися до Києва їй вже не вдалося. До вересня 1941 р. учена продовжувала працювати в

Інституті історії матеріальної культури за темою відрядження. 12 лютого 1942 р. у стані дистрофії її разом із донькою евакуювали з Ленінграда.

З 12 березня до 3 червня 1942 р. Ірина Василівна знаходилася на лікуванні в Евакогоспіталі в Свердловську, а з 3 червня до 6 серпня жила в Северську Свердловської області РРФСР. 7 серпня переїхала до Краснодарського краю з донькою, яка була спрямована туди на роботу. Але, як згадувала Ірина Василівна у своєму життєписі, незабаром вона залишила Кубань: «тому що там ні побутове, ні культурне, ні матеріальне становище не відкривали можливостей роботи для мене» [22, с. 8]. З 23 серпня 1942 р. до 8 травня 1944 р. І. Фабриціус мешкала в м. Шарипове Хакаської автономної області РРФСР на утриманні доньки. Іншим джерелом її існування в цей час були лекції та консультації для агітаторів Шарипівського райкому ВКП(б). У травні 1944 р. Ірина Василівна переїхала на Урал (станція Пашмя Пермської залізниці), на місце нової роботи доньки. З 25 травня до 8 вересня вона працювала на польових роботах Уфимської алмазної експедиції.

8 вересня 1944 р. І. Фабриціус повертається до Києва, де в Інституті археології АН УРСР їй пропонують посаду завідувачки сектором скіфо-сарматських і античних міст (відділу археології раннього залізного віку). Роботу в новому відділі вчена почала 10 жовтня 1944 р. Вона сформуvala наукові напрями, які згодом стали магістральними для співробітників відділу: «Кіммерійська та скіфська проблематика», «Скіфія і Кавказ», «Скіфи і Середня Європа» [234, с. 132].

У Києві І. Фабриціус з'ясувала, що за роки відсутності все її майно та особистий науковий архів і бібліотека були втрачені. Зважуючи перспективи подальшої праці, вона вирішила відмовитись від подальшого дослідження теми «Архаїчна Скіфія», яке було розпочате перед початком війни. Результатом роботи мало б бути створення повного каталогу пам'яток скіфського архаїчного періоду – з розподілом їх за групами і з точними датуваннями. Але втрата всіх попередніх напрацювань змушує І. Фабриціус відмовитися від продовження роботи над

темою. З такої ж причини вчена відмовляється й від запланованої в 1940 р. теми «Дністровсько-Причорноморська культура з розписною керамікою».

У цей період І. Фабриціус розпочинає роботу над новими темами своїх досліджень: «Кіммерійці і скіфи» (планувалося, що підсумком цієї праці буде авторська монографія) і «Табіті скіфів та Велика богиня скіфів» (в межах цієї праці із залученням комплексних аналогій, вчена хотіла з'ясувати походження образу богині з егейського світу).

27 квітня 1945 р. в Інституті історії матеріальної культури ім. М.Я. Марра у Москві І. Фабриціус захистила дисертацію «Археологічна карта Причорномор'я Української РСР» та отримала науковий ступінь кандидата історичних наук [22, арк. 9]. Продовжуючи роботу з цієї теми, вона завершує свою головну працю – «Археологічну карту Причорномор'я Української РСР», яка стала підсумком її багаторічних польових та теоретичних досліджень. У цій об'ємній роботі Ірина Василівна узагальнила численні матеріали, зібрані як В. Гошкевичем, так і самостійно. Локаційно в роботі було охоплено більшу частину Північного Причорномор'я, від Дунаю до Дніпра. Праця містила інформацію про понад 700 археологічних пам'яток. Перший том дослідження, присвячений пам'яткам межиріччя Дністра та Південного Бугу, було видано в 1951 р. [150, с. 56–58]. Другий том так ніколи не був опублікований, але зберігається в Науковому архіві Інституту археології НАНУ.

Після захисту дисертації дослідниця продовжила працювати в Києві, в Інституті археології АН УРСР на посаді старшого наукового співробітника. У цей період вона відновила й очолила Тясминську археологічну експедицію для подальшого дослідження відкритого нею Шарпівського городища. На пам'ятці було досліджено оборонні споруди, методи побудови житла, залишки ковальського і керамічного виробництва [22, арк. 9].

Певний час І. Фабриціус читала лекції в Київському університеті. Вона підготувала до друку цілу низку робіт зі скіфського періоду, звіриного стилю, архаїчної Скіфії тощо. Кіммерійсько-скіфські проблеми повинні були стати докторською дисертацією дослідниці, але І. Фабриціус так і не завершила цю

роботу. Працювати в Інституті археології АН УРСР їй було дедалі важче. Вона скаржилася на неналежні умови роботи в Інституті, погану якість наданого їй в Києві житла, самотність (її донька та онук оселилися в Ленінграді).

Однією з останніх польових експедицій вченої були організовані спільно з Херсонським обласним історичним музеєм дослідження античного городища «Золотий Мис» (с. Широка Балка Білозерського району Херсонської обл.) в серпні–вересні 1947 р. (для музею це була перша повоєнна археологічна експедиція). У археологічному фонді херсонського музею зберігся польовий щоденник учасника експедиції Є. Мамаєнка, із досконалим описом проведеного сезону [25].

Можна стверджувати, що в ці роки І. Фабриціус, підбиваючи підсумки своєї багаторічної наукової праці, вважала найпродуктивнішим для себе періодом роботу в Херсонському історично-археологічному музеї протягом 1923–1931 рр. С. Березанська, старший науковий співробітник Херсонського обласного історичного музею в 1948–1949 рр., яка з 1949 р. навчалася в аспірантурі Інституту археології АН УРСР та працювала з І. Фабриціус, згадувала: «Це була дуже красива, величава стара жінка. Ми іноді згадували з нею Херсон й вона сварила мене за те, що я проміняла музей на Інститут» [245, с. 34].

У листопаді 1951 р., у віці 69-ти років, І. Фабриціус виходить на пенсію. У своїй заяві про звільнення, яку вчена написала ще 25 серпня 1950 р., Ірина Василівна вказує на умисно створені для неї несприятливі умови праці: «Критика моїх робіт була негласною та голосливою... тому я не могла виправити свої помилки за розумними оцінками. На основі таких відгуків мої роботи не публікувались протягом 13 років. Ніколи не був врахований мій наполегливий протест проти ненормальної, помилкової до кореня, постановки вивчення грецьких міст в Скіфії. Не можна витратити мало не мільйони на накопичення матеріалу, який нікому обробляти...» [234, с. 134].

Після виходу на пенсію вчена переїздить до доньки та онука в Ленінград. Померла Ірина Василівна 6 січня 1966 р. у Ленінграді, де й була похована.

І. Фабриціус як археолог першою вказала на зв'язки південноукраїнських археологічних культур епохи пізньої бронзи з троянсько-мікенським колом культур. Її підстави вважати, що вона є першовідкривачем Ягорлицького античного поселення. Особливе значення для науки мала її праця з картографування археологічних пам'яток Північного Причорномор'я та скіфологічні дослідження.

У музейній справі вона однією з перших організувала каталогізацію предметів археологічних фондів за групами з перспективою публікації цих каталогів окремими виданнями. Головною метою діяльності археологічного музею вона вважала наукову (реалізовану через організацію археологічних експедицій) та науково-просвітницьку (реалізовану через публікацію отриманих результатів) працю.

Підсумком її діяльності є потужний розвиток Херсонського історично-археологічного музею, археологічне картографування Південної України та здобутки у вітчизняній скіфології.

Висновок до розділу. Відтворення інтелектуальних біографій істориків Віктора Гошкевича та Ірини Фабриціус – це перша спроба комплексного наукового вивчення їх життя, громадської діяльності та політичних уподобань, родинних та мережевих зв'язків, кола інтелектуального спілкування, внеску в історичну науку та розбудову громадських, наукових та культурних інституцій, публікаційної активності.

В. Гошкевич внаслідок фахової підготовки та ерудиції, зібраного ним археологічного матеріалу, попри свою «другоплановість» та «провінційність» висував наукові гіпотези та вступав у дискусії з «топовими» колегами. Вчений був членом багатьох наукових товариств, мав широке коло наукової комунікації, на його публікації посилалися іноземні колеги. Все це свідчить про високу оцінку його діяльності та визнання наукового рівня його роботи в середовищі дослідників стародавньої історії. Дане дослідження дозволяє узагальнити хронологію основних археологічних досліджень В. Гошкевича та І. Фабриціус, актуалізувати їх значення на сучасному етапі розвитку археології,

продемонструвати феномен «наукової сім'ї» – двох поколінь археологів, батька і дочки, яку він навчив азам професії та передав свою справу.

Визначено ліберально-демократичні та помірно українофільські погляди В. Гошкевича, його активну громадянську позицію щодо зловживань місцевої влади та оптимізації відносин із єврейською громадою Херсону. Певною мірою його особиста позиція відобразилася на сторінках створеної та редагованої ним газети «Юг».

Після жовтневого перевороту інтелектуали роду Гошкевичів зайняли аполітичну позицію. Але продовжили свою працю в галузях археології та музейної справи.

ВИСНОВКИ

Відповідно до поставлених мети і завдань були отримані результати дослідження, зміст яких виносяться на захист:

Вивчення історії священницьких родів є важливою складовою соціокультурної, суспільно-політичної та інтелектуальної історії України, які в умовах бездержавності виконували роль системи, що зберігає, продукує й транслює як загальнолюдські, так і національні цінності.

Виокремлено основні етапи і узагальнено наявну історіографію дослідження священницької династії Гошкевичів кінця XVII – середини XX ст. та окремих її репрезентантів, у тому числі тих, що з пореформеної доби зазнали суспільно-професійних трансформацій та обрали фах чиновників, військових, лікарів, науковців.

Історіографію дослідження і проблематики умовно поділено на три етапи. Перший – «ранній» (хронологічно до 1920 р.), коли в полі зору дослідників були лише дві персоналії – дипломат Йосип Антонович Гошкевич та археолог Віктор Іванович Гошкевич. Публікації характеризуються джерелознавчим характером, описовістю, фактографічністю, автори були їх сучасниками і почасти особисто чи заочно знайомими, до історіографії цього етапу ми відносимо і участь їхніх колег у наукових дискусіях з приводу окремих публікацій. Другий етап дослідження основних напрямів діяльності окремих представників роду Гошкевичів (1920–1991 рр.) характеризується виходом на рівень наукових узагальнень і поділяється на два історіографічні напрями (перш за все за ідеологічною та методологічною несумісністю): перший – роботи радянських вчених; другий – праці зарубіжних (у тому числі й українських діаспорних істориків). Третій, новітній етап досліджень, з 1990-х рр., пов'язаний перш за все із активізацією вивчення життя і діяльності Віктора Гошкевича та його родини на теренах Херсонщини, у розвиток якої він так багато зусиль доклав як громадський діяч та науковець. Водночас на сучасному етапі є великий суспільний попит і науковий інтерес до історії роду Гошкевичів, внеску в історію України представників священницького стану тощо.

На основі опрацювання широкого кола літератури і матеріалів 11 вітчизняних та 5 зарубіжних архівів встановлено репрезентативність

джерельної бази для реалізації мети і завдань дослідження. Залучено різні типи джерел: письмові (документальні; теософські, наукові, публіцистичні праці представників роду: его-джерела, періодична преса тощо), візуальні, речові та лінгвістичні. У процесі роботи актуалізовано значне коло архівних та маловідомих джерел, систематизовано і введено у науковий обіг «Архів Леоніда Гошкевича», що зберігається у фондах Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олесь Гончара.

Методологічним підґрунтям роботи стали загальнонаукові принципи історизму, об'єктивності, системності та комплексності. Означені принципи було реалізовано за допомогою використання загальнонаукових (аналізу та синтезу) та спеціально-історичних методів (історико-хронологічний, історико-порівняльний та історико-генетичний, метод періодизації). Крім цього, у роботі використано теоретико-методологічні засади «нової сімейної історії» (метод реконструкції сім'ї, просопографічний метод та метод соціальних трансмісій). Дослідження історії роду Гошкевичів доповнено методами та термінологією генеалогії, інтелектуальної історії, біографістики, а з огляду на широту професійної діяльності окремих представників роду – історії церкви, історії археології тощо.

Генеалогічне дерево роду Гошкевичів створено на основі напрацювань авторки дисертації та А. Костенка за допомогою комп'ютерної програми «Древо життя» за принципом низхідного поколінного розпису (8 поколінь), включено всіх представників роду, існування яких документально підтверджено (відповідно від перших документальних згадок про Гошкевичів до смерті о. Леоніда Гошкевича та його онуки Ольги). Першого умовного предка створено для технічного відтворення братських зв'язків між Степаном та Григорієм Гошкевичами. Родовід Гошкевичів умовно поділено на «українську» та «білоруську» гілки, основну увагу приділено саме першій.

Питання походження і ранньої генеалогії роду Гошкевичів до сьогодні залишається невирішеним. Проте наявний джерельний матеріал дозволяє висунути припущення, що першим відомим представником роду Гошкевичів був ієромонах, викладач Києво-Могилянської духовної академії Григорій Гошкевич (Гасиневич, Гашвич), що жив наприкінці XVII – на початку XVIII ст. Встановлено

українське етнічне походження Гошкевичів. Узагальнюючи генеалогію, біографічні відомості та тогочасні суспільно-політичні реалії, на прикладі перших покоління Гошкевичів прослідковано формування класичної спадкової священницької династії на українських землях, як носіїв українського православ'я у XVIII ст.

З кінця XVIII – до початку XX ст. Гошкевичі адаптуються до політичних та соціокультурних реалій Російської імперії, маються приклади спадкування посад і приходів від батька до сина або зятя. Священники-представники роду отримували посади навіть в Москві та Петербурзі, паралельно з основною діяльністю успішно робили адміністративні та викладацькі кар'єри.

Серед визначних репрезентантів династії, діяльність яких у зазначений період локаційно обмежувалась сучасними українськими кордонами, розглянуто персоналії тих, хто досяг певних висот у церковній кар'єрі, зробив внесок у розвиток освіти і теософію: Григорій Гошкевич – священнослужитель-ієромонах, викладач Києво-Могилянської духовної академії, намісник Києво-Софійського монастиря; Пилип Гошкевич (1718–1876) – священнослужитель, канцелярист Переяславської духовної консисторії, викладач поетики у Переяславському колегіумі, який створив рукописну програму цього навчального курсу; Іван Гошкевич (1824–1872) – протоієрей, настоятель київської церкви святих Костянтина і Олени на Подолі, викладач Київської та Полтавської духовних семінарій, найбільший його науковий здобуток – видання одного з перших підручників логіки російською мовою «Руководство к логике».

Економічна та соціальна кризи духовенства середини XIX ст. поклали початок трансформації Гошкевичів зі священницької династії в світську, що у пореформену добу в Російській імперії і особливо на початку XX ст. призвело до руйнування шаблону «священництво – батьківська справа». Імперська влада зробила православну церкву залежною частиною державного апарату, було обмежено права духовенства та його матеріальне забезпечення, а, відтак, можливості його самореалізації, втрачено поважний суспільний статус – роль «просвітителя», вчителя та певною мірою адміністратора. Кризу православного

духовенства як соціального стану продемонстровано «мікроісторичним» прикладом багатодітної сім'ї о. Антона (Антонія) Івановича Гошкевича (1785–1836), яка не отримувала державних виплат й виживала на незначні пожертви прихожан, прибуток із викладацької діяльності та землеробства.

З кінця XVIII – початку XIX ст. майже на 50 років документальні згадки про священників з роду Гошкевичів на теренах України зникають, натомість священницька династія фіксується на білоруських землях за матеріалами Державного історичного архіву Білорусі (НІАБ) (Могильовська губернія).

Вихідцями з білоруських земель визначними репрезентантами роду Гошкевичів були місіонер, дипломат та сходознавець Йосип Антонович Гошкевич (1814–1875), який став першим російським консулом в Японії і видав перший японсько-російський словник та Іван Гашкевич (1837–1917) – канонізований Російською православною церквою як святий праведний Іоанн Кормянський.

Й.А. Гошкевич один із перших не продовжив священницьку кар'єру батька. Під час навчання у Санкт-Петербурзькій духовній академії він виявив значні здібності до вивчення іноземних мов, що зблизило його із колишніми членами «Російського Біблійного товариства» (масонської організації), основним завданням якого був переклад Біблії на сучасні мови народів Російської імперії. Зв'язок студента з керівниками Товариства, як, власне, і причетність до неканонічного перекладу Біблії, зумовило конфлікт із Синодом; Й. Гошкевич виїздить на 10 років у XII Російську імперську місію в Пекін. Певне розчарування в канонічній російській православній церкві стало однією з причин вибору його професії – чиновника та дипломата Міністерства закордонних справ. Й. Гошкевич був учасником кругосвітньої подорожі Є.В. Путятіна і сприяв укладанню першого російсько-японського Сігодського договору 1855 р., а згодом 1868–1865 рр. перебував консулом у Хакодате. На посаді консула він продовжував місіонерську діяльність, виявляв себе як щировіруюча людина і християнин, спілкувався з представниками місцевого населення, в тому числі і з протестантами. Він мав чимало державних нагород і вийшов у відставку у чині статського радника. Дисертантка дотримується тези, що Й. Гошкевич являє приклад певної ієрархії

ідентичностей – «православно-імперської» у поєднанні із усвідомленням свого українського («малоросійського») та білоруського етнічного компонента.

З середини XIX ст. у провідних церквах та закладах духовної освіти Києва та губернії зустрічаються священницькі родини Гошкевичів. Після закінчення Києво-Подільського духовного училища до Херсонської губернії переїздить Леонід Іванович Гошкевич (1868–1963). Отець Леонід займав поважне місце у церковно-релігійному житті Південної України першої половини XX ст., мав великий авторитет, служив у Свято-Духівському кафедральному соборі, соборі Всіх Святих м. Херсона та ін.; основні віхи його біографії у даній роботі представлено вперше. Діяльність провінційного херсонського священника не виділялася значними науковими чи кар'єрними здобутками, однак він завжди був для своїх прихожан прикладом смиренності і надії на спасіння за всіх режимів – часів Російської імперії, бурхливих політичних подій 1917–1921 рр., радянських репресій та церковних трансформацій, нацистської окупації і навіть отримував церковні та державні нагороди. Його життя – яскравий приклад прояву гуманізму, адже в період Голокосту він допомагав рятувати херсонських євреїв.

Отець Леонід спочатку не сприймав владу більшовиків, але врешті зайняв конформістську позицію – підтримав формально легітимну владу патріарха Тихона та потім Сергія Старгородського. Особистий вибір його життєвої стратегії показано на контрасті вибору іншого відомого представника херсонського священства із дружньої до Гошкевичів родини – Іоанна Скадовського (о. Іоанн), який обрав шлях служіння Істинно-православній церкві і був репресований.

Процеси модернізації, розвитку промисловості і транспорту, поширення освіти та політична лібералізація російського суспільства, фактичне подолання станових обмежень відкрили нові можливості вертикальної соціальної мобільності у різних суспільних прошарках. Зважаючи на високоосвіченість священницьких родин діти духовенства шукали нові, більш вигідні, шляхи професійної реалізації. В умовах цих змін Гошкевичі обрали для себе найбільш

перспективні сфери діяльності – чиновництво, військову справу, громадську та наукову діяльність.

До провінційних імперських чиновників можна віднести братів Миколу Івановича (1871–?) та Михайла Івановича Гошкевичів (1853–?), перший був стацьким радником та начальником Ломжинської навчальної дирекції Варшавського округу, а Михайло Гошкевич до встановлення радянського режиму займав посаду помічника херсонського губернського лікарського інспектора і відзначився активною практичною роботою та написанням медичних праць. На запрошення Михайла Гошкевича до Херсона переїхали і два інші його брати – о. Леонід та історик Віктор Гошкевич із своєю новою родиною, які надалі теж пов'язували своє життя з цим губернським центром.

Однак найяскравішими чиновниками роду були представники наступного покоління Гошкевичів. Зокрема, донька Віктора Гошкевича від першого шлюбу – Катерина Гошкевич (Бутович, Сухомлинова) (1882–1921?). Дружина військового міністра Російської імперії В.О. Сухомлинова – Катерина починала свою трудову діяльність із посади секретарки в канцелярії мирового судді. А її двоюрідний брат – Микола Гошкевич (1878–1938) – завідувачем технічними середніми та нижчими навчальними закладами у навчальному відділі Міністерства торгівлі та промисловості. Спочатку у Києві, а згодом у Санкт-Петербурзі вони підтримували тісні родинні та ділові зв'язки. У період Першої світової війни подружжя Сухомлинових та М. Гошкевича було ув'язнено за звинуваченнями в корупції, шпигунстві на користь Німеччини та державній зраді; М. Гошкевича і В. Сухомлинова засуджено (згодом амністовано більшовиками). Автором вперше комплексно відтворено непересічні біографії та обрані сумнівні життєві стратегії Миколи та Катерини Гошкевичів, яким достатньо швидко вдалося досягти успіху через причетність до військового відомства, але за ним йшло таке ж стрімке падіння.

Попри те, що зі встановленням пролетарської диктатури Михайло, Микола, Катерина зайняли позицію «аполітичності», для нової влади «імперські» чиновники залишились «антирадянським елементом», у результаті чого, рано чи пізно, підпали під репресії.

Аналіз існуючих фрагментарних публікацій та раніше не залучених архівних матеріалів і джерел особистого походження дав можливість вперше досить повно реконструювати життя і діяльність земського лікаря Михайла Гошкевича.

Військову справу обрали для себе прийомні сини Віктора Гошкевича Федір та Леонід Фабриціуси та син о. Леоніда – Микола Гошкевич. Федір і Микола в роки громадянської війни воювали під проводом А.І. Денікіна та П.М. Врангеля. У роботі простежено вплив родини на вибір їх професії та громадянської позиції.

Для комплексного вивчення життя, громадської діяльності та політичних уподобань, родинних та мережевих зв'язків, кола інтелектуального спілкування, внеску в історичну науку та розбудову громадських, наукових та культурних інституцій, публікаційної активності визначних представників роду – Віктора Гошкевича та його прийомної доньки Ірини Фабриціус – було обрано жанр інтелектуальної біографії.

За критерієм пріоритетної сфери інтелектуальної діяльності В.І. Гошкевича та можливості її реалізації у певному соціокультурному середовищі його життєвий шлях поділено на два основних етапи: «Київський» та «Херсонський». Але найважливішим критерієм у виділенні періодів інтелектуальної біографії Віктора Івановича «Херсонського» етапу стала його громадська, наукова та науково-організаційна діяльність у створенні та розвитку херсонського музею та наповнення його археологічної колекції.

Перший етап – «Київський» (1882–1890 рр.) – навчання В. Гошкевича у Київському університеті св. Володимира, де сформувалося перше коло інтелектуальних зв'язків вченого з тогочасними провідними істориками і формування демократичних та українофільських поглядів. Особливий вплив на становлення громадсько-політичних та наукових поглядів В. Гошкевича у цей період здійснили історики В. Антонович та М. Петров.

Другий етап (1890–1928 рр.) – «Херсонський», під час якого В. Гошкевич реалізувався як учений, організатор науки, музейної справи та громадський діяч.

За проблемно-хронологічним принципом, в межах цього етапу виділяємо кілька періодів:

I. Початок наукової та громадської активності (1890–1905 рр.). В цей час він працював секретарем Херсонського губернського статистичного комітету та розпочав наукову діяльність на Півдні України. Саме тоді відбувається соціальне утвердження В. Гошкевича в новому регіоні, він займає різні посади в державних, місцевих та земських установах. Разом з тим Віктор Іванович провадить активну громадсько-політичну діяльність, випускаючи першу в місті приватну газету «Юг» (1898–1907 рр.). Утім, найвизначнішим тогочасним досягненням інтелектуала було заснування у 1890 р. Археологічного музею Херсонського губернського статистичного комітету – першого музею в Херсоні.

II. «Зміщення акцентів у життєвих стратегіях В. Гошкевича» (1905–1909 рр.) – спочатку сподівання на лібералізацію політичного життя і долучення до партії кадетів, а згодом згортання громадської активності у зв'язку з подіями й поразкою Першої російської революції та зосередження на науковій і науково-організаційній роботі. Цей етап пов'язаний зі становленням Археологічного музею Херсонської губернської вченої архівної комісії як наукового та освітнього центру інтелектуального життя Херсонщини;

III. «Пік інтелектуальної біографії В. Гошкевича» (1909–1917 рр.) – він на чолі Херсонського міського музею старожитностей та витончених мистецтв, це апогей його наукової творчості. Із зростанням колекції музею та визнанням його як серйозної наукової установи, відбувається розширення інтелектуальних зв'язків В. Гошкевича за рахунок міжнародних комунікацій. Поступово вчений увійшов до кола провідних археологів-дослідників курганів Південного регіону України. Разом з тим, вивчаючи античні, середньовічні та козацькі пам'ятки, він розширив свої наукові інтереси та збагатив науковий доробок;

IV. «Радянський період» (1917–1927 рр.), пов'язаний з новими соціально-політичними умовами життя в період утвердження радянської влади. У зв'язку із погіршенням стану здоров'я В. Гошкевич не міг більше продовжувати активну

наукову діяльність та зосередив усі свої інтелектуальні та життєві сили на збереженні музею.

Зроблено висновки, що Віктор Гошкевич (який довгий час сприймався як провінційний археолог) висував наукові гіпотези та вступав у дискусії з авторитетними колегами. Учений мав широке коло наукових комунікацій, на його публікації посилалися закордонні колеги. Віктор Іванович був дійсним членом багатьох наукових товариств: Одеського товариства історії та старожитностей, Археологічної комісії Всеукраїнської академії наук (АК ВУАН), кореспондентом Московського археологічного товариства, Таврійської вченої архівної комісії (ТВАК) та Головного центру історичних досліджень Криму. Це є свідченням високої оцінки його наукової діяльності та визнання в середовищі дослідників стародавньої історії Південноукраїнського регіону.

В інтелектуальній біографії Ірини Василівни Фабриціус виділено п'ять умовних періодів. Основним критерієм для поділу стали її здобутки в галузі музеології і археології та зміни умов наукової діяльності, пов'язані із політикою панівних державних режимів у галузі науки і культури та ідеології, місце перебування та посади в наукових інституціях, загальні виклики вітчизняної та світової історії.

I. Формування особистості та інтелектуальних зацікавлень (1882–1913 рр.). До цього етапу відносимо дитинство та юність І. Фабриціус, навчання у II Херсонській жіночій гімназії та на Вищих Бестужевських жіночих курсах в Санкт-Петербурзі.

II. Робота під керівництвом В. Гошкевича на Херсонщині (1913–1925 рр.) – набуття досвіду археологічної та музейної роботи, що визначило подальший високий рівень її наукових досліджень.

III. Фабриціус на чолі ХІАМ (1925–1931 рр.). Попри активну археологічну діяльність вченої, вона підпала під репресії радянської влади й була звільнена з херсонського музею, радикально змінивши своє життя і напрям наукової праці.

IV. Робота І.В. Фабриціус у Ленінграді та Києві (1931–1941 рр.). У цей період вчена заслужила авторитет та визнання у науковому співтоваристві як

провідний спеціаліст з історії та культури степових скіфських племен і населення українського Лісостепу скіфської доби.

V. Роки Другої світової війни та повоєнний період (1941–1966 рр.). 1945 р. І. Фабриціус захистила дисертацію з теми «Археологічна карта Причорномор'я Української РСР» та отримала науковий ступінь кандидата історичних наук. У 1951 р. вона завершує свою головну працю – «Археологічну карту Причорномор'я Української РСР», яка стала підсумком її багаторічних польових та теоретичних досліджень.

Після жовтневого перевороту інтелектуали роду Гошкевичів зайняли позицію аполітичності. Але, зважаючи на походження і громадянську позицію, очевидно, що вони не підтримали прихід більшовиків до влади, й залишалися класово чужими елементами.

Таким чином, представники роду Гошкевичів зробили чималий внесок в інтелектуальну, соціокультурну історію України, були активними учасниками релігійно-церковного, культурного, громадського та наукового життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Неопубліковані джерела

Архів зовнішньої політики Російської імперії історико-документального департаменту МЗС РФ (м. Москва, РФ)

Ф. 159. Департамент личного состава и хозяйственных дел (1750–1940 гг.)

Оп. 464.

1. Д. 998. Формулярный список И.А. Гошкевича. Б/д. 4 л.

Ф. 300. Консульство в Хакодате (1858–1872 гг.)

Оп. 572/1

2. Д. 1. Инструкция консулу в Хакодате коллежскому советнику Гошкевичу 1858 г. 5 л.

Відділ рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесья Гончара (м. Херсон)

3. Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича.

Державний архів Миколаївської області (м. Миколаїв)

Ф. 5859. Управління служби національної безпеки України по Миколаївській області (1920–1955 рр.)

Оп. 2.

4. Спр. 83. Протокол засідання трійки при УНКВС по Миколаївській області №41. 21 квітня 1938 р. Арк. 1, 51, 55.

Державний архів Полтавської області (м. Полтава)

Ф. 706. Полтавська духовна консисторія м. Полтава (1775–1918 рр.)

Оп. 1.

5. Спр. 1. Указы ее императорского Величества Екатерины II. 30 мая 1775 г. – 24 декабря 1777 г. 62 арк.

Державний архів Херсонської області (м. Херсон)

Ф. 169 Успенський собор, м. Херсон (1912–1921 рр.)

Оп. 1.

6. Спр. 44. Метрична книга записів актів про народження, шлюб і смерть в Успенському соборі Херсона. 1918–1921 рр. 131 арк.

Ф. Р-1979 Херсонська обласна рада народних депутатів, м. Херсон Херсонської області

Оп. 12.

7. Спр. № 28. Відомості, листування про збитки, заподіяні під час нацистської окупації релігійним общинам, реєстрацію і діяльність релігійних общин в області. 1944–1979 рр. 293 арк.

Ф. Р-413. Відділ народної освіти Херсонського повітового виконавчого комітету ради робітничих, селянських і червоноармійських депутатів (1918–1923 рр.)

Оп. 1.

8. Спр. 74. Автобіографія Миколи Гошкевича. 1922 р. Арк. 58–58 зв.

9. Спр. 74. Анкета викладача сільськогосподарського технікуму Миколи Гошкевича. 1922 р. Арк. 56.

10. Спр. 74. Лист Михайла Гошкевича до Василя Фідровського. 1922 р. Арк. 55–55а.

11. Спр. 74. Список рукописних, опублікованих праць та запатентованих винаходів Миколи Гошкевича. 1922 р. Арк. 57–57 зв.

12. Спр. 95. Автобіографія Михайла Гошкевича. 1920 р. Арк. 2–2 зв.

13. Спр. 95. Анкета Михайла Гошкевича. 1920 р. Арк. 1–1 зв.

14. Спр. 408. Особова справа завідувача Херсонського музею старожитностей Гошкевича Віктора Івановича. 15 вересня 1922 р. 2 арк.

**Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського
(м. Київ)**

Ф.І. Комплексний фонд «Літературні матеріали». Зібрання літературних творів і документів поч. ХІІ–ХХ ст.

15. Спр. 7868. Гошкевич і Завидович. Записка до «Московского археологического общества» з приводу складання археологічної карти і повідомлення про розкопки і кургани в околиці с. Косочова Черкаського пов. З мал. і кресленнями в тексті. Скоропис 1889 р. Автограф на 12 арк.

16. Спр. 11049. Багалій Д.І. Нарис української історіографії за доби феодалізму та доби капіталістичної. Кінець 20-х рр. ХХ ст. 337 арк.

17. Спр. 45690. Гошкевич В.І. письмо Дмитрию Ивановичу Багалею, 24 июня 1925 г. 1 арк.

Ф. ІІІ. Комплексний фонд «Листування». Зібрання листів видатних діячів науки, культури і освіти ХVІІ–ХХ ст.

18. Спр. 12938. Гошкевич В.І. письмо М.І. Петрову, 24 декабря 1890 г. 2 арк.

19. Спр. 12940. Гошкевич В.І. письмо М.І. Петрову, 19 апреля 1891 г. 2 арк.

20. Спр. 46963. Гошкевич В.І. телеграма В.Б. Антоновичу. 2 арк.

Ф. 102. Дроздов Степан (Стефан) Леонтіївич (1867–1933)

21. Спр. 9 Гошкевич В.І. письмо С.Л. Дроздову. 28 декабря 1911 г. 2 арк.

Науковий архів Археологічних фондів Херсонського обласного краєзнавчого музею (м. Херсон)

22. Жизнеописание Фабрициус Ирины Васильевны / И.В. Фабрициус, Е.В. Гошкевич. 9 арк.

23. Записник Віктора Гошкевича. 1910 р.

24. Колекція фотографій

25. Мамаенко Е.Ф. Дневник исследования селения на «Золотом Мысе» возле с. Широкая Балка Херсонской обл. Август–сентябрь 1947 г.

Науковий архів Інституту археології НАН України (м. Київ)

Ф. ВУАК

26. Спр. 109/25а. Попередні розкопки Любимівського городища. 1926 р. 17 арк.
 27. Спр. 202/13-а. Херсонський музей. І.В. Фабриціус: «Щоденник археологічної рекогносцировки». 1928 р. 16 арк.

Архів відділу кадрів Інституту археології НАН України (м. Київ)

28. Личное дело И.В. Фабрициус. Б/д. 26 арк.

Науковий архів Інституту історії матеріальної культури РАН (м. Санкт-Петербург, РФ)

Ф. 1. Императорская археологическая комиссия (1870–1919 гг.)

Оп. 1.

29. Д. 4. Письма председателю Императорской археологической комиссии. 1887 г. 226 л.
 30. Д. 35. Открытый лист № 551 на раскопки в Херсонском уезде по поручению ИАК в связи с обнаружением подземной мины. Карта Херсонской губ., план местности у поселка Ново-Петровка, рисунки горшков, дневник раскопок, опись и фотографии находок Выделено 100 р. 1895 г. Л. 8–9.

Національний історичний архів Білорусі (м. Мінськ, Республіка Білорусь)

Ф. 136. Минская духовная православная консистория Синода, город Минск Минского уезда Минской губернии

Оп. 1.

31. Д. 9827. Прошение священника Свято-Михайловской Стреличевской церкви Речицкого уезда Минской губернии Антона Гошкевича и пономаря Петра Леоновича Епископу Минскому и Гродненскому Евгению о назначении им жалованья в связи с тяжелым материальным положением. 24 ноября 1833 г. Л. 2–2 об.

32. Д. 11217. Сопроводительное письмо правления Минской духовной семинарии в Минскую духовную православную консисторию к списку учеников Минской духовной семинарии, окончивших курс обучения. 8 августа 1835 г. Л. 1.
33. Д. 11217. Список учеников Минской духовной семинарии, окончивших курс обучения, где указан Иосиф Гошкевич, направленный в С.-Петербургскую духовную академию. 8 августа 1835 г. Л. 2–2 об.
34. Д. 12684. Справка Минской духовной консистории к прошению Иакова Зморовича о рукоположении его в священники Свято-Михайловской Стреличевской церкви Речицкого уезда Минской губернии. 11 сентября 1837 г. Л. 8–11.
35. Д. 20521. Послужной список учителя Ляденского духовного училища Игуменского уезда Минской губернии Андрея Гошкевича. 1846 г. Л. 3–4.
36. Д. 20521. Свидетельство, выданное приходским священником Дудичской Троицкой церкви Речицкого уезда Минской губернии Иоанном Лисицким о бракосочетании в приписной Липовской церкви учителя Ляденского духовного училища Андрея Антоновича Гошкевича с дочерью протоиерея Адама Фирасевича Антониной. 15 сентября 1846 г. Л. 5 об.
37. Д. 20521, Протокол заседания Минской духовной православной консистории о введении в должность священника Якимо-Слободской церкви Речицкого уезда Минской губернии Андрея Гошкевича. 26 сентября 1846 г. Л. 12–13.
38. Д. 26404. Л. Описание имущества, оставшегося после смерти священника Якимо-Слободской церкви Речицкого уезда Минской губернии Андрея Гошкевича. 31 мая 1855 г. Л. 5–7.
39. Д. 26670. Рапорт Речицкого благочинного священника Иакова Малаховского Архиепископу Минскому и Бобруйскому Михаилу об отказе от должности пономаря Якимо-Слободской церкви Речицкого уезда Минской губернии Федора Гошкевича, брата умершего священника Андрея Гошкевича, в связи с болезнью. 17 сентября 1855 г. Л. 1.

40. Д. 26670. Справка по клировой ведомости Якимо-Слободской церкви Речицкого уезда Минской губернии за 1854 год о пономаре этой церкви Федоре Антоновиче Гошкевиче. Сентябрь 1855 г. Л. 1 об.

41. Д. 26670. Указ Минской духовной православной консистории об увольнении за штат пономаря Федора Гошкевича по причине болезни. 31 января 1857 г. Л. 9 об.

42. Д. 40481. Ведомость священно и церковнослужителей церкви Святого Михаила села Стреличево Речицкого уезда Минской губернии. 1812 г. Л. 98–99.

43. Д. 40627. Клировая ведомость церкви Святого Михаила с. Стреличево Речицкого уезда Минской губернии. 1834 г. Л. 106–108 об.

Оп. 13.

44. Д. 514. Запись в метрической книге о родившихся по СвятоМихайловской Стреличевской церкви Речицкого уезда Минской губернии за 1814 год о рождении 4 марта и крещении 23 марта Иосифа Антоновича Гошкевича. 4 марта 1814 г. Л. 594–594 об.

Російський державний історичний архів (м. Санкт-Петербург, РФ)

Ф. 796. Канцелярия Синода

Оп. 448.

45. Д. 6. Переписка Н.И. Любимова с начальником и членами духовной миссии, вице-директором Азиатского департамента, товарищем министра иностранных дел и др. лицами служебного характера. Б/д. 197 л.

Російський державний архів давніх актів (м. Москва, РФ)

Ф. 214. Сибирский приказ, г. Москва

Оп. 5.

46. Спр. 1221. Дело о выдаче прогонных и кормовых денег учителям иеромонахам Митрофану и Григорию за проезд из Тобольска в Москву. Январь 1707 года. 3 л.

**Центральний державний архів вищих органів влади та управління України
(м. Київ)**

Ф. 166. Міністерство освіти і науки України, м. Київ

Оп. 8.

47. Спр. 487. Матеріали про затвердження аспірантів по інститутах України (протоколи, анкети, характеристики, автобіографії, список співробітників Одеського історико-археологічного музею). 1928–1931 рр. 193 арк.

Оп. 12.

48. Спр. 2210. Добровольський Аркадій Вікторович. 22 арк.

Ф. 331. Всеукраїнський комітет сприяння вченим, м. Херсон

Оп. 1.

49. Спр. 38. Документи о снабжении продовольствием, одеждой и обувью научных работников г. Херсона (протоколы, докладные записки, переписка). 1922 р. 63 арк.

**Центральний державний архів громадських об'єднань України
(м. Київ)**

Ф. 263. Колекція позасудових справ реабілітованих

50. Спр. 65744, т. 16. Дело по обвинению Скадовского И.Г. и др. 20 січня 1931 р. 191 арк.

Центральний державний архів зарубіжної україніки.

Ф. 48. Борщак Ілько Костянтинович (Баршак Ілля Львович, 1892–1959), історик, публіцист, літературознавець, дипломат, громадський діяч

Оп. 1.

51. Спр 18 Вісім місяців у Санте. Щоденник 1940–1941 рр. («Huit Mois a la Santé. Journal. 1940–1941»). 1946 р. 57 арк.

Центральний державний історичний архів України**Ф. 127. Київська духовна консисторія, м. Київ****Оп. 1011.**

52. Спр. 1615. Клірові відомості Київських Подільських церков м. Києва. 1869 р. Арк. 89 зв. – 91.

53. Спр. 1616. Клірові відомості церков м. Києва. 1869 р. 142 арк.

Ф. 358. Тимчасовий військовий генерал-губернатор Херсонського і Дніпровського повітів, м. Херсон, м. Миколаїв Херсонської губернії**Оп. 1.**

54. Спр. 36. Циркуляри министерства внутренних дел о подавлении народных выступлений... о введении цензуры. 10 февраля 1904 – 11 августа 1905 г. 80 арк.

Ф. 419. Прокурор Одеської судової палати, м. Одеса**Оп. 1.**

55. Спр. 4931. Дело о вооруженном захвате типографии «Юг» и напечатании в ней прокламации эсеров. 20 июня 1906 г. – 7 ноября 1911 г. 36 арк.

Ф. 707 Канцелярія попечителя Київського навчального округу, м. Київ**Оп. 70.**

56. Спр. 73. О назначении пенсии дочке астронома наблюдателя тов. Фабрициуса, Ирине Фабрициус. 1904 г. 5 арк.

Ф. 711 Київська духовна академія, м. Київ**Оп. 2.**

57. Спр. 5369. Формулярные списки профессорско-преподавательского состава Киевской семинарии и духовных училищ. 1857 р. 243 арк.

Ф. 990 Переяславсько-Бориспільська духовна консисторія, м. Переяслав**Оп. 1.**

58. Спр. 1443. О выдаче аттестата студенту об учебе в Переяславской духовной семинарии Павлу Гошкевичу в связи с уходом на военную службу. 1780 р. 4 арк.

Ф. 1396 Церковно-історичне та археологічне товариство при Київській духовній академії, м. Київ**Оп.1.**

59. Спр. 2. Об учреждении при Киевской духовной академии церковно-археологического общества и музея. 1872 г. 49 арк.
60. Спр. 56 Список предметов Херсонского археологического музея. 1893 г. 2 арк.

Опубліковані джерела та статті періодичних видань до 1966-го р.

61. Адрес-календарь личного состава Киевской епархии с алфавитным списком протоиереев и священников за 1890 г. К., 1890. 38 с.
62. Археологические раскопки. *Родной край*. 1910. 11 июня. (№ 125).
63. Археологические раскопки в имени П.Н. Трубецкого. *Копейка*. 1909. 30 жовтня. (№ 144).
64. Археологические раскопки в имени Н.И. Волохина. *Родной край*. 1914. 25 мая. (№ 629).
65. Археологические раскопки. *Родной край*. 1914. 24 июня. (№ 653).
66. Архив Юго-Западной России / издаваемый временною комиссией для разбора древних актов высочайше учрежденною при Киевскомъ Военномъ, Подольскомъ и Волынскомъ Генерал-Губернаторе; Временная комиссия для разбора древних актов. Ч.1. Киев: Въ типографии Федорова, 1864 г. Т. 2. 683 с.
67. Беднов В.А. Материалы для истории церковного устройства на Запорожье (Из архива Екатеринославской духовной консистории). *Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии*. 1908. Вып. IV. С. 117–118.
68. Бухбиндер Н. Студенческие волнения в Киеве в 1884 году (по неизвестным архивным материалам). *Каторга и ссылка*. 1930. № 5. С. 91–103.
69. Вейнбаум М. Л.М. Камышников, к 50-летию литературной деятельности. *Новое русское слово*. 1952. 21 мая (№ 14634).
70. Великий Князь Александр Михайлович в херсонском музее и общественной библиотеке. *Юг*. 1901. 19 червня. (№ 944).
71. Вержболович М.О. Речь, сказанная на торжественном акте, 14 апреля сего 1893 г., по случаю исполняющегося столетия существования Минской духовной семинарии, преподавателем семинарии М.О. Вержболовичем. *Минские епархиальные ведомости*. 1893. № 12. С. 305–327.

72. Герои труда. *Херсонский коммунарь*. 1922. 11 ноября. (№ 227).
73. Гошкевич В. Где был древний Одесс? (с картой и планом). *Летопись музея*. 1916 год. Вып. 7. С. 1–6.
74. Гошкевич В. Замок кн. Симеона Олельковича и летописный Городец под Киевом. *Труды Киевской Духовной Академии*. 1890. С. 228–254.
75. Гошкевич В. Клады и древности Херсонской губернии. Херсон, 1903. 176 с.
76. Гошкевич В. Мотлох. *Юг*. 1905. 12 червня. (№ 2076).
77. Гошкевич В. Раскопки в имении Ф.С. Агаркова. *Летопись музея*. 1915. Вып. 5. С. 4–9.
78. Гошкевич В. Раскопки на острове против м. Тягинки. *Летопись музея*. 1916. Вып. 6. С. 2–13.
79. Гошкевич В. Стародавнє кладовище та городище в Миколаєві. *Летопись музея*. 1914. Вып. 4. 71 с.
80. Гошкевич И. Императорское, или благовонное, пшено (скороспелое) юй-дао-ми или сень-дао-ми. *Труды членов Российской духовной миссии в Пекине*. В 4 т. Т. III. Санкт-Петербург, 1857. С. 127–129.
81. Гошкевич И. О китайских счетах. *Труды членов Российской духовной миссии в Пекине*. В 4 т. Т. II. Санкт-Петербург, 1853. С. 169–194.
82. Гошкевич И. О разведении шань-яо. *Dioscorasa alata*'l (картофель). *Труды членов Российской духовной миссии в Пекине*. В 4 т.. Т. III. Санкт-Петербург, 1857. С. 121–124.
83. Гошкевич И. Способ приготовления туши, белил и румян у китайцев. *Труды членов Российской духовной миссии в Пекине*. В 4 т. Т. I. Санкт-Петербург, 1852. С. 361–382.
84. Гошкевич И.А. О корнях японского языка. Вильно, 1899. 110 с.
85. Гошкевич М.И. Гигиена: руководство к изучению гигиены для учеников фельдшерских школ: по программе, изд. Мед. Советом. 2-е изд., испр. Херсон, 1902. 336 с.

86. Гошкевич М.И. Гигиена: руководство к изучению гигиены для учащихся в средних учебных заведениях, фельдшерских и акушерско-фельдшерских школах. 5-е изд. Херсон, 1908. 336 с.
87. Гошкевич М.И. Еженедельные таблицы смертности и рождаемости населения г. Херсона за 1887 по карт. системе. Херсон, 1887. 49 л.
88. Гошкевич М.И. Еженедельные таблицы смертности и рождаемости населения г. Херсона за 1888 по карт. системе. Херсон, 1888. 49 л.
89. Гошкевич М.И. Еженедельные таблицы смертности и рождаемости населения г. Херсона за 1889 по карт. системе. Херсон, 1889. 49 л.
90. Гошкевич М.И. Еженедельные таблицы смертности и рождаемости населения г. Херсона за 1890. по карт. системе. Херсон, 1891. 48 л.
91. Гошкевич М.И. К истории эпидемий азиатской холеры в г. Херсоне: (к материалам по эпидемиологии холеры). Херсон, 1887. 60 с.
92. Гошкевич М.И. К материалам о проказе (LEPRA) в Херсонской губернии. Херсон, 1901. 16 с.
93. Гошкевич М.И. К медико-статистическим работам по г. Херсону в 1896 г. Херсон, 1896. 12 с.
94. Гошкевич М.И. Медико-статистические работы по г. Херсону: экспонир. в науч. отд. Херсон. выставки в окт. 1890 г. Херсон, 1891. 4 с.
95. Гошкевич М.И. Очерк санитарной деятельности и санитарного состояния г. Херсона в 1885 году: с табл. и диагр. Херсон, 1886. 124 с.
96. Гошкевич М.И. Очерк санитарной деятельности в г. Херсоне в 1886 г. Херсон, 1887. 297 с.
97. Гошкевич М.И. Проказа (LEPRA) в Херсонской губернии: медико-статистический очерк (К материалам по эпидемиологии проказы). Херсон, 1898. 32 с.
98. Гошкевич М.И. Санитарно-статистический очерк г. Херсона. Херсон, 1885. 93 с.
99. Гошкевич М.И. Санитарный бюллетень г. Херсона за 1896 год. Херсон, 1897. 8 с.

100. Гошкевич М.И. Смертность, рождаемость и брачность населения г. Херсона в 1887 году: к материалам по мед. статистике г. Херсона. Херсон, 1888. 150 с.
101. Гошкевич М.И. Таблицы смертности и рождаемости населения г. Херсона в 1886. Херсон, 1887. 10 с.
102. Гошкевич М.И. Укушение людей черным пауком. Из судебно-медицинской практики и другое. *О санитарной деятельности Общества херсонских врачей*: речи чит. на публ. заседании Общества херсонских врачей (17 сентября 1895 г.). Херсон, 1895. С. 1–4, 6, 17–32, 116–127.
103. Гошкевич М.И. Эпидемия азиатской холеры в г. Херсоне в 1892 году: сан.-стат. очерк. Херсон, 1893. 112 с.
104. Гошкевич М.И. Эпидемия азиатской холеры в г. Херсоне в 1894 г. Херсон, 1895. 16 с.
105. Гошкевич Н.М. Технические и ремесленные заведения, состоящие в ведении Министерства торговли и промышленности. *Техническое и коммерческое образование*. 1908. № 1. С. 1–12.
106. Гошкевич Н.М. Сельские ремесленные мастерские ведомства Министерства торговли и промышленности. *Техническое образование*. 1907. № 7. С. 23–35.
107. Дар городу Херсону из Англии. *Родной край*. 1914. 1 октября. (№ 730).
108. 25 лет Херсонской общественной библиотеке. *Юг*. 1898. 3 сентября.
109. Доисторические могилы. *Копейка*. 1912. 30 сентября. (№ 949).
110. Думбадзе В.Д. Генерал-адъютант Владимир Александрович Сухомлинов. Петроград, 1914. 113 с.
111. Экскурсія в Археологічний музей. *Херсонський комунар*. 1924. 29 березня. (№ 70).
112. Завитневич В.З. Замок князя Семена Олельковича и летописный Городец под Киевом. *Чтения в историческом обществе Нестора Летописца*. Киев, 1891. Кн. 5. Отд. 2. С. 134–141.
113. Земский естественно-исторический музей. *Юг*. 1911. 9 ноября. (№ 528).
114. Кафедральный Киево-Софийский Монастырь и его наместники. *Киевские епархиальные ведомости* 1864. 1 июля. (№ 13) С. 412–422.

115. Крамаренко И. Описание Переяславской Петропавловской церкви. *Полтавские епархиальные ведомости*. 1875. № 15. Часть неоф. С. 657–666.
116. Линтнер К.Л. Пивоварение / ред. и перевод инженер-технолог М. Гошкевич, Санкт-Петербург, 1909. 202 с.
117. Летние картинки. На раскопках. *Херсонский курьер*. 1907. 20 травня. (№ 55).
118. Летопись музея Херсона за 1909, 1910, 1911 гг. 1910. Вып. 2. 85 с.
119. Лобановський П. Палке питання народних вчителів. *Юг*. 1900. 25 июня.
120. Маленькая хроника. *Родной край*. 1914. 23 апреля. (№ 606).
121. Материалы для истории Российской духовной миссии в Пекине / под ред. Н.И. Веселовского. Санкт-Петербург, 1905. 16 с.
122. Местная хроника. *Юг*. 1901. 25 лютого.
123. Миннз Э. Приветствие Музею. *Летопись Музея*. 1912. Вып. 2. С. 74–75.
124. Одесские новости. 1914. 19 мая.
125. О мерах к развитию народного образования. *Юг*. 1899. 19 октября.
126. Объяснительная записка к программе логики. *Тульскія епаршільніе ведомости*. 1915. 1 августа. С. 275–286.
127. Отчет ЦАТ за 1889 г. *Труды Киевской Духовной Академии*. 1890. № 7. С. 492.
128. Пападимитриу С.Д. Еще о местоположении древней Одессы. *Записки Одесского общества истории и древностей*. 1915. Т. 32. Исследования. С. 451–456.
129. Пападимитриу С.Д. Местоположение древней Одессы. *Записки Одесского общества истории и древностей*. 1912. Т. XXX. Исследования. С. 389–395.
130. Пархоменко В. Очерк истории Переяславско-Бориспольской епархии (1733–1785 гг.). Полтава, 1908. 130 с.
131. Письмо Ленина товарищу Молотову. Для членов Политбюро. *Известия ЦК КПСС*. 1990. № 4. С. 190–193.
132. Перенесение музея. *Родной край*. 1910. 29 грудня. (№ 283).
133. Поздравление городу Херсону от английского ученого. *Копейка*. 1911. 15 жовтня. (№ 674).

134. Поменник Софії Київської. Публікація рукописної пам'ятки другої половини XV III – першої чверті XIX ст. / упоряд. О. Прокоп'юк. Київ, 2004. 262 с.
135. Прапорщик Н.Л. Гошкевич. *Родной край*. 1919. № 39.
136. Пребывание Великого Князя Александра Михайловича в Херсоне. *Юг*. 1901. 17 червня. (№ 943).
137. Пребывание известного ученого проф. Кинга в Херсоне. *Копейка*. 1910. 11 червня. (№ 293).
138. Протоиерей И. Гошкевич. Дневник священника. *Руководство для сельских пастырей*. 1871. № 45. С. 305–312.
139. Протоиерей И. Гошкевич. Дневник священника. *Руководство для сельских пастырей*. 1871. № 47. С. 363–370; С. 427–436.
140. Протоиерей И. Гошкевич. Дневник священника. *Руководство для сельских пастырей*. 1871. № 49. С. 438–444; С. 501–508.
141. Протоиерей И. Гошкевич. Дневник священника. *Руководство для сельских пастырей*. 1871. № 52. С. 569–578.
142. Протоиерей И. Гошкевич. Из дневника священника. *Руководство для сельских пастырей*. 1871. № 53. С. 714–722.
143. Раскопки римского городка в имении князя П.Н. Трубецкого. *Родной край*. 1909. 30 жовтня. (№ 229).
144. Реликвии Запорожья. *Родной край*. 1914. 18 апреля. (№ 602).
145. *Родной край*. 1915. 30 сентября. (№ 1013).
146. *Родной край*. 1915. 9 октября. (№ 1019).
147. Руководство к логике, составленное священником Иоанном Гошкевичем. Санкт-Петербург: тип. И. Шумахера и Л. Сирякова, 1858. 142 с.
148. Строганова М.Н. История рода Скадовских герба «Доленга», его потомки и родственники в России (век XVIII – век XXI): документы и воспоминания современников. Москва, 2001. 370 с.
149. Фабриціус І.В. Циліндрошийний посуд. *Літопис Музею*. 1929. Вип. 9. С. 38–43.

150. Фабрициус И.В. Археологическая карта Причерноморья Украинской ССР. Київ: Изд-во АН УССР, 1951. 128 с.
151. Фармаковский Б.В. Мраморная стела Херсонского музея из Ольвии. *Известия Императорской археологической комиссии*. 1915. № 58. С. 82–127.
152. Херсонские губернские ведомости 1898. 31 січня. (№ 9).
153. Херсонские губернские ведомости 1898. 27 липня. (№ 48).
154. Херсонские губернские ведомости 1905. 30 травня. (№ 62).
155. Херсонский археологический музей 1898–1903 (Историческая справка). *Южное утро*. 1908. 13 грудня. (№ 58).
156. Херсонский археологический музей 1904–1908 (Историческая справка). *Южное утро*. 1908. 23 грудня. (№ 66).
157. Херсонский вестник. 1908. 22 травня. (№75).
158. Херсонский музей древностей. Сборник газетных статей и заметок, 1871–1928 гг. / Сост., подгот. текста, предисл., прим. В.А. Черникова. Херсон, 2012. 505 с.
159. Хроника. *Южное утро*. 1908. 29 жовтня. (№ 22).
160. Эварницкий Д.И. Могилы двух кошевых атаманов. *Исторический вестник*. 1887. Т. XXIX. Июль. С. 122–129. URL: https://shron3.chtyvo.org.ua/Yavornytskyi/Mohyl_dvukh_koshevkh_atamanov_ros.pdf. (дата звернення: 15.09.2021).
161. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. 1898. 1 березня.
162. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. 1898. № 70.
163. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. 1898. 30 вересня.
164. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. 1898. 30 грудня.
165. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. 1899. 19 жовтня.

166. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. 1899. 1 грудня.
167. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. 1901. 13 грудня.
168. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. 1902. 17 січня.
169. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. 1902. 27 січня.
170. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. 1902. 6 лютого.
171. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. 1902. 3 квітня.
172. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. 1905. 19 серпня.
173. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. 1905. 27 жовтня.
174. Юг. Научно-литературная, политическая, сельско-хозяйственная и коммерческая газета. 1905. 16 листопада.
175. Юг. Ежедневная беспартийная, литературно-общественная газета. 1910. 10 березня.
176. Юг. Ежедневная беспартийная, литературно-общественная газета. 1911. 2 серпня.
177. Юг. Ежедневная беспартийная, литературно-общественная газета. 1911. 15 жовтня.
178. Юг. Ежедневная беспартийная, литературно-общественная газета. 1912. 3 квітня.
179. Южно-русская медицинская газета. 1896. 4 июля.
180. Южно-русская медицинская газета. 1896. 1 августа.
181. Fabritus I. Tzareva mohila. *Eurasia Septentrionalis Antiqua*. Т. IV. Helsinki, 1929. P. 126–134.

Опубліковані джерела особового походження

182. Афанасьев-Чужбинский А.С. Поездка по Низовьям Днепра (в 1858–1860) / Афанасьев-Чужбинский А.С. *Поездка в южную Россию* : в 2 т. Санкт-Петербург, 1861, 1863. Т. 1. С. 223–450.
183. Брусилов А. Мои воспоминания. Минск, 2002. 432 с.
184. Врангель П.Н. Записки: книга вторая / под ред. Л.М. Суриса. Москва; Берлин, 2015. 474 с.
185. Гончаров И.А. Фрегат «Паллада»: очерки путешествия. Москва, 2014. 704 с.
186. Діаріуш Николая Ханенка. *Чтения в Императорском Обществе истории и древностей российских при Московском университете*. 1858. Кн. I. С. 71–74.
187. Добролюбский А.О. Одиссея одного археолога / Ред.-сост. А. Красножон. Санкт-Петербург, 2009. 172 с.
188. «Экскурсия с Вайнштейном Эдуардом Борисовичем»: відео-проект Культурний центр «Тотем» (в рамках проекту «Жива історія: покоління з'єднує пам'ять» за підтримки німецького фонду «Пам'ять відповідальність майбутнє»). 2012 р. URL: https://www.youtube.com/watch?v=x219ZTak_IY&ab_channel=evilcoalition (дата звернення: 12.08.2021).
189. Епістолярна спадщина академіка Д.І. Яворницького. Вип. 4: Листи Д.І. Яворницького до діячів науки та культури / Під загальною редакцією Н.Капустіної. Дніпропетровськ, 2005. 500 с.
190. Кедровський В. Обриси минулого: деякі останні діячі-українофіли напередодні революції 1917 р. Нью-Йорк, 1966. 133 с.
191. Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: в 3-х томах / Упоряд.: В. Короткий, В. Ульяновський. К., 1997. Т. 1. 448 с.
192. Петров Н.И. Воспоминания старого археолога. *Просемінарій: Медієвістика. Історія Церкви, науки та культури*. Вип. 1. К., 1997. С. 93–134.
193. Русова С. Мої спомини / *За сто літ: матеріали з громадського й літературного життя України XIX і поч. XX століття: у 6 книгах* / Під ред. М. Грушевського. Київ, 1928. Т. 29. Кн. 3. С. 147–206.

194. «Список Гошкевича»: відео-проект Херсонської філії суспільного телебачення. 2012 р. URL: https://www.youtube.com/watch?v=njaKzps04Rw&ab_channel=%D0%A1%D0%A2%D0%92%D0%93%D0%9E%D0%A1%D0%A0%D0%93%D0%A2%D0%A0%D0%9 (дата звернення: 10.09.2021).
195. Сухомлинов В.А. Воспоминания Сухомлинова. Москва; Ленинград, 1926. 334 с.
196. Сухомлинов В.А. Воспоминания / под ред. Л.М. Суриса. Москва, 2016. 459 с.
197. Танеева (Вырубова) А.А Страницы моей жизни: воспоминания. Москва, 2000. 320 с.
198. Шульгин В. Годы. Дни. 1920: Мемуары / Предисл. В. Владимиров. Москва, 1990. 832 с.

Монографії та історичні нариси

199. Агбунов М.В. Загадки Понта Эвксинского (Античная география Северо-Западного Причерноморья) / Отв. ред. И. Кругликова. Москва, 1985. 160 с.
200. Андреева С., Шкворець О. Національний розвиток єврейського населення міста Херсона (кінець XVIII – початок XX ст.) / Векслер И. Херсон и его жители / Упорядники: В. Андреев, С. Андреева, Т. Братченко, С. Дяченко / Відповідальний редактор випуску В. Андреев. Запоріжжя, 2005. С. 7–18.
201. Дашкевич Я. Постаті: Нариси про діячів історії, політики, культури / Упоряд.: М. Капраль, Г. Сварник, І. Скочиляс; передм.: І. Вакарчук, І. Гирич. Львів: Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2007. 808 с.
202. Барабаш Н.О. Рід Білозерських і культурний світ України XIX – початку XX століть. Київ, 2007. 264 с.
203. Водарский И. Землевладение русской православной церкви и её хозяйственно-экономическая деятельность (XI – начало XX века) / Русское православие: Вехи истории / Науч. ред. А.И. Клибанов. Москва, 1989. 368 с.
204. Гузанов В.Г. Одиссей с Белой Руси. Минск, 1969. 292 с.

205. Длужневская Г.В. Археологические исследования в европейской части России и на Кавказе в 1859–1919 годах (по документам Научного архива Института истории материальной культуры РАН). Санкт-Петербург, 2014. 218 с.
206. Єфименко І. В. Українські прізвищеві назви XVI ст. Київ, 2003. 168 с.
207. Иванова Г.Д. Русские в Японии XIX – начала XX в. Москва, 1993. 172 с.
208. Колесник І. І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ, 2013. 566 с.
209. Костенко А., Абікулова М. Антична колекція Херсонського обласного краєзнавчого музею. Історія становлення (189–01963 рр.). Херсон, 2016. 172 с.
210. Костенко А., Шевченко А. Віктор Гошкевич та його світ: родина, оточення, старожитності. Херсон, 2017. 116 с.
211. Кошкин А. А. Россия и Япония: Узлы противоречий. Москва, 2010. 480 с.
212. Кузнецов А.П. Вклад И.А. Гошкевича в становление русско-японских отношений в XIX веке / А.П. Кузнецов ; Науч. ред. Л.В. Зенина. Санкт-Петербург, 2007. 128 с.
213. Маслюк В.П. Латиномовні поетики і риторики XVII першої половини – XVIII ст. та їх роль у розвитку теорії літератури на Україні. Київ, 1983. 235 с.
214. Миронов Б.Н. Хлебные цены в России за два столетия (XVIII – XIX в.). Ленинград, 1985. 301 с.
215. Обухова, Н.И. Иосиф Антонович Гошкевич – миссионер, дипломат, лингвист, востоковед. Минск, 2019. 71 с.
216. Паламарчук М.О. Виклики модернізації в Україні: політичні аспекти / М.О. Паламарчук ; за ред. О.В. Литвиненка. Київ, 2014. 152 с.
217. Платонов О.А. Терновый венец России. История масонства. 1731–1996. Москва, 1996. 704 с.
218. Тарсаидзе А. Четыре мифа. Дело о мобилизации 1914 года. Дело Мясоедова. Дело Сухомлинова. Дело Протопопова («Стокгольмская история»). Нью-Йорк, 1969. 384 с.
219. Файнберг Э.Я. Русско-японские отношения в 1697–1875 гг. Москва, 1960. 315 с.

220. Фуллер У. Внутренний враг: шпиономания и закат императорской России / пер. с англ. М. Маликова. Москва, 2009. 373 с.
221. Шаповал Ю. И., Золотарев В. А. «Гильотина Украины»: нарком Всеволод Балицкий и его судьба. Москва, 2017. 406 с.
222. Яненко А. Історія музейної археології УСРР (1919–1934). Київ, 2016. 368 с.
223. A Hidden Fire: Russian and Japanese Cultural Encounters. 1868–1926 / Edited by J. Thomas Rimer. Stanford–Washington: Stanford University Press–Woodrow Wilson Center Press, 1995. 289 p.
224. Gatrell P. Government, Industry and Rearmament in Russia, 1900–1914. The Last Argument of Tsarism. Cambridge U.P., 1994. 399 p.
225. Minns E. H. Scythians and Greeks. A survey of ancient history and archaeology on the north coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus. Cambridge, 1913. 720 p.

Дисертації та автореферати дисертацій

226. Балухтіна О.М. Господарчо-майновий ресурс православної церкви в другій половині XIX століття – 1917 р. (на матеріалах Півдня України): дис. ...канд. іст. наук: 07.00.02. Запоріжжя, 2018. 329 с.
227. Голубчик Г.Д. Рід Марковичів-Маркевичів у культурно-громадському житті України: «нова сімейна історія»: автореф. дисер. канд. іст. наук: 07.06.01. Дніпропетровськ, 2003. 18 с.
228. Кириченко О.Б. Становлення і діяльність російської дипломатичної служби в Японії у 1855–1904 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Харків, 2015. 219 с.
229. Руденко А.С. Рід Дорошенків у громадсько-політичному та культурному житті України (XIX – перша половина XX ст.): дис. .канд. іст. наук: 07.00.06. Херсон, 2015. 267 с.
230. Ставнюк О.В. Діяльність М.І. Петрова в наукових структурах Київської духовної академії: дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01. Київ, 2019. 258 с.
231. Ткаченко О.М. Мистецька освіта в колегіумах Лівобережної України (XVIII – початок XIX століття): дис. .канд. пед. наук: 13.00.01. Харків, 2017. 490 с.

232. Черноіваненко І.В. Рід Скадовських у соціокультурному житті Південної України: дис. ... канд.. іст. наук: 07.00.06. Херсон, 2015. 362 с.
233. Шушляннікова Н.В. Соціокультурна історія Херсонщини кінця XVIII – початку XX ст. за наративною літературою: дис. ... канд.. іст. наук: 07.00.06. Херсон, 2002. 213 с.
234. Якімова І.В. Феномен гендерної археології на теренах України на зламі епох (друга половина XIX – 1930-ті рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06. Дніпро, 2016. 257 с.

Довідкові, бібліографічні та енциклопедичні видання

235. Волков С. Высшее чиновничество Российской империи: краткий словарь. Москва, 2016. 798 с.
236. Гошкевич Віктор Іванович (1860–1928): наук.допом. покажч. / уклад. Н.М. Диба, Г.П. Мокрицька. Херсон, 1993. 17 с.
237. Дело «Национального союза немцев на Украине» 1935–1937 гг.: Документы и материалы / Сост., авт. вступ. ст., примеч. А. Рублёв. Київ, 2016. 608 с.
238. Знаменитые выпускники Минской духовной семинарии: биографический справочник / автор-составитель священ. Гордей Щеглов. Жировичи, 2016. 194 с.
239. Императорская Археологическая Комиссия (1859–1917): к 150-летию со дня основания. У истоков отечественной археологии и охраны культурного наследия / Под общей ред. Е.Н. Носова. Санкт-Петербург, 2009. 208 с.
240. Києво-Могилянська академія в іменах: XVII–XVIII ст.: енциклопедичне видання / відп. ред. В.С. Брюховецький. Київ, 2001. 733 с.
241. Костенко А.В. Раритети античної колекції Херсонського краєзнавчого музею. Альбом. Херсон, 2015. 36 с.
242. Літера «Ф». С. 1. Участники Белого движения в России : база данных. Сайт историка Сергея Владимировича Волкова. URL: http://swolkov.org/2_baza_beloe_dvizhenie/2_baza_beloe_dvizhenie_abc-01.htm (дата звернення: 12.09.2021).

243. Медичні періодичні та продовжувані видання Наддніпрянської України (1860–1920 pp.): покажчик / уклад. В.О. Садівничий, Н.М. Сидоренко, А.М. Волобуєва. Суми, 2015. 272 с.
244. Оленковський М.П. Археологічні пам'ятки Бериславського району Херсонської області. Херсон, 2007. 37 с.
245. Оленковський М.П. Вони прославили наш край. Видатні херсонські учені-археологи: бібліографічний довідник. Херсон, 2000. 60 с.
246. Приложение: Императорская Археологическая Комиссия (1859–1917): К 150-летию со дня основания. У истоков отечественной археологии и охраны культурного наследия / Науч. ред.-сост. А.Е. Мусин. Под общей ред. Е.Н. Носова. Санкт-Петербург, 2009. 208 с.
247. Редько Ю.К. Сучасні українські прізвища. Київ, 1966. 214 с.
248. Русско-японский словарь / сост. И. Гошкевичем при пособии японца Тацибана-но Коосай. Санкт-Петербург: Тип. Я. Ионсона и лит. Р. Голике, 1857. 465 с.
249. Саган О.Н. Духовний сан / Енциклопедія Сучасної України: електронна версія / гол. редкол.: І.М. Дзюба. 2006. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=19638 (дата звернення: 12.07.2021).
250. Список населенных мест Херсонской губернии: статистические данные о каждом поселении / Сост. В. Гошкевич. Херсон, 1896. 582 с.
251. Списки выпускников духовных учебных заведений. Личный сайт Александра Александровича Бовкало. URL: <http://www.petergen.com/bovkalo/duhov.html> (дата звернення: 10.08.2021).
252. Чучка П. П. Слов'янські особові імена українців: історико-етимологічний словник. Ужгород, 2011. 432 с.
253. Яременко М.В. Гошкевич Іван Антонович / *Київська духовна академія в іменах (1819–1924)*: енциклопедія: в 2 т. / упоряд. і наук. ред. М.Л. Ткачук; відп. ред. В.С. Брюховецький. Київ, 2015. Т. 1. С. 395–397.

Статті із продовжуваних і періодичних видань, збірок наукових праць, тези доповідей та наукових конференцій

254. Ададуrow В. Лабіринти ідентичності одного українського інтелектуала: Ілля Баршак перед Ільком Борщакoм. *Український історичний журнал*. Київ, 2020. № 6. С. 139–168. DOI: <https://doi.org/10.15407/> (дата звернення: 10.09.2021).
255. Алексеева И.Л. Изучение первобытной эпохи Одесским обществом истории и древностей. В.И. Гошкевич. *Проблемы археологии Северного Причерноморья: к 100-летию основания Херсон. музея древностей*: тез. докл. юбил. конф., Херсон, 1990: в 3 ч. Херсон, 1990. Ч. 3. С. 65–67.
256. Андреев В.М. «Интеллектуальна біографія історика»: експлікація поняття. *Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки*. 2010. Вип. 5. С. 333–341.
257. Андреев В.М. «Нова сімейна історія»: перспективи дослідження історії українського козацтва. *Проблеми та перспективи дослідження українського козацтва*: матеріали науково практичного семінару, Запоріжжя, 2–3 квітня 2005 р. Запоріжжя, 2005. С. 65–67.
258. Андреев В., Руденко А. Рід Дорошенків у громадсько-політичному та культурному житті України (XVII – початок ХХ ст.) / В.М. Андреев, А.С. Руденко. *Український історичний журнал*. 2015. № 1. С. 39–56.
259. Берто Д. Семейное владение и семья: трансмиссии и социальная мобильность, прослеживаемые на пяти поколениях. *Социс*. 1992 . № 12. С. 132–140.
260. Біляєва С. Історико-археологічна спадщина Литви та України у Херсонській області : розкопки фортеці Тягин. *Scriptorium nostrum*. 2018. № 2 (11) С. 160–171.
261. Богдашина О.М. Роль В.Б. Антоновича у формуванні та поширенні української національної ідеї у Російській імперії. *Дриновський збірник*. Т. 11. С. 213–220. URL: <https://doi.org/10.7546/DS.2018.11.25> (дата звернення: 12.09.2021).
262. Былкова В.П. Археологическая деятельность В.И. Гошкевича. *Проблемы археологии Северного Причерноморья: к 100-летию основания Херсонского музея древностей*: тез. докл. юбил. конф., Херсон, 1990 р. Херсон, 1990. Ч. 3. С. 67–69.

263. Водотика С. Невтомний краєзнавець: Віктор Іванович Гошкевич. *Південний архів*. 1998. № 6 С. 65–85.
264. Гаврилюк Н., Матера М. «Пізньюоскіфські» чи «постскіфські» городища Нижнього Подніпров'я. *Археологія*. 2016. № 4 С. 121–135.
265. Гапоненко Д.І. Особливості господарської діяльності Ніжинського Благовіщенського монастиря після секуляризації 1786 р. *Сіверянський літопис*. 2013 . № 4/6. С. 28–33.
266. Глотов М.Б. Поколение как категория социологии. *Социологические исследования*. 2004. № 10. С. 42–49.
267. Гула Р.В. Особливості розвитку та функціонування православ'я у системі монархічної ідеології на українських етнічних землях Російської імперії у 1900–1914 рр. *Військово-науковий вісник*. 2011. № 15. С. 3–10.
268. Гула Р.В., Щурко О.М. Особливості державно-церковних відносин у 1918–1929 роках. *Архіви України*. 2014. № 3. С. 130–137.
269. Долгушин Д. Протоиерей Иоанн Базаров и В.А. Жуковский: из истории религиозно-философских исканий русского образованного общества 1840-х годов. *Вестник ПСТГУ*. 2013. Вып. 4 (53). С. 90–104.
270. Иванова Г.Д. Из истории русско-японских культурных связей. Деятельность первых русских ученых в Японии. *Япония: Ежегодник-1982*. Москва, 1983. С. 244–251.
271. Інгульський степ: наук. Альманах / Упорядник В.А. Сердюк. Київ, 2019. Вип. 4. 500 с.
272. Капарулін Ю. Хроніка херсонського гетто (1941 р.). *City History. Culture Society*. 2020. № 9 (2). С. 88–104. DOI: <https://doi.org/10.15407/mics2020.09.088>. (дата звернення: 02.09.2021).
273. Капошина С.И. Из истории греческой колонизации Нижнего Побужья. *Материалы и исследования по археологии СССР*. Москва, 1956. № 50. С. 211–255.
274. Кармазіна Н. Дослідник старожитностей Півдня України: Віктор Іванович Гошкевич (1860–1928). *Краєзнавство*. 2013. № 3. С 61–64.

275. Кобалия Д. Крепость тягинь и ее современное состояние. *Scriptorium nostrum*. 2018. № 2 (11) С. 172–198.
276. Колесник І. Передмова. «Нова біографічна історія» як метод. *Ейдос: альм. теорії та історії іст. науки*. Київ, 2014–2015. Вип. 8. С. 7–13.
277. Коляструк О. А Реалії повсякденного життя інтелігенції України на початку 1920-х рр. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: серія: історія*. Вінниця, 2007. Вип. 12. С. 65–70.
278. Коник О. Напередодні думи: представники селянського самоуправління у висвітленні газети «Юг». 1905 рік *Південний архів. Історичні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 2005. Вип. 30. С. 60–67.
279. Костенко А.В. Археологічний музей В.І. Гошкевича (1890–1898 рр.). *Археологія*. 2015. № 2 С. 137–147.
280. Костенко А.В. Археологічні фонди херсонських музеїв до завершення II Світової війни: історіографічний нарис. *Українське пам'яткознавство: сучасні проблеми та тенденції: матеріали П'ятих Всеукраїнських Зарембівських наукових читань, присвячених 100-річчю від дня народження академіка П.Т. Тронька*, м. Київ, 15 квітня 2015 р. Київ, 2015. С. 169–176.
281. Костенко А. В. «Гашкевичі», а не «Гошкевичі»: білоруська гілка відомого українського роду. *Нове та традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Київ, 5–6 лютого 2016 року. Київ, 2016. С. 12–15.
282. Костенко А.В. Етапи розвитку лапідарної колекції Херсонського обласного краєзнавчого музею. *Історичні і політологічні дослідження*. 2014. № 3–4 (57–58). С. 190–195.
283. Костенко А.В. Ісламські лапідарні пам'ятки XVI–XIX ст. в фондах археології Херсонського краєзнавчого музею. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. 2015. Вип. 24. С. 561–568.
284. Костенко А.В. Йосип Антонович Гошкевич як православний місіонер: український погляд. *Православ'я в Україні: збірник за матеріалами VIII*

Міжнародної наукової конференції «Українська Церква в історії українського державотворення», м. Київ, 20 листопада 2018 р. Київ, 2018. С. 254–263.

285. Костенко А.В. Лапідарій Херсонського краєзнавчого музею як відкрите фондосховище. *Праці Центру пам'яткознавства*. 2014. Вип. 26. С. 187–199.

286. Костенко А.В. Лапідарні пам'ятки доби енеоліту-бронзи в фондах археології Херсонського краєзнавчого музею. *Проблеми вивчення та охорони пам'яток первісного мистецтва півдня Європи (кам'яний вік – епоха бронзи)*: матеріали міжнародної наукової конференції, м. Запоріжжя, 2015 р. Запоріжжя, 2015. С. 48–58.

287. Костенко А.В. Посилка «Кембридж – Херсон» або про наукові контакти Еліса Міннза та Віктора Гошкевича. *Scriptorium nostrum*. 2016. № 3. С. 7–24.

288. Костенко А.В. Херсонский Археологический музей и его «семейная история»: семья как сеть научных коммуникаций в музейном деле. *Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць*: збірник наукових прац удзельнікаў ІХ Міжнар. навук. канф., г. Магілёў, 25–26 чэрвеня 2015 г. Магілёў, 2015. С. 59–65.

289. Костенко А.В. Херсонський Археологічний музей як південноукраїнський центр тяжіння скандинавських дослідників (1910–1928 рр.). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*. 2015. Вип. 19. С. 113–120.

290. Костенко А., Шевченко А. «Одного роду, але не одного з тобою класу»: сприйняття жовтневого перевороту родом Гошкевичів. *Краєзнавство*. 2017. № 1–2. С. 62–72.

291. Костенко А., Шевченко А. І.В. Фабриціус (1882–1966 рр.): археолог та музеєзнавець. *Археологія*. 2016. № 2. С. 122–133.

292. Краев В.А. Вековой юбилей музея. *Проблемы археологии Северного Причерноморья: к 100-летию основания Херсонского музея древностей*: тез. докл. юбил. конф., Херсон, 1990. Херсон, 1991. С. 3–5.

293. Кульчицька О.В. Громадські та політичні організації Півдня України в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. в сучасній українській історіографії. *Південний архів. Збірник наукових праць. Історичні науки*. Вип. 26. Херсон, 2007. С. 84–90.

294. Кухарчук Ю.В. Внесок Миколи Макаренка в археологічну науку. *Православ'я в Україні: збірник за матеріалами VIII Міжнародної наукової конференції «Українська Церква в історії українського державотворення»*, м. Київ, 20 листопада 2018 р. Київ, 2018. С. 366–381.
295. Кучеренко І. Священницькі династії Гошкевичів, Михайловських та Богацьких як осередок духовної еліти Переяславщини сер. XVIII–XX ст. *Переяславіка: наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»*, 2016. Вип. 10 (12). С. 67–70.
296. Ласінська М.Ю. Гошкевич В.І. в археологічному вивченні Миколаївщини. *Науковий вісник Миколаївського держ. ун-ту ім. В.О. Сухомлинського*. 2010. Вип. 329. С. 218–227.
297. Ластовська О.Л. Намісники Києво-софійського монастиря наприкінці XVII у XVIII ст. *Церква-наука-суспільство: питання взаємодії: матеріали Тринадцятої міжнародної наукової конференції*, м. Київ, 27–29 травня 2015 р. Київ, 2015. С. 171–173.
298. Ленченко В. На городищі Кам'янської Січі. *Пам'ятки України*. 1990. №1. С. 20–22.
299. Лопушинський А.І. В.І. Гошкевич – дослідник запорозьких січей. *Пам'ятки козацтва на Херсонщині: збірник наукових праць Херсонської обласної інспекції з охорони пам'яток історії та культури*, Херсон, 2016. Херсон, 2016. С. 22–26.
300. Лубчак В. Привет освобожденному «Югу». *День*. 2012. 28–29 грудня. (№ 239/240). С. 27.
301. Любовець Н.І. Мемуарний потенціал ресурсів бібліотечного краєзнавства. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica: збірник наукових праць інституту біографічних досліджень*. Київ, 2015. Вип. 12. С. 359–376.
302. Макієнко Н.О. Михайло та Микола Гошкевичі за документами фонду Херсонського повітового відділу народної освіти. *Константи*. 2006. Вип. 1(12). С. 125–127.

303. Миронов В.Г. В.И. Гошкевич и СУАК. *Проблемы археологии Северного Причерноморья: к 100-летию основания Херсон. музея древностей: тез. докл. юбил. конф., г. Херсон, 1990 г. Херсон, 1991. С. 7–10.*
304. Пиворович В.Б. Виктор Иванович Гошкевич – чины, награды, звання. *Наукові записки: проблеми археології, етнографії, історії, історіографії, літературознавства, мистецтвознавства, музеєзнавства, ономастики, соціології: збірник наукових праць. Херсон, 2004. С. 84–90, 98–102.*
305. Пиворович В.Б. Из истории переписки Виктора Гошкевича с великим князем Александром Михайловичем. *Наукові записки: проблеми археології, історії, історіографії, літературознавства, мистецтвознавства, музеєзнавства, ономастики: збірник наукових праць. Херсон, 2005. С. 141–149.*
306. Пиворович В.Б. Сохранить для будущих поколений (по воспоминаниям Е.В. Гошкевич о Херсонском городском музее древностей). *Наукові записки ХОКМ: збірник наукових праць. Херсон, 2006. С. 162–168.*
307. Попружна А.В. «При великій публіці і церемоніях»: поховання козацьких гетьманів в контексті поховальної культури другої половини XVII–XVIII ст. *Сіверщина в історії України. Київ–Глухів, 2014. Вип. 7. С. 116–120.*
308. Послание патриарха Тихона. *Наука и религия. 1989. № 4. С. 18.*
309. Прокоп'юк О. Кафедральний статус монастиря святої Софії у 1721–1786 рр.: практична реалізація. *Болховітіновський щорічник 2009. Київ, 2010. Вип. 2. С. 38–56.*
310. Резнік О.І. Православне духовенство як соціальний стан українського суспільства другої половини XVII – XVIII ст. *Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць. Одеса, 2013. Вип. 49. С. 293–304.*
311. Рудий Г.Я. Проблеми збереження музейної спадщини України: за результатами аналізу матеріалів республіканської періодики 1930-х рр. *Український історичний журнал. 2010. № 6. С. 127–135.*
312. Саєнко В. О. І. Тереножкін та І.В. Фабриціус: конфлікт особистостей чи наукових шкіл? *Scriptorium nostrum. 2017. № 2 (8). С. 262–283.*

313. Сак. О. Архів Леоніда Гошкевича у фондах Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гончара. *Константи*. 2006. № 1(12). С. 96–98.
314. Сінкевич Є. Г. Родина Гошкевичів та її внесок у розбудову національної самосвідомості українців в умовах Російської імперії та УСРР. *Галичина*. 2019. Ч. 32. С. 220–225.
315. Сінкевич І.Ю. Внесок статистиків Херсонської губернії у дослідження історії краю (XIX – початок XX ст.). *Південна Україна XVIII–XIX ст.: записки наук.-досл. лабораторії історії Південної України*. Запоріжжя, 2000. Вип. 5. С. 171–176.
316. Сінкевич І.Ю. Херсонська губернська вчена архівна комісія: нові знахідки та старі проблеми. *Південний архів: історичні науки: збірник наукових праць*. Херсон, 1999. Вип. 1. С. 18–39.
317. Скорик Б.С. Організаційно-педагогічна діяльність української православної церковної передової верстви суспільства кінця XVII–XVIII століття. *Young Scientist*. 2018. № 2.2 (54.2). С. 75–79.
318. Славин Л.М. И.В. Фабрициус: 1882–1966: некролог. *Советская археология*. 1966. № 3. С. 296–297.
319. Тереножкін О.І. Кіммерійські стели. *Археологія*. 1978. Вип. 27. С. 12–22.
320. Товстоляк Н.М. М.В. Тарновський та його родина. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 43. С. 147–151.
321. Файнберг Э.Я. И.А. Гошкевич – первый русский консул в Японии (1858–1865 гг.) / *Историко-филологическое исследование: сборник статей к 70-летию Н.И. Конрада*. Москва, 1967. С. 505–509.
322. Хитровська Ю.В. Історія виникнення та діяльності «Російського Біблійного товариства» (1812–1826 рр.). *Гуманітарний журнал*. 2009. Вип. 3/4. С. 28–32.
323. Чубіна Т.Д. Рід Потоцьких в Україні (Тульчинська лінія): стан наукової розробки проблеми. *Чорноморський літопис*. 2013. № 8. С. 89–105.

324. Чубіна Т.Д. Тульчинська лінія магнатського роду Потоцьких: методологія та методи дослідження. *Чорноморський літопис*. 2014 . Вип. 9. С. 133–146.
325. Шевченко А.В. Віктор та Леонід Гошкевичі: два шляхи громадсько-політичної діяльності на Херсонщині. *Історико-краєзнавчі дослідження: традиції та інновації*: матеріали II міжнародної історико-краєзнавчої конференції м. Суми, 24–25 березня 2016 р. Суми, 2016. С. 149–152.
326. Шевченко А.В. Газета «Юг» під редакцією В. Гошкевича: її позиціонування та роль в суспільно-політичному житті Південного регіону. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 100. С. 50–53.
327. Шевченко А.В. Громадсько-політичні погляди та діяльність В.І. Гошкевича (1860–1928). *Наукові праці історичного факультету ЗНУ*. 2016. Вип. 45. С. 173–176.
328. Шевченко А.В. Священнослужитель та радянська влада: вплив жовтневого перевороту 1917 на політичні погляди Леоніда Гошкевича. *Україна у світовому історичному просторі*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Маріуполь, 8 квітня 2016 р. Маріуполь, 2016. С. 32–33.
329. Шевченко А. Леонід Гошкевич: життєвий шлях священика. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2021. № 1 (37). vol. 2. С. 250–258. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2021.1.2.42> (дата звернення: 18.10.2021).
330. Щеглов Н. Иосиф Гошкевич – востоковед, миссионер и дипломат. *Церковь и время: научно-богословский и церковно-общественный журнал*. 2015. Октябрь–Декабрь. (№ 4(73)). С. 242–262.
331. Яременко М.В. Кар'єрні шляхи дітей київського духовенства у другій половині XIX – на початку XX ст. *Бібліографічний підхід у вивченні історії та спадщини Київської духовної академії (1819–1924)*: збірник наукових праць. Київ, 2016. С. 73–98.
332. Яременко М.В. Джерельний потенціал послужних списків духовенства Київської єпархії XIX – поч. XX ст. (за матеріалами вихованців Київської духовної академії). *Труди Київської Духовної Академії*. Київ, 2014. № 21. С. 158–166.

333. Shevchenko A. Photo as a source of the study of the figure of Viktor Ivanovych Hoshkevych (1860–1928). *Scriptorium nostrum*. 2016. Вип. 1(4). С. 6–16.
334. Shevchenko A. Public activities of V.I. Goshkevych during the period of Revolution. *Scriptorium nostrum*. 2015. Вип. 3. С. 50–57.

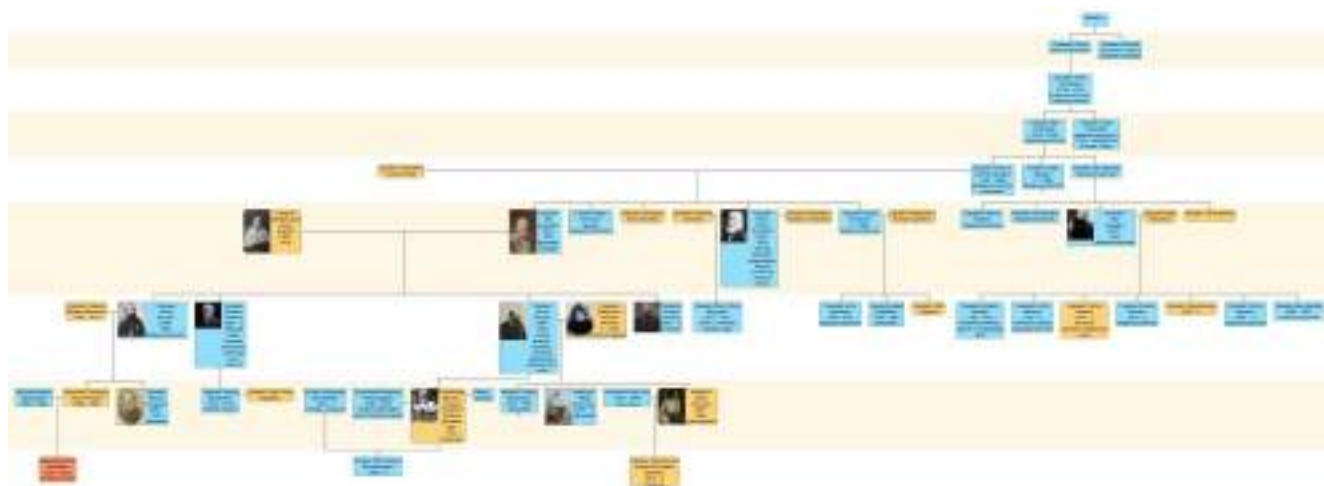
ДОДАТКИ

Додаток А

Генеалогічне дерево роду Гошкевичів

Розширена версія генеалогічного дерева роду Гошкевичів доступна за посиланням:

https://drive.google.com/file/d/1zd_BLPswmMn_XMbGssAWC3PtOzQJx6oB/view?usp=sharing

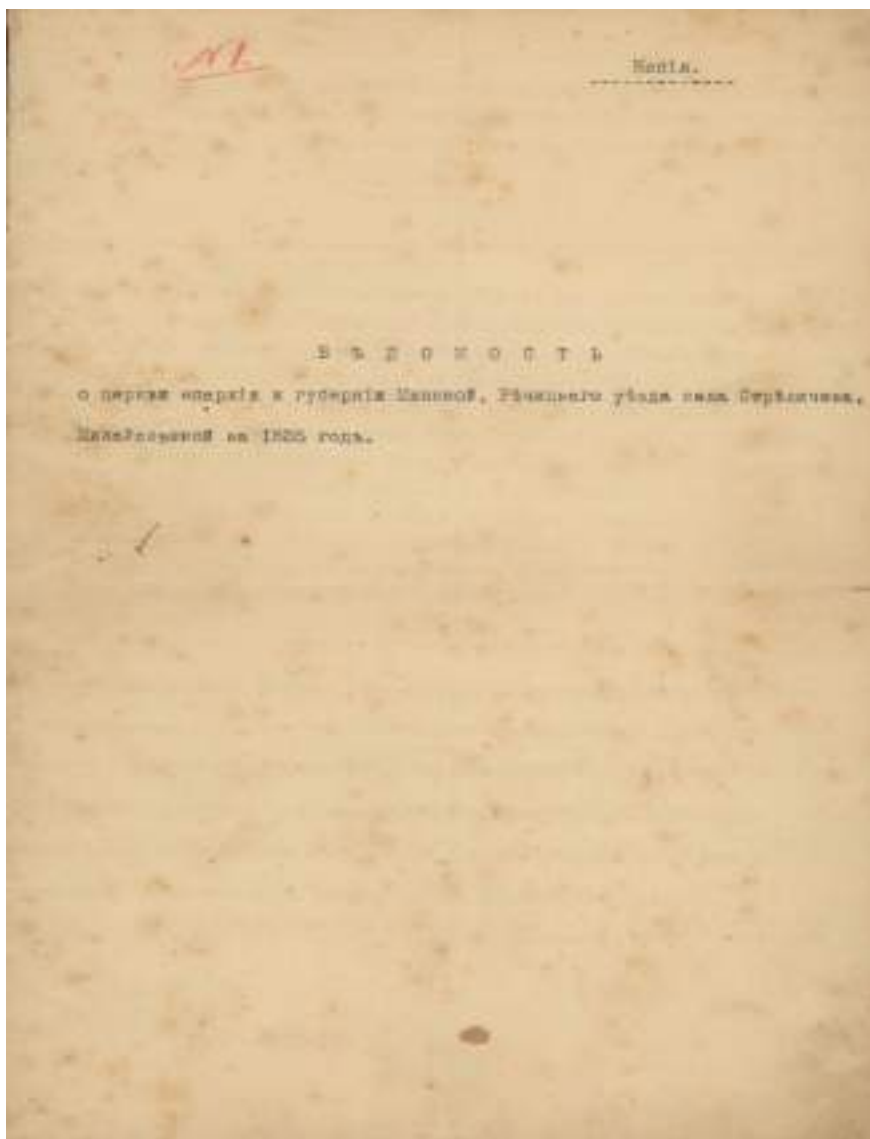
Додаток Б

Сімейний архів родини Леоніда Івановича Гошкевича із фондів відділу рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесья Гончара (публікується вперше) [3]

Додаток Б.1.

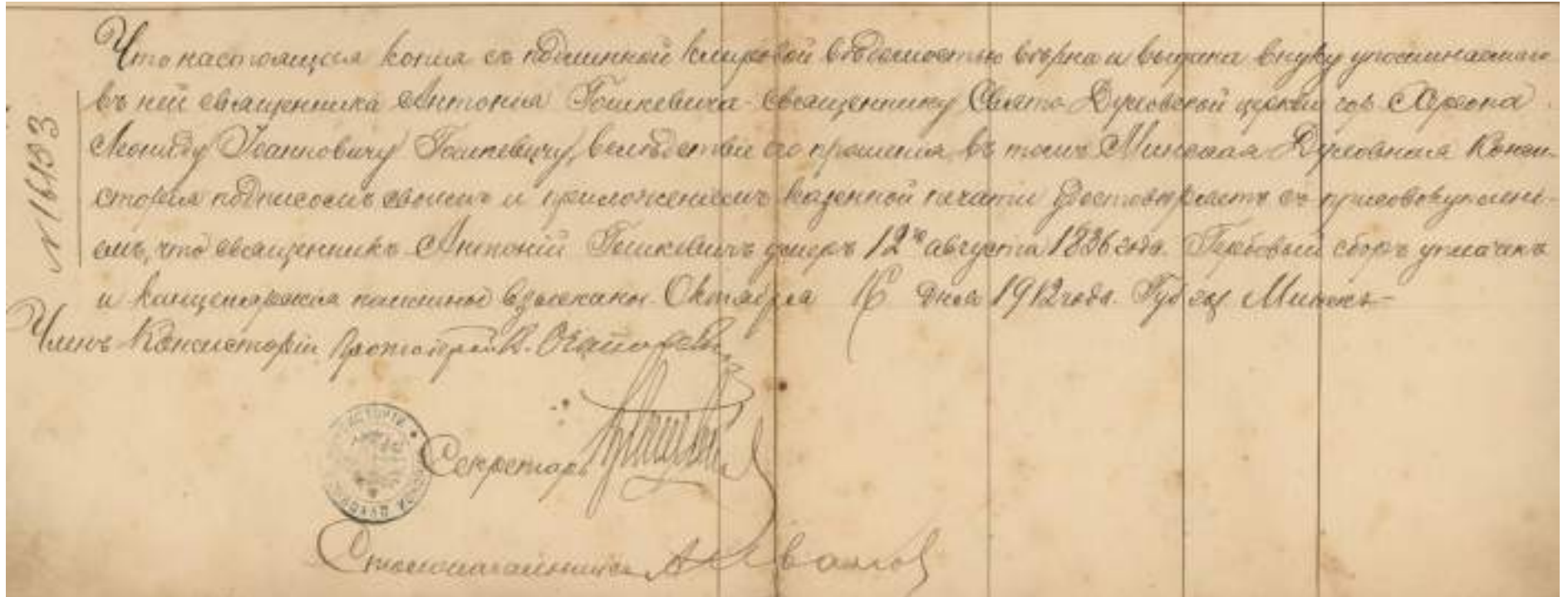
Документальні свідчення стосовно життя та діяльності Антона Івановича Гошкевича (1785–1836 р.)

Додаток Б.1.1. «Відомість про церкву епархії Мінської губернії Речицького повіту, села Стреличева за 1835 р.» (в оригіналі – «Ведомость о церкви епархии Минской губернии Речицкаго уезда, села Стреличева за 1835 г.»). 1912 р.

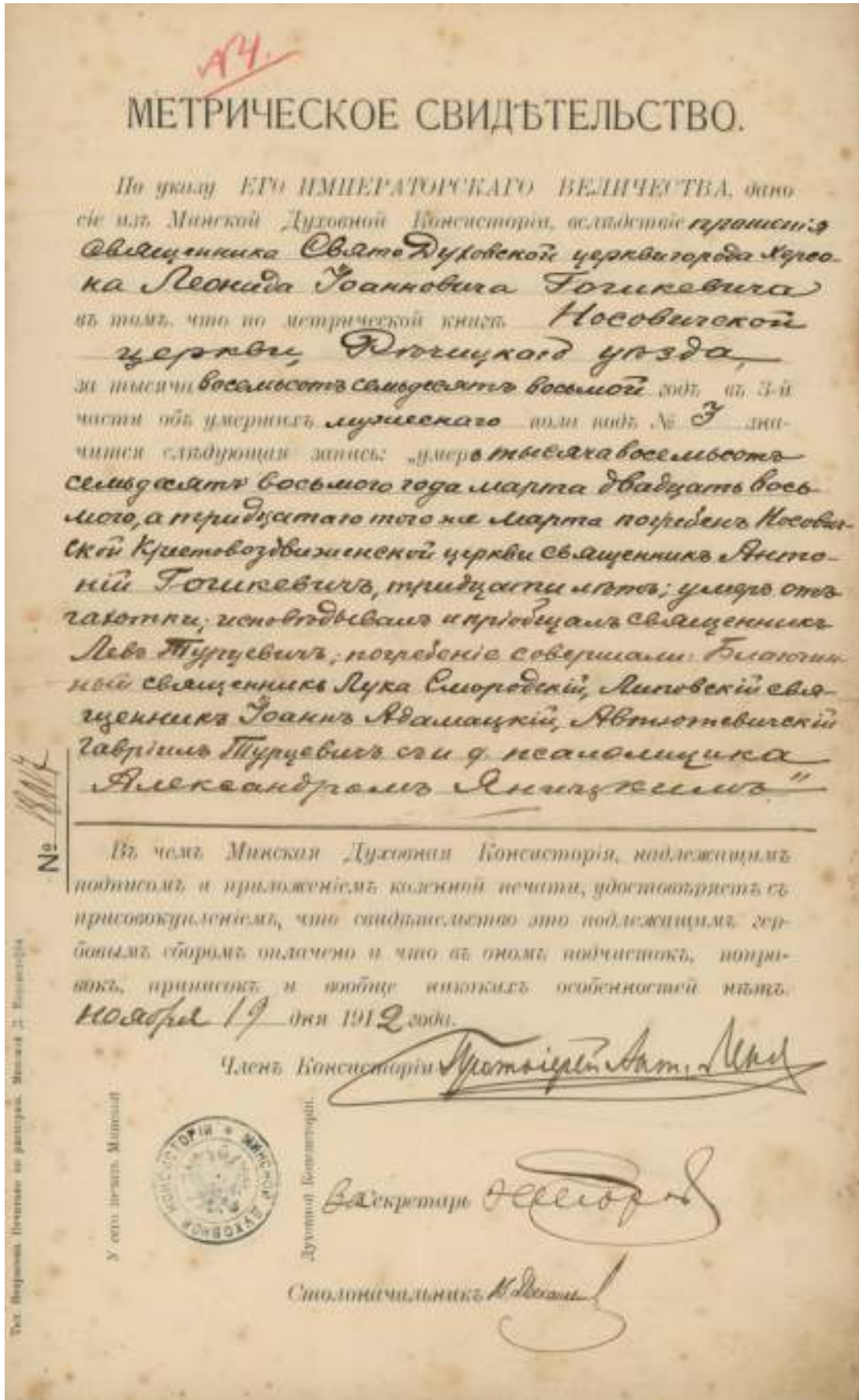

О п р и ч т ы о з н а ч е н и ю		и н о й ц е р к в и .			
<p>Кто кинено, гдѣ в чему обучался, когда и кѣмъ въ какой чинъ произведенъ и въ какомъ мѣстѣ, какія проходилъ и проходить особенныя должности, когда и чѣмъ былъ награжденъ, кого имѣетъ въ семействѣ.</p>	157	<p>Кто какъ знаетъ чтеніе, катихизисъ; какъ ученымъ кто сколько говорилъ проповѣдей</p>	<p>Кто какого поведенія, а дѣти, обучались въ училищахъ, какъ вели себя во время отпусковъ въ домъ.</p>	<p>Кто кому въ родствѣ и въ какомъ,</p>	<p>Кто когда за что былъ штрафованъ или не состоитъ ли подъ слѣдствіемъ и судомъ.</p>
<p>Священникъ Антоній Іоанновъ Голубничъ, священническій сынъ. По увольненіи изъ Могилевскаго училища высшего отдѣленія въ 1804 году опредѣленъ былъ Могилевскою Духовною Консисторіею въ чинъ канцелярскихъ служителей, потомъ въ 1806 году уволился изъ Могилевской епархіи въ Минскую и опредѣленъ тамъ же Минскою Духовною Консисторіею канцелярскимъ служителемъ, а въ 1809 году сентября 30 дня посвященъ въ Стрѣльчанской Еккліаіастической церкви во священника. Грамоту имѣетъ, а 1813 года іюля 13 дня ВОСНЕСЕНІИИ по малованъ крестомъ за 1812 годъ.</p> <p>Въ семействѣ у него дѣти: Андрей въ высшемъ отдѣленіи Минской Духовнои Семинаріи ----- 16 Клавъ въ высшемъ отдѣленіи Слуцкого уѣднлаго училища на полуказенномъ содержаніи ---- 11 Анна ----- 14</p>	50	<p>Проповѣди по во-спрѣшенъ и пред-шечисла дѣла читался.</p>	<p>Добропорядочнаго.</p>	<p>Нѣтъ кѣмъ ни въ родствѣ.</p>	<p>Подъ слѣдствіемъ не состоитъ, штрафованъ не былъ.</p>

Додаток Б.1.2. Виписка Мінської духовної консисторії про смерть 12 серпня 1836 р. священника Антона Гошкевича. 1912 р.

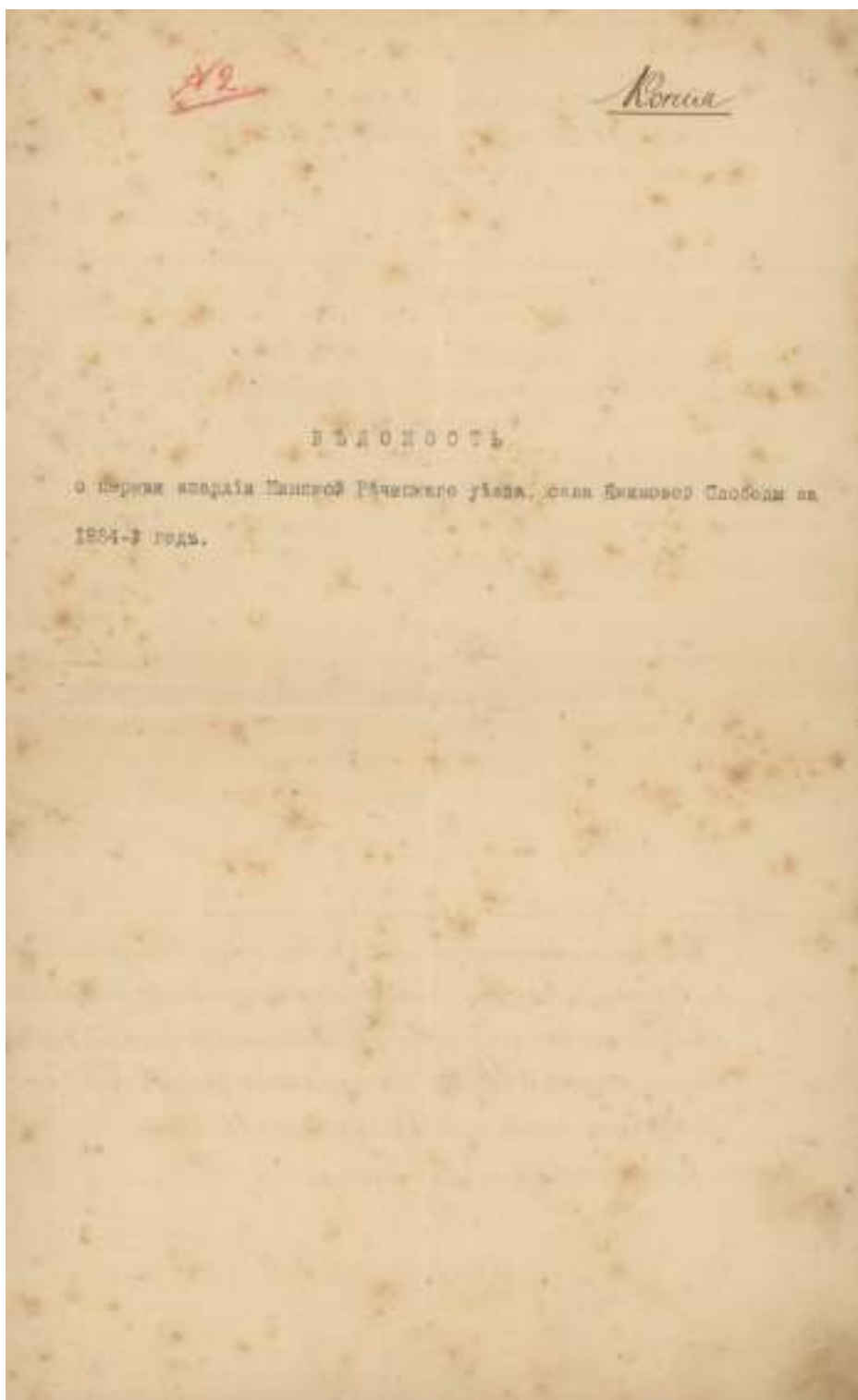

Додаток Б.1.3. Метричне свідотство про смерть Антонія Гошкевича. 1912 р.

Додаток Б.2.**Документальні свідчення стосовно життя та діяльності Андрія Антоновича Гошкевича (1819–1855 р.) та його дітей.**

Додаток Б.2.1. Відомість про церкву епархії Мінської губернії Речицького повіту села Якимової Слободи за 1854 р.» (в оригіналі - «Ведомость о церкви епархии Минской губернии Речицкаго уезда села Якимовой Слободы за 1854 г.»). 1912 р.

Кто именно, гдѣ и чему обучался, когда и кѣмъ въ какой чинъ произведенъ и въ какомъ мѣстѣ, какія проходила и проходитъ особня должности, когда былъ чѣмъ награжденъ и кого имѣетъ въ семействѣ.

Антонъ

Священникъ Андрей Антоновъ Голкевичъ, священническій сынъ; по окончаніи курса наукъ въ Минской Духовной Семинаріи въ 1841 году удостоенъ степеніи студента и того же года сентября 10 дня Правленіемъ Семинаріи съ утвержденія Епархіальнаго Начальства опредѣленъ учителемъ Ляданскаго уѣдно-приходскаго училища, по предметамъ русскаго языка, церковнаго устава, церковной исторіи и нотнаго пѣнія, которые преподавалъ по 15-е Мая 1845 г. Съ сего же времени Правленіемъ Семинаріи назначенъ въ томъ же училищѣ учителемъ низшаго отдѣленія по предметамъ Греческаго языка, ариметики, церковнаго устава и нотнаго пѣнія, которые преподавалъ по 15 июля 1846 года и того же года 22 сентября Высочайшею повелѣніемъ Святейшимаго Патриарха Московскаго и всея Руси Священнейшаго Антоніема, Архіепископа Минскаго и Вобруйскаго рукоположенъ во священника въ Якиме-Слободской Николаевской церкви, гдѣ и кѣмъ пребываетъ; 12 сентября сего года награжденъ набедренникомъ, грамоту имѣетъ 37

Въ семействѣ у него: жена его Антонина Адамова 27
 Дети хвѣ: Антонъ 5
 Софія 4
 Андрей 2

<p>Кто какъ знаетъ чтеніе пѣніе матихамъ. Какъ ученикъ кто сколько въ годѣ проповѣдей говорилъ.</p>	<p>Кто какого поведенія. Кто нѣ дѣти, обучающіеся въ училищѣ, какъ вели себя во время отпусковъ въ дома.</p>	<p>Кто нѣ какому въ какомъ родѣ стѣ.</p>	<p>Кто когда за что былъ судимъ и чѣмъ былъ штрафованъ или не состоитъ ли подѣ слѣдствіемъ или судомъ.</p>
<p>Кромѣ очередныхъ проповѣдей, наиздасть прихованъ поученіями.</p>	<p>Очень хорошаго.</p>	<p>—</p>	<p>Подѣ судомъ не былъ и не состоитъ.</p>

<p>с. 100 на 100</p>	<p>Кто какъ расчитъ предвѣдн на не ст на визитѣ. давленіи отъ поведѣній, а нѣ грѣшима и вѣчно это бранна вса заборава —</p>	<p>Кто какъ расчитъ предвѣдн на не ст на визитѣ.</p>	<p>Кто когда былъ штрафованъ, обвѣщеніемъ на не ст и нѣ стѣ и судимъ —</p>
<p>Дружественно</p>	<p>Кто какъ расчитъ предвѣдн на не ст на визитѣ.</p>	<p>Кто какъ расчитъ предвѣдн на не ст на визитѣ.</p>	<p>Кто когда былъ штрафованъ, обвѣщеніемъ на не ст и нѣ стѣ и судимъ —</p>

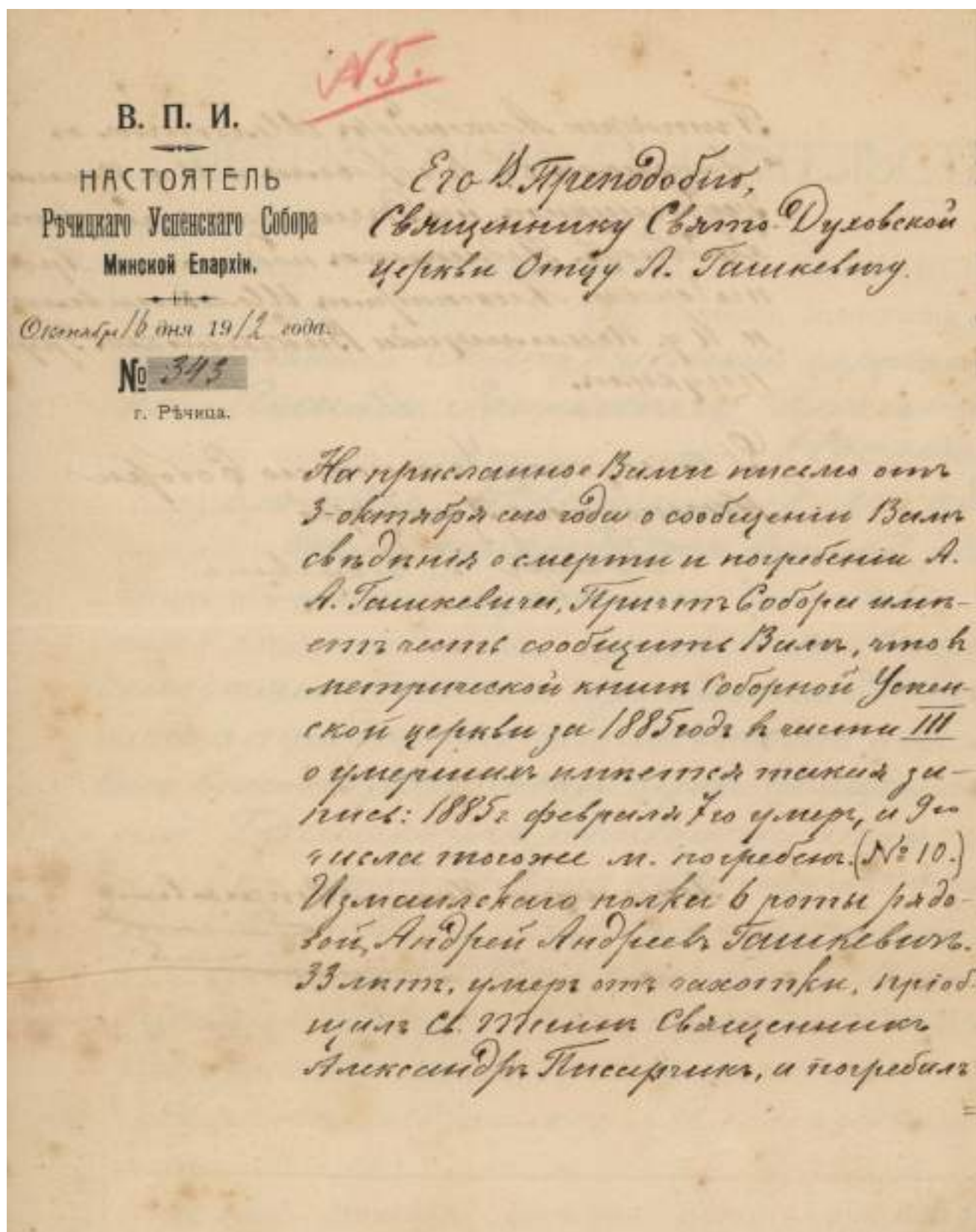
Додаток Б.2.2. Виписка Мінської духовної консисторії про смерть 25 травня 1855 р. священника Андрія Гошкевича. 1912 р.

№ 18334
 Что настоящая копия съ подлинного кассирской введешенного вѣдѣния и вѣдѣния священнику Свято Духовской церкви
 г. Вреска Михаилу Яковлевичу Гошкевичу, вполнѣтѣ его прошения, въ томъ Минской Духовная Консисторія
 поименованъ своимъ и поименованъ казенной печати удостовѣрять, съ приобязательствомъ, что указанный въ ней
 священникъ Андрей Яковлевичъ умеръ 25 мая 1855 года. Принимаясь съ гробовой доскою умирать и какъ
 указанный поименованъ вѣдѣнии Навѣра 28 мая 1912 года. Губ. г. Мшени.
 Членъ Консисторіи, Протоіерей Н. Пайковъ

 Я. Серафимовъ
 Статскаго совѣтника Младовъ

Додаток Б.2.3. Метричне свідотство про смерть 25 травня 1855 р. Андрія Гошкевича. 1912 р.

Додаток Б.2.4. Метричне свідоцтво про смерть 7 лютого 1885 р. сина Андрія Гошкевича – Андрія Андрійовича Гошкевича (молодшого). 1912 р.

Протоіерей Александръ Мелецкий и
 «Віноконотъ Ев. Кроросова и И. ф. Пешин.
 Грудницкимъ, ие Талмужковъ городскими
 кнѣзьями. Подлинная подписанъ Про-
 тоіереемъ Александромъ Мелецкимъ
 и И. ф. Пешиницкимъ Высшеіиимъ Груд-
 нцкимъ.

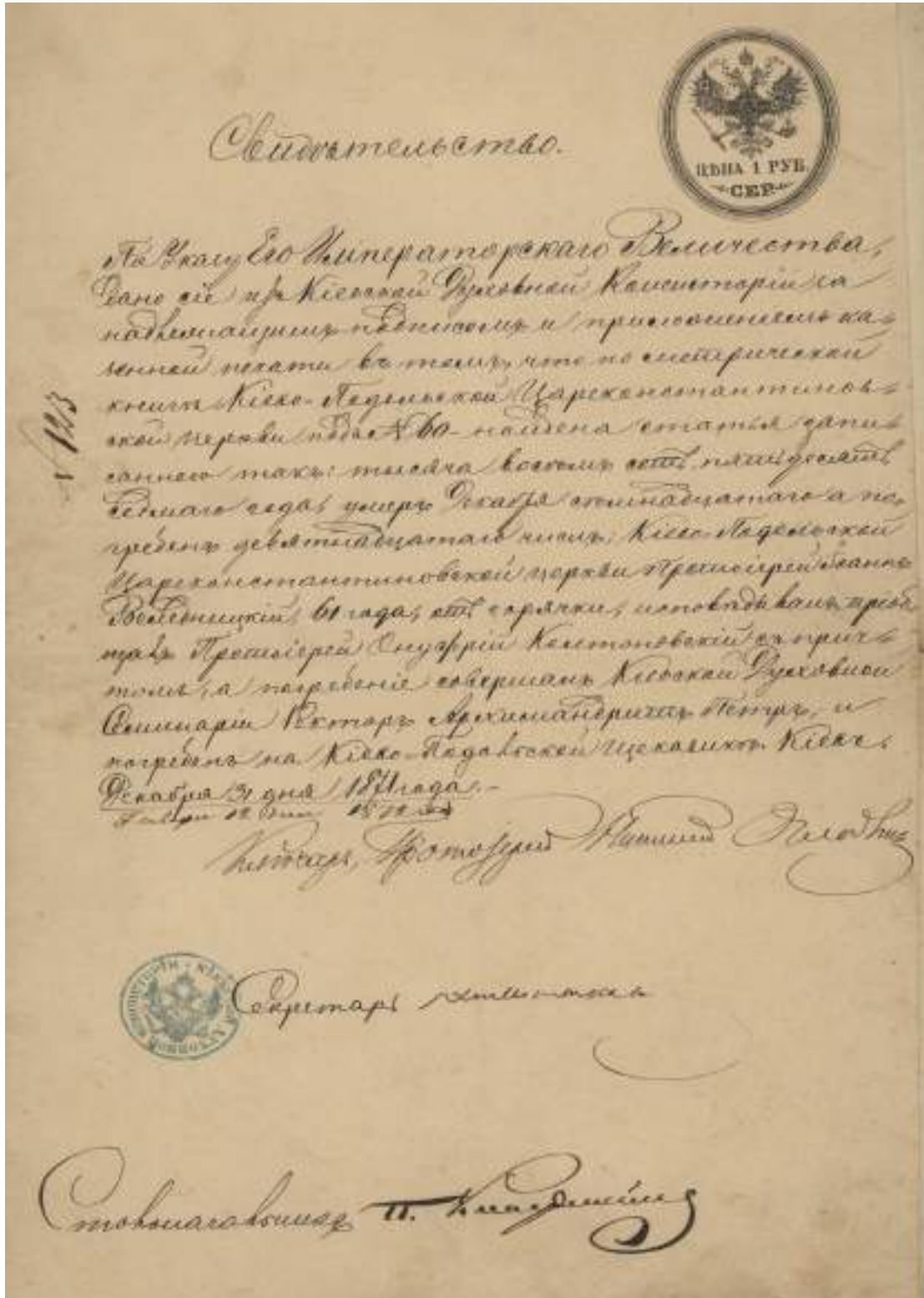
Въ Талмужковъ Успенскаго Собора
 Настоятели Протоіерей
 Леонидъ Рибуцкинъ

Пешиницкимъ Иваномъ Стрѣльцовымъ

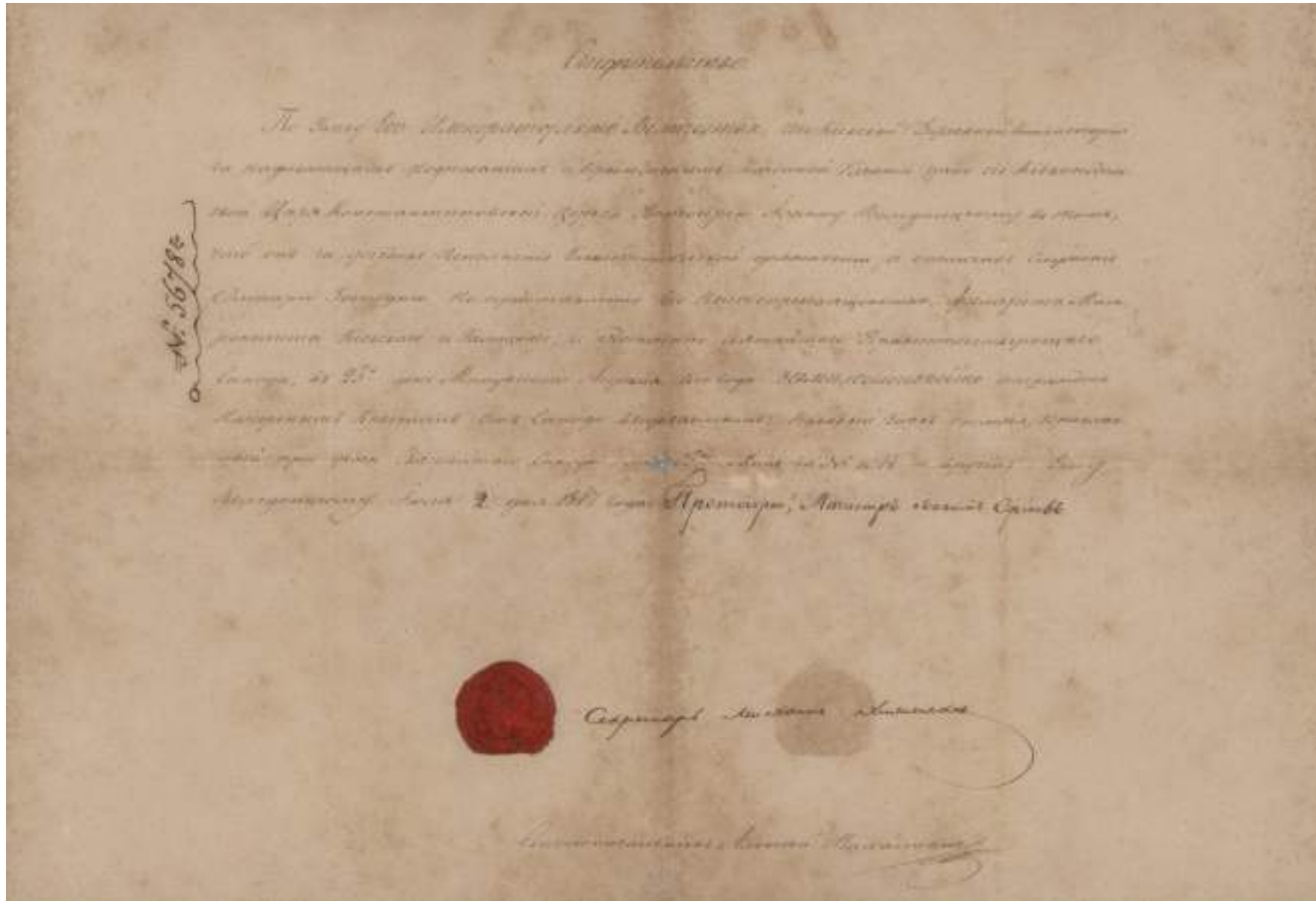
Додаток Б.3.

Документальні свідчення стосовно життя київського священницького роду Велєдницьких

Додаток Б.3.1. Метричне свідотство про смерть 17 грудня 1857 р. протоієрея Царе-Костянтинівської церкви Івана Івановича Велєдницького. 1872 р.

Додаток Б.3.2. Свідоцтво про нагородження І. Веледницького 26 квітня 1847 р. наперсним хрестом (оригінал). 1847 р.

Додаток Б.3.3. Квитанція Івана Івановича Веледницького про отримання винагороди 18 крб за орден святої Анни III ступеня (оригінал). 1854 р.

№1656.

КВИТАНЦІЯ.

Внесенныя отъ Господина *Протоіерія*
Іоанна Веледницькаго,
 единовременныя деньги по ордену Св. Ан-
 ны третьей степени
 восемнадцати р. с., въ Капитулъ
 Россійскихъ ИМПЕРАТОРСКИХЪ и ЦАР-
 СКИХЪ Орденовъ получены; въ чемъ и
 дана сія квитанція. *27 Августа*
 1854 года.

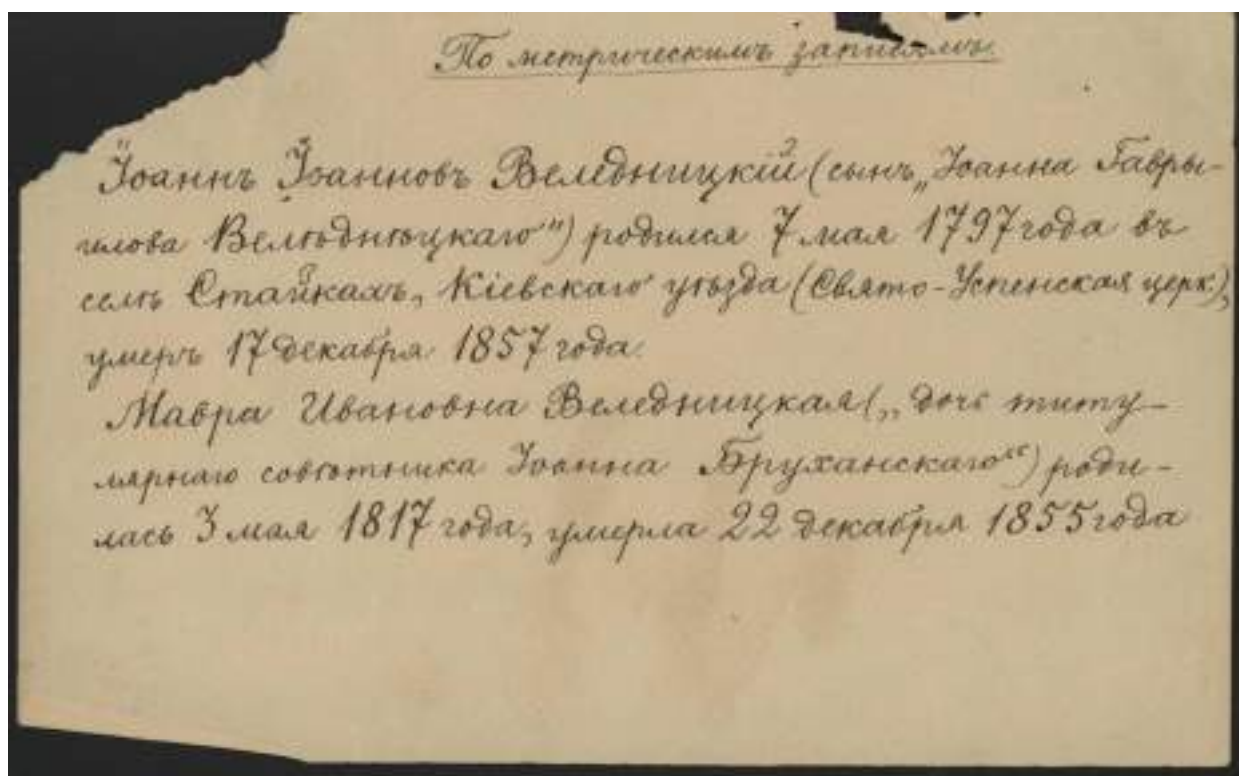
Казначей по записданію
 денежныи суммами

И. Дамовъ
П. Курявцовъ

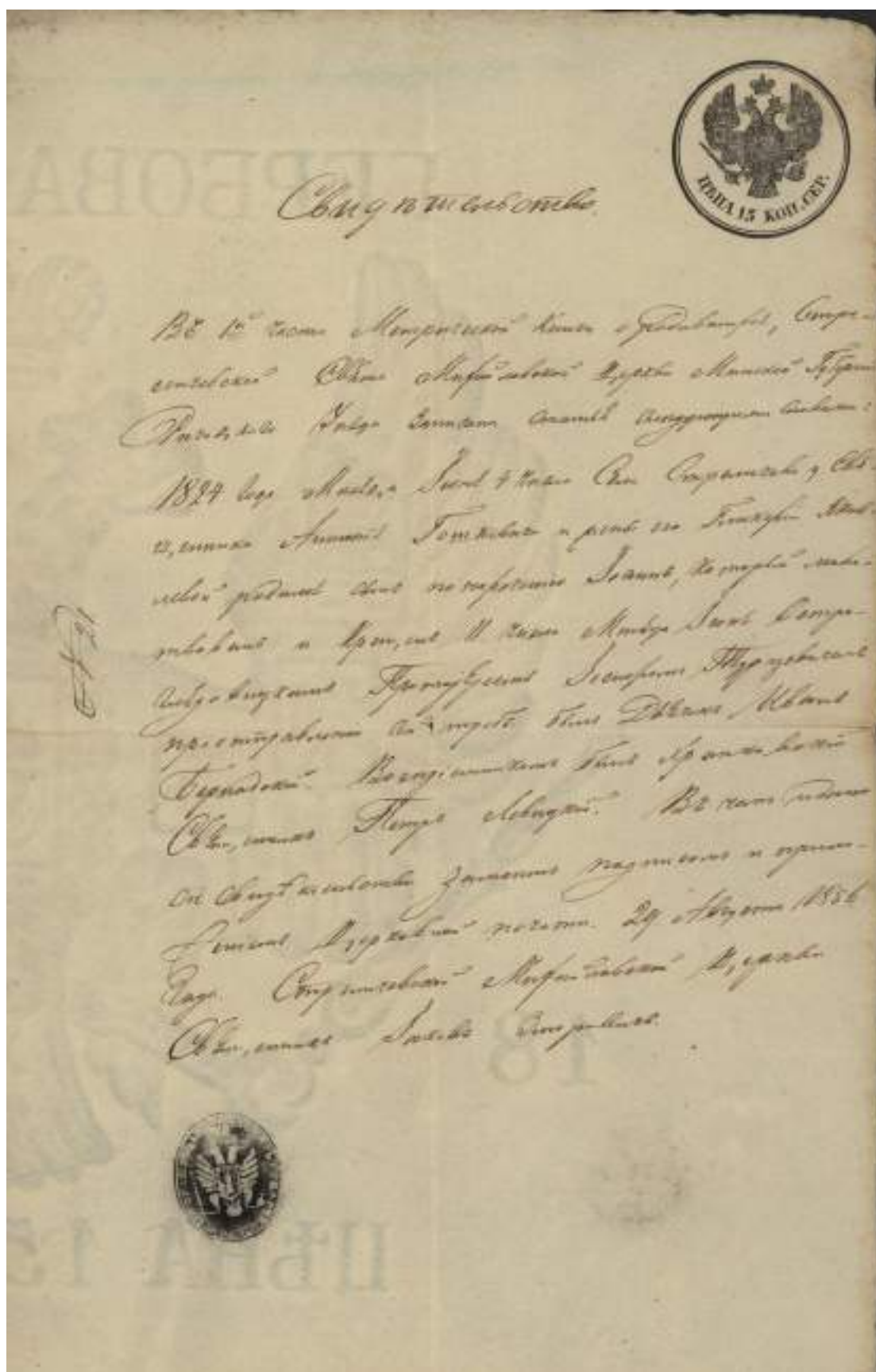
Помощникъ Казначея

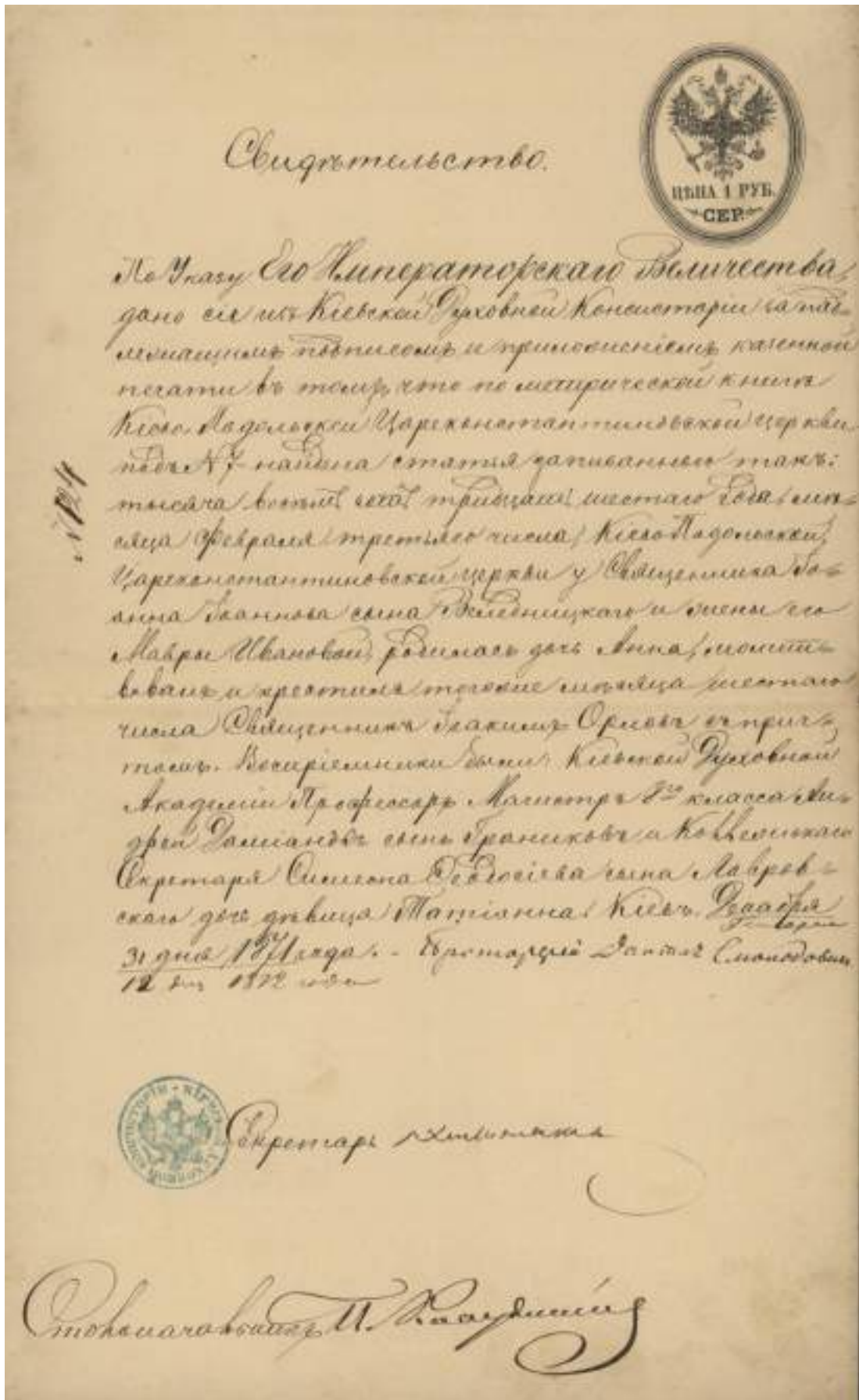
Додаток Б.3.4. Метрична інформація родини Велєдницьких. 1797–1855 рр.

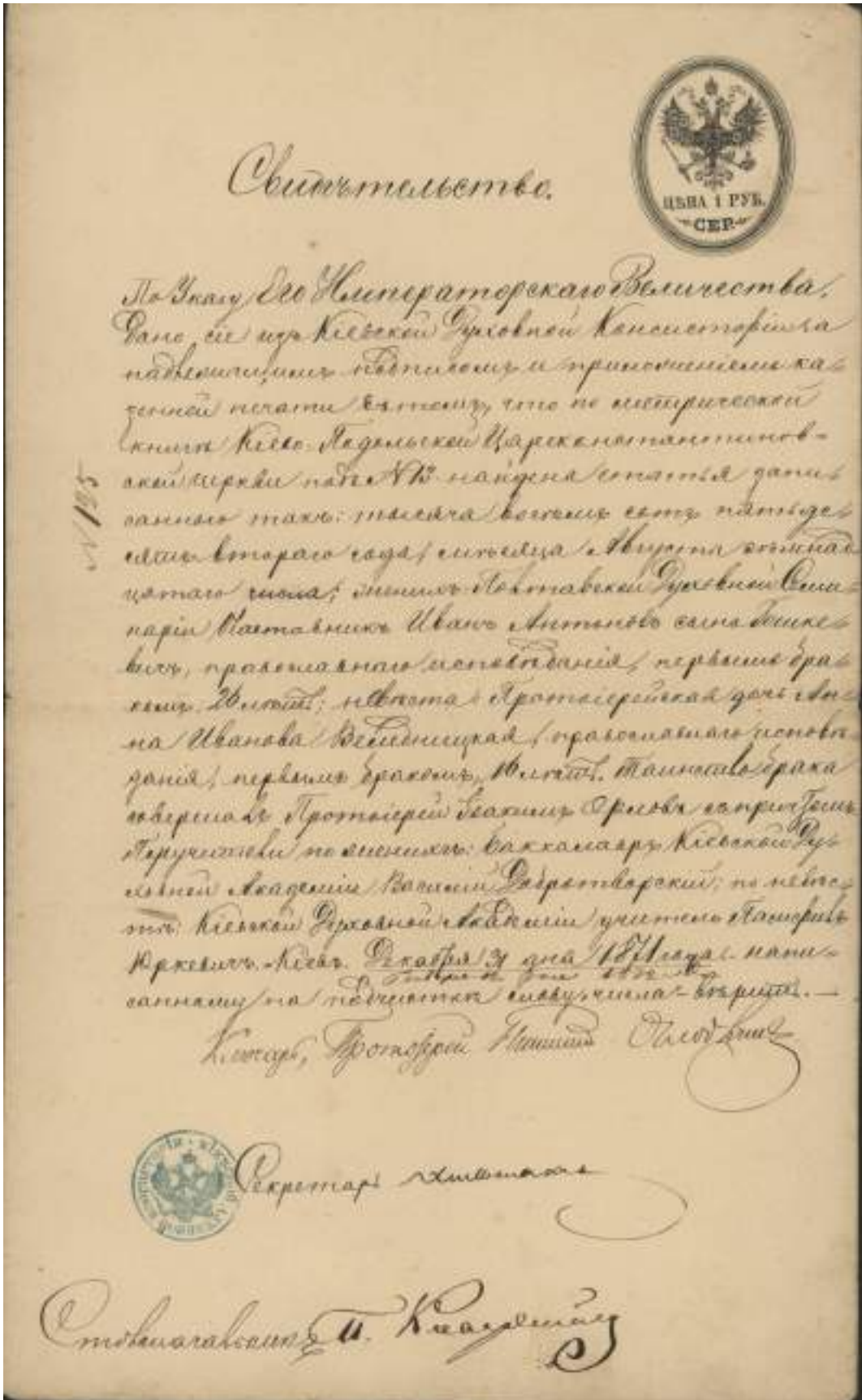
Додаток Б.4.2. Свідоцтво про народження 4 червня 1824 р. Івана Антоновича
Гошкевича. Серпень 1856 р.

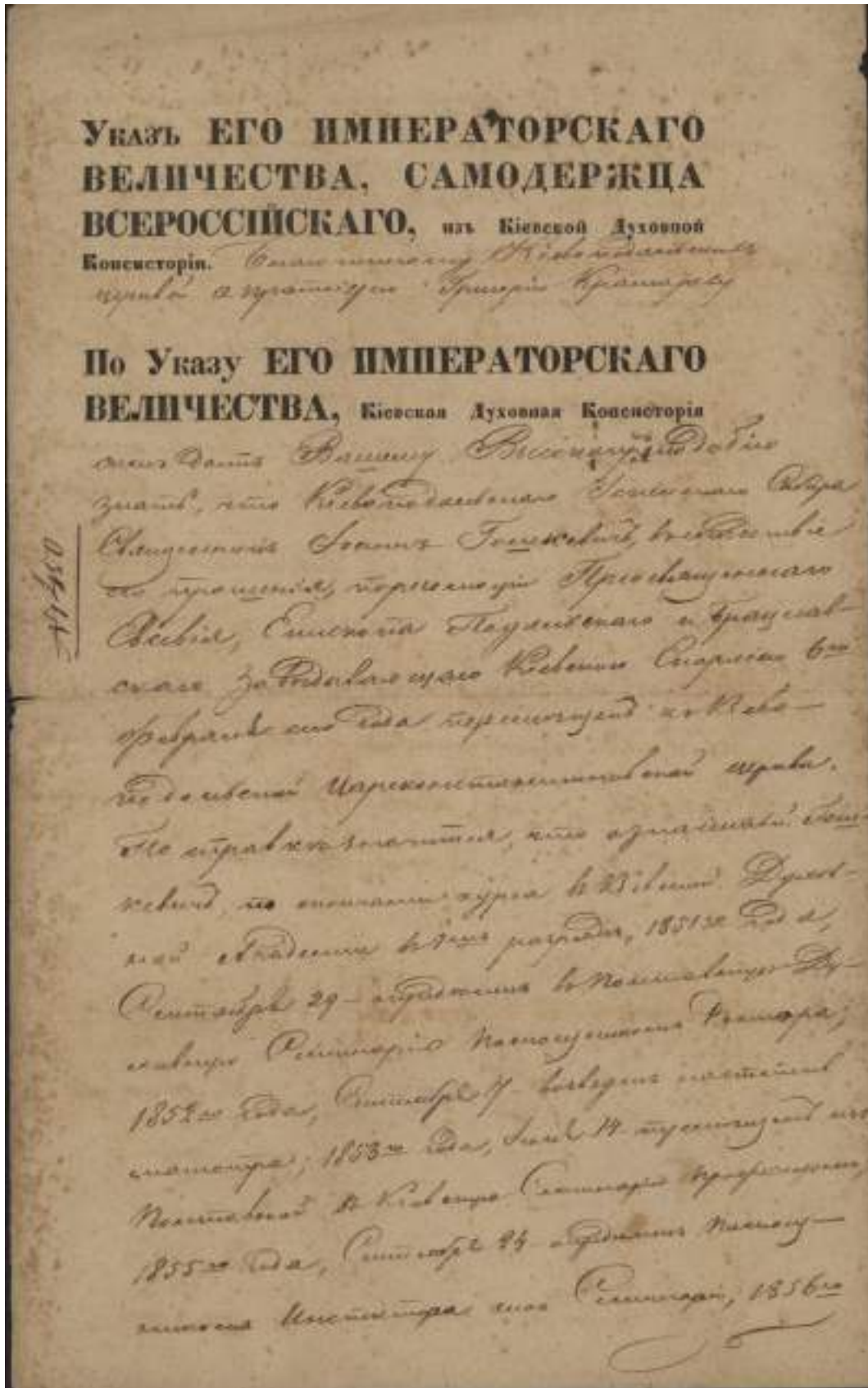
Додаток Б.4.4. Свідоцтво про народження 3 лютого 1836 р. Ганни Іванівни Веледницької. 1872 р.

Додаток Б.4.5. Метричне свідоцтво про шлюб 17 серпня 1852 р. Івана Гошкевича та Ганни Веледницької. 1872 р.

Додаток Б.4.6. Накази (два), в яких йдеться про те, що у 1858 р. Іван Гошкевич зайняв місце настоятеля Царе-Костянтинівського храму в Києві (оригінали). 1858 р.

Puda, Iovul 24 - p...
 et N... - Flab...
 m... Puda, H... 15, ...
 ... 1854 Puda, ...
 ... 1853-1856 ...
 Puda, Iovul 29 ...
 ... Iovul 24 ...
 ...
 ...
 ...
 ... 1858 Puda.

(...)

(...)

(...)

**УКАЗЪ ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО
ВЕЛИЧЕСТВА, САМОДЕРЖЦА
ВСЕРОССИЙСКАГО,** изъ Киевской Духовной

Консисторіи, *Киевской Духовной Консисторіи*
Консулянтному Юрисконсулу Гинцбургскому

**По Указу ЕГО ИМПЕРАТОРСКАГО
ВЕЛИЧЕСТВА,** Киевская Духовная Консисторія

консулянтному Юрисконсулу Его Превосходительства
Авдѣя, Епископа Могилевскаго и Брянскаго
епископа Заблудовскаго Костянтина Ивановича
Фредриха съ года посидѣваемаго, по календарю
въ продолженіи на Свѣдѣніи о томъ
и т. д. — По указу Императорскому
Царя Императора: о продолженіи въ томъ
Свѣдѣніи о томъ въ Кіевѣ и Духовной Конс.
Киевской Духовной Консисторіи по указу
императорскому и Императору, а именно
Помѣст. / Дачамъ / въ томъ указу, а въ томъ
19 Февр., 1868го года.

Протоіерей Александръ Шенниковъ

Секретарь Александръ Шенниковъ
Протоіерей Александръ Шенниковъ

Додаток Б.4.7. Допит Івана Гошкевича перед його Іерейською хіротонією (таїнство поставлення в священнослужителі) (оригінал). 1856 р.

ДОПРОСЪ

Производимому во *Свѣтлейшаго Прокурора Кіевскаго Духовнаго Вѣдомства* *Василію Гошкевичу*

1838 года мѣсяца *Август* 14 дня про-
свѣщій Рукоположеніи во *Свѣтлейшаго Прокурора Кіевскаго Духовнаго Вѣдомства* *Василію Гошкевичу*
въ Кіевской духовной Консисторіи спрашиваеъ и показалеъ:

Лѣтъ мнѣ отъ роду 31 ибо я родился 1824 года
мѣсяца *Август* 29 дня Кіевской губерніи *Василію*
скаго уѣзда въ селѣ *Варшавѣ* отъ Православ-
ныхъ родителей: отца *Василія Гошкевича* и матери
Анны Гошкевичихи при рожде-
ніи крещеиъ и святымъ Мѣромъ помазанъ шого же уѣзда
Василіемъ Гошкевичемъ Священникомъ *Василіемъ*
Варшавскимъ По изученіи при означенныхъ ро-
дителяхъ его Россійской грамоты, поступилъ въ 1841
году въ *Василію Гошкевичу* училища, въ которыхъ
обучался по 1848 годъ, въ которыхъ *Василію Гошкевичу*
Василію Гошкевичу по окончаніи курсовъ въ *Василію Гошкевичу*
Василію Гошкевичу въ *Василію Гошкевичу* по окончаніи курсовъ въ *Василію Гошкевичу*
Василію Гошкевичу въ 1848 году поступилъ въ *Василію Гошкевичу*
женатъ первымъ бракомъ съ дѣвицею цѣло-
мудреною, *Анной Прометеевн* *Василію Гошкевичу*
Василію Гошкевичу

дочерью. Дѣлъ подозрительныхъ во всю
свою жизнь не чинилъ, въ штрафахъ не былъ, въ сочленіи
тѣлесномъ и прочихъ чувствахъ поврежденія и увѣчья и

никакой важной болѣзни не имѣю; яѣ причѣ, куда про-
 шуся, никакого родства мнѣ нѣтъ. Святой православной
 Церкви и преданіямъ Ея, яко сущій Православный Хри-
 стианинѣ, во всемъ согласую и суетвѣрїи никакихъ не
 имѣю; крестное знаменіе на себѣ изображаю десныи
 своєю руки прѣма первыми персты и сѣ раскольниками
 и ерешниками согласна не имѣлъ и нынѣ не имѣю и впредѣ
 имѣшь, не буду; опубликованные Указы: 1767 г. Августа 22
 о неподдаванїи отѣ помѣщичьихъ людей и крестьянѣ на
 своихъ Владѣльцехъ челобитенѣ; 1797 Маія 7. о насна-
 вленїи прихожанѣ въ благонравїи и повиновенїи Владѣльцѣмъ
 надѣ ними постановленными и 1800 года Марта 22 сѣ
 изображенїемъ правилъ, служащихъ къ удержанїю людей
 Духовнаго званїя отѣ пьянства и другихъ прощаныхъ
 званїю ихъ поступковъ, и Іюля 9 чиселъ, дабы Священно-
 и-Церковно-служители въ неустройство крестьянѣ не
 имѣшались, подѣ опасенїемъ сужденїа по всей строгости
 законовъ и лишенїа Чина своего, знаю и по онымъ и-
 сполненїе чинить буду. На вѣрность подданства ЕГО
 ИМПЕРАТОРСКОМУ ВЕЛИЧЕСТВУ въ Указной присягѣ
 приводимъ былъ; что справедливо показалъ, въ томъ и
 подписался.

1856 года мѣсяца *Август* дня вышеозначенный

Профессоръ Валентинъ Гавриловичъ

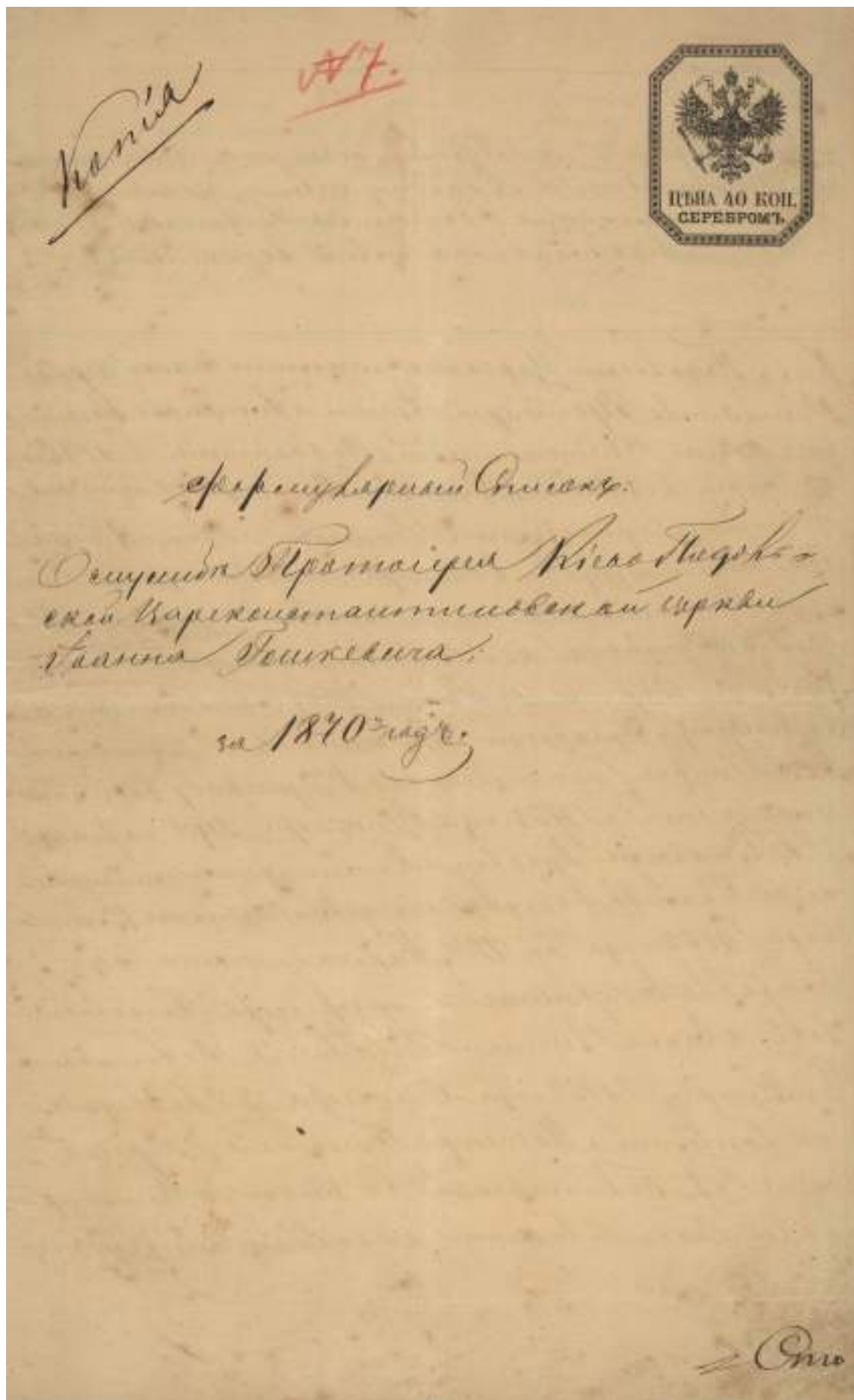
сверхъ того

обязанъ сего подпискою въ томъ: 1-е) что до рукополо-
 женїа и по рукоположенїи моего во *Свѣтѣ*
 въ пьянствѣ и соблазнительныхъ поступкахъ обращаться
 не буду; 2-е) изученїи Катихизисѣ, Уставѣ, нот-
 ное пѣнїе и напѣвы гласовъ, буду всегда назустѣ
 помнїшь; 3-е) Духовный Регламентѣ, или выписанныя изѣ
 онаго Правила, принадлежащїе къ Священно-служительской
 должности, имѣшь и по онымъ исполненїе чинить буду;
 4-е) по полученїи за рукоположенїемъ меня во *Свѣтѣ*
Ломка ставленной Граммати, буду оную, хотя
 единожды въ Седмицу, прочитывать и по оной посту-
 пать; 5-е) Наснавленїе Приходскимъ Священникамъ,
 какъ вести Церковныя Книги и прочїя подѣ сѣмъ за-
 главїемъ подробныя предписанїя, 1829 года Декабря 31 дня

состоявшиеся и по всѣмъ Церквамъ Киевской Епархіи, въ
 печатныхъ книжцахъ разосланныя и приведенныя въ оныхъ
 узаконенія всегда прочитывашь, поминать и по всему
 тому поступать обязуюся; въ особенности же противу-
 законныхъ браковъ, въ запрещенномъ родствѣ и свойствахъ,
 оубо живыхъ мужей и женъ, такъ же пришельцовъ и
 вообще не своего прихода и восинныхъ, да и незапрещен-
 ныхъ, безъ надлежащихъ предбрачныхъ предосторожно-
 стей, а наче въ несовершеннѣлѣтїи, ни самъ вѣнчашь,
 ни участвовашь въ вѣнчанїи, ни другихъ допускать къ
 тому несшану: а если-бы кто покусился на такое без-
 законїе, о такомъ поступкѣ имѣю по присяжной дол-
 жности, не медля доносить Начальству; 6-е) оубо мѣста,
 къ коему буду произведенъ, безъ законныхъ причинъ къ
 другому проситься не шану, дозволяясь даннымъ мнѣ
 мѣстомъ; 7-е) оубо вынуждательствъ у прихожанъ за испра-
 вленїе шребъ пашежа всемѣрно буду улаживаться, дозво-
 лившись однимъ доброхотнымъ подаліемъ; 8-е) если бу-
 дещь мнѣ поручено, на основанїи Имѣнныхъ Высочайшихъ
 Повелѣній и послѣдовавшихъ по нимъ изъ Святейшаго
 Правительствующаго Синода Указамъ, преподаванїе въ
 учрежденныхъ Приходскихъ училищахъ ученїа: то имѣю
 я исполнять сей долъ со шщанїемъ безъотрицательно,
 стараясь неопустительно исполнять и прочїя мои обя-
 занности; и, всегда упражняясь въ чтенїи Церковныхъ
 и гражданскихъ книгъ, а наче Священнаго Писанїа
 и Святыхъ Отцевъ, упошреблю всемѣрно старанїе
 просвѣщать себя и прихожанъ; въ противномъ же случаѣ,
 ежели со стороны моей окажется, какое-либо нарушенїе
 сего обязательства: то не представляя ни какихъ оправ-
 данїй и извиненїй, подвергаю себя не только сужденїю по
 всей строгости Законовъ, но и лишенїю чина своего; 9-е)
 плашь и обувь всегда носить буду приличное Духов-
 ному чину и безъ онаго въ мїръ выходить не буду; 10-е)
 признаюдержательствомъ при себѣ воровъ и разбой-
 никовъ и принятїемъ воровскихъ вещей, какъ поступкомъ
 противныхъ Закону, — гнушаться буду, опасаясь за шо
 лишенїа чина своего и обязуюся ни подъ какимъ видомъ
 и ни въ какое время не принимать въ свой домъ никого
 изъ подозрительныхъ людей, шо-есть: дезертировъ и про-
 чихъ всякихъ бѣглецовъ и бродягъ, установленныхъ за-
 конныхъ пашпортныхъ и свидѣтельствъ неимѣющихъ; но
 коль скоро кто изъ такихъ людей ко мнѣ явится, от-
 казывать буду въ пристанищѣ.— Ежели же и за симъ я

обвиненъ буду Гражданскимъ Правительствомъ въ семь преступленіи: по кромѣ взыскапія денежныхъ штрафовъ свѣтскою Командою налагаемыхъ, подвергаю себя отрѣшенію на всегда отъ прихода и наказаніямъ, какія за то установлены; въ чемъ свосручно подписываюсь, получаю и копію съ сего моего обязательства и покапанія. —

Додаток Б.4.8. Формулярний (послужний) список Івана Гошкевича. 1870 р.

Служба в 1800 году

Всего на казенный
определен на со-
зданным в том же
числе да и урши
каждого отню
в том же году

Всего казенная
налогична

Всего казенная
налогична
в том же году
в том же году
в том же году
в том же году
в том же году

[Faint, mostly illegible handwritten text in a ledger format, organized into columns.]

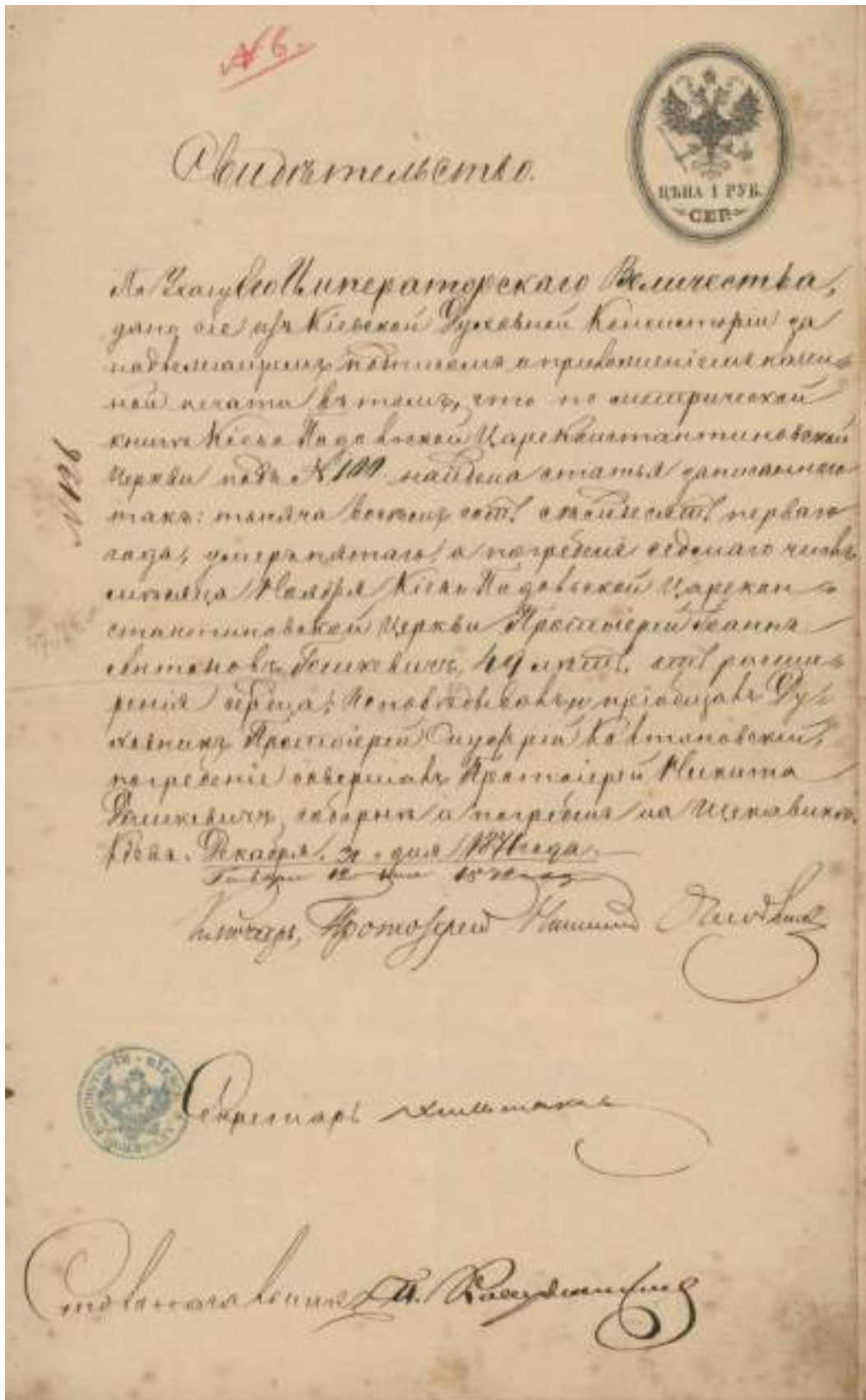
200

<p>Примечание к с. 204. Вода, которая в реке имеет прозрачную и чистую воду, как и в реке, где она течет, и в реке, где она течет, и в реке, где она течет, и в реке, где она течет.</p>	<p>Воды в реке прозрачной</p>	<p>Вода в реке прозрачная</p>	<p>Вода в реке прозрачная</p>
<p>1763 года на протяжении 10 лет, а 1766 года 16 лет, и на протяжении 10 лет, и в 1769 году 16 лет, и в 1770 году 16 лет, и в 1771 году 16 лет.</p>		<p>46.</p>	
<p>Всего в течение 10 лет, и в 1766 году 16 лет,</p>	<p>36.</p>		
<p>Всего в течение 10 лет, и в 1766 году 16 лет, и в 1769 году 16 лет, и в 1770 году 16 лет, и в 1771 году 16 лет.</p>	<p>17.</p>		
<p>Всего в течение 10 лет, и в 1766 году 16 лет,</p>	<p>11.</p>		
<p>и в 1769 году 16 лет, и в 1770 году 16 лет,</p>	<p>3.</p>		
<p>и в 1771 году 16 лет.</p>	<p>1.</p>		

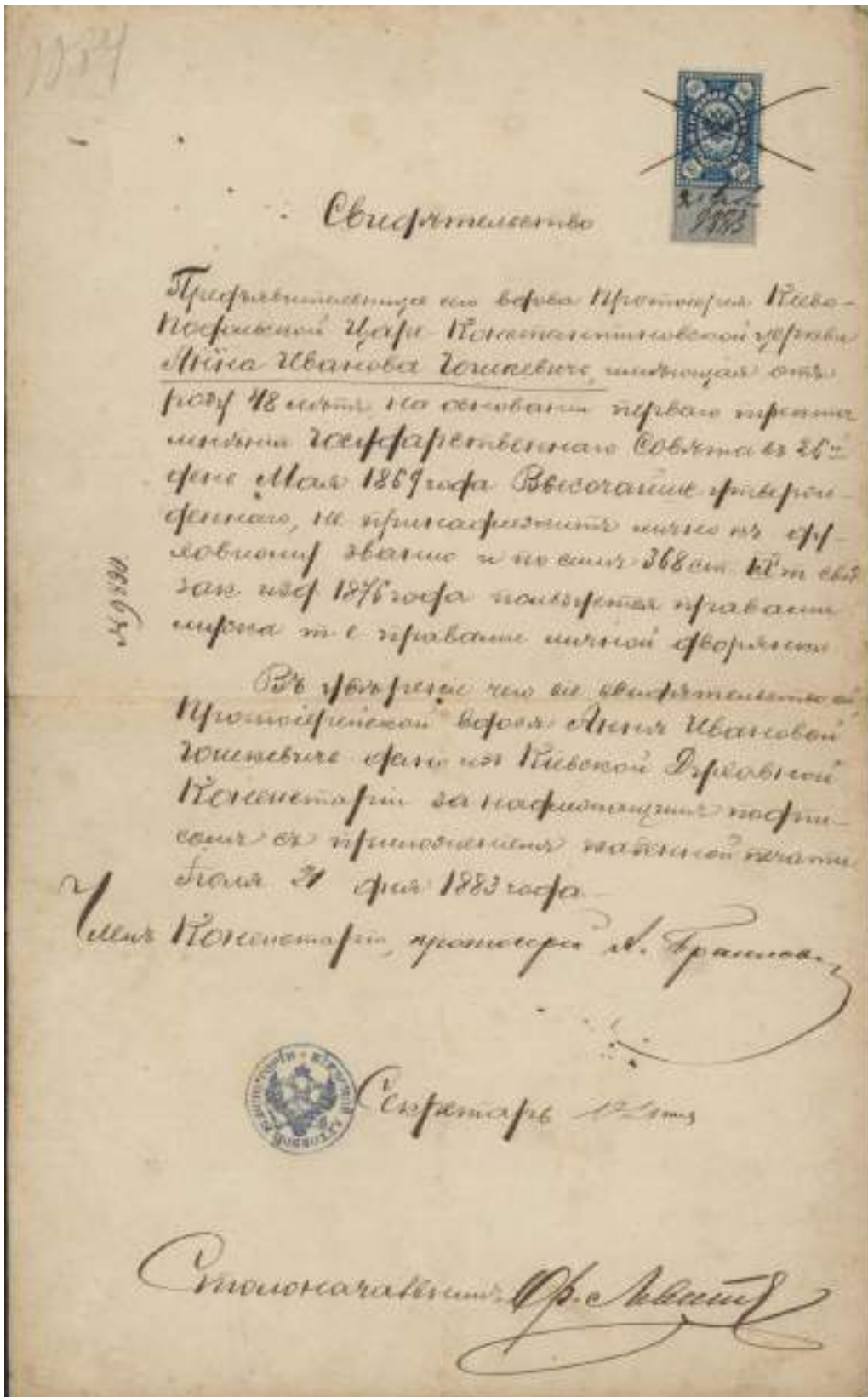
Una via nonia spopu...
 Capite...
 31 qu...
 12...

 Capitane...
 ...
 ...

Додаток Б.4.9. Метричне свідоцтво про смерть 31 грудня 1871 р. Івана Гошкевича. 1872 р.

Додаток Б.4.10. Свідोцтво, видане Ганні Іванівні Гошкевич, про те, що вона може користуватися дворянськими правами чоловіка. 1883 р.

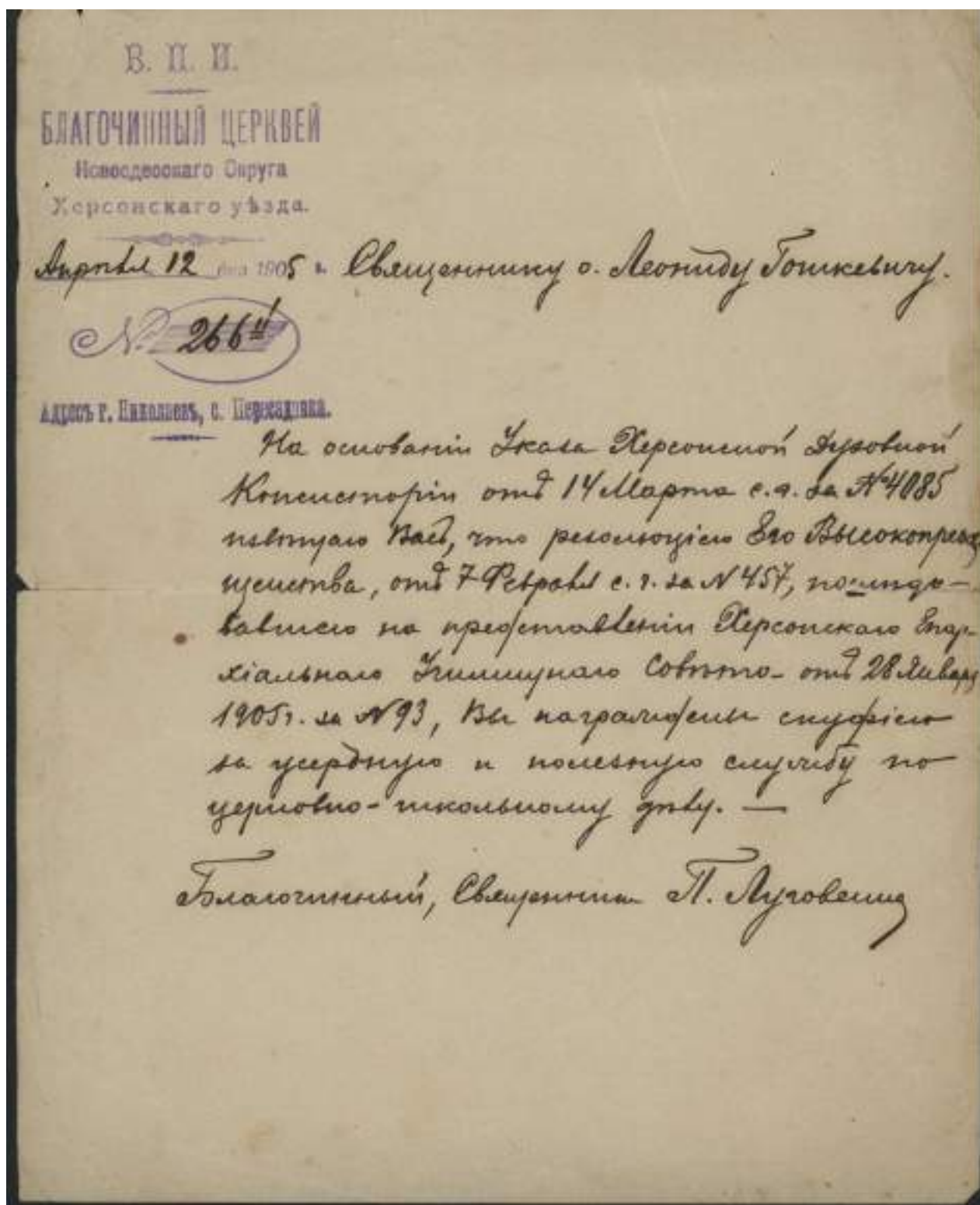
Додаток Б.5.

Документальні свідчення про життя та діяльність Леоніда Івановича Гошкевича (1868–1963)

Додаток Б.5.1. Свідоцтво про нагородження 15 лютого 1900 р. Леоніда Гошкевича набедреником (оригінал). 1900 р.

Додаток Б.5.2. Свідоцтво про нагородження 12 квітня 1905 р. Леоніда Гошкевича скуфією (оригінал). 1905 р.

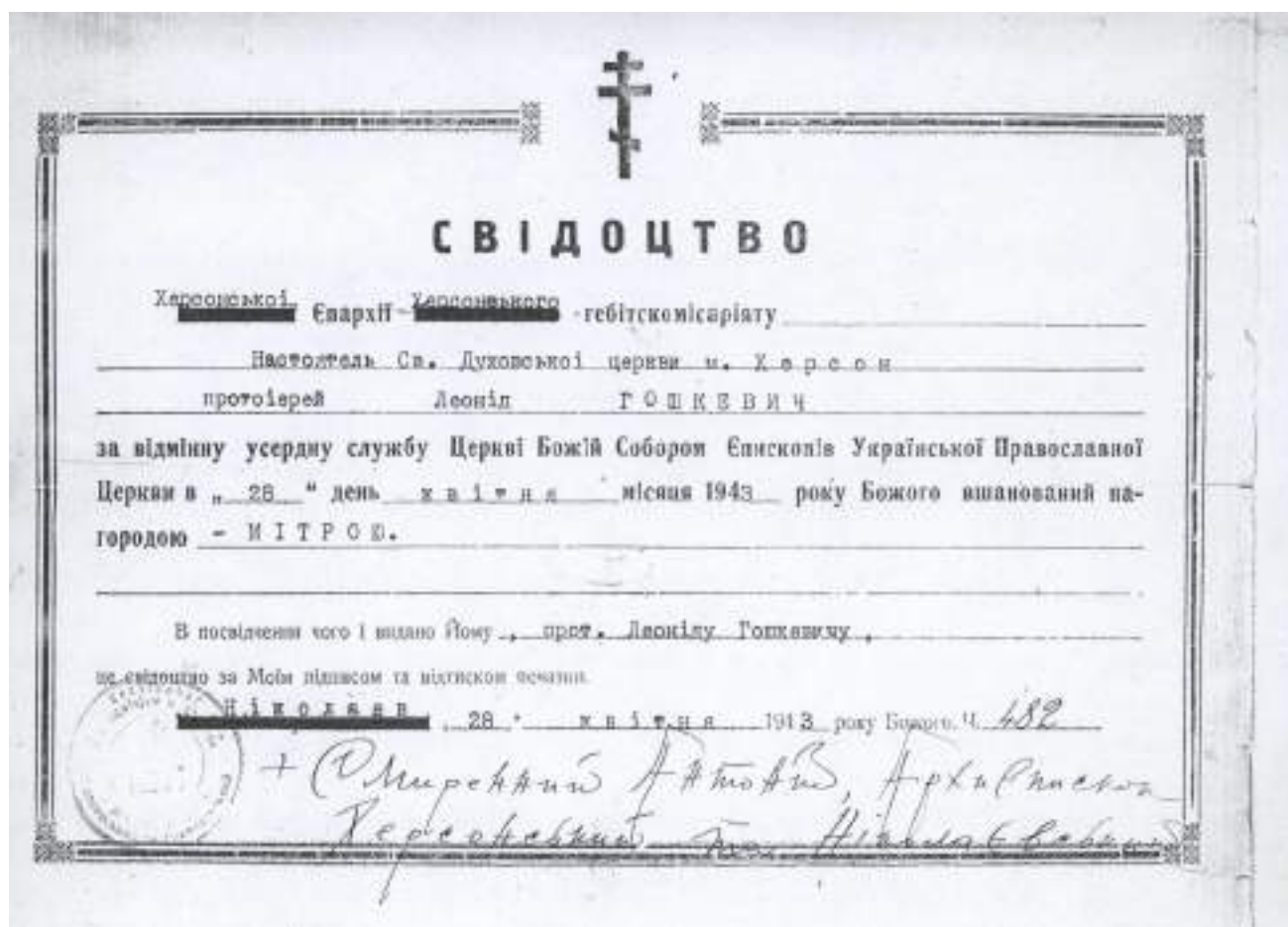

Додаток Б.5.3. Свідоцтво про нагородження 3 січня 1940 р. Леоніда Гошкевича митрою (оригінал). 1940 р.

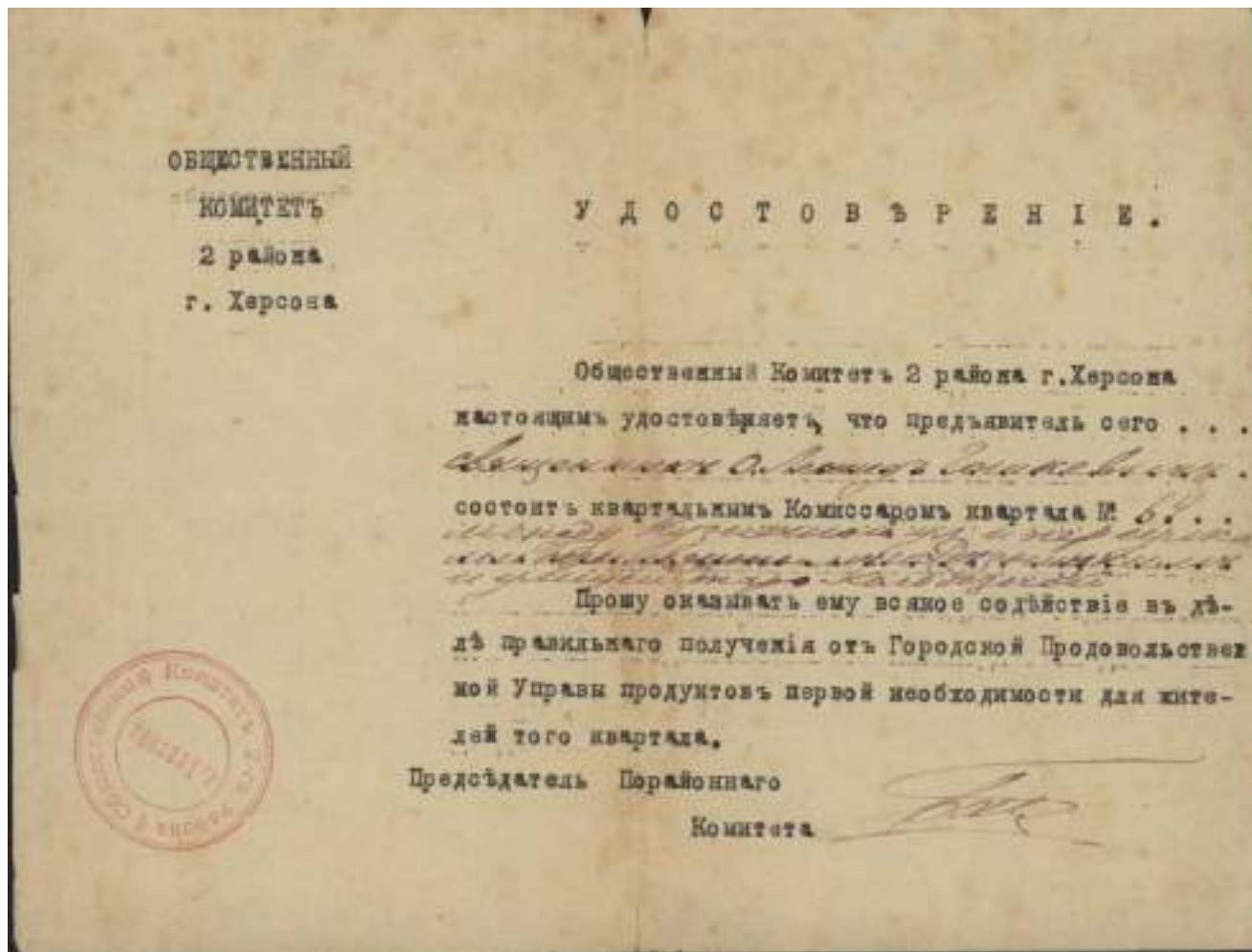

Додаток Б.5.4. Свідоцтво про нагородження 28 квітня 1943 р. Леоніда Гошкевича митрою (копія), видане Собором Єпископів Української Православної Церкви (схвалене німецькою окупаційною владою Херсонського гебітскомісаріату). 1943 р.

Представлену копію у відділ рідкісних і цінних видань передав херсонський колекціонер Володимир Андрійович Черников

Додаток Б.5.5. Посвідчення, видане Л. Гошкевичу у зв'язку з його призначенням квартальним комісаром 64 кварталу м. Херсона, міської продовольчої управи; додаток – ознайомлювальний лист (оригінал). Б/д.

ОБЩЕСТВЕННЫЙ КОМИТЕТЪ Р РАЙОНА ГОР. ХЕРСОНА, желая
 прийти на помощь населенію района въ дѣлѣ правильного
 полученія отъ Городской Продовольственной Управы про-
 дуктовъ первой необходимости, организуетъ въ каждомъ
 кварталѣ района выборы особаго комиссара, который будетъ
 вѣдать этимъ дѣломъ,

Поэтому КОМИТЕТЪ проситъ гражданъ, проживающихъ въ
 кварталѣ, ограниченномъ

собравшись въ теченіи ТРЕХЪ дней въ одномъ изъ домовъ
 квартала въ избрании квартального комиссара.

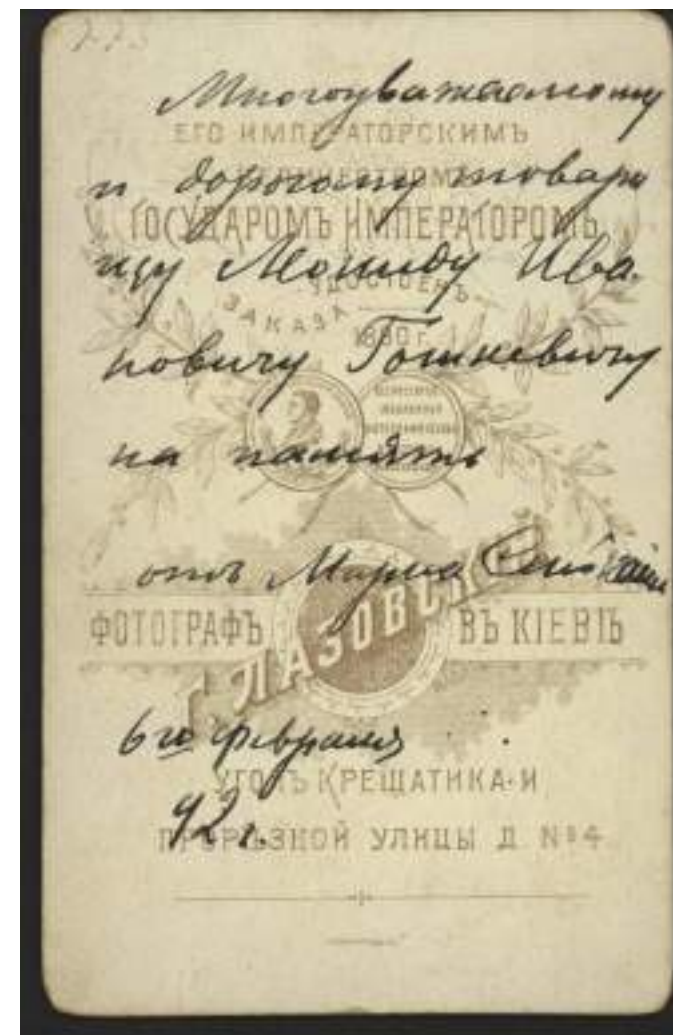
Составленный о выборахъ протоколъ съ подписями
 присутствовавшихъ на выборахъ подписать немедленно пред-
 ставить

лпг.

которому Комитетамъ поручено организовать выборы.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ПО РАЙОННОМУ КОМИТЕТУ

Додаток Б.5.6. Фото японця Міріа Сайкаки з написом на звороті: «Многоуважаемому и дорогому товарищу Леониду Ивановичу Гошкевичу на память от Міріа Сайкаки» (оригінал). 1892 р.

Додаток Б.5.7. Малюнок олівцем православного храму, виконаний японцем Міріа Сайкакою (оригінал). 1885 р.

Додаток Б.5.8. Фото архієпископа М. Японського (оригінал). 1910 р.

Додаток Б.5.9. Лист архієпископа Миколая Японського до Л. Гошкевича (оригінал). 18 серпня 1910 р.

18 Августъ 1910г.
 Столи.
 Русская Русь.

Роспичавути отаца Микола!'

Отца всей души благодарю Вас за Ваше
 милое привѣтливое, а такъ милое красноречивое
 въраженіе. Вамъ милое милое не могу
 признаться на свои слова.

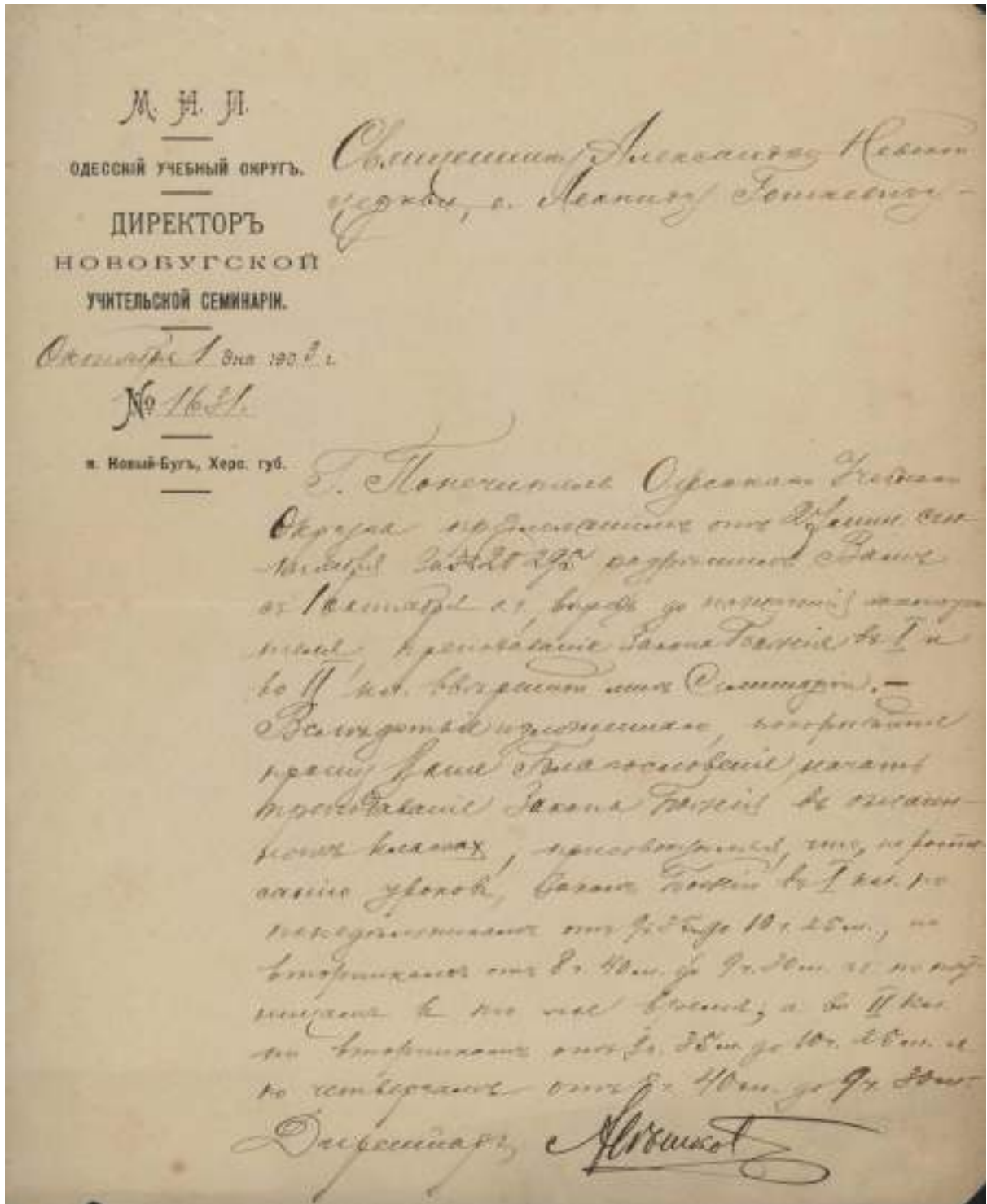
Намѣтилъ о дарованіи Іосифа Станиславовича никому
 не оставленъ меня. Намъ со въ помянутомъ
 миломъ стилистическомъ на миломъ самѣмъ
 великомъ разнѣ, а въ всѣхъ миломъ о спасеніи
 со, върѣ въ мое вѣрѣ, это Іосифъ уже
 признанъ со въ миломъ спасеніи, за со первѣе
 велико доброту и за чистое суденіе Ангеловъ.

Ваше почтеніе М. П. Свѣтлымъ словомъ миломъ
 зорко предълагаетъ Свѣтлымъ.

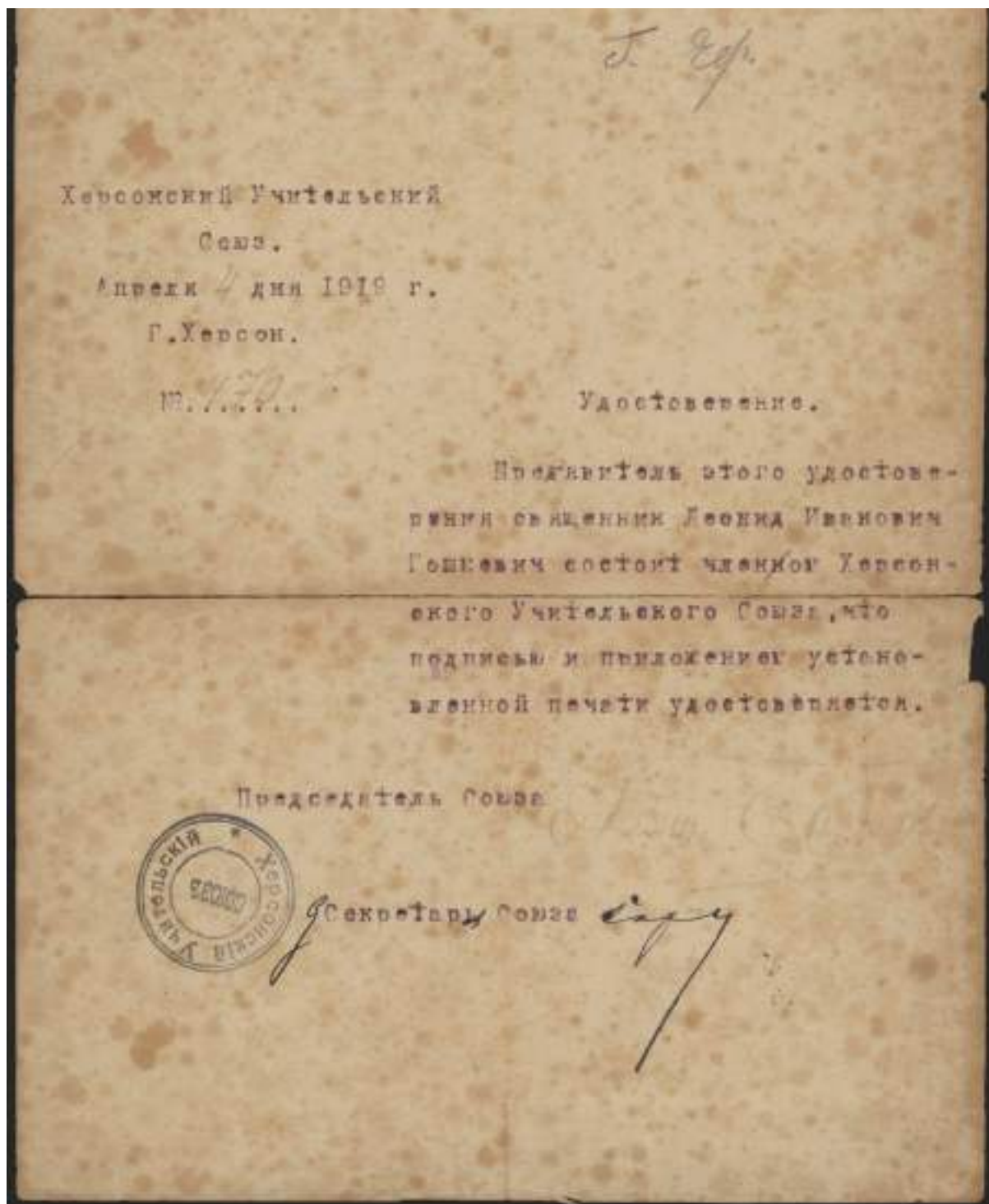
Миломъ миломъ крикливо въ миломъ миломъ
 на Васъ, и зумѣлымъ уваженіемъ Французъ миломъ
 къ Васъ миломъ Вамъ миломъ и миломъ.

Миломъ, миломъ миломъ.

Додаток Б.5.10. Дозвіл священнику Олександро-Невської церкви міста Новий Буг Л. Гошкевичу на викладання Закону Божого в першому та другому класах Новобузької учительської семінарії (оригінал). 1903 р.

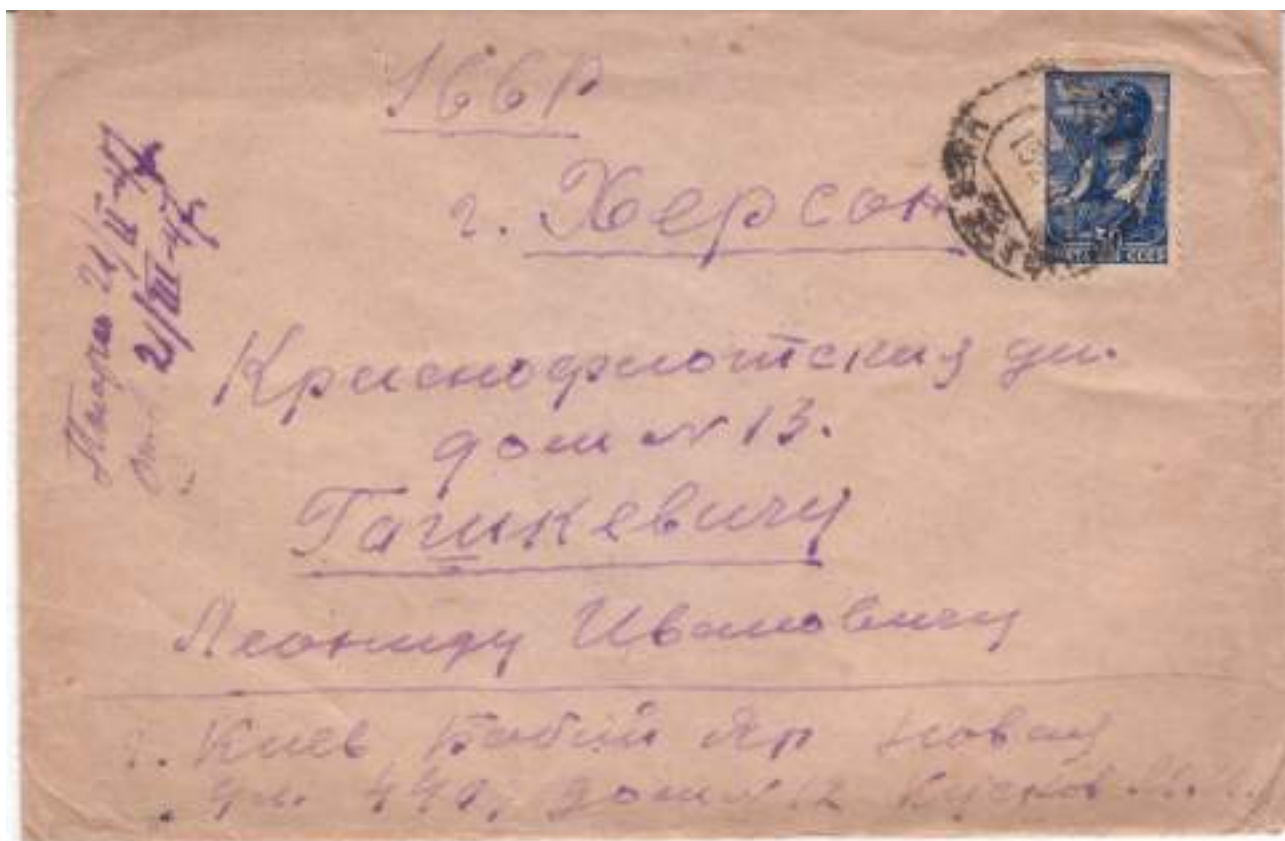

Додаток Б.5.11. Посвідчення № 470, видане Л. Гошкевичу як члену Херсонського учительського союзу (оригінал). 4 квітня 1919 р.

Додаток Б.5.12. Листи до Леоніда Гошкевича від його зятя Миколи Бахматова,
ув'язненого у 1947 р. (оригінали)

Лист від 9 лютого 1947 р.

Дорогой от. Леонид Увасович и
 Варвара Федоровна! Мнѣ много
 ваше вери и братъ и пому =
 ми, потому пому бесконечно
 быи радъ. Горююсе, потому
 я не получилъ вашихъ писемъ,
 что за причина. Узнаю,
 Кузковъ мой дорогой кузнецъ
 тѣмъ работой со мной в
 одной мастерской мастеръ,
 я не знаю и он стар-
 шей мастеромъ и я не знаю
 много тѣмъ-то у него и тѣмъ
 наши письма. До этого
 письма я уже потерялъ ве-
 рно надежду и мнѣ о васъ
 Сведенья; — писалъ я Канури-
 ну Федоровичу; Левашеву
 Осипу, Насидителю Кузнецу.
 и никто еще не от-
 вѣтилъ, я уже думаю, что
 я азичкомъ и взобавокъ-мнѣ
 Насидителю Ничего Кузнецу
 Каренъ Белевъ и рваного мнѣ

Но и теперь Свободы, знаю, что
 вы не в и здравы, еще меня
 беспокоит, что вам непременно
 не везет, но можно - быть
 возможно даст и везет, но
 тогда будет лучше, а еще
~~не~~ болезни мой за Визитом
 и Адом, где они и что слы-
 шат Бог знает, но и у нас
 Ни Вееванду, что возможно
 поможет мне и их и еще
 если они можно не везет.
 Не знаю, почему вы все
 безразное письмо, в какой-
 ром и вам не везет
 мне не везет и в.

Врачу - где они везет,
 всем и его не везет не везет,
 что не везет и везет
 через вас. Ну пока не везет
 все, будет здравы во Фран-
 ции везет Бог.

Успехо вам Николай

2-2-47.

Лист від 14 квітня 1947 року

Дорогой Александр Иванович
 и Варвара Федоровна! Как же
 Вам - от Кривого и пилы
 за, что вы здесь благодарны.
 А все еще на работе не можете
 сделать, все обидно от анти-
 нити по поводу погони
 Василию по той единственной
 дель. Не вадом рас-канне
 стуживаю о Макаре и Лиде,
 но все бездейственно, только
 уже совершенно растеряно
 от погони, что и у меня,
 почему все-то и вы свое
 дело по поводу - вы лучше
 к их разнесу, но поны еще
 закон по делу и по делу,
 Макаре по поводу, что
 все-же будет по делу

своему счастью, буду
 свободен и все же от
 со мной еще не могу.
 Буду, что и от работы в
 Краснодаре, - у меня
 и из моего буду по-
 суждено. Это же у меня
 по поводу дела, в котором
 поручено К. Макаре
 все по делу и все, что
 мне известно, от пере-
 даст, в котором, что все
 еще будет - это разное
 дело Макаре от работы
 Макаре по делу
 14-4-47-
 П. Макаре по делу
 Макаре от работы
 Макаре по делу

Лист від 20 серпня 1947 р.

Здравствуйте дорогая Леонид Шеню-
вич и Вервсера Федотович! Какое ваше
получаю, очень рад, что вы все
и здоровы. Я все еще нахожусь
наедине с мессе, когда бу-
дет конец Франсу иудейско-
кезиско, если не неведомо
дети в августе мессе, то ве-
роятно приедет сизей до
весна. Про Лидоту и Лидо, а та-
рпавь именьне думайте, очень
тиднессо, если приеду, то решим
как их разместить. Всюду - ский
господь гасит себе увенну с их
буде здоровы Шеню васси Николаевич
20/viii 47 г. - 5

Лист від 10 жовтня 1947 р.

Бороте от Леонид Иванович «Варвары
Гедойовна! Милые Ваше кит Гр ср-
наудраи Гр, за что кидущи благодарю.
Меню очень беспокоит Ваши мирив,
как Ваши бедности итдммо кель в га-
ком возрастее - одни без пачонци,
кит кикова Ваши судьби. Я все еще
пока за проволоккай, но думаю, что
скоро будет конец моему смущению
и все увидимеу. Вот правое, что и
много много завелу перед Родиной,
но все это забываю. Умелю одна
цели; - освобождити. Крикит к Вам,
паче займуче розетками Лидоги
в Лидеи, если только ит бог

свояченичи, и они невесты, но вот то-
 есно несут и Никитин их, и нечего-
 товое до тех пор пока не узнаю
 о их судьбе, все-так не терплю
 Ночемедя Ноченых в их розеши
 всем-только они невесты.

Таки пишило свое письмо, и думаю,
 что Невдземелин будущим всем дву-
 димам. Будьте здоровы, до встречи
 Все Гостюга-Бач.

Ваш Николай

10-10-48

Франко самъ въ разнѣхъ хетко по крѣпости
 крѣпости менѣе и по крѣпости, ^{или} ~~при~~ не
 переноситъ менѣе и прѣдвѣдѣнаго, хетко
 раю менѣе и менѣе? |
 Размѣрѣннѣе стариннѣе не мѣняе, не
 концы, мѣняе дѣлаетъ и бѣше въ крѣ-
 пѣннѣе Французскнѣе. Но бѣше по
 не крѣпосте, вѣнчавъ и съ крѣпосте! Мѣ
 вѣнчавъ размѣрѣннѣе бѣжнѣе вѣнчавъ
 и прѣдвѣдѣннѣе дѣлаетъ себя что-либо
 крѣпосте и крѣпосте. |
 Разнѣе французскнѣе крѣпосте у крѣпосте
 до крѣпосте. Разнѣе же крѣпосте
 вѣнчавъ дѣлаетъ крѣпосте вѣнчавъ, крѣ-
 пѣннѣе, крѣпосте. Крѣпосте же не
 бѣше вѣнчавъ и крѣпосте Французскнѣе-
 ннѣе, размѣрѣннѣе же не вѣнчавъ
 въ крѣпосте ^{вѣнчавъ} ~~крѣпосте~~ до крѣпосте

Франко, Франко же не крѣпосте, не
 крѣпосте, вѣнчавъ же не крѣпосте, не
 Франко же не крѣпосте, не крѣпосте... |
 Въ крѣпосте же крѣпосте, и крѣпосте,
 размѣрѣннѣе размѣрѣннѣе крѣпосте же не,
 размѣрѣннѣе ~~крѣпосте~~, крѣпосте и крѣпосте же
 крѣпосте и крѣпосте. Мѣ же крѣпосте
 крѣпосте крѣпосте крѣпосте же не
 крѣпосте крѣпосте крѣпосте и крѣпосте
 крѣпосте крѣпосте, крѣпосте Французскнѣе. |
 Кто же крѣпосте крѣпосте, не
 и крѣпосте крѣпосте крѣпосте
 за крѣпосте Франко, за крѣпосте
 крѣпосте, за крѣпосте Франко же не
 крѣпосте? (Мѣ же не крѣпосте
 крѣпосте крѣпосте и крѣпосте Франко
 крѣпосте, крѣпосте же крѣпосте и крѣпосте)

и пишу во владимирскую гонимую, пишу
 вам пишу письмо и в смысле очень
 кратко похвалю вас! Похвалю вас за
 это письмо, это будет записка от
 самостоятельности вашей, книга, которая
 вот и похвалю ^{от вас} и ^{вспомню}. Вам же
 надо и владимирскую книгу сделать
 доброе предложение и напечатать в
 ру и владимир, владимир, посто, мо
 шель, напечатать и прилагать, но
 желательно и надо написать и надо
 написать: чада! правды как у вас да
 ми! Помните и не забудьте себе
 развлекательные и похвалительные и в
 вас и провал владимир! Буди, буди!

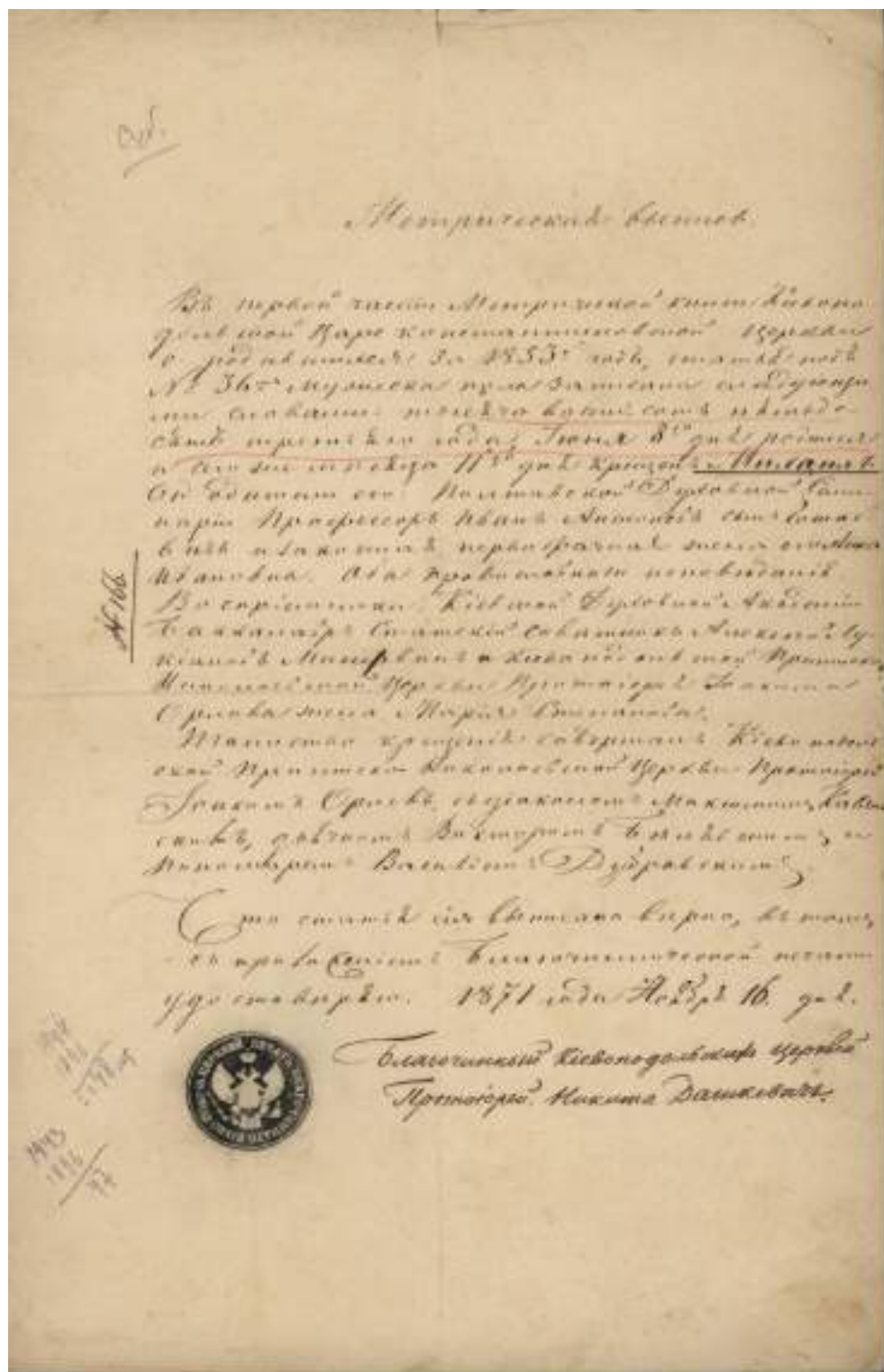
Додаток Б.6.3. Проповідь отця Леоніда Гошкевича написана приблизно в 1920-х рр.

...каменів, церкви Престолов? ...
 ково Престову не дасться шкоча и не
 ками розрушишь, каю и вору Престо
 какъ этого не дожили и давшие все
 их враги на противленіи вѣхъ вѣковъ. А
 скелюко иль бало, враговъ - то. А погону не
 ударять? Да помели, что Церковь основана
 Самъ Христомъ, отъ не и атракцій и
 дражить до скончанія вѣка.

Додаток Б.7.

Документальні свідчення про життя та діяльність Михайла Івановича Гошкевича (1853 – ?)

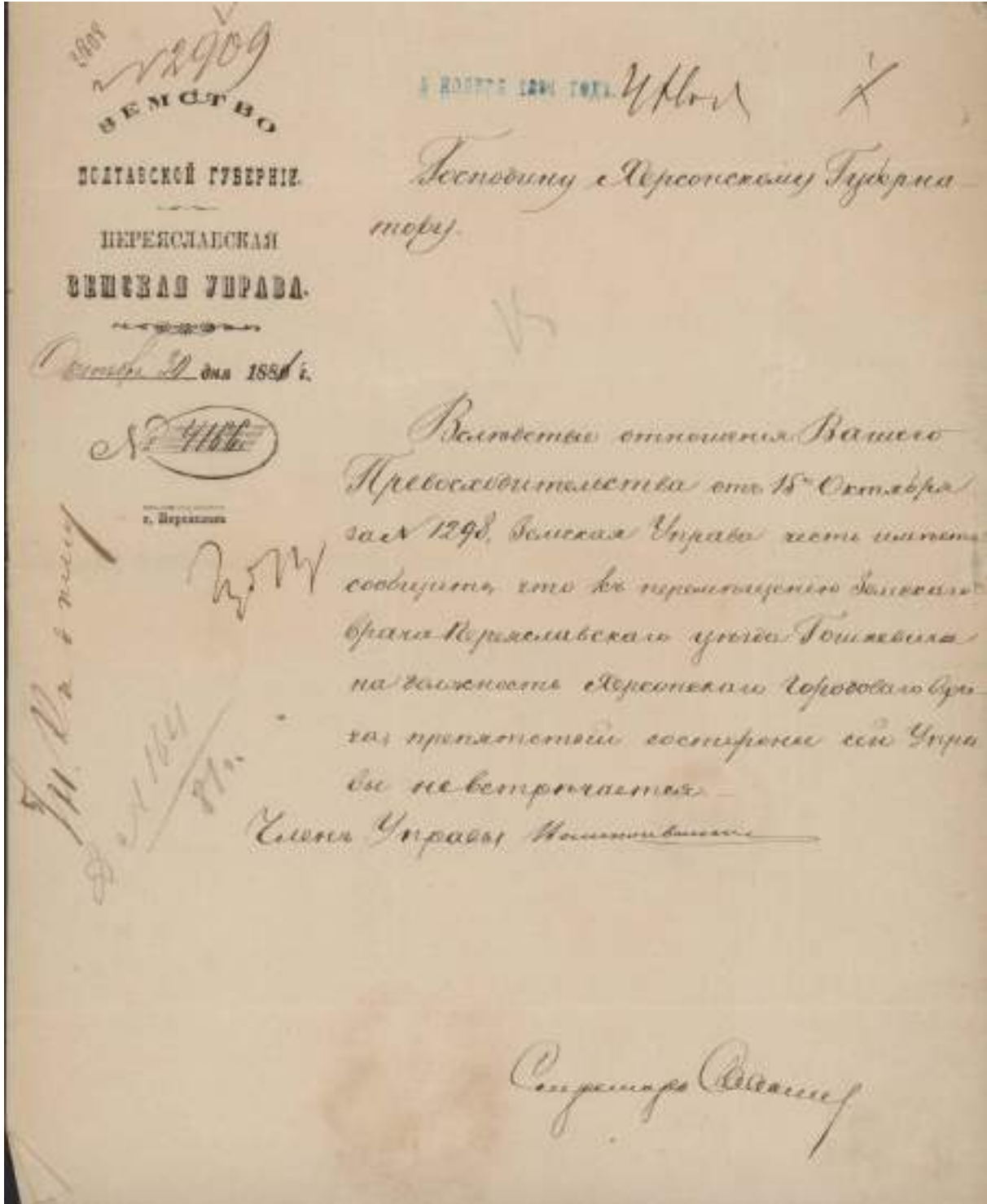
Додаток Б.7.1. Метрична виписка Києво-Подільської Успенської церкви про народження 8 червня 1853 р. Михайла Гошкевича. 1871 р.

Додаток Б.7.2. Посвідчення, видане Михайлу Івановичу про те, що Переяславська земська управа «не буде чинити опір щодо заміщення Гошкевичем будь-якої громадської чи державної посади» (оригінал). 22 жовтня 1881 р.

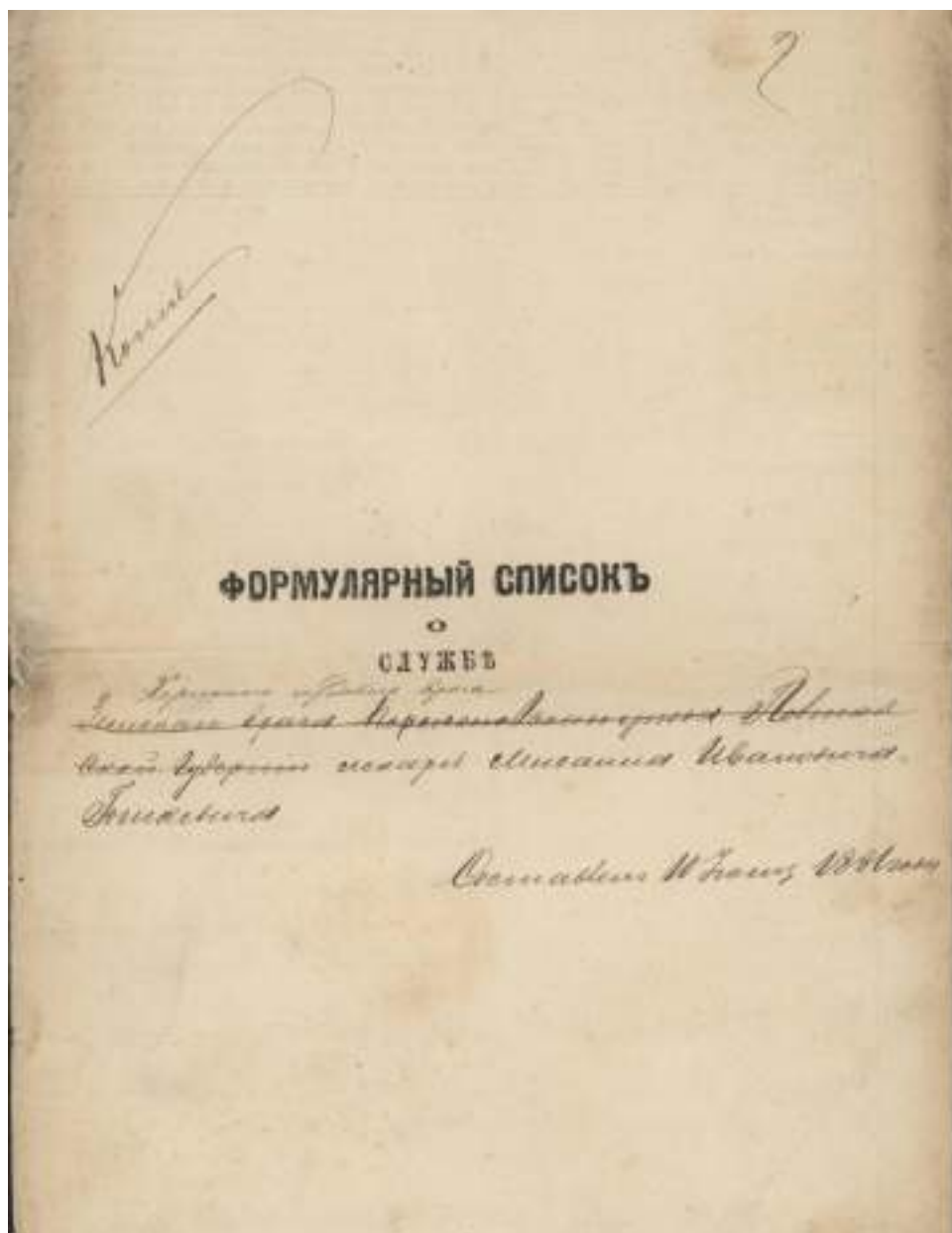
Додаток Б.7.3. Лист до Херсонського губернатора, про те, що Переяславська земська управа не проти переміщення лікаря Гошкевича на нову посаду (оригінал). 30 жовтня 1881 р.

Додаток Б.7.4. Лист-призначення Михайла Гошкевича на посаду Херсонського міського лікаря (оригінал). 27 жовтня 1881 р.

Додаток Б.7.5. Формулярний (послужний) список Михайла Гошкевича. 1881 р.

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	
Чины, вид, отчество, звания, должности, гды от реду, аб- роисовыдене, инаки отличии и получаское содержания.	Вак- дово- го зна- ния про- исхо- дить	Есть ли инаки.				У шом бу- де женитъ.	Гды получаское воспитание и обучалъ ли аз зведеши полный курс наукъ тогда въ службу поступилъ, инаки чинами, аз иннаки должностехъ и гды проходилъ службу, не было ли иннаки особеннаго по службѣ дѣланъ или отличій, не было ли особеннаго краше чиновъ, чѣмъ награжденъ, и въ какое время, сверхъ того послъ находилъ подл судожъ или свидетелемъ, былъ образованъ и признанъ непанымъ то тогда и за что инаки былъ переданъ суду и чѣмъ дѣло кончено?
		Участе са- маго нури- дителю.	Годовою	Въ ка- кой ра- ботѣ	Годомъ		

Согласно Высочайшему указу
г. 1808 г. № 10000 от 24-го
августа 1808 г. принятию по военному
участку отставному от
имени Ураганского
Франкова и млада в командире
Мушкетерского полка 1808-1810 г.
г. 1811 г. на время на
казни, военнаго полка
Австрийской и Корсиканской

По распоряжению
каза Военно-морского
Управления г. 1810 г. № 10000
1810 г. 20-го 1811 г. при
казе Кавказскому
Кавказскому университету
на 1810 г. учебном году
наука преподавания
университетского

На основании Высочайшего
указа принятию в чинах
гражданских по военному
участку от 24-го августа
1810 г. указом от
Сената по прошению
г. 1810 г.

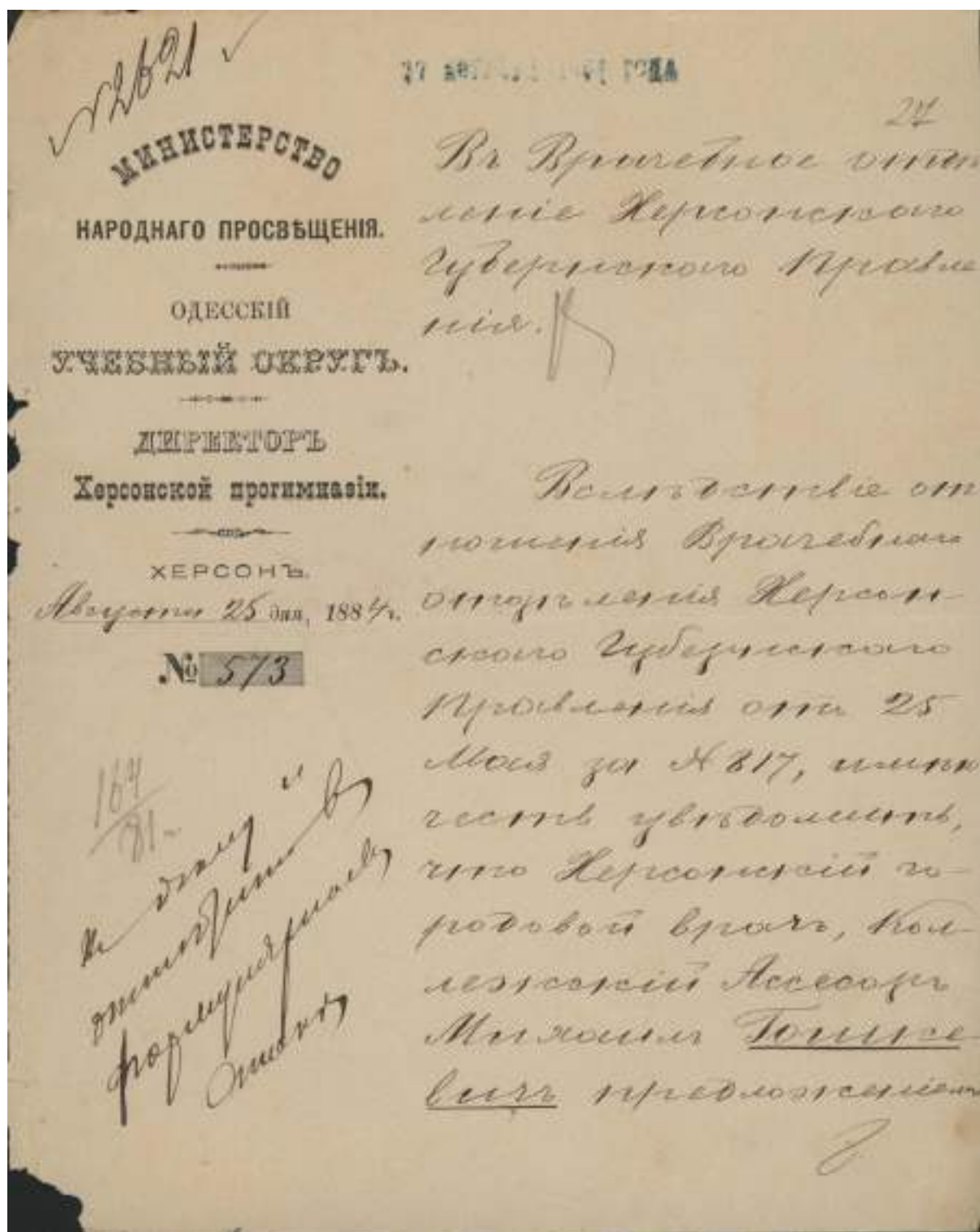
VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.	XIV.
Годы.	Мѣсяцы и числа.	Была ли въ Половках про- тевъ неурити- ли и пѣ са- мыхъ сражені- ихъ и въ ка- къ именно?	Была ли въ ште- рлахъ вода съд- стникоя и судонъ, когда и за что именно предва- жуу воды и чѣмъ дѣла кончало.	Была ли въ отрокахъ, ко- гда и на каковыя именно проезды, а также на ка- ковыя, если предприняты были именно каковыя и ко- гда въ отрокахъ предприняты работы?	Была ли въ от- стойнѣ съ по- триженіемъ чи- стою или безъ снега, когда въ которомъ и по- ясне писано время?	Холодность или теплота на земѣ, амбета до хлѣба, ясно писано года, мѣсяца и чи- сла рожденія дѣтей, гдѣ они происходятъ, и каковыя странно- видія.
				но 15 гнѣ и съ 25 кадръ мѣс на вода по 15 февраля 1876 года въ 1888 году съ 25 Января 1888 по 10 февраля 1889 г. и въ каковъ кадрѣ.		
	1872	Августъ 17.				
	1878	Мартъ 16.				
	1879	Августъ 28.				

<p>3</p> <p><i>[Faint handwritten notes]</i></p>	<p><i>[Faint handwritten text]</i></p>	<p><i>[Faint handwritten text]</i></p>	<p>5</p> <p><i>[Faint handwritten text]</i></p>
<p>4</p> <p><i>[Faint handwritten notes]</i></p>	<p><i>[Faint handwritten text]</i></p>	<p><i>[Faint handwritten text]</i></p>	<p>6</p> <p><i>[Faint handwritten text]</i></p>
<p><i>[Faint handwritten text across the row]</i></p>			
<p><i>[Faint handwritten text across the row]</i></p>			
<p><i>[Faint handwritten text across the row]</i></p>			
<p><i>[Faint handwritten text across the row]</i></p>			
<p><i>[Faint handwritten text across the row]</i></p>			
<p><i>[Faint handwritten text across the row]</i></p>			
<p><i>[Faint handwritten text across the row]</i></p>			
<p><i>[Faint handwritten text across the row]</i></p>			
<p><i>[Faint handwritten text across the row]</i></p>			
<p><i>[Faint handwritten text across the row]</i></p>			

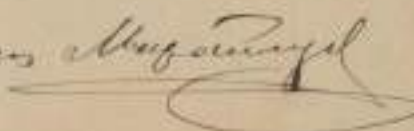
[Handwritten signature or name]

Додаток Б.7.6. Лист до лікарського відділення Херсонського губернського правління від директора Херсонської чоловічої прогимназії із повідомленням про затвердження М. Гошкевича на посаду викладача гігієни (оригінал). 1884 р.

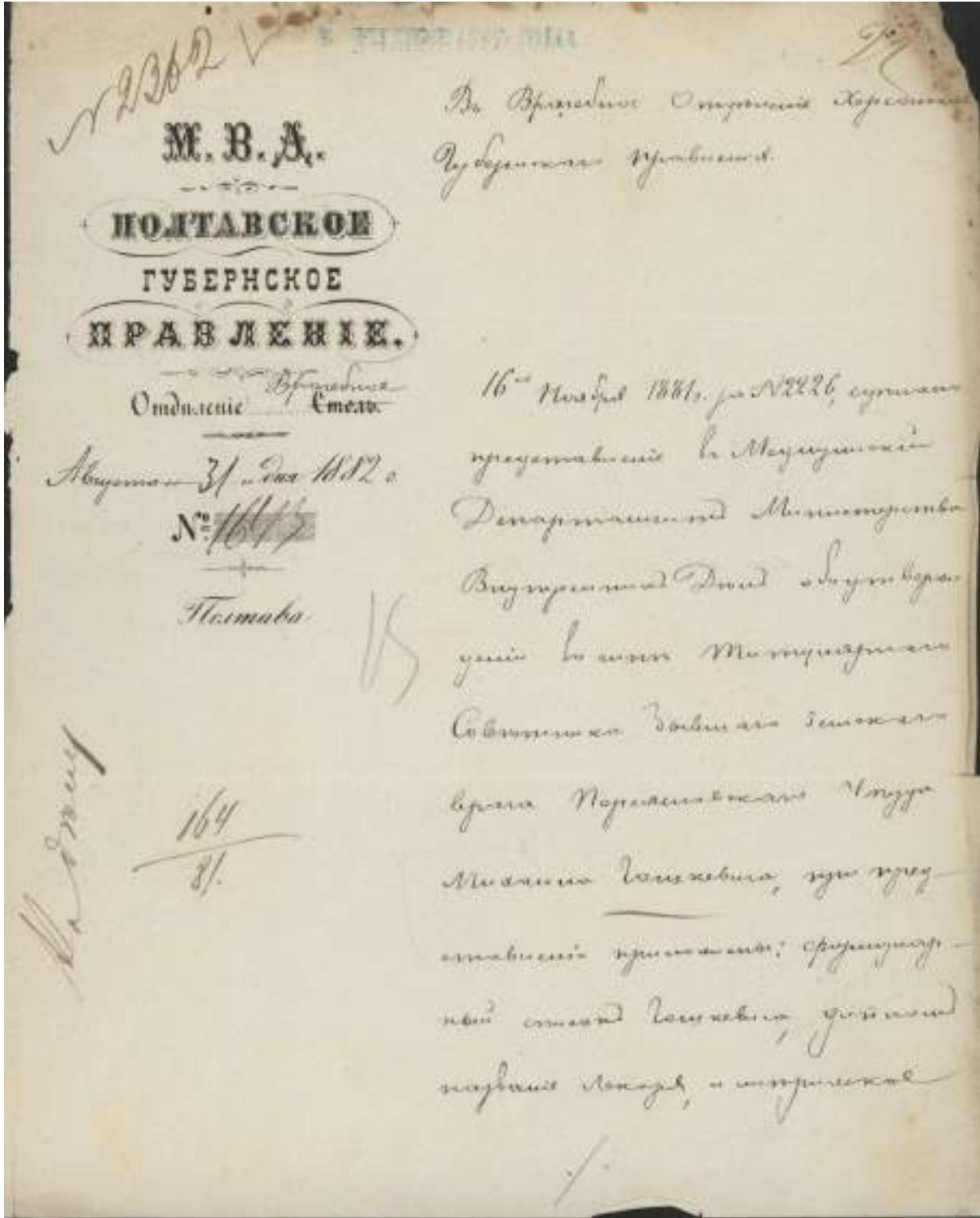

Его Императорскому Выс-
 сшему Учению Острожскому
 отъ 26 Июня сего года №
 4796, согласно прошению,
 определено, сверх занимае-
 мой должности, вращать
 при Кереминской мужской
 гимназии.

Директоръ А.

У.г. министерства

Додаток Б.7.7. Два листи від Полтавського губернського правління відповідній установі в м. Херсон з інформацією, що за вислугою років колишнього переяславського земського лікаря підвищили до чину титулярного радника (чин 9 класу в Табелі про ранги) (оригінали). 1882 р.

chejzmentemto sprangit u sprangit no, ylonga.
 uerit yst mequmman Demq manen mo
 od y mlogangit. Ancectio le man, jabus. y
 qum mabr ero aye nequmman.

Oand Noumibant Ppandine Omymanis
 uumant uerit ylongant Agessant
 mectio ne omumant vnd !9 mequmman Ab

yema ju NVW4. —

Hydramis Ppandine
 Ancectio Ppandine

Ppandine Ppandine

2199/

М. В. Д.

Въ Высочайшее Удѣльное
Правление

ПОЛТАВСКОЕ

ГУБЕРНСКОЕ

ПРАВЛЕНИЕ.

Судебное
Оддѣленіе

Оддѣленіе 10
№ 1916.

Полтава

А. П. Мух.

о...

164

81

всѣмъ лицамъ...

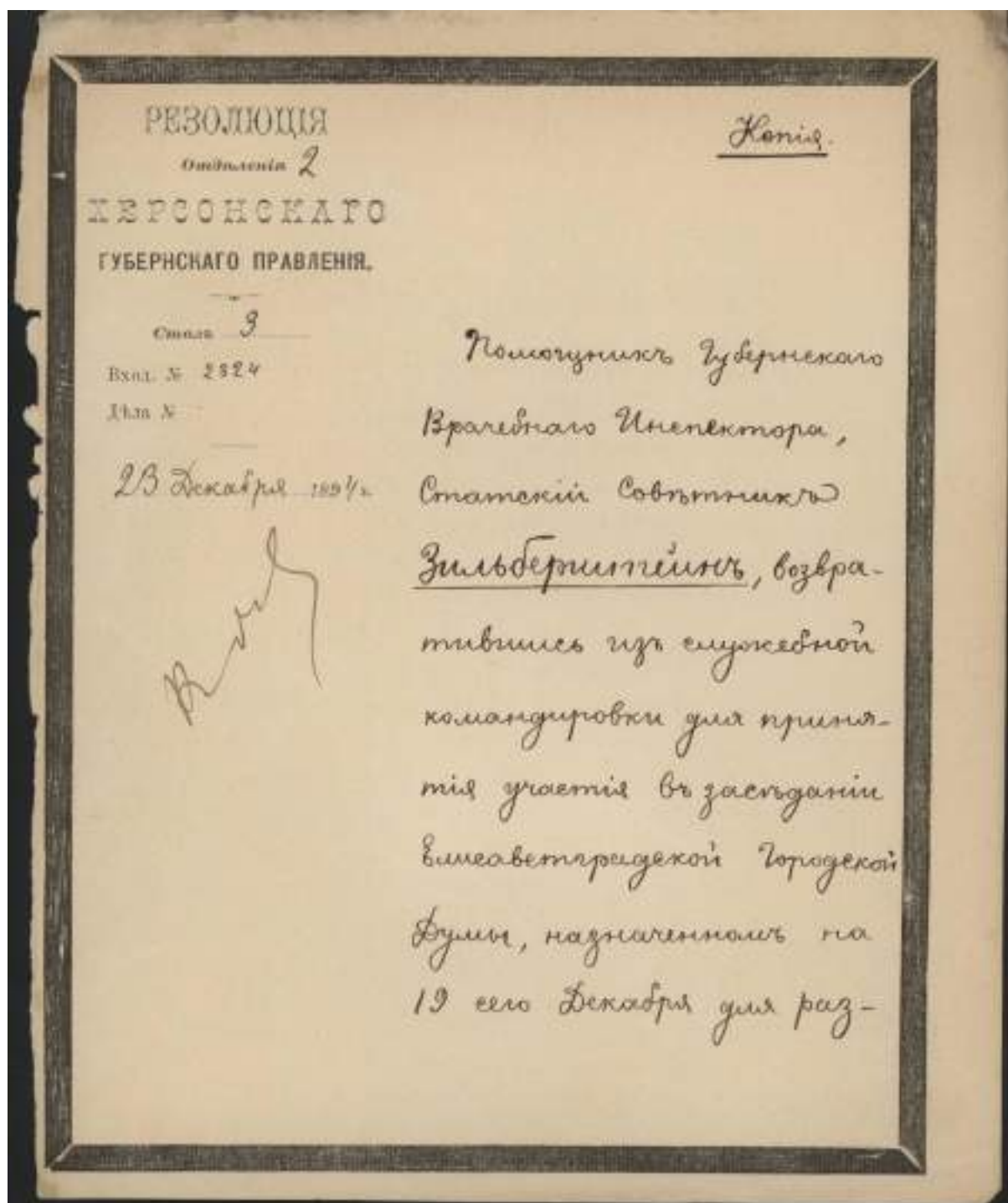
Указомъ правительств
отъ 1880 г. № 80, постановлено
всѣмъ лицамъ, имѣющимъ
дѣла въ отношеніи
дѣла № 1916.

Объяснение Высочайшее Отверже-
 ние с приложением документов
 товъ означеннаго Висага за № 1867
 и 1429, и иже въ немъ изложено
 Высочайшее Повеление.

За Высочайшее Высочайшее
 Мисскотори Помощника С. Кавалерия,

Императорского Высочайшего

Додаток Б.7.8. Резолюції (дві) Херсонського губернського правління про тимчасове заміщення М. Гошкевичем свого керівника, помічника губернського лікарського інспектора Зильберштейна. 1894 р.

смотрения вопросов, касающихся вве-
 дения въ дѣйствіе новаго череднаго уста-
 ва, 22 сего Декабря вступили въ отправ-
 ление своихъ служебныхъ обязанностей.
 Всилѣдствіе сего освободить Керченскаго
 городоваго брата Тошкеевича отъ исполне-
 нія обязанностей полицмейстера Враревскаго
 Инспектора. Слѣдующіе объ этомъ передать
 во Враревное Отдѣленіе. Подлинная за
 подпискою и печатью.

Възно:

Старшій Экспедиціонный Инженеръ

РЕЗОЛЮЦІЯ

Стаття 2

ХЕРСОНСЬКОГО

ГУБЕРНСЬКОГО ПРАВЛЕННЯ.

Стаття 3

Вказ. № —
Нар. № 6-04.

17 Декабря 1904 г.

Копія.

По сургану вимозда ко-
моуника Врательнаго Ин-
спектора, Статскаго Совет-
ника Зимберштейна для
принятія участія въ заведе-
ніи Вишеветрадекоіи Город-
скоіи Думы, назначеннаго
на 19 сего Декабря, для раз-
смотренія вопросов, ко-
сающихся введенія въ дѣйствіе

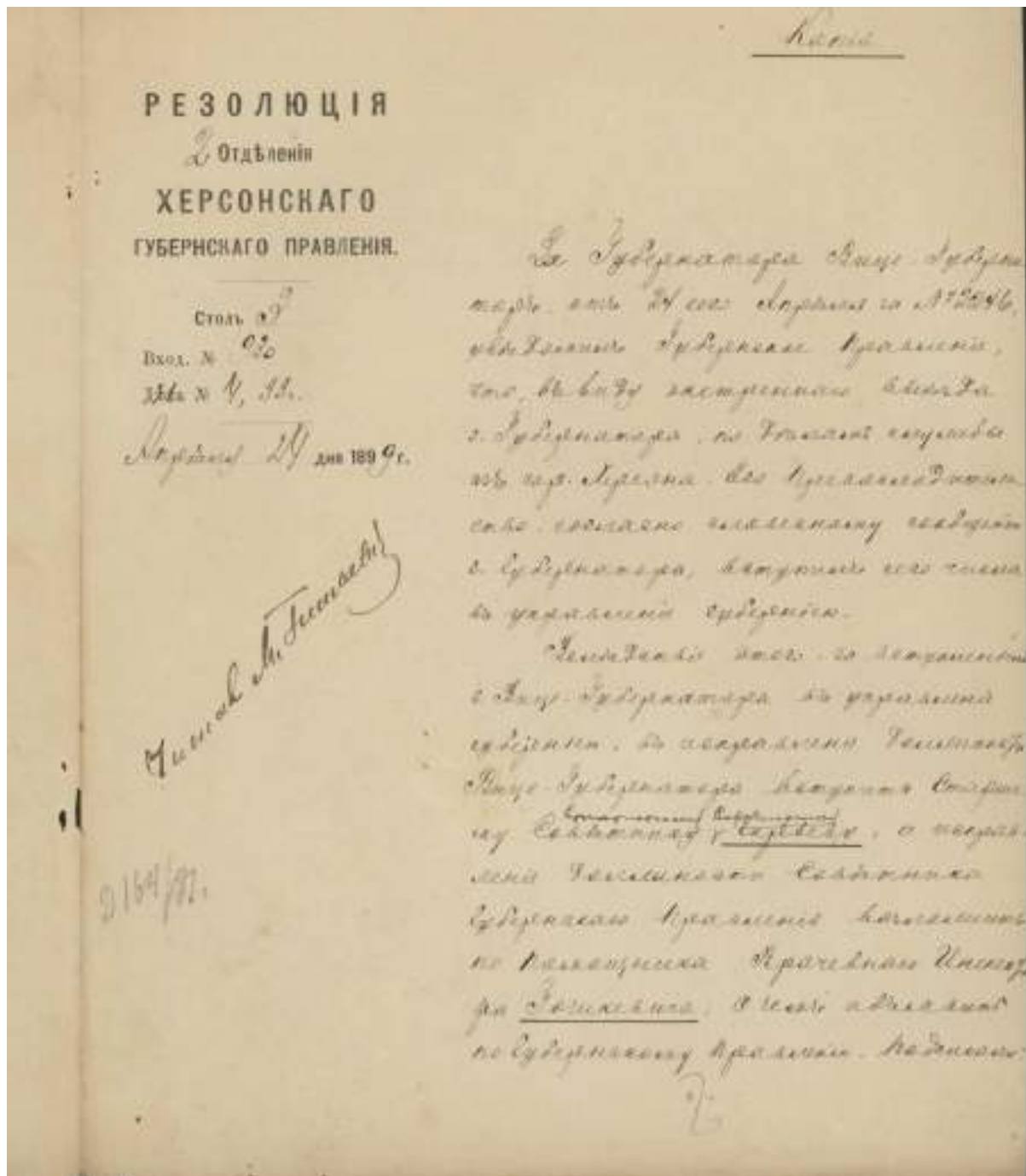
В. С. Зимберштейн
Земельный инспектор

новаго церковнаго устава, - непочиненіе
 его обязанностей поручить Герасимо-
 му Коробовому брату Гонимову. Свѣ-
 дѣніе объ этомъ передать во Врательное
 Отдѣленіе. Подписана за подписавшими
 подписали.

Воткну

Скариинъ Симоновъ-владимиръ *Скариинъ*

Додаток Б.7.9. Резолюції (п'ять) Херсонського губернського правління про тимчасове заміщення М. Гошкевичем свого керівника старшого радника II відділення Херсонського губернського правління Володимира Миколайовича Чир'єва. Травень 1897 р. – травень 1899 р.

За Братство, которое вступилъ въ составъ
 Братства, въ Казань-Ильинскую Казань-
 Иванъ, П. Казань и Ильинская въ Ильин-
 ская, Казань-Ильинская Казань.

Итого:

Имущество Братства 4. 17. 1/2

РЕЗОЛЮЦІЯ

2 Отдѣленіи

ХЕРСОНСКАГО

ГУБЕРНСКАГО ПРАВЛЕНІЯ.

Стол. 3

Вход. № 984

Дѣл. № 4, 38.

Авг. 1го 1899 г.Копія

Господинъ Мерзлякый
Губернаторъ, возбудилъ всю
сущность по сибирки казѣ, въ
согласіи съ указомъ сибирки
Ген. Мад., о томъ, въ предѣлахъ
нѣхъ сохъ тѣхъ же стѣнахъ 201248.
свѣдѣній Губернатору Краевому,
Ген. съ тѣхъ же стѣнахъ рѣшеній.

По вѣдѣнію же, съ согласіемъ
въ предѣлахъ стѣнахъ Ген.
Губернатора въ указомъ
своихъ сущности стѣнахъ,
о сѣбѣ стѣнахъ стѣнахъ
Губернатора Краевому. Отъ стѣнахъ
стѣнахъ Сирска сохъ стѣнахъ

2

Голландскому Королю-Индиянскому, и по
 распоряжению Государя Всероссийского Сенату
бума - амт. Габриил Иванович II Александрович
 Шереметев. Кемь назначенный перенести
 выданы в Государство в Петербург.
 По Государю: Габриил Александрович Шереметев
 Королю-Индиянскому назначен уполномочен
 выданы в Государство.

Всего

Государственные бумаги 4 Маф.

Копия

РЕЗОЛЮЦІЯ
2 Отдѣленія
ХЕРСОНСКАГО
ГУБЕРНСКАГО ПРАВЛЕНІЯ.

Статья 1^я
Игол. № 975
Жур. № 1, 33.

Мас 5. Дня 1899 г.

Служащему Херсонской Губернской канцелярии, по уведомительному делу 1000 Мас 2017 2010. ссылаясь на Высочайшее повеление, изданное 20-го Октября 1898 года, предписавшее по делу № 1000 Мас 2017 2010. ссылаясь на Высочайшее повеление, изданное 20-го Октября 1898 года, предписавшее по делу № 1000 Мас 2017 2010.

В виду сего, в соответствии с предписаниями Высочайшего повеления, изданного 20-го Октября 1898 года, по делу № 1000 Мас 2017 2010. ссылаясь на Высочайшее повеление, изданное 20-го Октября 1898 года, предписавшее по делу № 1000 Мас 2017 2010.

21/1/99.

Служащему Херсонской Губернской канцелярии, по уведомительному делу 1000 Мас 2017 2010. ссылаясь на Высочайшее повеление, изданное 20-го Октября 1898 года, предписавшее по делу № 1000 Мас 2017 2010.

А. Д. Д. Д.
Служащему Херсонской Губернской канцелярии, по уведомительному делу 1000 Мас 2017 2010.

Копія

РЕЗОЛЮЦІЯ
2 Отдѣленія
ХЕРСОНСКАГО
ГУБЕРНСКАГО ПРАВЛЕНІЯ.

Столъ 3.

Вход. № 7

Дѣла № 2

Декабря 29 дня 1898 г.

Херсонскимъ Крѣп.-Зубернаторомъ
сего числа поданъ Г. Губернатору
заявленіе, что по сироту Волынтъ
(интервенция), отъ имени Волынтъ
проситъ отурочивать обязанности
сироты передъ до судороженности.

По виду этого, на основаніи ап.
478 Общ. Упр. Зубер. отъ 2, изъ 1902г., о
исполненіи обязанностей Крѣп.-Зуб.
Зубернатора вступилъ Спортивный
Советъ Крѣп.-Зубернатора

Михайло Шибановъ

no 2 Omdrukkene, Commerciën Communne Luyck,
 o zachtend same II Omdrukkene Luyck
 Kruisverre verprijen verprijen verprijen
verprijen verprijen. Verprijen o verprijen
verprijen verprijen o verprijen verprijen
verprijen. verprijen o verprijen
verprijen.

Verprijen: verprijen verprijen verprijen

РЕЗОЛЮЦІЯ
Отдѣленія 2
ХЕРСОНСКАГО
ГУБЕРНСКАГО ПРАВЛЕНІЯ

Стала 3

Вход. № 795

Дѣла № 49

Мая 5 гуд 1897.

[Handwritten signature]

Коніцъ

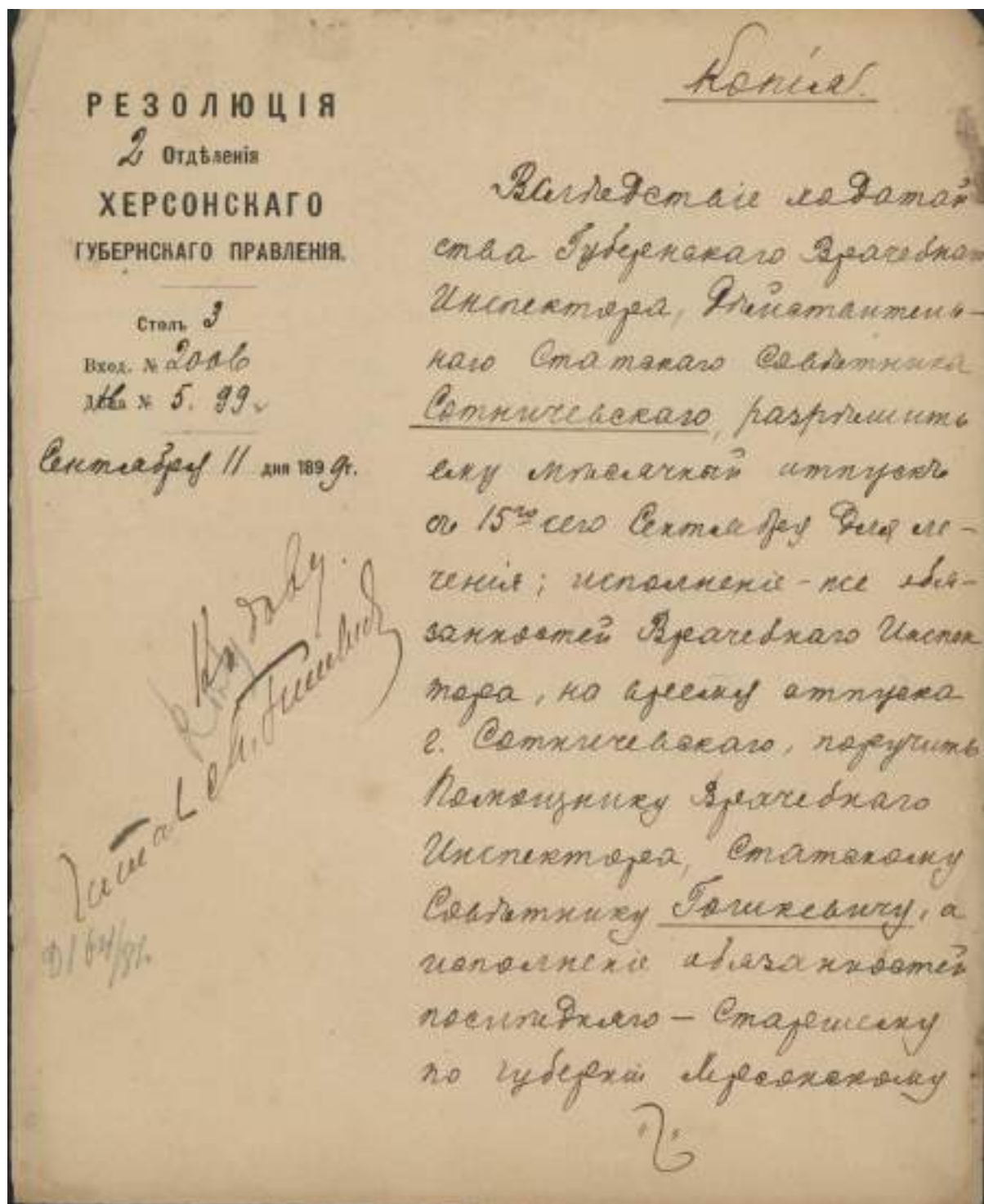
Губернаторъ въ предисловіи
этой резолюціи за № 2122 сообщивъ Гу-
бернскому Правленію надлежащіе
обстоятельства распоряженій, что по не-
исправленію, что Высочайшимъ повелѣніемъ
предложено Г. Вице-Губернатору вступитъ съ сего числа въ управление
Ремонтными Губернаторомъ на время его
отсутствія. Въ виду сего за отсутствіемъ
высочайшимъ повелѣніемъ Г. Вице-Гу-
бернатора въ управленіе избранъ,
направленію Ремонтовъ Вице-Гу-
бернатора возмездіемъ по Высочайшему
повелѣнію Губернскому Правленію,

Смѣнаго Свѣтлицка Зурьва, а гавн-
 тиваніе 2 Оидишисіеніеиъ Кравесіеиъ нагу-
 риніе Н. г. Комозрнуда Кратеднаго Пч-
 снскнго Томкевнру на Рнсаамі.
 3. Свѣтлицка, Н. г. Комозрнуда Кратеднаго
 Уманскнго Томкевнру, а Внзе-Ту-
 дунаніа, Старшн Свѣтлицка
Зурьва а унверсітатъ а Тудунаніа,
 Внзе-Тудунаніа Масноа.

Внзо:

Свѣтлицка Томкевнру а Рнсаамі Александръ

Додаток Б.7.10. Резолюції Херсонського губернського правління про тимчасове заміщення М. Гошкевичем губернського лікарського інспектора Сотнічевського, та інших колег. В деяких резолюціях до Михайла Гошкевича звертаються, як до статського радника (цивільний чин V класу в таблиці про ранги). 1899–1900 рр.

Копія

РЕЗОЛЮЦІЯ
2 Отдѣленія
ХЕРСОНСКАГО
ГУБЕРНСКАГО ПРАВЛЕНІЯ.

Статья 3.

Вход. № —
№ 6-99.

Възвѣщено 1 дня 1899 г.

*Възвѣщено
20/11/99
Симона М. М. М. М. М.*

20/11/99

Ассессоріи Іудеянскій Бра-
тевскій Мониторъ, Директу-
рской Комиссіи Свѣтло-
нотъ, Комиссіи 4-го
Возвѣщено въ Херсон-
скую губернію, по распоряже-
нію Г. Губернатора, сопро-
вужденъ его личностью для
присутствія присутствіи. Въ виду
того, закрѣпленіи Прародных
Возвѣщеніемъ Губернскаго Прав-
ленія признать неимущимъ
Возвѣщеніемъ Мониторомъ Томше-
вскую, а мониторомъ Варанно-

4

omni necessitate - in primis no-
 verim Personam usque ad
Primum. Nunc de necessitate re-
 gularum per se in Praxi in-
 quiritur. Proprimis notandum: In
 lectionibus, in primis Arithmetice
 no. In fine Geometriae, in primis
 obituus N. N. N. N. N. N. N. N. N.
 in primis, in fine Geometriae
 N. N. N. N. N. N. N. N. N. N. N. N.

Копія

РЕЗОЛЮЦІЯ

2 Отдѣленія

ХЕРСОНСКАГО
ГУБЕРНСКАГО ПРАВЛЕНІЯ.

Столъ 3.

Вход. № 1070, 1071, 1072

Дѣла № 6, 7, 8.

Мая 17 дня 1899 г.

2164/91.

За состояніемъ Губернскаго Имперскаго
Сиротскаго и бедн. Комитета, а также
Елизаветградскаго уезда, для осмотра
Бумажной фабрики Бранера и Гу-
бернскаго Архивнаго Комитета
состоявшимся II Отдѣленіемъ Гу-
бернскаго правленія 4. 1. 1899 г.
и отчетомъ уезда для осмотра
указанной фабрики, по предмету,
составу приложенію къ Губерна-
тору, состояніемъ: Сиротскімъ
и II Отдѣленіемъ Младшему Ар-
хивисту Максимову, а II
Отдѣленіемъ Коммунальн. Вза-

211010339
 реднаго именованнаго Землеугодья. Обстоятельств
 отъ оныхъ вытекающихъ къ Императорскому и
 Государственному Удѣльному Казначейству. Которымъ
 на то именованнаго именованнаго.

Копия: Императорскому и
 Государственному Казначейству.

Копія

РЕЗОЛЮЦІЯ
2 Отдѣленія
ХЕРСОНСКАГО
ГУБЕРНСКАГО ПРАВЛЕНІЯ.

Стать 3.

Вход. № 1675

№ № 5, 900.

• Агуста 23 дня 1900 г.

Смѣна уст. врач.

Генерал-Секретарь

Губернскій Врачебный Ин-
спекторъ, Дѣйствительный
Статскій Советникъ Сотни-
чевскій доносъ Губернскому
Правленію, что онъ 24 числа
агуста выдаетъ въ разрѣ-
шенный ему отпускъ.

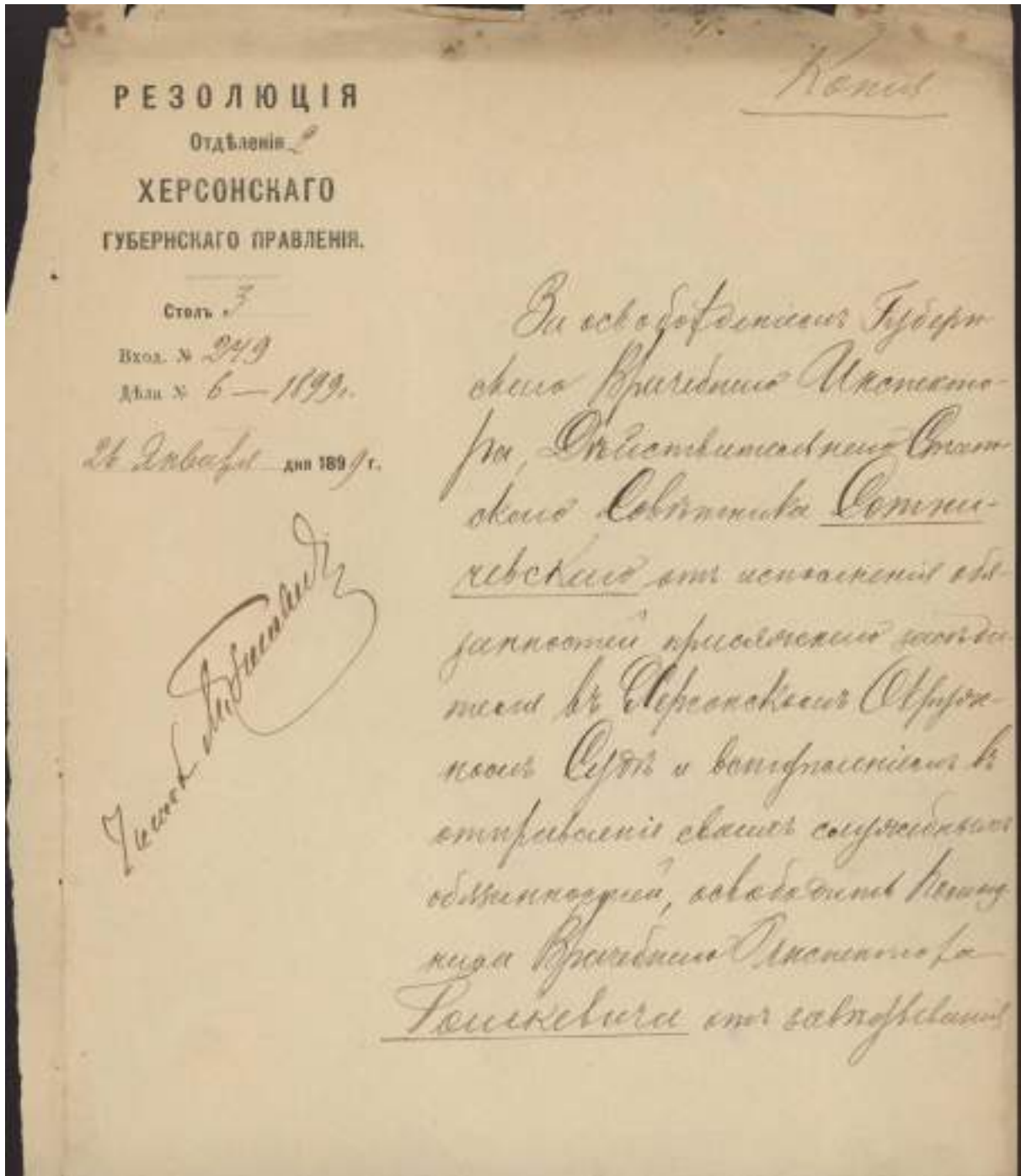
Вслѣдствіе сего, направ-
леніе должности Губернскаго
Врачебнаго Инспектора, на
время отъезда г. Сотниче-
вскаго, поручить Наместнику
Врачебнаго Инспектора Тош-
кевичу, а исполненіе обязан-
ностей поименованаго - старше-
му по губерніи Херсонскому

Уважаемому врачу Грону. Средние оде-
 жданья передать въ Врачебное Стан-
 ение. Подшитая за напечатанными
 подшиваем.

Въпрос.

Докторъ И. М. Мейеръ

Додаток Б.7.12 Резолюції Херсонського губернського правління про звільнення Михайла Гошкевича від тимчасового заміщення своїх керівників та колег. Ці резолюції відповідні попереднім, але знімають із Гошкевича тимчасові обов'язки. 1898–1899 рр.

Впередъ какъ Остроуинскія Губерн-
 ская Провинція, а Остроуинскія не убо-
 ривъ Остроуинскаго Губернскаго Губернатора
 снѣ истребленія истребленіемъ истреб-
 лено. Кенія истребленія истребленія
 истребленія до Впередъ Остроуинскія.
 Подписанъ за истребленіемъ истребленіемъ
 Кенія: Остроуинскія истребленія

Копия

№

№ 1

Стр. 2

Стр. 3

Копия с подлинника

Решение

В виду того, что Коммуна
Иркутска Иркутского
Университета Иркутского
востановила ил разгласила
смы отсюда, сего иже всту
пиль в отправление евоиас.
супредителъ отъясности, се
востановитъ Крестовскому впродо
вано ерара Коммуна отъ
исполнения отъясности

Коммуна Иркутского Иркутского
Университета. Состановитъ отъясности не
реданъ в Иркутское отъяснение ил
пунъ 25 мая 1894 года. Подписанъ в
подписании подлинном.

Вступилъ Акадѣмикъ Демонстрационный Алаш

РЕЗОЛЮЦІЯ

2 Отдѣленіе

ХЕРСОНСКАГО

ГУБЕРНСКАГО ПРАВЛЕНІЯ.

Статья 3

Въоз. № 2214

№ 4/11

Сентябрь 4 1865 г.

*Александръ
Р. Давидъ*

Замѣт.

*Губернаторъ Александръ Губернаторъ
некогда возбранялъ при разрешеніи
лицу Г. Митрофанову въступать въ
дѣло, въступилъ въ управленіе за
дѣломъ Клема Василья, о томъ въ
исполненіи сего пришло на 1865.
сентября Губернатору Крайнему Свѣдѣ
своимъ повѣститъ сему же разрешенію.*

*Отъ лица сего, въ возмездіе
его Губернатору Крайнему Свѣдѣ
Губернатору въ управленіе своихъ
дѣлъ, въступилъ Александръ
Савицкий Савицкий Губернатору Крайнему
Свѣдѣ Савицкий Губернатору Крайнему
Свѣдѣ Губернатору Крайнему Свѣдѣ
Губернатору Крайнему Свѣдѣ*

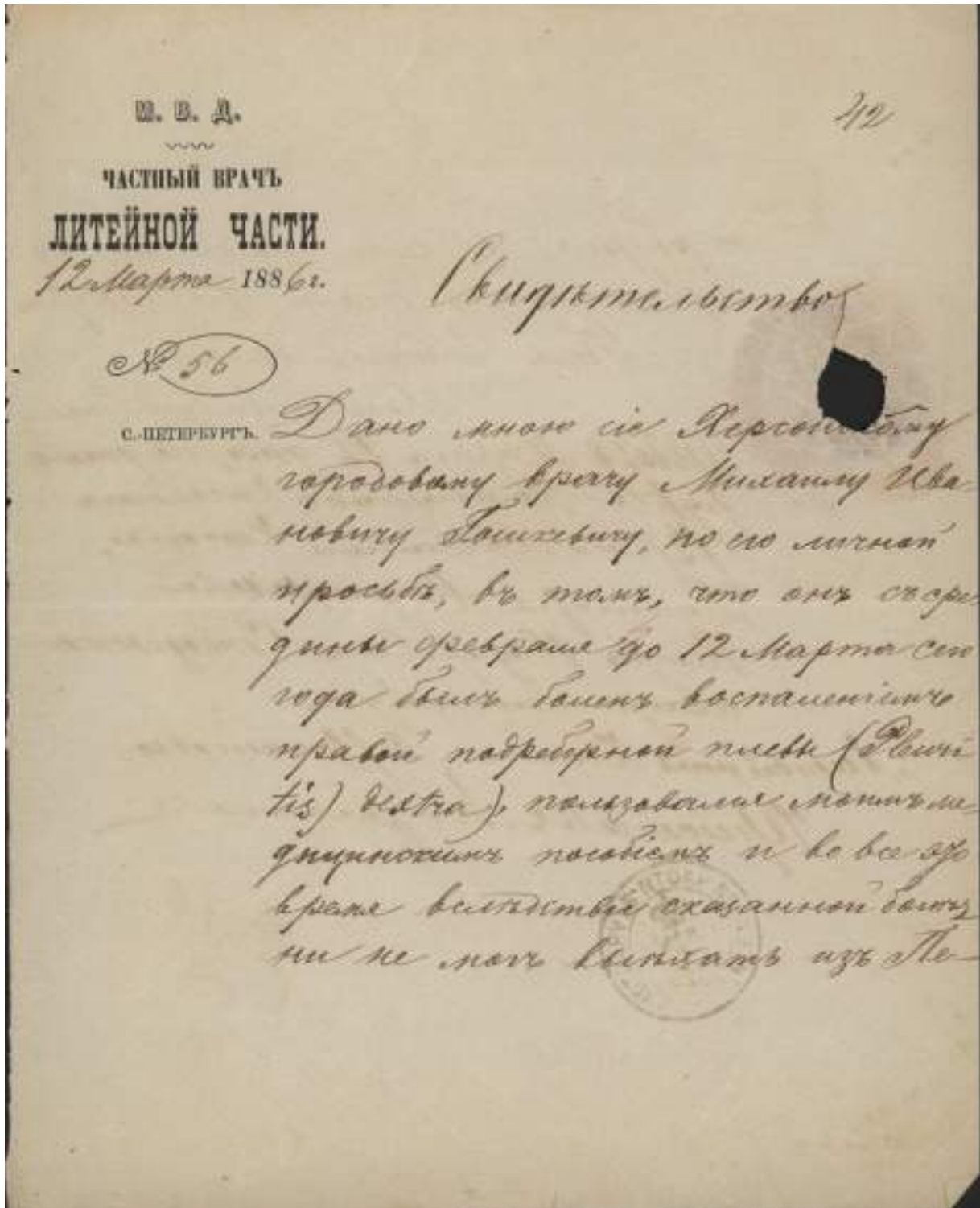
[Signature]

*Исполнитель Губернатора - сего за подписаніемъ
Губернатора Крайнему Свѣдѣ
О возмездіи Губернатору Крайнему Свѣдѣ
за подписаніемъ Губернатора Крайнему Свѣдѣ
Савицкий Александръ Губернатору Крайнему Свѣдѣ
Губернатору Крайнему Свѣдѣ Губернатору Крайнему Свѣдѣ
Губернатору Крайнему Свѣдѣ Губернатору Крайнему Свѣдѣ*

Въоз. Савицкий Александръ 1/11/1865.

Додаток Б.7.13. Лікарняні свідоцтва та резолюції про надання відпусток, відряджень М.І. Гошкевичу

Лікарняне свідоцтво із повідомленням, що у лютому-березні 1886 р. у м. Санкт-Петербург М. Гошкевич «хворів запаленням правої підреберної плеври» (оригінал). 12 березня 1886 р.

мербура, въ томъ числѣнъ съ
примѣреніемъ пера гдѣсь

Помъ Ташманъ въ сара

Самъ видъ ст. Омскъ

1886 года Марта 19 дня, по числу
руке Помощника Ташманъ
Грота и помощника Ташманъ,

Дошора Могучеве

Петра Назаровича Стендерова
свидѣтельствую.

Александръ Ташманъ Зубастый

Михаилъ Кузнецовъ

Резолюція Херсонського губернського правління про надання відпустки М. Гошкевичу на два місяці. 3 червня 1894 р.

ПРЕСЛАВНОМУ
 Губернатору Одесской
 ХЕРСОНСКОГО
 Губернскаго ПРАВЛЕНІЯ.
 Служба
 Вых. № 1110
 Дел. № 114.16.
 Июнь 3 числа 1894.
 Губернатору
 Киевскому
 М. Гошкевичу
 М. Гошкевичу
 М. Гошкевичу
 М. Гошкевичу

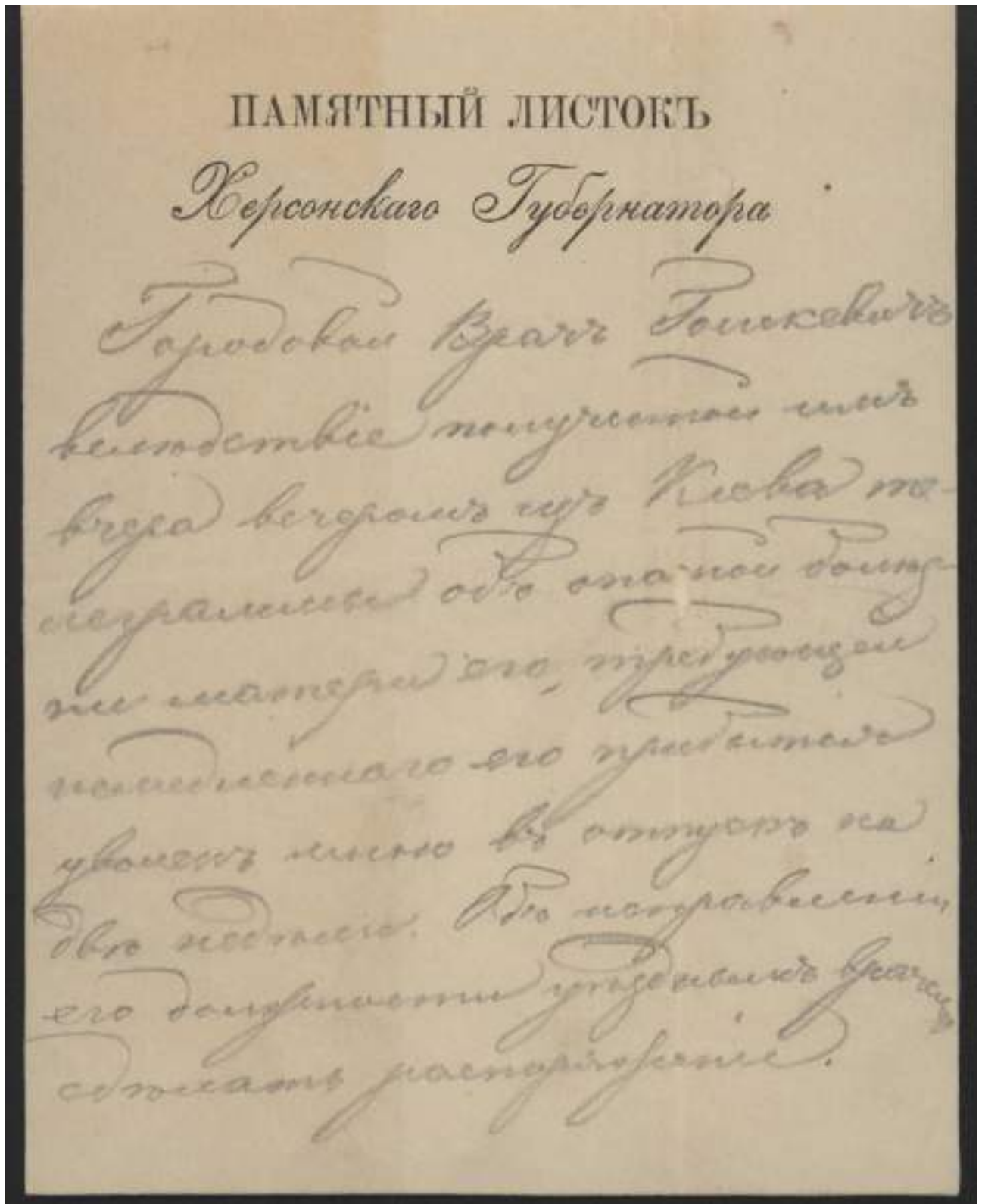
Ввиду и ввиду, что устанавлен
 ввиду, а именно, ввиду
 по наřízení, стотуха поручил
 Херсонскому уездному впазу.
 Служащему распоряженію
 ввиду, а именно, Херсонским:
 городскому и уездному
 Военнымъ Управленіемъ
 и уездному впазу.
 Гражданскій Инспекторъ М. Гошкевичъ

и обрѣти всадоченно, болшеюмѣе насъ се-
мьомъ бываюми иль крѣпимъ.

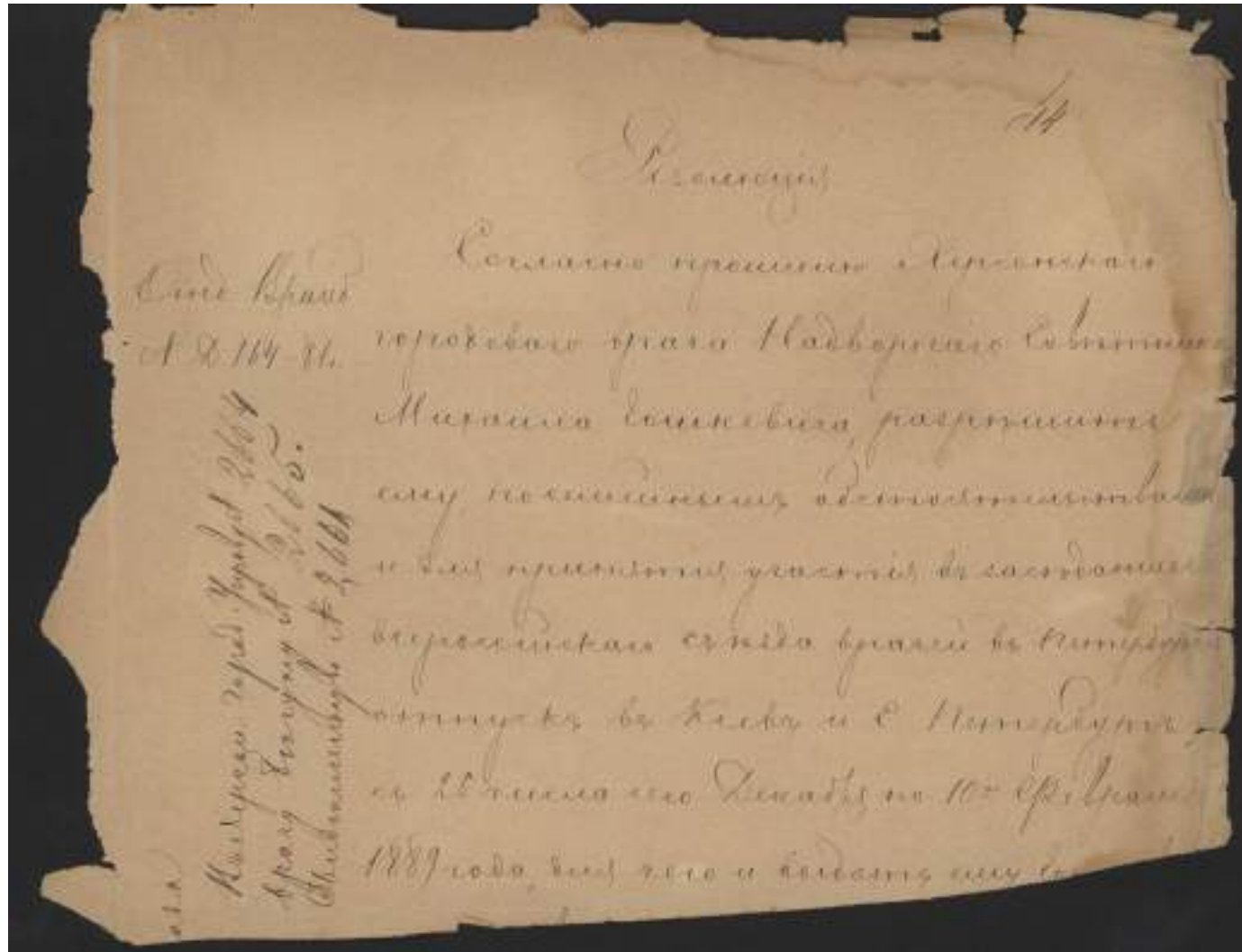
Въ видѣ извѣщеннаго Арменнаго убо-
жнаго брата Бруна, на конегаро болшеде-
то было неименемъ обрѣтается предъваро
братъ отъ неименемъ конедимѣи оубо-
димо, о чемъ явны имамъ еси и Армен-
скимъ Арменскимъ и Арменскимъ Помощи
скимъ Арменскимъ. Арменскимъ Арменскимъ
братомъ Арменскимъ отъиска, въ видѣ
представленнаго еси Арменскимъ еси-
символамъ Арменскимъ Арменскимъ, о
чемъ явны Арменскимъ Арменскимъ отъиска
къ въ Арменскимъ Арменскимъ о еси еси
и

Арменскимъ Арменскимъ Арменскимъ

Пам'ятний лист херсонського губернатора про відпустку М. Гошкевича
(оригінал). Б/д.

Резолюція Херсонського губернського правління про надання дозволу надвірному раднику М. Гошкевичу взяти участь у з'їзді лікарів (оригінал). 1889 р.

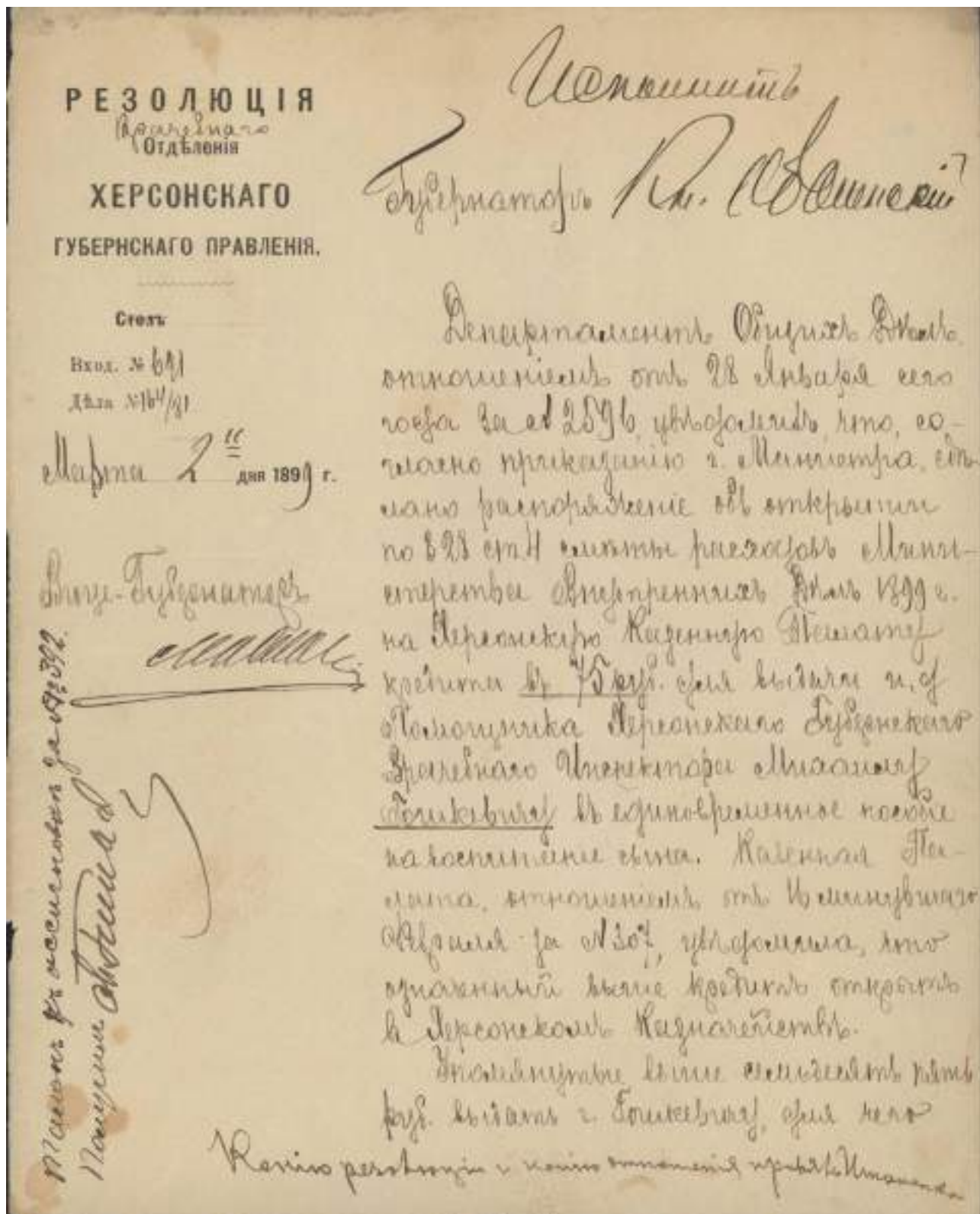
Сиреневый садик
 Декабря 22 года 1881 года.

Сиреневый садик
 Сиреневый садик

Сиреневый садик

Сиреневый садик

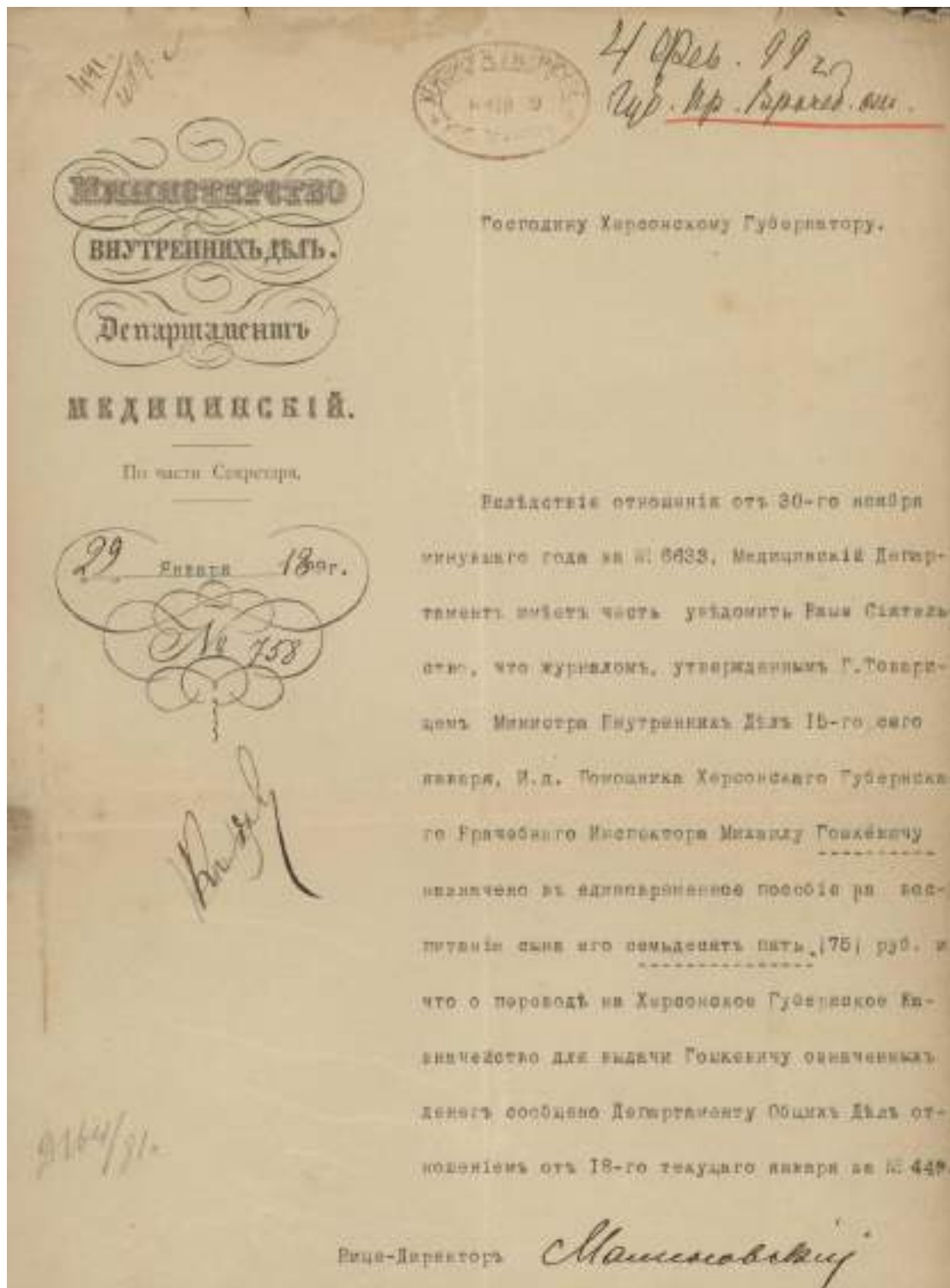
Додаток Б.7.14. Резолюція Херсонського губернського правління про виділення М. Гошкевичу одноразової грошової допомоги «на виховання сина у розмірі 75 карбованців». 1899 р.

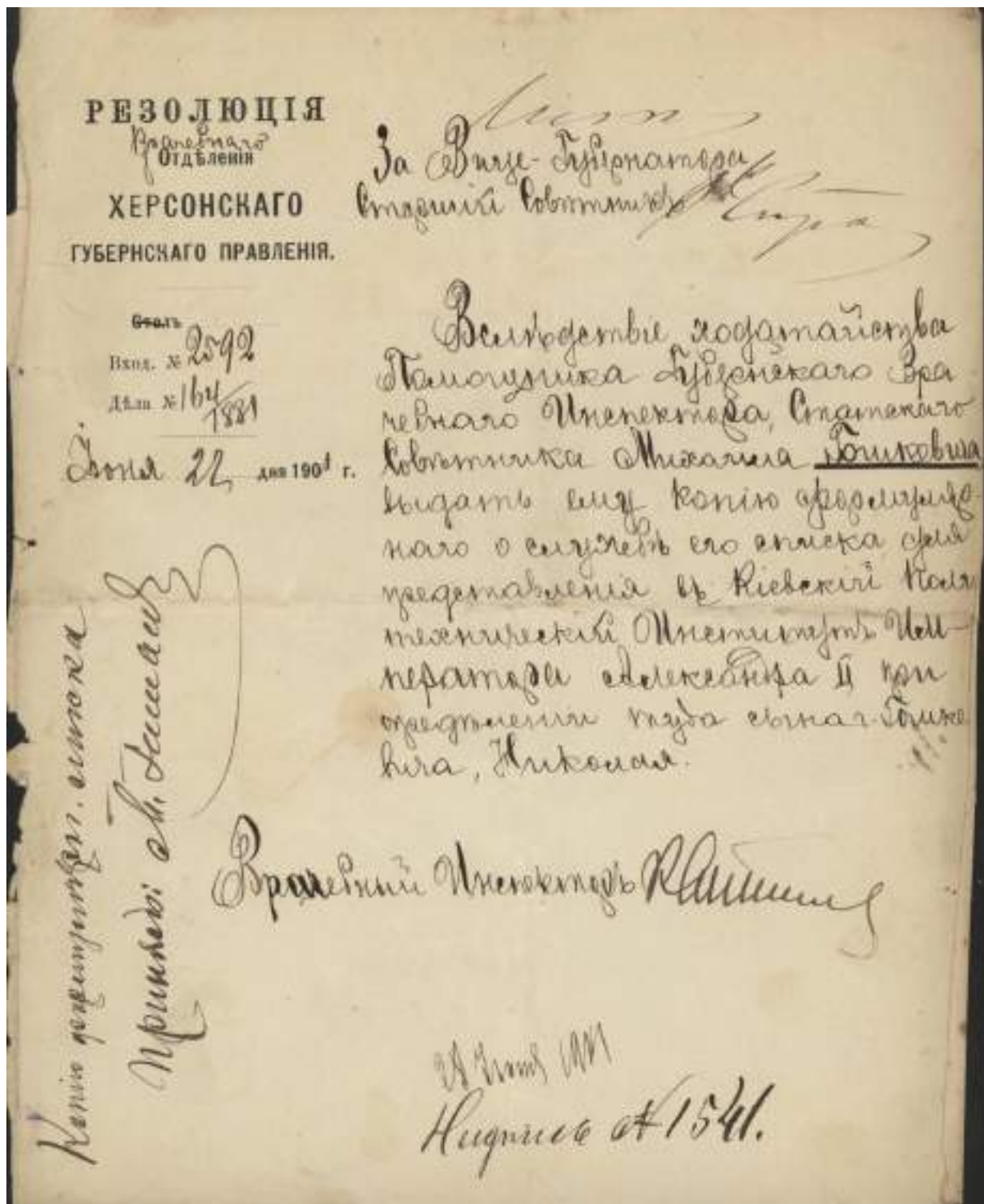
новонамъ Казначействъ ассигновкой,
 а также и съёмомъ земельной
 доли наемной въ распоряженіи и
 при означеннаго Генерал-губернатора
 Иркутска Губ. Воеводъ и др. по
 означенной раздѣлу въ Иркутскѣ
 Губерніи езд. омерену въ Олонец-
 кую Конноартилерійскую Станицу.

Иркутскаго Губернатора Плутинскаго

Додаток Б.7.15. Лист із медичинського департаменту Міністерства внутрішніх справ до херсонського губернатора, згідно з яким у січні 1899 р. Михайлу Івановичу було видано одноразову грошову допомогу «на виховання сина у розмірі 75 карбованців». 1899 р.

Додаток Б.7.16. Резолюція Херсонського губернського правління про видачу М. Гошкевичу копії його «послужного списку» для її надання у Київський політехнічний інститут імені імператора Олександра II. 1901 р.

Додаток Б.8.

Фотографії сімейного архіву Леоніда Гошкевича, на яких зображено представників роду та їх особисті речі

Додаток Б.8.1. Перше фото: Леонід Гошкевич 1941 р. вул. Кірова, м. Херсон. Друге фото: отець Леонід в першому ряду четвертий зліва

Додаток Б.8.2. Отець Леонід Гошкевич у Святодухівському соборі м. Херсон

Отець Леонід Гошкевич п'ятий зліва

Слова на прові
 1. Протоієрей Кирилъ Тосма
 2. отецъ Василий Солинъ
 3. Отецъ Димитрій Позмаковъ
 4. Протоієрей отецъ Витязь
 5. Леонидъ Гошкевичъ, протоієрей
 6. Ксена Семеновна отецъ Борисъ Староса
 7. Микола Семеновъ отецъ Борисъ Староса
 8. Отець Борисъ Староса протоієрей
 9. отецъ Олександръ Олександровичъ, протоієрей
 10. Протоієрей Іванъ Григорій
 11. Ісаакиїчъ Іванъ Дмитрій Рилановичъ
 12. Призначені святодуховського Союзу

8. 11. 2005 г. в Києві.
 Подтвержденіє виконання
 Дмитрій Рилановичъ Рилановичъ

Додаток Б.8.3. Леонід Гошкевич з дружиною Варварою Федотівною Гошкевич

Додаток Б.8.4. Вітальня квартири Леоніда Гошкевича

Додаток Б.8.5. В центрі Ганна Гошкевич (Веледницька) дружина Івана Гошкевича

Додаток Б.8.6. Земський лікар Михайло Іванович Гошкевич з матір'ю Ганною Гошкевич (Веледницькою)

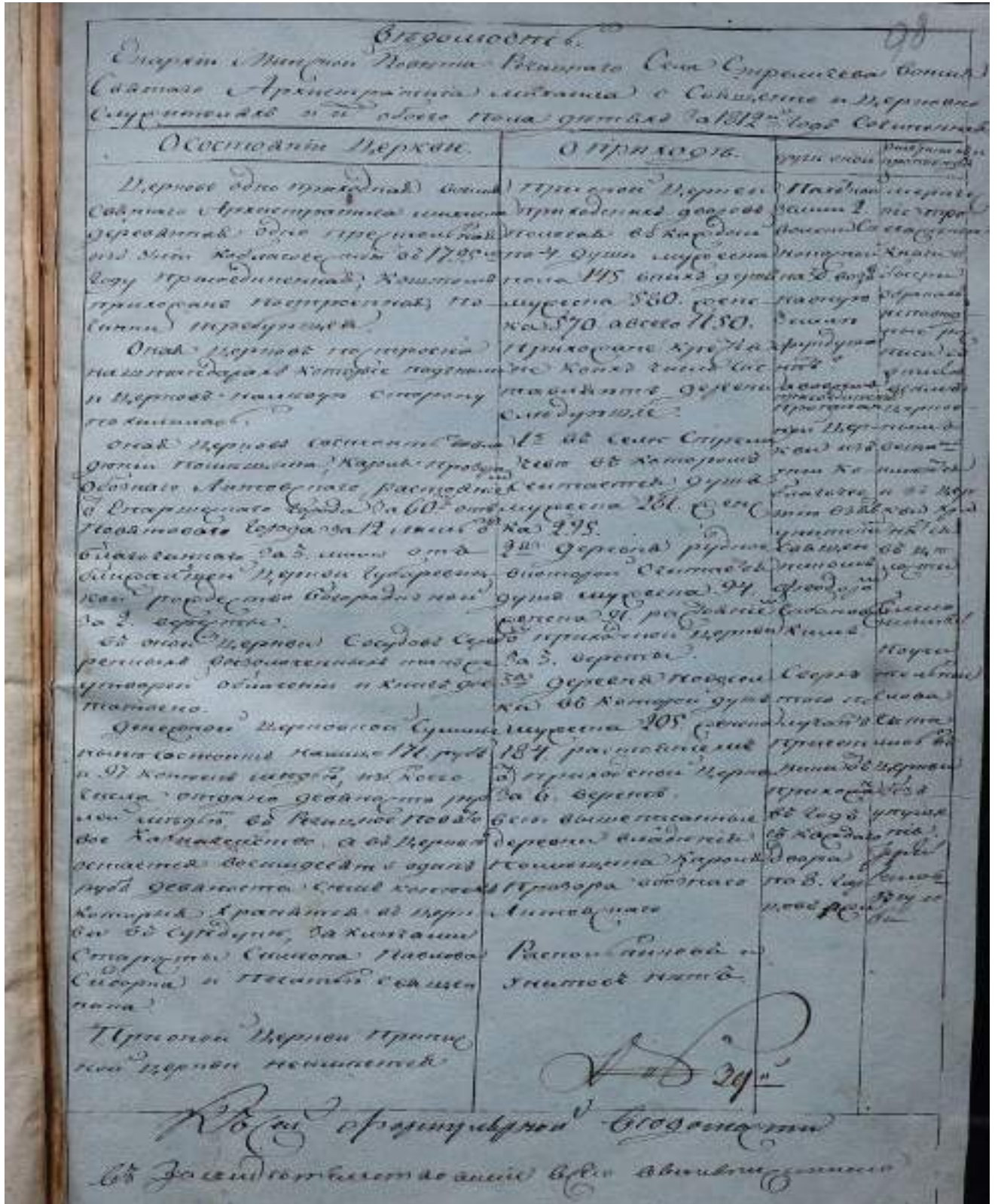

Додаток Б.8.7. Земський лікар Михайло Іванович Гошкевич серед членів Херсонської Олексіївської общини сестер милосердя (третій зліва в другому ряду)

Матеріали Національного історичного архіву Білорусі (м. Мінськ)

Витяг із документу «Відомісті про священно і церковнослужителів церкви Святого Михаїла села Стрелічево Речицького повіту Мінської губернії» [42, арк. 98–99]

<p>Князь Кавказский... </p>	<p>Князь Кавказский... </p>	<p>Князь Кавказский... </p>
--	--	--

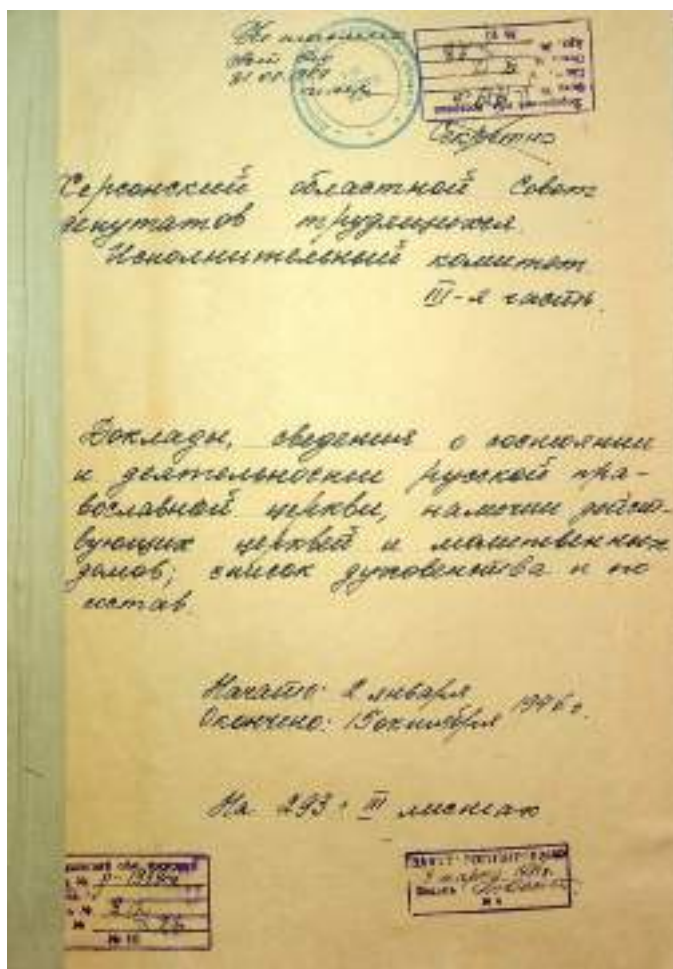
<p>В 1804 году... </p>	<p>В 1805 году... </p>	<p>В 1806 году... </p>
<p>В 1807 году... </p>	<p>В 1808 году... </p>	<p>В 1809 году... </p>

...
 ...
 ...

Додаток Г

Матеріали з фонду Державного архіву Херсонської області

Доповіді і відомості про стан і діяльність РПЦ за 1946 рік: список священнослужителів, що під час окупації «проводили найбільш корисну церковно-патріотичну роботу» [7, арк. 243 зв.–252 зв]

1.	2.	3.	4.	5.	6.
3.	ГИМНАЗИОН Виктор Васильев.	Протокол заседания 6 1941 по История 1942г. в этого собо-архива ра г. Керос-г. Кероса на			Во время оккупации от немецкого комиссари- ата был заключен в заключении, но не согла- шался с действиями немецко- го комиссариата. Немецко- му отряду извести о нашем партизанском. Это был командир и боевой при освобождении на Гео- году в деревне-Вейка, была защиты и др. По воле защиты в. Кероса от о- ккупации вставил партизан были обороняет в про- двигая на культурно-воспи- тели, собрано около 1000 рублей.
4.	ГИМНАЗИОН Людмила Ивановна	Протокол заседания 6 1941 по Литература 1942г. го- дского г. Керос Кероса			В период немецкой ок- купации оказывала помощь спрятать население г. Кероса и чтобы спастись от уничтожения эва- кировал более 100 чел., на ч помощью власти немецко- го оккупационного аппарата. Организовала оборону средст- ств культурно-воспитатель- ных от бойцов и воинов домашней Советской Армии
5.	ОКРУЖЕНИЕ Серафим Валентинович	Протокол заседания 7 1941 по Грех. Соци- альной жизни на г. Керос- сия			В период немецкой ок- купации оказывала помощь населению спрятаться от ухода в Германию, в. в. в. в. чтобы спастись от немцев го работала в поле в районе Вейка-Серафимово, Керос вой и др. По освобожд- ении города от оккупации принимала участие в команде в 15 чел. Воин Советской Армии для на- правления. Активно работала работы по оборону средств на культурно-воспитательные цели
6.	ДУХОВНОЕ Валентина Ивановна	Протокол заседания 6 1941 по История 1942г. в д. собора и. культурно- воспитатель- ные и благочин- ные			Организовала культурно- воспитательную работу по благочин- ию в своем приходском центре обороны и помощи для Советской Армии на сумму 75 тыс. руб. в 1941г. Была избранна от своих избирателей 041998 и 5496.

з. 233

№	Имя	Место	Период	Описание деятельности
7.	Рубцов Василий Иванович	Цуголовский район	Июль 1944 - 1945гг.	Активно участвовал в патристической работе среди верующих Цуголовского района, Волосовки, Цуголовского района. Организовал в своем приходе госпиталь. Обирав сумм собраний из средств на нужды войны составил сумму 700.000 рублей.
8.	КОНДАТОВИЧ Юрий Иванович	Селищенский район	Июль 1943 - 1945гг.	Сумма из патристической патристической работы среди верующих Цуголовского района, Волосовки, Цуголовского района. Организовал в своем приходе госпиталь. Обирав сумм собраний из средств на нужды войны составил сумму 700.000 рублей.
9.	МЕРЯВ Пимон Сергеевич	Селищенский район	Июль 1943 - 1945гг.	Из освобожденных территорий от оккупации проводил активную патристическую работу по сбору средств, призывов, членской платы, помощи на фронт, патристическое образование и вербовки. Обирав сумм собраний составил 187.000 р.
10.	МЕРЯВ Павел Сергеевич	Селищенский район	Июль 1943 - 1945гг.	Патристическая работа, которую вел среди верующих Цуголовского района, Волосовки, Цуголовского района. Организовал в своем приходе госпиталь. Обирав сумм собраний составил сумму 700.000 рублей.

УТВЕРЖДАЮЩИЙ КОМИТЕТ ПО НЕКОМУ
 ПРАВОСЛАВНОМУ ЦЕРКВИ ПРИ ХРИСТИАНСКОМ
 ЦЕРКВИ СЕЛИЩЕНСКОГО РАЙОНА

7.7.47.

И. С. Селищев / И. С. СЕЛИЩЕВ /

86 С П. и Союз 241 25295
 - д.участков в Персона с указанием патристической работы наиздою. связанными

№№ по списку	Фамилия, имя и отчество	Сод.	Имя отчества	Степень патристической деятельности	Краткая характеристика патристической деятельности	Примечание
--------------	-------------------------	------	--------------	-------------------------------------	--	------------

№№ по списку	Фамилия, имя и отчество	Сод.	Имя отчества	Степень патристической деятельности	Краткая характеристика патристической деятельности	Примечание
8.	Буртенико Александр Иванович	Сод.	Имя отчества	Степень патристической деятельности	Краткая характеристика патристической деятельности	Примечание
9.	Бондаренко Борис Иванович	Сод.	Имя отчества	Степень патристической деятельности	Краткая характеристика патристической деятельности	Примечание
10.	Ганкевич Леонид Иванович	Сод.	Имя отчества	Степень патристической деятельности	Краткая характеристика патристической деятельности	Примечание

Управляющий Александром и Николаевичем

Евдокимов Александр

Додаток Д

**Фотографії Гошкевичів з фонду Херсонського краєзнавчого музею,
приватних колекцій та відкритих інтернет-ресурсів**

Додаток Д.1. Дипломат Йосип Антонович Гошкевич (1814–1875 рр.)

Додаток Д.2. Іван Антонович Гошкевич (1824–1871 рр.)

Додаток Д.3. Ганна Іванівна Гошкевич (Веледницька) (1836–1912 рр.)

Додаток Д.4. Віктор Іванович та Леонід Іванович Гошкевичі

Додаток Д.5. Земський лікар Михайло Іванович Гошкевич (1853–?)

Додаток Д.6. Микола Іванович Гошкевич (1871–?)

Додаток Д.7. Микола Іванович Гошкевич з родиною

Додаток Д.8. Леонід Іванович Гошкевич (1868–1963 рр.)

Додаток Д.9. Леонід Іванович Гошкевич (перший ряд у центрі) з викладачами
Херсонського комерційного училища

Додаток Д.10. Віктор Іванович Гошкевич (1860–1928 рр.)

Портрет Віктора Гошкевича намальований художником В. Васнецовим в кінці 80-х рр. XIX ст.

Віктор Гошкевич в квартирі матері Ганни Іванівни Гошкевич (приблизно 1909 р.)

В. Гошкевич на розкопках біля села Козацьке. 1909 р.

Додаток Д.11. Віктор Гошкевич з дружиною Варварою Амосівною Гошкевич (Фабриціус) (?–1918 рр.)

Додаток Д.12. В.І. Гошкевич з журналістом та театральним критиком Л.М. Камишніковим (після революції 1917 р. емігрував у США)

Підготовка до екскурсії

До ентузіаста (Л.М.
Камишніков, секретаря
петербурзького кур'єрського
салона 1909 р.) узгодив
свій маршрут по карті.

Стимок 1909 р. Ав. 24.

Генерал Румянцев.
В.М. Гоголь.

Хет
кн. 23499
ф-9865

Додаток Д.13. Фото зліва: Ірина Василівна Фабриціус (1882–1966 рр.). Справа: Катерина Вікторівна Гошкевич (Бутович, Сухомлинова) (1882–1921? рр.)

Додаток Д.14. Федір Васильович Фабриціус (1976–?)

Додаток Д.14. Микола Леонідович Гошкевич (1895–1919 рр.)

Додаток Д.15. Ірина Василівна Фабриціус з колегами (ліворуч – археолог А.В. Добровольський)

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ МИХАЙЛА ГОШКЕВИЧА

Бібліографія праць Михайла Гошкевича

1. Гошкевич М.И. Гигиена : руководство к изучению гигиены для учеников фельдшерских школ: по программе, изд. Мед. Советом. 2-е изд., испр. Херсон, 1902. IV. 336 с.
2. Гошкевич М.И. Гигиена: руководство к изучению гигиены для учащихся в средних учебных заведениях, фельдшерских и акушерско-фельдшерских школах. 5-е изд. Херсон, 1908. IV. 336 с.
3. Гошкевич М.И. Ежедневные таблицы смертности и рождаемости населения г. Херсона за 1887. по карт. системе. Херсон, 1887. 49 л.
4. Гошкевич М.И. Ежедневные таблицы смертности и рождаемости населения г. Херсона за 1888 по карт. системе. Херсон, 1888. 49 л.
5. Гошкевич М.И. Ежедневные таблицы смертности и рождаемости населения г. Херсона за 1889 по карт. системе. Херсон, 1889. 49 л.
6. Гошкевич М.И. Ежедневные таблицы смертности и рождаемости населения г. Херсона за 1890. по карт. системе. Херсон, 1891. 48 л.
7. Гошкевич М.И. К истории эпидемий азиатской холеры в г. Херсоне: (к материалам по эпидемиологии холеры). Херсон, 1887. 60 с.
8. Гошкевич М.И. К материалам о проказе (LEPRA) в Херсонской губернии. Херсон, 1901. 16 с.
9. Гошкевич М.И. К медико-статистическим работам по г. Херсону в 1896 г. Херсон, 1896. 12 с.
10. Гошкевич М.И. Медико-статистические работы по г. Херсону: экспонир. в науч. отд. Херсон. выставки в окт. 1890 г. Херсон, 1891. 4 с.
11. Гошкевич М.И. Очерк санитарной деятельности и санитарного состояния г. Херсона в 1885 году : с табл. и диагр. Херсон, 1886. 124 с.

12. Гошкевич М.И. Очерк санитарной деятельности в г. Херсоне в 1886 г. т]. Херсон, 1887. 297 с.
13. Гошкевич М.И. Проказа (LEPRA) в Херсонской губернии: медико-статистический очерк: (К материалам по эпидемиологии проказы). Херсон, 1898. 32 с.
14. Гошкевич М.И. Санитарно-статистический очерк г. Херсона. Херсон, 1885. 93 с.
15. Гошкевич М.И. Санитарный бюллетень г. Херсона за 1896 год. Херсон, 1897. 8 с.
16. Гошкевич М.И. Смертность, рождаемость и брачность населения г. Херсона в 1887 году : к материалам по мед.статистике г. Херсона. Херсон, 1888. 150 с.
17. Гошкевич М.И. Таблицы смертности и рождаемости населения г. Херсона в 1886. Херсон, 1887. 10 с.
18. Гошкевич М.И. Укушение людей черным пауком. Из судебно-медицинской практики и другое // О санитарной деятельности Общества херсонских врачей речь, чит. на публ. заседании О-ва херсон. врачей 17 сент. 1895 г.). Херсон, 1895. С. 1–4, 6, 17–32, 116–127.
19. Гошкевич М.И. Эпидемия азиатской холеры в г. Херсоне в 1892 году : сан.-стат. очерк : с пл. г. Херсона, холер. раков и диагр. Херсон, 1893. 112 с.
20. Гошкевич М.И. Эпидемия азиатской холеры в г. Херсоне в 1894 г. Херсон, 1895. 16 с.

Публікації про життя та діяльність Михайла Гошкевича

1. Костенко А.В. Херсонский Археологический музей и его «семейная история»: семья как сеть научных коммуникаций в музейном деле. Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць. Зборнік навуковых прац удзельнікаў ІХ Міжнар. навук. Канф., г. Магілёў, 25–26 чэрвеня 2015 г. Магілёў, 2015. С. 59–65.
2. Костенко А., Шевченко А. Віктор Гошкевич та його світ: родина, оточення, старожитності. Херсон, 2017. 116 с.

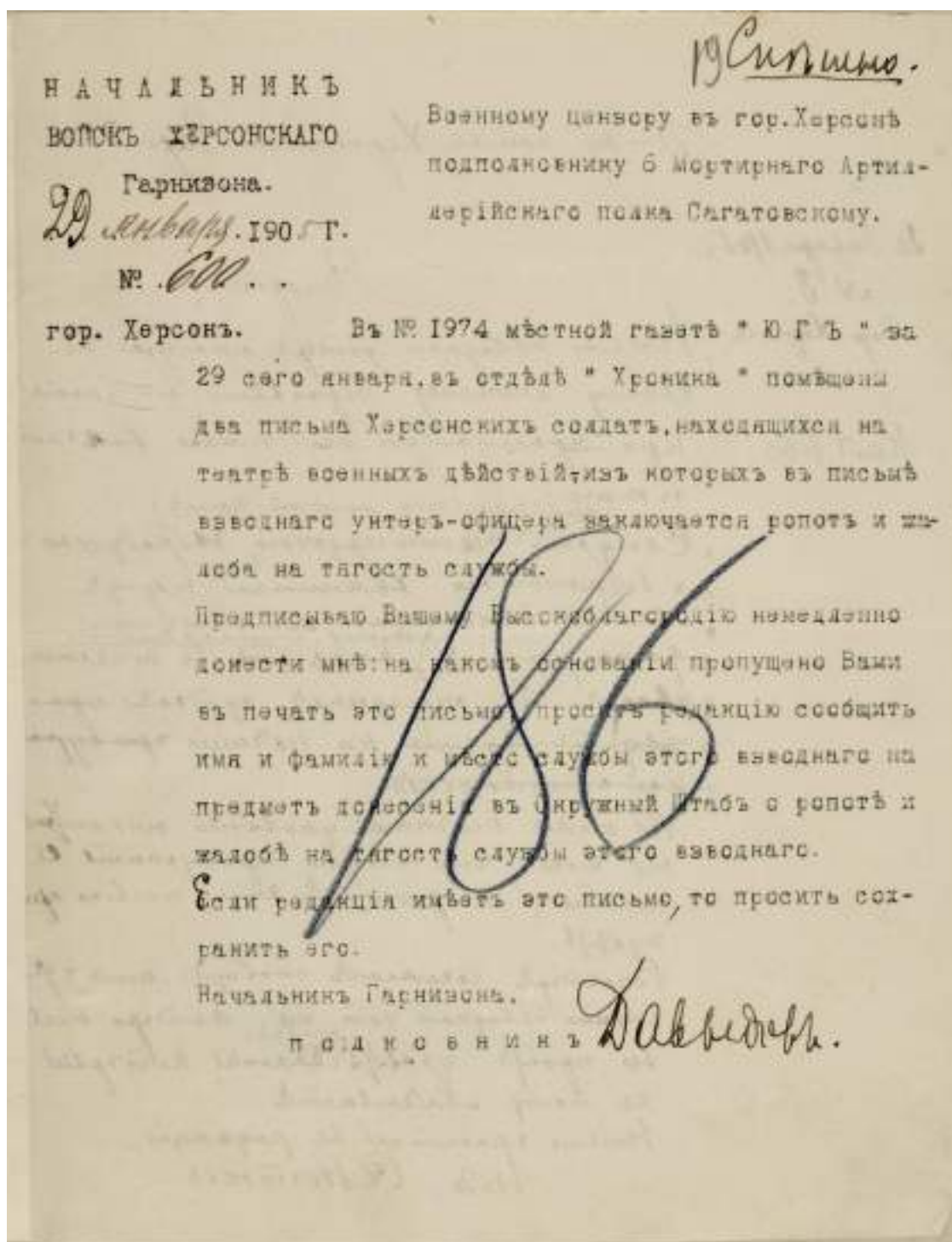
3. Костенко А., Шевченко А. «Одного роду, але не одного з тобою класу»: сприйняття жовтневого перевороту родом Гошкевичів. *Краєзнавство*. 2017. № 1–2. С. 62–72.
4. Макієнко Н.О. Михайло та Микола Гошкевичі за документами фонду Херсонського повітового відділу народної освіти. *Константи*. 2006. Вип. 1(12). С. 125–126.
5. «Помощник врачебного инспектора гор. Херсона, д-р Гошкевич, осмотрев в г. Очакове больных, нашел трех с явными признаками проказы...» – Мелкие известия. *Южно-русская медицинская газета*. № 27 (Приложение к № 27). Четверг, 4-го июля. С. 317–328.
6. Сак. О. Архів Леоніда Гошкевича у фондах Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гончара. *Константи*. 2006. № 1 (12). С. 96–98.
7. Юг. 1901. 13 грудня.

Неопубліковані джерела про життя та діяльність Михайла Гошкевича

1. Державний архів Херсонської області (ДАХО). Ф. р-413. Оп. 1. Спр.74. Арк. 55-55а. [Лист Михайла Гошкевича до Василя Фідровського].
2. ДАХО. Ф. р-413. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 56. [Анкета викладача сільськогосподарського технікуму Миколи Гошкевича].
3. ДАХО. Ф. р-413. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 57–57 зв. [Список рукописних, опублікованих праць та запатентованих винаходів Миколи Гошкевича].
4. ДАХО. Ф. р-413. Оп. 1. Спр. 95. Арк.1–1 зв. [Анкета Михайла Гошкевича].
5. ДАХО. Ф. р-413. Оп. 1. Спр. 95. Арк. 2–2 зв. [Автобіографія Михайла Гошкевича].
6. Сімейний архів родини Леоніда Гошкевича. Фонд відділу рідкісних і цінних видань Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Олесея Гончара.

Матеріали Центрального державного історичного архіву України
(м. Київ)

Додаток Ж.1. Лист начальника Херсонського військового гарнізону до воєнного цензора, підполковника Сагатовського від 29 січня 1905 р. [54, арк. 19 зв.].

Додаток Ж.2. Рапорт начальнику Херсонського військового гарнізону від редактора газети «Юг» Віктора Гошкевича від 30 січня 1905 р. (з дописом військового цензора підполковника Сагатовського) [54, арк. 20–20 зв.].

20

Вашему цензору г. Сагатовському
г. Херсонь
подпись военна
С. Сагатовский

Милостивому воеводе Херсонского гарнизона

30 Января 1905г.

Редуктор

№ 3
г. Херсонь

Ке. 1000.

Милостивому воеводе Херсонского гарнизона
в. г. Херсонь
при получении от вас
письма от
наименованна :

• Воевода, желая избежать себя
• спонсором - Херсонь, что совершенно,
• добродушно и безразлично
• переименован в Херсонь, основана
• с. г. Херсонь, которая неведомо, кто
• рая от переименован в Херсонь
• их 20 артиллерийских на позиции
• ~~артиллерийских~~

Не имея никаких указаний от
Генерала Гого, что можно пропустить
в печать, я решил в том случае
принять

Редуктор - редактор В. Н. Гошкевич

Сторонам сообщены о том, что в отношении дел
 было принято решение, а также о том, что
 по вопросу о предоставлении сведений о
 деятельности ^{проф. П.} ~~дел~~ к делу ^{А. П.} ~~дел~~
 По вопросу о том, как относиться к делу...

По вопросу о деле А. П. и др.

5 февр. 1952
 в 7.5
 А. П.

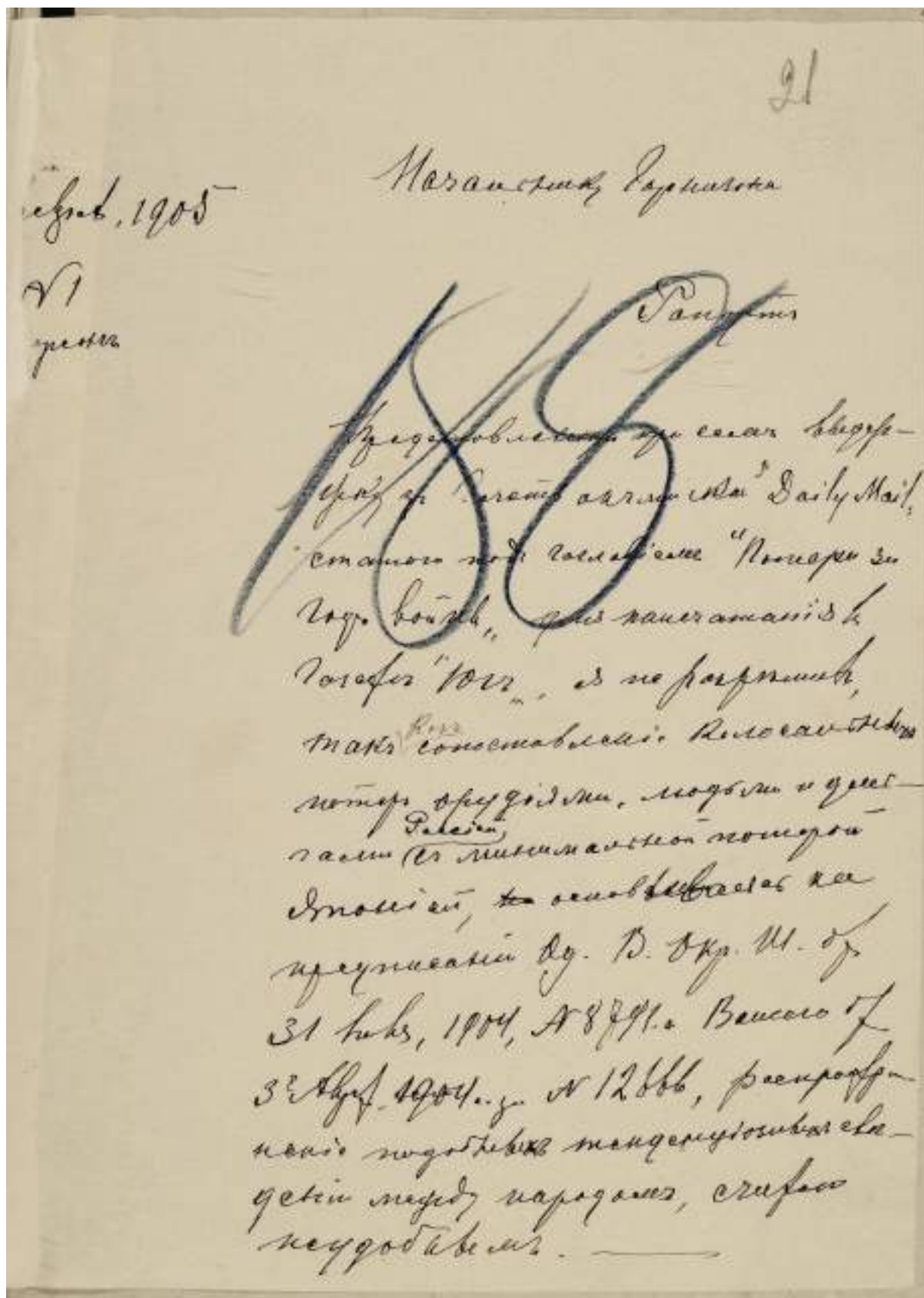
А. П. ввиду того, что...
 Рабочий

Вопрос о том, как относиться к делу...
 Ввиду того, что...

Ввиду того, что...
 Вопрос о том, как...

Итого: А. П.

Додаток Ж.З. Рапорти начальнику Херсонського військового гарнізону у справі публікацій газети «Юг» [54, арк. 21–23, 34 зв.–35].

22

КОМАНДИРЪ
212-го
БРВХОТНАГО РЕЗЕРВНАГО
БАХЧИСАРАЙСКАГО
ПОЛКА.

Титулярный Секретарь
Александр Сивилев!

Привраиъ 2-го 100б.н.

№ 982

г. Харьков.

Вчера въ 12 часовъ дня въ Бахчисарай
получилъ отъ Васъ письмо, въ которомъ
касаясь 212-го и 280-го пехотныхъ полковъ,
содержащихъ въ себѣ офицеровъ, поручи-
ковъ и унтеръ-офицеровъ, проситъ
прислать имъ справки о томъ, каковы
ихъ имена, въ какомъ полку и въ ка-
комъ звѣнѣ.

Я поспешно поспрашиваю Васъ, каковы
имена этихъ офицеровъ, поручи-
ковъ и унтеръ-офицеровъ, въ Бахчисарайскомъ
полку, и въ какомъ звѣнѣ, и въ ка-
комъ полку, и въ какомъ звѣнѣ,
въ которомъ они находятся, и въ ка-
комъ полку, и въ какомъ звѣнѣ,
въ которомъ они находятся, и въ ка-
комъ полку, и въ какомъ звѣнѣ.

Примите, пожалуйста, уверение въ
искренней преданности
Вашей покорной служебной,
Кавказский Военный Министръ.

Въ Бахчисарай
Александр Сивилеву
Продановичу
Сивилеву.

18 Dubajut 1905.

N° 1

voj. kuznec

H-ny Louisa Kuznec, Izgumbeal

Penzance

Pagan'opr. Dub. 1887" nuzegaus k Timozogajin bliznoty
 utu Valofje "Kobas Pzom" que manerolpoin vocatidnae abag-
 simi o kamai abuzoi nuzogya k nocunq. Sauear. ab. senouan
 "o rucior pmanebat. Pa. khytbat Saarmut 10000 " 3500.
 Kadyuzat, padofje vorbu, natpau 100000 25000 " kappozupat
 ucutek ab micanom zbropanem dhuu ofucant na upanup
 utu " dpycauy nuzogay. Nuzpats utu k voru ab dhuu dhuu
 ka " upocunupat, " amubant ne dazuput. Yuzpau Bidat.
 upocunupata abaly totu " dazupat amubtu, " amupabunem
 kz Pagan'opr " upocunupat nuzpau. Pagan'opr utu go. na
 au nuzogya, dazupat amubtu nuzpau nuzpau na
 dypa, " dhuu nuzogymie utu neram kampe totu
 am Bidat. ofe unam utogya 10000 " 2500. Chygar juu
 Pagan'opr. nuzogymie nuzpau. k Yuzpau. Menep. ofe Bidat.
 " k Menep. ofe Bidat.

Npau emu nuzogymie:

- 1) Nuz. N totu ofe Bidat. 1905.
- 2) Yuzp - Menep. ofe Bidat. 1905.
- 3) Menep. ofe 24 dnu 1905.

Moda. Cza

34

29. Dec. 1905
vz
Kop. Kopyt.

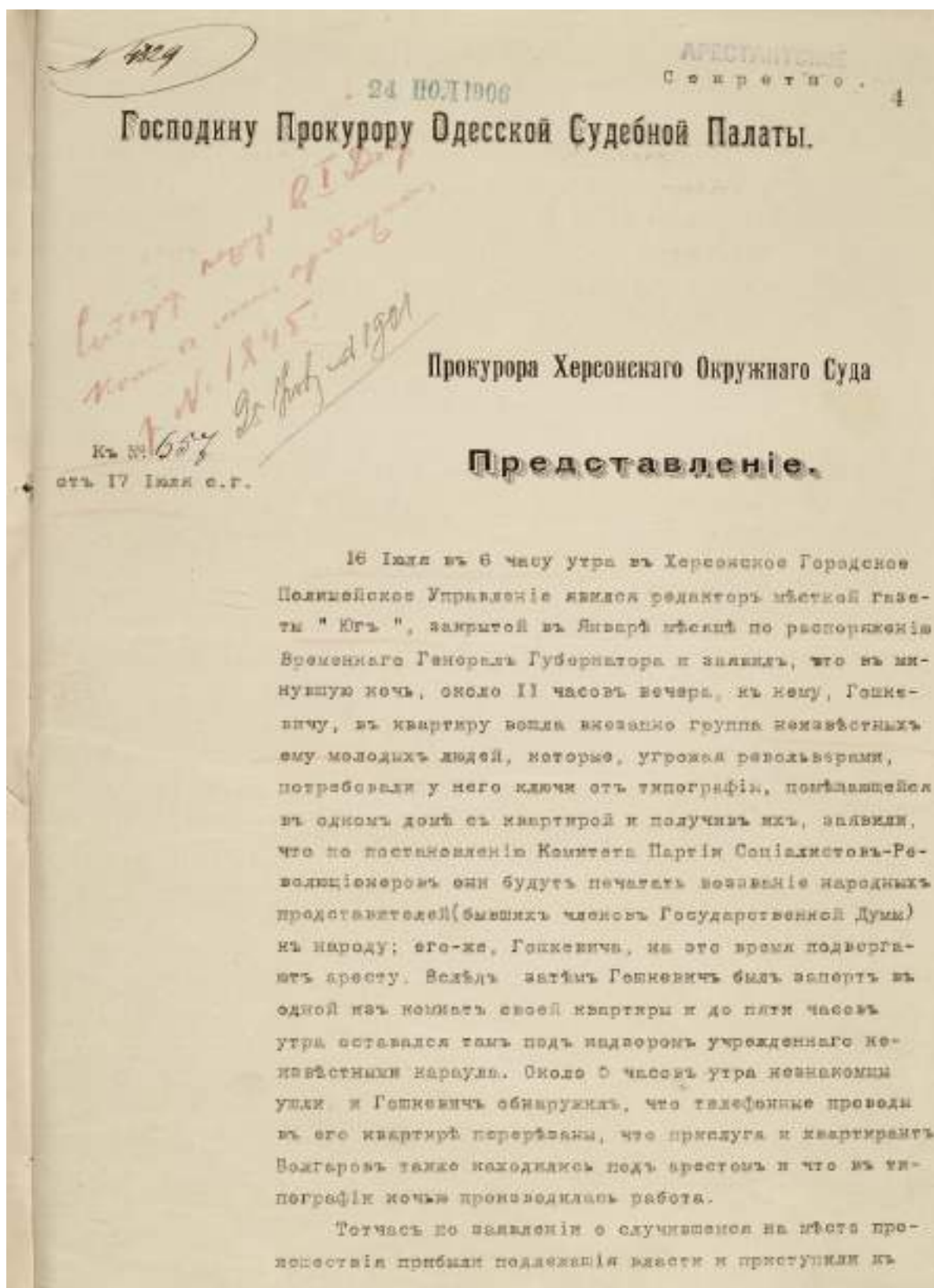
Starobinsky Vayntsen
Ranyon

35

Многобачення на околиці Замостя
в південній частині гранітного масиву
в районі Купчинська що знаходиться
в районі "Козь" в межах лісового
осереддя на території Мадри
Окре. Окре. № 31. Мадри 1904. Л. № 8791
в [Коп.] 1905. Л. № 39 (Коп.)

Мадри. Окре.

Додаток Ж.4. Таємний звіт прокурору Одеської судової палати, щодо нападу на типографію «Юг» та друк 7000 екземплярів «Революційного звернення» есерів [55, арк. 4–5 зв.]

разслѣдованію.-

Гонкевичъ, какъ при опросѣ его полиціей, такъ и на предварительномъ слѣдствіи, утверждалъ, что никого изъ незнакомцевъ онъ въ лицо не узналъ, что войдя къ нему въ комнату неизвѣстно прежде всего уменьшили огонь въ лампѣ и такимъ образомъ лишили его возможности разглядѣть ихъ.

Въ типографіи видѣлись слѣды ночной работы: въ разныхъ мѣстахъ лежали продолговатые листы бумаги, специально марѣванные для печатанія упомянутаго выше воззванія; на полу подлѣ печатныхъ станковъ валялись макулатурные листки и неудачные оттиски; на одной изъ кассъ оставленъ былъ рукописный оригиналъ воззванія; на столѣ, гдѣ обыкновенно занимался управляющій типографіей, оказалась записка, писанная неизменнымъ почеркомъ и удостоверяющая о захватѣ типографіи Гонкевича членами Партіи Соціалистовъ-Революціонеровъ въ ночь на 16 Іюля.-

Работа производилась при свѣчахъ, при чемъ окна типографіи обращенныя на улицу, занавѣшены были различными домашними вещами, взятыми изъ квартиръ Гонкевича. Одинъ изъ свѣчныхъ огарковъ заправленъ былъ въ стеклянную чернильницу, взятую изъ какого то письменнаго прибора. Подходящаго письменнаго прибора въ типографіи не оказалось, но таковой былъ найденъ въ комнатѣ квартиранта Гонкевича, студента Николая Фельдмана. Взятая въ типографіи чернильница оказалась парной съ найденной въ комнатѣ Фельдмана. Его самого дома не оказалось и, какъ выяснилось, онъ въ ту же ночь скрылся изъ Херсона и по настоящее время мѣстопробыванія его не открыто, несмотря на принятые мѣры. По объясненіи прислуги Гонкевича, Евдокія Рыскалевой, Фельдманъ вечеромъ взял у нея ключъ отъ своей комнаты и куда то ушелъ. Когда онъ возвратился, Рыскалева не знаетъ, но утверждаетъ, что неизвѣстные вошли въ квартиру Гонкевича вскорѣ послѣ ухода Фельдмана. Она же удостовѣряетъ, что караулившій ее незнакомецъ убѣждалъ ее лечь на спясть и принесть ей откуда то подушку. Утромъ, приглядѣвшись къ этой подушкѣ, Рыскалева, убѣдилась, что она взята изъ комнаты Фельдмана. Комната эта оказалась открытой и замочекъ съ ключемъ лежалъ тутъ же. Между прочимъ полиціей взято было у Фельдмана значительное количество различной революціонной литературы, по преимуществу изданной социалистами-революціонерами.

Въ виду указанія Рыскалевой, что нѣкоторые изъ незнакомцевъ одѣты были въ форму учениковъ мореходнаго училища, полиціей были предъявлены ей оказавшіеся въ Херсонѣ ученики, но Рыскалева среди нихъ не узнала никого. Тогда ей была предъявлена состоящій подѣ наблюдениемъ полиціи, какъ праздношатающійся и появившійся на улицахъ въ морской формѣ неприписанный ни къ какому обществу Иванъ Шаталовъ, въ которомъ Рыскалева тотчасъ узнала одного изъ караульщикова своихъ. Шаталовъ, не отрицаясь, признался, что былъ въ домѣ Гюшкевича, но никого изъ товарищей своихъ не указалъ.

Привлеченный въ виду этихъ данныхъ къ слѣдствію въ качествѣ обвиняемаго по 126 и 2ч.132 ст. угод. улож. и 1629 ст. улож. о наказ., Иванъ Шаталовъ, 20 лѣтъ, уроженецъ гор. Херсона, не имѣющій опредѣленныхъ занятій, призналъ себя виновнымъ въ томъ, что принадлежа къ сообществу, завѣдомо поставившему цѣлью своей дѣятельности испроверженію существующаго въ Россійскомъ Государствѣ общественнаго строя и именуемомуся партией социалистовъ революционеровъ, 15 Іюля въ гор. Херсонѣ совместно съ другими вооруженными лицами, явился въ типографію Гюшкевича, гдѣ они, угрожая послѣднему оружіемъ, овладѣли этой типографіей и отпечатали 7000 экземпляровъ воззванія народныхъ представителей къ народу съ цѣлью распространенія этого воззванія, - но онъ, Шаталовъ, не зналъ о содержаніи указаннаго воззванія.

По разсказу Шаталова 14 Іюля онъ получилъ предложеніе отъ лицъ, которыхъ назвать не желаетъ, принять участіе въ напечатаніи захватнымъ путемъ въ типографіи Гюшкевича воззванія "кадетской партіи" къ народу и согласился на это. Типографія Гюшкевича избрана была потому, что тамъ по ночамъ не производится работа. 15 Іюля вечеромъ, въ началѣ одинадцатаго часа, Шаталовъ и другіе 6 человекъ, которыхъ онъ также не называетъ, вошли въ квартиру Гюшкевича черезъ парадную дверь, оказавшуюся незапертой (слѣдствіемъ установлено, что эта дверь обыкновенно не затворялась) Шаталовъ остался караулить слугу Гюшкевича, а товарищи его прошли дальше. Пять изъ числа вошедшихъ были вооружены револьверами и кромѣ того одинъ бережно несъ предметъ обернутый въ бумагу, о которомъ говорили, что это бомба. Слуга въ некоторое время его смѣнивъ другой караульщикъ и Шаталовъ отправился въ

типографію, гдѣ товарищи его, среди которыхъ былъ одинъ опитный въ типографскомъ дѣлѣ работникъ, заканчивали уже свою работу. Всего отпечатано было 7000 экземпляровъ воззванія, которое предназначено было для распространенія въ уѣздѣ. -

Шаталовъ заключенъ подъ стражу. Кроме Шаталова и упомянутого выше Фельдмана весьма вѣроятно, что въ описанномъ дѣяніи принималъ участіе также студентъ Николай Надеждинъ, относительно котораго слѣдствіемъ выяснено, что онъ 14 Іюля пріѣхалъ изъ Одессы, куда онъ высланъ изъ Херсона Временнымъ Генераль-Губернаторомъ, какъ политически неблагонадежный, и затѣмъ 16 утрамъ исчезъ изъ Херсона.

Пріѣзды одного изъ участвовавшихъ въ захватѣ типографіи, описаннаго Рыскалевой, совпадаютъ съ пріѣздами Надеждина. Къ розыску его приняты мѣры.

Доповѣ объ изложенномъ Вашему Превосходительству, присоединяю купчая, что конія сего препровождена въ Первый Департаментъ Министерствъ Юстиціи по 3 Уголовному Отдѣленію.

Прокуроръ Суда *Синяевъ*

Синяевъ

1. *г. Иванъ Шатиловъ ✓*
2. *г. Михаилъ Крестьянинъ ✓*
3. *г. Михаилъ Мавзинъ ✓*
4. *г. Михаилъ Комаринъ ✓*
5. *г. Соломонъ Яковъ Бодровъ ✓*
6. *г. Михаилъ Мерзляковъ ✓*

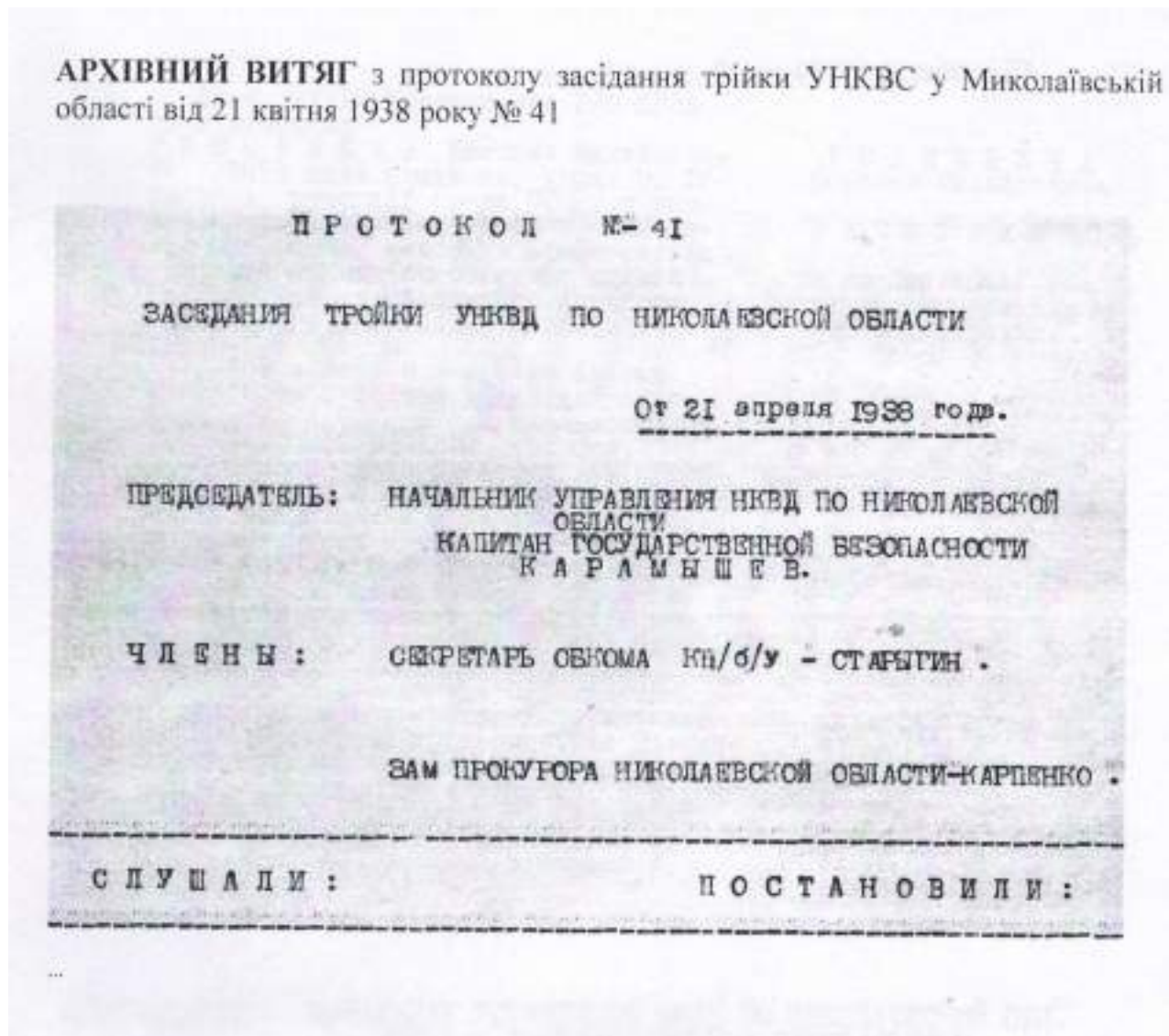
И. Д.

12 Іюля 1906г.

И. д. Секретаря *Синяевъ*

Матеріали Державного архіву Миколаївської області

Витяг з протоколу «трійки» при УНКВС по Миколаївській області від 21 квітня 1938 р. (протокол №41) [4, арк. 1, 51, 55].

102. Дело 97790 Херсонского Г/О НКВД по обвинению: ГОШКЕВИЧА Николая Михайловича, 1878 года рождения, урож. г. Тирасполь, русский, гр-ва СССР, с высшим образованием, из дворян, сын чиновника, бывш. чиновник министерства торговли и промышленности. До ареста работал Зав. химической лаборатории пивоварного завода. Проживал в г. Херсоне.

Обвиняется в том, что будучи завербован в старое время для шпионажа в пользу Германии вице-консулом Германии АЛЬТШУЛЬЦРОМ, при Сов. Власти разыскивал знакомых АЛЬТШУЛЬЦЕРА в Берлине с целью возобновления связи с немецкими разведывательными органами. Имел связь с врагами народа Балицким и Орловым. Будучи ярым монархистом проводил к-ре агитацию. Восхвалял фашистский строй Германии и др. капиталистических стран. Совместно с бывш. военным министром царского правительства СУХОМИНОВЫМ / женатым на его сестре / привлекался при Временном правительстве Военно-полевому суду за шпионаж в пользу Германии. Виновным себя признал, в шпионаже в пользу Германии до Револуции.

Арестован 26 февраля 1938 г. Содержится под стражей в тюрьме г. Херсона.

ГОШКЕВИЧА
Николая Михайловича

РАССТРЕЛЯТЬ

с конфискацией всего, лично ему принадлежащего, имущества.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ: НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД ПО НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛ.
КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

/ КАРАМЫШЕВ /

СЕКРЕТАРЬ ОБКОМА КП/б/У

/ СТАРЫГИН /

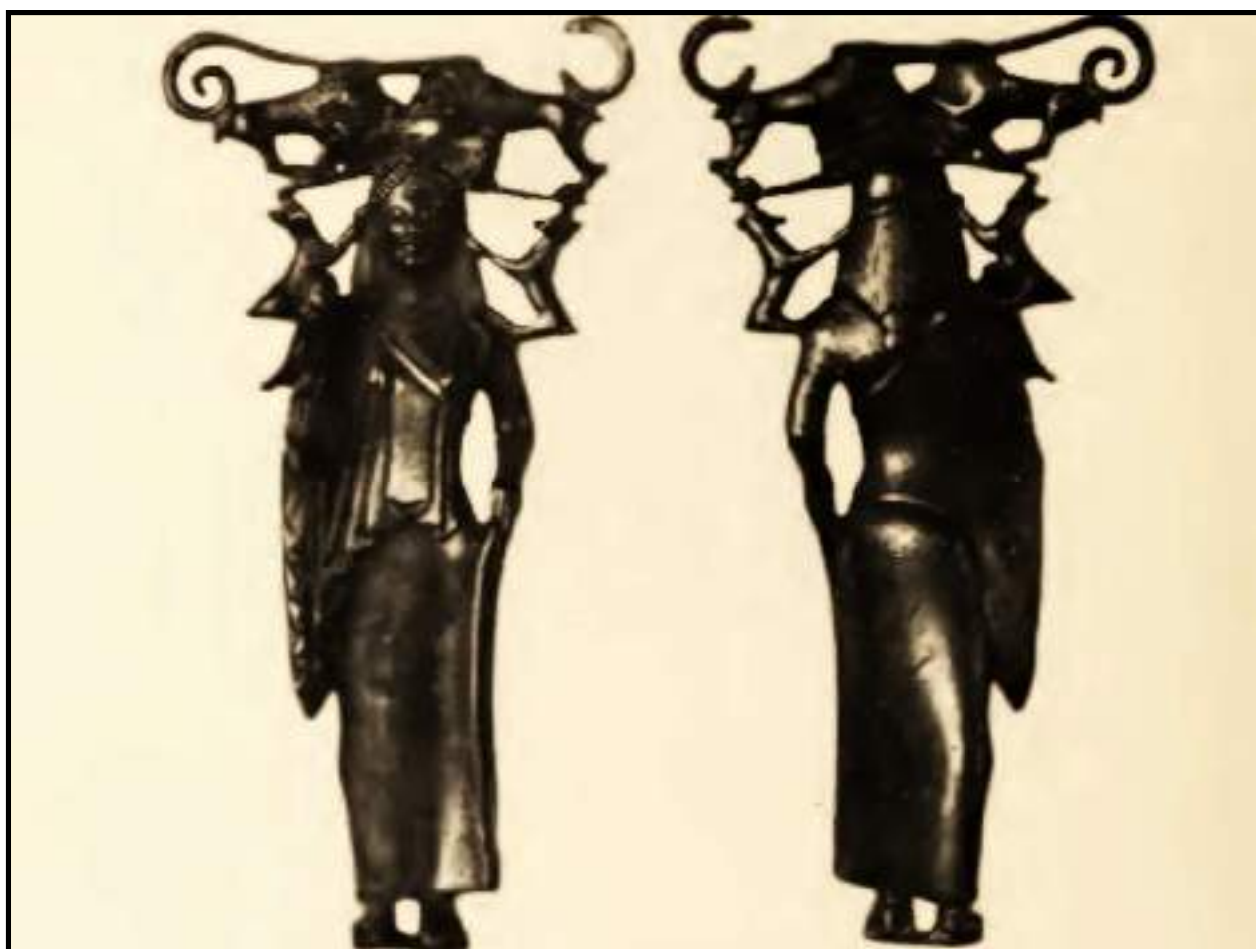
ЧЛЕНЫ:

ЗАМ ПРОКУРОРА НИКОЛАЕВСКОЙ ОБЛАСТИ

/ КАРПЕНКО /

Археологічна діяльність В. Гошкевича

Додаток К.1. Бронзове руків'я дзеркала у формі статуетки, що зображає давньогрецьку богиню Кибелу, знайдене під час розкопок скіфського кургану у 1896 р. із книги кембриджського професора Е. Міннза «Scythians and Greeks» [287, с. 23].

Додаток К.2. Група дослідників на екскурсії в околицях Ольвії: перший зліва - Віктор Іванович Гошкевич, в темному береті – археолог Борис Володимирович Ф армаковський [205, с. 110 (ілюстрації до глави 2)].

Додаток К.3. Іонійський лекіф з розкопок на острові Березань (фотографія з колекції Віктора Гошкевича) [210]

Додаток К.4. Античний арібалл з розкопок на острові Березань (фотографія з колекції Віктора Гошкевича) [210]

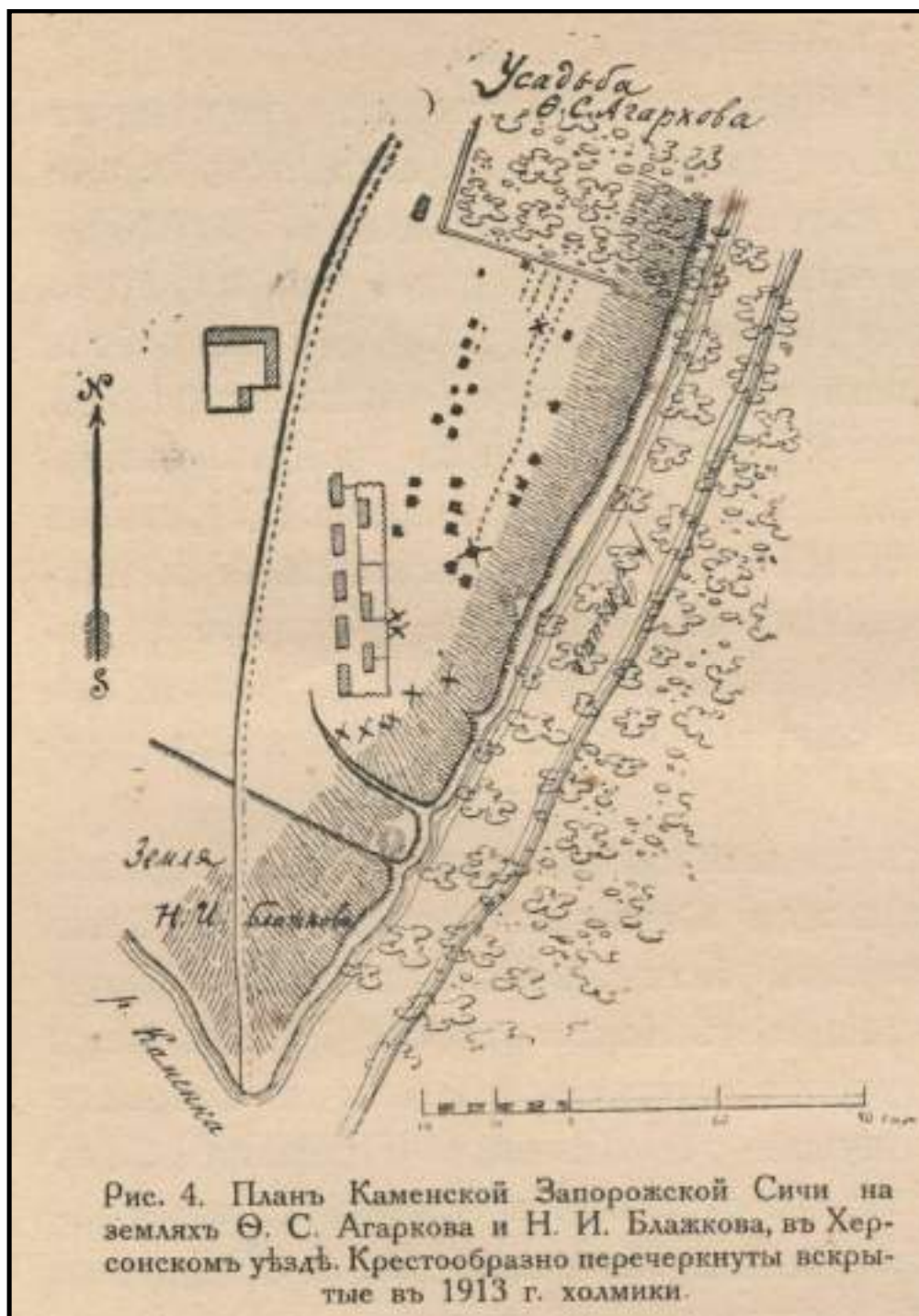
Додаток К.5. Фотографії розкопок античного городища «Козацьке» в маєтку П. Трубецького, що зберігаються у фонді Херсонського краєзнавчого музею (зроблені під час екскурсії Віктора Гошкевича з дацьким археологом, професором Копенгагенського університету Карлом Фредеріком Кінгом у 1910 р.) [209, с. 79, 8].

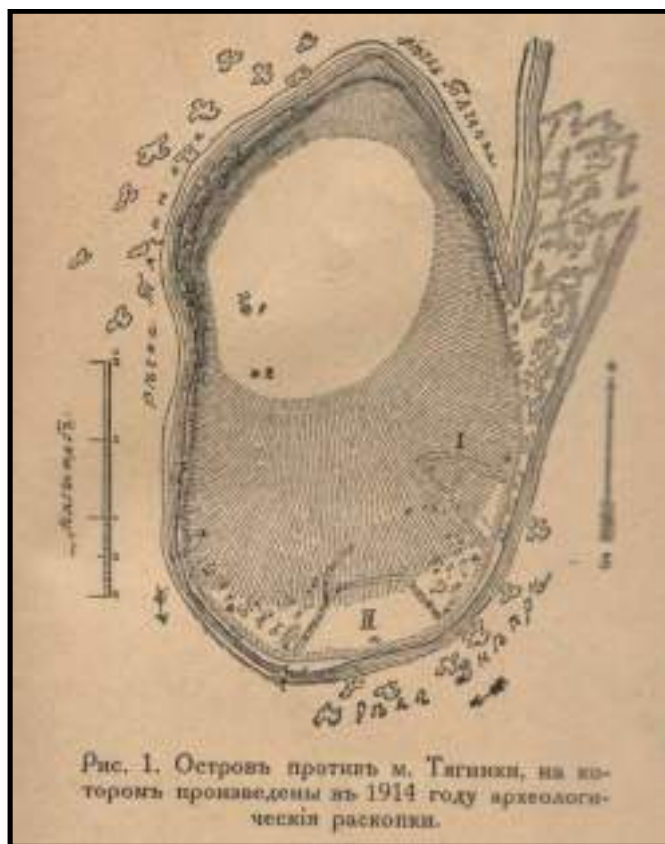

Додаток К.6. План розкопок Кам'янської Січі (створений В. Гошкевичем, 1913 р.)

[77, с. 8]

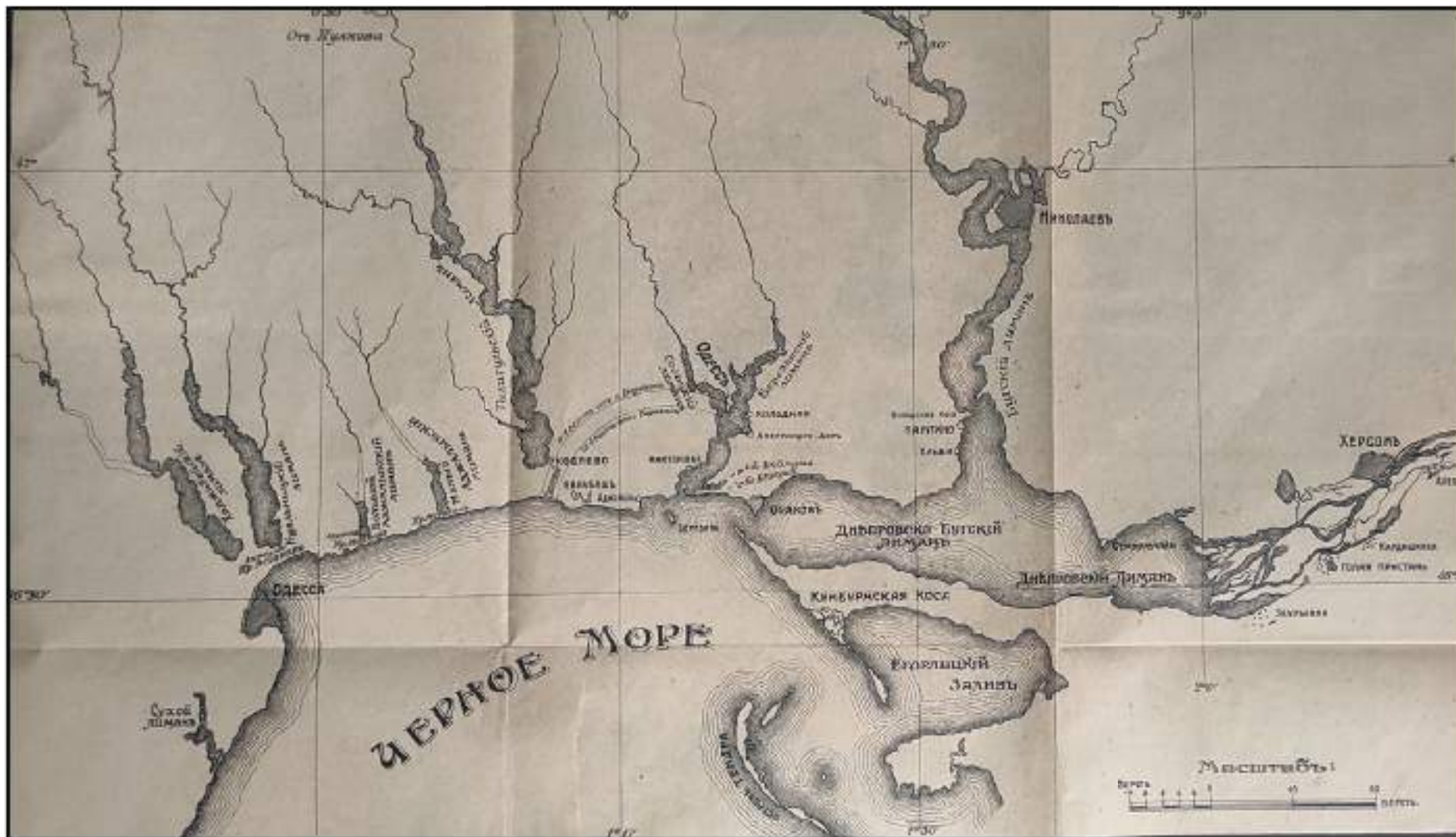
Додаток К.7. План розкопок фортеці Тягин (створений В. Гошкевичем, 1914 р.) [78, с. 3]

Додаток К.8. Тривимірне моделювання схеми укріплень на о. Тягин (схема створена археологом Д. Кобалієм) [275]

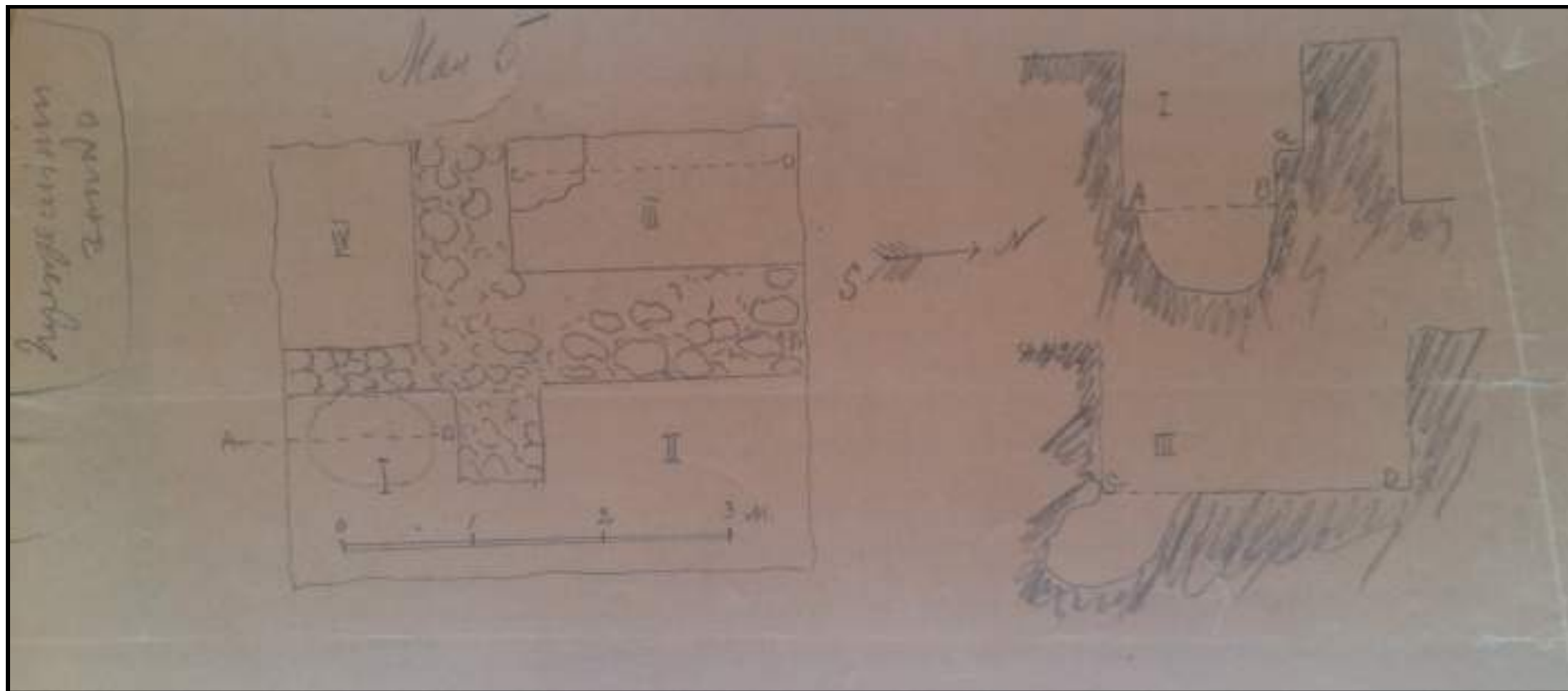

Додаток К.9. Карта Північного Причорномор'я створена В.Гошкевичем, на якій серед іншого, відмічено місце розташування стародавнього грецького міста-колонії Одесс (за версією вченого) [73, додаток].

Археологічна діяльність І. Фабриціус

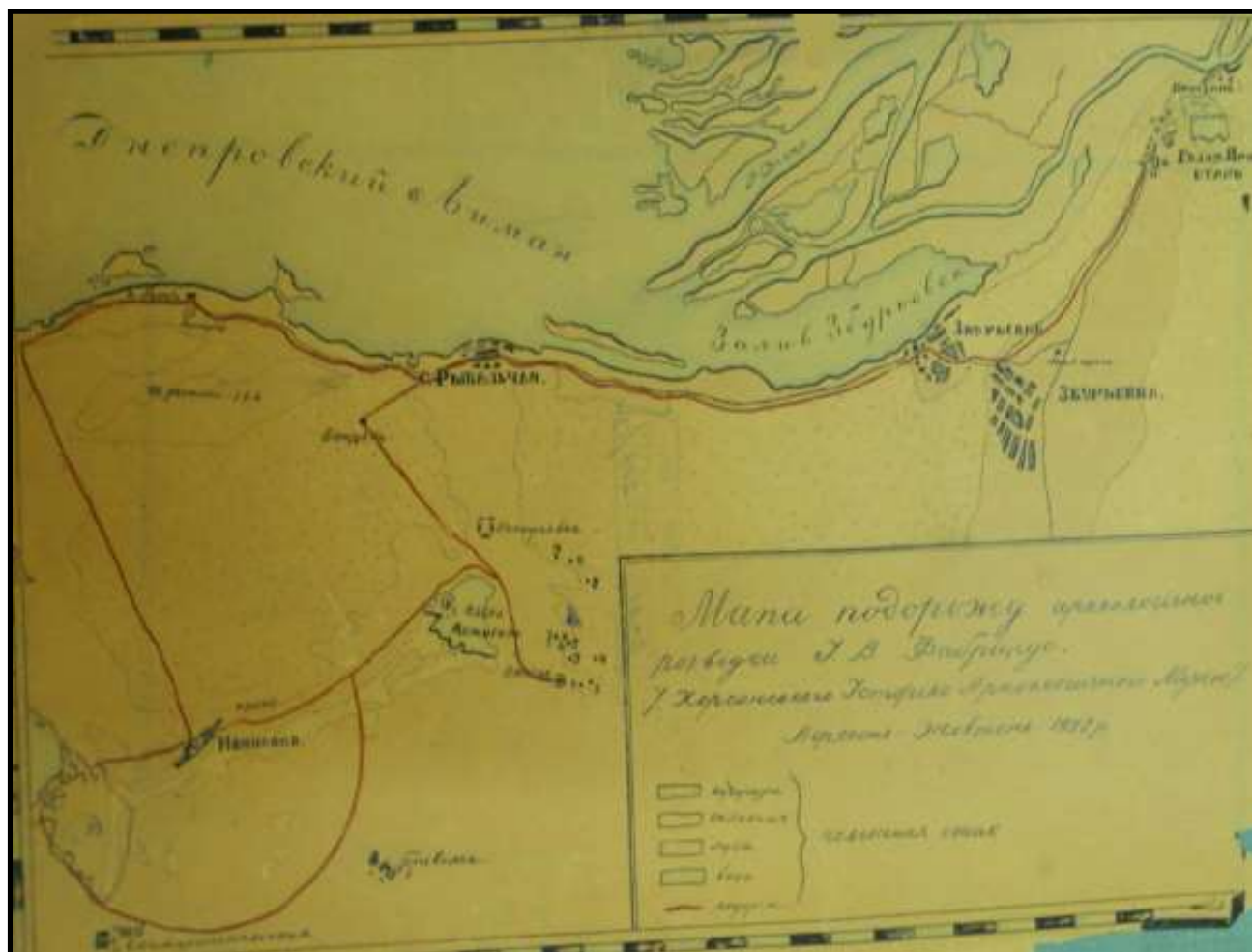
Додаток Л.1. Креслення розкопок Любимівського постскіфського городища I ст. до н. е. – II ст. н. е. (суч. смт. Любимівка Херсонської області) 1926 р. [26, Малюнок №5].

Додаток Л.2. Фрагмент горщика (малюнок) знайденого під час розкопок Любимівського городища у 1926 р. (із звіту Ірини Фабриціус) [26, арк. 15].

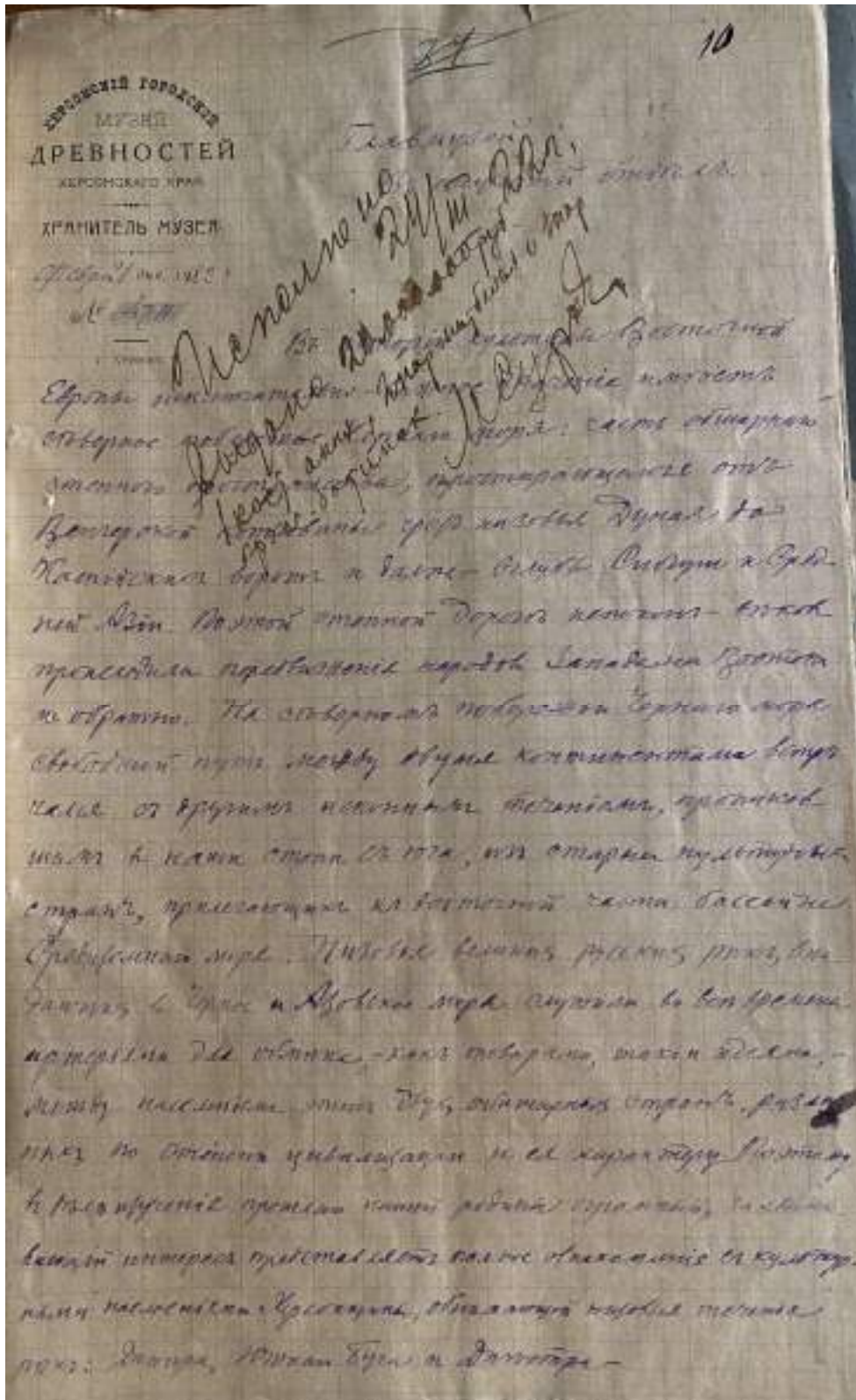
Додаток Л.3. Карта маршруту археологічної розвідки І. Фабриціус здійсненої у вересні–жовтні 1928 р. (Голопристанський район Херсонської області) [234, с. 231].

Додаток М

Матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України

Додаток М.1 Витяг з листа В. Гошкевича до наукового відділу Головмузею від 21 лютого 1922 р. (перша та три останні сторінки листа) [49, арк. 10, 19–20].

Предметный переводенный Науруму Ордону,
я вынужден обратиться к нему за помощью.

Возраст мой, состояние здоровья и семей-
ные заботы, - совершенно не позволяют мне заниматься
переводом ~~и~~ заработка.

Микроскопическое наблюдение, при колоссальном рас-
тущем количестве на все, вида *Синдик* в споровидном на-
чале (всего я похурил 56/м.р. за август-сентябрь).

Пайки натурой выдавались как курятно и те-
пелности в прошлом урожанном году; а в этом
годовом году законные требования пайка вступают
противоположные отчасти и мнотомы, "власти". За все са-
мари выдано мне на трих годовых 4 1/2 фунта хлеба,
из заделанных, что больше ничего не дадут.

Я распродаю без отчета все домашний скот.

Как человек он надеялся на - если - что сама
 была Лягушка, была на моем участке, была в
 своем участке, убого, и сейчас на своем участке
 делая свои дела. - Но это же - человек, чужая
 Лягушка моя; потому что он переехал в
 новую, туда куда переехал в своем участке
 на своем участке своего рода.

А моя работа в своем участке: в нем же в своем
 на участке и работе моей, в своем участке
 работа на участке в своем участке.

В все время в своем участке, переехав
 работа в своем участке в своем участке, в своем
 участке - и в своем участке в своем участке
 работа в своем участке, в своем участке в своем
 участке.

Своей работой в своем участке в своем участке
 работа в своем участке в своем участке, в своем
 участке в своем участке в своем участке, в своем
 участке в своем участке в своем участке, в своем
 участке в своем участке в своем участке.

Работа в своем участке в своем участке в своем
 участке в своем участке в своем участке, в своем
 участке в своем участке в своем участке, в своем
 участке в своем участке в своем участке, в своем
 участке в своем участке в своем участке, в своем
 участке в своем участке в своем участке.

20

Необходимо и твердо устоять на воле и воле
своевременного осуществления этого содержания.

По горькому опыту, прошедшему летом 3 и 4
право утверждать, что местные чиновники - уезд-
ный и губернский - являются своим делом, все
в своем деле выдвигая свои интересы и интересы
такого культурного учреждения, как областной
археологический музей, - и потому только непосред-
ственно местные центральные органы в деле
сохранения Музея или правые директивы от них
могут быть полезными и могут спасти дело.

Директор Музея В. Голубев

Додаток М.2 Список наукових робітників м. Херсона, які особливо потребують допомоги, від 10 травня 1922 р. (Всеукраїнський комітет сприяння вченим) [49, арк. 34].

С. С. Р.
СОВНАРКОМ
УКРАЇНСЬКИЙ КОМІТЕТ
СПРІЯННЯ ВЧЕНИМ

Май 10 1922

№ _____
г. Харків

33 34

Список наукових робітників
по городу Херсоні особливо
нуждающихся в помощи.

1. Михайлов В.Т. 40 л. Служит в
дому. Учился в школе.
2. Воловский Н.А. 65 л. Живет
стариком. Распродав все.
3. Ингра Ф.Ф. 66 л. Живет
крайне нуждается.
4. Михонда Н.Е. 36 л. Живет
большой нуже. Заведует есе-
цивско-использованным музеем,
где ведет украинские работы
со сциентифичными.
5. Мичкин 22 л. Служит в
работает на бангорасстой. ерале
Нич.
6. Васильков М.К. 65 лет. Живет
и нуждается. Молочника все
своем скоре.
7. Томкевич М.И. 69 лет. Живет
печальнах нуже. На се и жидком
4-го дум. Очень бедствует.
8. Томкевич В. Археолог. Зав. Муз.
музеем.
9. Сивкевич (с.ш.в.)